

**ЛУЧШИЕ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**международном научно-образовательном
электронном журнале**

OPEN ACCESS

**ЧАСТЬ-34
ТОМ-4
12/2024**

ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

международный научный электронный журнал

ЧАСТЬ-34 ТОМ-4

Декабрь - 2024 год

XALQARO VA MILLIY HUQUQNING O'ZARO ALOQADORLIGI VA HALQARO HUQUQDA HUDUD

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasida o'qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Abdullayev Muhammadali Tavakkal o'g'li

ADPI Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari

huquq ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro huquq normalariga asoslangan tushincha berilgan. Davlatlarni hududiy hamda chegaraviy munosabatlari haqida ma'lumotlariga ega bo'lishingiz mumkin.

Аннотация: В этой статье дается понятие, основанное на нормах международного права. Вы можете получить информацию о территориальных и пограничных отношениях государств.

Annotation: this article gives an overview based on the norms of international law. You can have information about territorial and border relations of states.

Kalit so'zlar: xalqaro huquq, xalqaro tashkilotlar, chegara, obyekt, subyektlari, ijtimoiy munosabatlar Rossiya federatsiyasi.

Ключевые слова: международное право, международные организации, граница, объект, субъекты, общественные отношения Российской Федерации.

Keywords: international law, international organizations, border, object, subjects, social relations of the Russian Federation.

Xalqaro va milliy huquq turli sohalarda amal qiladigan va bir-biriga bo'ysunmaydigan mustaqil huquq tizimlari hisoblanadi. Ayni chog'da, ular o'zaro murakkab munosabatlar bilan bog'langandir. xalqaro huquq subyektlari sifatida - davlatlar, milliy huquq subyektlari sifatida esa, jismoniy va yuridik shaxslar, shuningdek, ushbu davlatlarning organlari namoyon bo'ladi.

• Tartibga solish obyektini xalqaro huquqda - xalqaro davlatlararo munosabatlar, milliy huquqda esa, mamlakat ichkarisidagi ijtimoiy munosabatlar kiradi.

• Xalqaro huquqda normativ manbalarni davlatlar, bitim asosida yaratadi, milliy huquq manbalarini esa, qonunlar hamda davlatning oliy hokimiyat va boshqaruv organlarining qonun osti hujjatlari tashkil etadi.

• milliy huquq normalariga rioya etishni alohida davlat majburlov apparati ta'min etgani holda, xalqaro huquq normalariga amal qilishni ta'minlash alohida

yoki jamoa tarzida majburlovchi qo'llash yo'li bilan ro'yobga chiqariladi, bunda majburlovni qo'llash doirasi va shakllari maxsus prinsiplar hamda xalqaro huquq normalarida belgilangan bo'ladi.

Xalqaro huquqning milliy huquq bilan o'zaro munosabatlaridagi chuqurlashuv ijtimoiy hayotni baynalminallashtirish bilan belgilanadi. Xalqaro huquqda norma ijodkorligi milliy huquq tizimlariga ta'sir ko'rsatishi hamda bu davlatlarning tashqi siyosati va diplomatiyasida hisobga olinishi fakt sifatida e'tirof etiladi. Xalqaro huquq o'z navbatida milliy qonunchilikka ta'sir ko'rsatadi. Bir qator davlatlarda ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalar to'g'ridan-to'g'ri milliy qonunchilikning bir qismiga aylanadi. Ko'plab davlatlar qonunlarida shunday qoida belgilanganki, unga ko'ra, qonundagi qoidalar bilan xalqaro shartnoma normalari o'rtasida farq mavjud bo'lgan hollarda xalqaro shartnoma qoidalari ustun kuchga ega sanaladi.

Xalqaro huquq subyektlari, prinsip nuqtai nazaridan olganda, xalqaro majburiyatlarga rioya qilmaganliklarini oqlash uchun o'z qonunchiligiga havola qilishlari mumkin emas. Davlatlar o'z zimmalariga olgan xalqaro majburiyatlarni sidqidildan bajarishlari zarur. Davlat hududi davlatning moddiy asosini tashkil etadi. Hududni himoya qilish davlatning asosiy vazifalaridan biri. Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyaga muvofiq, «Rossiya Federatsiyasi o'z hududining yaxlitligi va daxlsizligini ta'minlaydi» to'rtinchi moddasining uchinchi qismida belgilangan. Xalqaro huquq ham davlat hududini qo'riqlashga alohida ahamiyat beradi. Uning kuch ishlatmaslik, hududiy yaxlitlik, chegaralar daxlsizligi kabi asosiy prinsiplarining mazmun-mohiyati deyarli shu masalaga bag'ishlangan. Davlat boshqa har qanday davlatning hududiy daxlsizligiga qarshi kuch bilan tahdid qilishdan yoki uni ishlatishdan o'zini tiyib turishga majbur. Davlat hududi boshqa davlatning unga qarshi kuch bilan tahdid qilish yoki uni ishlatish evaziga egalik qilinadigan obyekt bo'lishi mumkin emas. shuningdek davlat suvereniteti amal qiladigan keng makon, davlatning hududiy yurisdiksiyasi makoni sifatida tushuniladi.

Davlat hududi tarkibiga quyidagilar kiradi:

- quruqlik hududi (quruqlikning yuza qismi), shu jumladan orollar;
- suv hududi (akvatoriya): ichki suvlar va hududiy dengiz;
- quruqlik va suv hududlari ostidagi yer osti boyliklari; bunda yer qa'ri chuqurligi chegaralanmagan va nazariy jihatdan kurrasining markazigacha taalluqli hisoblanadi;
- havo hududi bo'lib, u sanab o'tilgan makonlar doirasida toki fazogacha

bo'lgan ustki hududdan iborat; havo hududining balandlik chegarasi o'rnatilmagan, ayrim fikrlarga qaraganda, u 100 -110 kilometrni tashkil etadi.

Konstitutsiyaga muvofiq, Rossiya Federatsiyasi hududi «uning subyektlari hududlari, ichki suvlar va hududiy dengizlar, ular ustidagi hududiy makondan iboratdir» oltishmish birinchi moddasining birinchi qismida belgilangan. Davlat muayyan huquqlarni boshqa davlatga bergan holda, bir tomonlama asosda yoxud xalqaro shartnoma bo'yicha o'zining hududiy yurisdiksiyasini cheklashi mumkin. Bunday hollar bevosita va tranzit havo yo'llari hamda chet el qurolli kuchlarining boshqa davlat hududida bo'lib turishi bo'yicha bitimlarda ko'proq ko'zga tashlanadi. Hududlarning mansubligi va chegaralar o'tishi bilan bog'liq xalqaro nizolar faqat tinch yo'l bilan, kuch ishlatmasdan va xalqaro huquq asosida hal etilmog'i zarur.

Muzokaralar yo'li bilan yoki xalqaro organlarda bunday nizolarni hal etish borasida orttirilgan katta tajriba odatda davlatlar o'zining hududga egalik qilishini asoslash uchun ilgari suradigan bir necha dalil - isbotlarni aniqlash imkonini beradi. Xalqning o'z taqdirini o'zi belgilashi plebissit referendum jarayonida aniqlanishi mumkin. Xalqaro huquqiy amaliyotda muayyan hududiy tuzilmalarning u yoki bu davlatga qo'shilishi yuzasidan xalqning xohish-irodasini aniqlash maqsadida bir necha marta plebissit huquqidan foydalanilgan. Davlat chegarasining shaxslar va transport vositalari tomonidan kesib o'tilishi xalqaro avtomobil, temir yo'l, havo, daryo qatnovi yo'llarida yoki qonun hujjatlarida hamda O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilab qo'yiladigan boshqa joylarda amalga oshiriladi.

Chegara nizolari va mojarolarini hal etish qonun hujjatlarida hamda O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi davlat chegarasini himoya qilish va qo'riqlash sohasida muayyan vakolatlarga ega:

- 1) davlat chegarasini himoya qilish va qo'riqlashni tashqi siyosiy xalqaro huquqiy jihatdan ta'minlashni amalga oshiradi;
- 2) davlat chegarasini va uning rejimini belgilash bo'yicha muzokaralar olib boradi, zarur hujjatlar va materiallarni tayyorlaydi;
- 3) O'zbekiston Respublikasining fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning O'zbekiston Respublikasiga kirishi va O'zbekiston Respublikasidan chiqishi huquqini beruvchi hujjatlarni rasmiylashtiradi;
- 4) davlat chegarasi rejimiga rioya etish masalalarini, chegara nizolarini belgilagan tartibda hal etadi;

qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi. Davlat chegarasi deganda, uning yuzasi bo‘ylab o‘tkazilgan va davlat hududi sarhadlarini, ya’ni hududiy yurisdiksiya makonini belgilab bergan, yuridik jihatdan asoslangan shartli chiziq tushuniladi. Chegarani doimo davlatning o‘zi o‘rnatadi, ammo faqat shartnoma shaklidagi xalqaro bitim yoki boshqa davlatlarning sukut saqlash ko‘rinishidagi tan olishi bilan tasdiqlangan chegara chizig‘igina qonuniy deb e’tirof etiladi. O‘zbekiston Respublikasi chegaralarni shartnomaviy negizda mustahkamlash zaruratiga asoslanadi. Bunda O‘zbekiston ichki va xalqaro xavfsizlikni ta’minlash, chet el davlatlari bilan o‘zaro manfaatli hamkorlik, davlatlarning suvereniteti va hududiy yaxlitligini va davlat chegaralarining daxlsizligini o‘zaro hurmat qilish, chegara muammolarini tinch yo‘l bilan hal etish prinsiplariga amal qilmoqda. O‘zbekistonning chegara to‘g‘risidagi qonunchiligi xalqaro shartnomalarga asoslanadi. O‘zbekiston beshta davlat bilan chegaradosh bo‘lib, mamlakatimiz chegarasining uzunligi qariyb 7 ming kilometrni tashkil etadi. Davlat chegarasini belgilash, o‘zgartirish, himoya qilish va qo‘riqlash sohasidagi munosabatlar «O‘zbekiston Respublikasining davlat chegarasi to‘g‘risida» gi qonun bilan tartibga solinadi. Ushbu qonunda O‘zbekiston Respublikasining davlat chegarasi mamlakat hududi doirasini belgilovchi chiziqdan va bu chiziq bo‘ylab o‘tuvchi vertikal sathdan iboratligi ko‘rsatilgan. Bu tushuncha xalqaro huquq normalariga mos kelib, O‘zbekiston hududining barcha tabiiy ko‘rinishlariga quruqlikda, suvda, yer ostida va havo bo‘shlig‘idagi makon chegaralarini belgilaydi. Chegara chiziqlari shartnomada yoki davlatning qonun hujjatida batafsil bayon etiladi va xaritada chiziladi. Bu bosqich *delimitatsiya* deb ataladi. Keyin chegara joyning o‘zida belgilanadi, chegaraga oid belgilar o‘rnatiladi, tegishli hujjatlar tayyorlanadi. Bu chegaralar *demarkatsiyasi* bosqichidir. Davlatlar amaliyotida, shuningdek, *redemarkatsiya* bosqichi ham ma’lumki, u ilgari o‘rnatilgan chegaralarning tiklanishi yoki yangilanishini anglatadi. Ba’zan redemarkatsiya chegaralarni xalqaro huquqning umumiy normalariga muvofiqlashtirgan holda, hududlarni o‘zaro almashish, ularni boshqa tomonga topshirish bilan ham bog‘liq bo‘ladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki xalqaro huquqda biz davlarning munosabatlari birga hududiy chegarasi haqida ma’lumotlarga ega bo‘ldik. Shu o‘rinda O‘zbekiston inson huquqlari sohasidagi xalqaro majburiyatlariga bundan keyin ham sodiq qoladi. Shu bilan birga, Yurtboshimiz ta’kidlaganidek, «biz inson huquqlari borasida hali ulkan yo‘ning boshida turganimizni yaxshi tushunamiz va xalqaro hamkorlarimizning qo‘llab quvvatlashiga umid qilamiz» deb aytib o‘tgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatlari:

1. Jinoyat huquqi . Umumiy qism . Oliy o'quv yurtlari uchun darslik «Yangi asr avlodi», 2010 , 277- bet.
2. <https://lex.uz/acts-111453> Jinoyat kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodesiga sharhalar. Umumiy qism /M Rustambayev .Toshkent: “Yuridik adabiyotlar publish”, 2021.784 b.
4. O.A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova “ Inson huquqlari” o'quv qo'llanmasi
5. Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism. – T., 2010.
6. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).
7. ИКРОМОВ, Х. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙВАТАНПАРВАРЛИК ҲАРАКАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЖТИМОЙФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(9), 102-107.
8. Egamberdiyev, A. YOSHLAR FAOLIYATINING FALSAFIY JONLARI. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych , 91 (1), 2022-2026.
9. Abdumalikovich, E. A. (2018). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning innovatsion usullari. Evropa fanlari sharhi , (9-10-1), 259-260.
10. Yusupova, S. va Norinova, D. (2023). YOSH AVLOD TARBIYASIDA “TA'LIM” FANINI O'QITISH VA O'QITISH TUSHUNCHASINING O'RNI. Fan va innovatsiyalar , 2 (B6), 98-101.
11. Nizomtdinovna, Y. S. (2022). Farg'ona vodiysidagi tarixiy demografik jarayonlar. Miasto Przyszłości , 24 , 546-548.
12. Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. Talqin va katta , 1 (24).
13. Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOYFALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQISH OMILLARI. Sharh va tadqiqotlar , 2 (1 (23)).
14. Qosimbek o'g'li, PJ (2023). JADIDCHILIKNING, JAMIYAT HUQUQIY O'ZLIGINI SHAKILLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TARG'IBOT MAQSAD MUDDAOSI. OBRAZOVANIE NAUCA I INNOVATIONNYE IDEI V MIRE , 20 (7), 39-42.
15. Poziljonov, J. (2023). Jadid ma'rifatparvarlarining ta'lim-tarbiyani isloh qilishdagi o'rni. TALQIN VA TADQIQOTLAR ILMIY-USLUBIY JURNALI .
16. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va katta , 1 (1).

JINOYATDA ISHTIROKCHILIK TUSHUNCHASI TURLARI VA SHAKLLARI

Otaboyev Niyyatbek O'ktambek o'g'li
ADPI Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari
huquq ta'lim yo'nalishi 3 – bosqich talabasi
Ijtimoiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi
Xayrulla Ikromov Orifjonovich

Annotatsiya: Ushbu keltirilgan maqolada asosan ishtirokchilik nima ekanligi, uning tarkibini tashkil etuvchi bo'g'inlari haqida ham batafsil ma'lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari har bir harakat qay tartibda bo'lishi ham yoritilgan. Ishirokchilikning qanday shakllarga bo'linishi, vazifalar hamda ularga nisbatan qonuniy ravishda qo'llaniladigan javobgarlik asoslari ham keltirib o'tilgan hisoblanadi.

Аннотация: В этой статье в основном представлена подробная информация о том, что такое участие и его компоненты. Кроме того, также поясняется порядок каждого действия. Какие формы участия подразделяются, также упоминаются задачи и юридически применимые к ним основания ответственности.

Annotation: This article mainly provides detailed information about what participation is and its components. In addition, the order of each action is also explained. What forms of participation are divided, tasks and the bases of responsibility legally applied to them are also mentioned.

Kalit so'zlar: kodeks, ishtirokchilik, bajaruvchi, dalolatchi, tashkilotchi, yordamchi uyushgan guruh, jinoiy uyushma, javobgarlik.

Ключевые слова: кодекс, соучастие, исполнитель, исполнитель, организатор, вспомогательная организованная группа, преступное объединение, ответственность.

Keywords: code, participation, acting, witness, organizer, assistant organized group, criminal association, responsibility.

Kirish: O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 14-moddasida ta'kidlab o'tilganidek, Ushbu Kodeks bilan taqiqlangan, aybli ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik) jazo qo'llash tahdidi bilan jinoyat deb topiladi. Ushbu Kodeks

bilan qo'riqlanadigan obyektlarga zarar yetkazadigan yoki shunday zarar yetkazish real xavfini keltirib chiqaradigan qilmish ijtimoiy xavfli qilmish deb topiladi.

Real borliqda jinoyatlar ko'pincha bir nechta shaxs tomonidan sodir etilib, ular jinoyat sodir etish yoxud jinoiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun o'z kuchlarini birlashtiradilar. Jinoyat kodeksining Umumiy qismida jinoiy faoliyatning alohida shakli sifatida ishtirokchilikning yuridik tabiati nazarda tutilgan bo'lib, ishtirokchilikda jinoyat sodir etgan shaxslarning javobgarlik doirasi va asoslari aniqlab berilgan. Jinoyat kodeksining 27-moddasiga binoan, ikki yoki undan ortiq shaxsning qasddan jinoyat sodir etishda birgalashib qatnashishi ishtirokchilik deb topiladi. Ushbu tushunchadan kelib chiqqan holda, ishtirokchilik jinoiy faoliyatning alohida shakli bo'lib, u quyidagi majburiy subyektiv va obyektiv belgilar majmuiga ega deyish mumkin. Bir jinoyatni sodir etish yoki jinoiy faoliyat bilan shug'ullanishda ikki yoki undan ortiq shaxsning qatnashishi ishtirokchilikning miqdoriy ko'rsatkichini tashkil etadi. Biroq, mazkur dalilning o'zi ishtirokchilikni tavsiflash uchun yetarli emas. Zero, bir nechta shaxs bir makon va zamonda tasodifiy birlashib qolishi, biroq har biri boshqalaridan mustaqil ravishda, ya'ni alohida jinoyat sodir etishi mumkin. Shuning uchun ishtirokchilik miqdoriy belgisidan tashqari, obyektiv tomondan bir nechta shaxs birgalikda harakat qilayotganliklarini anglab uyushganliklarini taqozo etadi. Jinoyatda birgalikda ishtirok etish jinoyat va jinoiy faoliyatning birgalashib, umumiy maqsadlarni ko'zlagan holda amalga oshirilishini anglatadi va quyidagilarni bildiradi: har bir ishtirokchining qilmishi boshqa ishtirokchilar qilmishini amalga oshirish uchun zaruriy shart hisoblanib, ular bir-birini to'ldiradi; barcha ishtirokchilarning qilmishlari bajaruvchi sodir etayotgan jinoyat bilan sababiy bog'lanishga ega bo'ladi; yuzaga kelgan jinoiy oqibat barcha ishtirokchilar uchun umumiy va yagona hisoblanadi

Ishtirokchilikning obyektiv va subyektiv tomonlari farqlanadi:

Obyektiv tomondan ishtirokchilikka quyidagi belgilar xos: 1) ikki va undan ortiq shaxslarning mavjudligi; 2) jinoiy qilmishda birgalikda ishtirok etish.

Subyektiv tomondan ishtirokchilik: 1) qasddan sodir etilgan jinoyatning mavjudligi; 2) o'zaro xabardorlik bilan ta'riflanadi

Ishtirokchilik ehtiyotsizlik orqasida sodir etilgan jinoyatlarda bo'lmaydi. Shuningdek, shaxs jinoyat sodir etishda qasddan boshqa shaxslarni yo'ldan urish orqali ulardan foydalangan yoki Jinoyat kodeksiga binoan, jinoiy javobgarlikka tortilmaydigan shaxslardan foydalanib qisman sodir etilgan jinoyatlar ham bundan istisno

Jinoyat kodeksining 28-moddasida “Jinoyatni bajaruvchi bilan bir qatorda tashkilotchi, dalolatchi va yordamchilar ham jinoyat ishtirokchilari deb topiladi.

Jinoyatni bevosita to‘la yoki qisman sodir etgan yoxud ushbu Kodeksga muvofiq javobgarlikka tortilishi mumkin bo‘lmagan shaxslardan yoki boshqa vositalardan foydalanib, jinoyat sodir etgan shaxs bajaruvchi deb topiladi.

Jinoyatga tayyorgarlik ko‘rilishiga yoki jinoyat sodir etilishiga rahbarlik qilgan shaxs tashkilotchi deb topiladi.

Jinoyat sodir etilishiga qiziqtiruvchi shaxs dalolatchi deb topiladi.¹

Jinoyat sodir etishga tayyorgarlik ko‘rishda ishtirok etish ishtirokchilarni topish, jinoiy tajovuz obyektini aniqlash, jinoyat sodir etish rejasini ishlab chiqish va shunga o‘xshash bevosita jinoyat sodir etishning tayyorlov bosqichini o‘z ichiga olgan boshqa xatti-harakatlarda o‘z aksini topadi. Jinoyat sodir etishda rahbarlik qilish bajaruvchilar va hamkor bajaruvchilar kuchini bevosita jinoiy qilmishni amalga oshirishga yo‘naltirish bo‘yicha faoliyatni bildiradi. Jinoiy faoliyatni tashkil etish shaxs tomonidan bir nechta shaxsni uyushgan jinoiy guruhga, guruhlarni esa jinoiy uyushmaga birlashtirishda o‘z aksini topadi. Jinoiy uyushma tashkil etishning ijtimoiy xavflilik darajasi o‘ta yuqori bo‘lganligi sababli, qonun chiqaruvchi mazkur jinoyat uchun Jinoyat kodeksi Maxsus qismining alohida moddasida javobgarlikni nazarda tutadi.

Jinoyat Kodeksining 29-moddasida ishtirokchilikning shakllari haqida ma’lumot berilgan bo‘lib unda keltirilishicha: Jinoyatda ishtirokchilik: oddiy ishtirokchilik, murakkab ishtirokchilik, uyushgan guruh, jinoiy uyushma shaklida bo‘ladi.

Ikki yoki undan ortiq shaxsining oldindan til biriktrmay jinoyat sodir etishda qatnashishi oddiy ishtirokchilik deb topiladi.

Ikki yoki undan ortiq shaxsining oldindan til biriktrmay jinoyat sodir etishda ishtirok qilishi murakkab ishtirokchilik deb topiladi.

Ikki yoki undan ortiq shaxsning birgalikda jinoiy faoliyat olib boorish uchun oldindan bir guruhga birlashishi uyushgan guruh deb topiladi.

Ikki yoki undan ortiq uyushgan guruhning jinoiy faoliyat bilan shug‘ullanish uchun oldindan birlashishi jinoiy uyushma deb topiladi.²

¹ O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi

² O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.

Ishtirokchilikning dastlabki ikkita shakli (oddiy va murakkab ishtirokchilik) bir necha shaxsning turli darajadagi hamkorligidan iborat sa'y-harakatini muayyan jinoyatlarni sodir etish uchun birlashtirishni nazarda tutadi. Ishtirokchilikning mazkur ikki shakli «eng odiy» jinoiy tashkilotga xosdir. Zero, ularning turg'unlik darajasi alohida jinoyatnisodir etish uchun ajratilgan vaqt doirasi bilan chegaralanadi. Shu bilan birga, bir necha shaxs sa'y-harakatining muayyan jinoyat sodir etish uchun, oz muddat bo'lsa-da, birlashtirilishi ijtimoiy munosabatlar uchun bitta shaxs tomonidan shunga o'xshash jinoyat sodir etganlikka qaragandadoimo xavfliroq hisoblanadi. Aynan shu holat bitta shaxs va bir necha shaxs birgalikda jinoyat sodir etganligi uchun javobgarlik tayinlashga alohida-alohida yondashishni taqozo etadi. Uyushgan guruh va jinoiy uyushma ishtirokchilik shakllari sifatida, jinoyat huquqi nuqtai nazaridan, ikki omil birligidan iborat alohida ijtimoiy hodisani tashkil etadi: birinchisi, bir nechta shaxs maqsadining birlashishi; ikkinchisi, bir qancha jinoyat sodir etish.

ikki yoki undan ortiq shaxsning jinoiy faoliyat bilan shug'ullanish uchun birlashishi bir qancha jinoyat sodir etishda ishtirokchilikni tashkil etadi.

ishtirokchilar orasidagi subyektiv bog'liqlik kam bo'lib, boshqashaxsning jinoyat sodir etishda qatnashishi haqida bilishi bilan chegaralanadi. Subyektiv bog'liqlik jinoiy maqsadni amalga oshirish vaqtida yoxud jinoyatni amalga oshirish jarayonida, ya'ni ishtirokchilarning xatti-harakatlari obyektiv ravishda birgalikda amalga oshirayotgan jinoiy qilmishining tarkibiy qismi bo'lgan vaqtdan boshlab yuzaga keladi. Ishtirokchilikning odiy shakli jinoyatni ijro etishdagi hamkorlikda namoyon bo'ladi. Bunda vazifalar qat'iy belgilanmagan bo'lib, har bir ishtirokchi muayyan tarkibli jinoyatning obyektiv tomonini to'liq yoki qisman amalga oshiradi. Shu bilan birga, odiy ishtirokchilikda ham vazifalarni taqsimlash imkoniyati mavjud. Biroq, bu kabi taqsimlash bevosita jinoyat sodir etish jarayonida yuz beradi. Mazkur shakldagi ishtirokchilikning jinoyat huquqiga oid ahamiyati ko'p miqdordagi ijtimoiy xavflilik, muayyan jinoyat sodir etishda bir nechta shaxsning birlashishi hamda shu turdagi jinoyatning bir shaxs tomonidan sodir etilishiga qaraganda ortishi bilan bog'liq. Shu bois qonunchiqaruvchi mazkur shart-sharoitni hisobga olgan holda jinoyatning «bir guruh shaxslar» tomonidan sodir etilishi jinoiy javobgarlikni og'irlashtiruvchi holat ekanligini nazarda tutadi va bu alohida turdagi jinoyatlar uchun javobgarlikni og'irlashtiruvchi belgi sifatida baholanadi

Tashkilotchi, dalolatchi va yordamchilar ham ushbu Kodeks Maxsus qismining bajaruvchini javobgarlikka tortish belgilangan moddasi bo'yicha javobgarlikka tortiladilar.

Oldindan til biriktirgan guruh, jinoiy guruh va jinoiy uyushmaning tashkilotchilari hamda a'zolari tayyorgarlik ko'rilishi yoki sodir etilishida o'zlari qatnashgan barcha jinoyatlar uchun javobgarlikka tortiladilar.

Uyushgan guruh yoki jinoiy uyushma tashkil etgan yoki ularga rahbarlik qilgan shaxslar shu guruh yoki uyushma sodir etgan barcha jinoyatlar uchun, basharti, bu jinoyatlar ularning jinoiy niyati bilan qamrab olingan bo'lsa, javobgarlikka tortiladilar.³

Boshqa ishtirokchilarning jinoiy niyati bilan qamrab olinmagan qilmish uchun uni sodir etgan shaxs javobgar bo'ladi.⁴

Tashkilotchi, dalolatchi yoki yordamchi jinoyatdan ixtiyoriy ravishda qaytib, jinoyatning oldini olish uchun o'ziga bog'liq bo'lgan barcha choralarni o'z vaqtida ko'rganligi, jinoyatda ishtirokchilik uchun javobgarlikni istisno qiladi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, jinoyatda ishtirokchilik bu birgalikda harakat qilishni bildiradi. Ishtirokchilik tarkibiga kiruvchi bajaruvchi, tashkilotchi, dalolatchi va yordamchilar hammasi o'z o'rnida turli xil vazifasi bilan ajralib turadi.

Jinoyatda ishtirokchik - bu jinoyat sodir etishda bevosita yoki bilvosita ishtirok etadigan shaxslarni anglatadi. Jinoyat ishtirokchilari jinoyatni amalga oshirish jarayonida turli rollarda qatnashadilar va har biri o'zining ishtirok qilish darajasiga ko'ra alohida turlarga ajratiladi. Jinoyat ishtirokchilari turli rollarda qatnashganligi uchun ularning javobgarligi ham farqlanadi. Ularning javobgarligi darajasi sodir etilgan jinoyatning o'ziga qarab va ishtirokchining roliga qarab belgilanishi mumkin.

Jinoyatda ishtirokchilikning huquqiy tahlilida ishtirokchilarning javobgarligi belgilovchi me'yorlar quyidagilar:

³ O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2008 йил 5 майдаги 13-сонли «Бир неча жиноят содир этилганда қилмишнинг квалификация қилишга доир масалалар тўғрисида» гикарори 12-бандининг [учинчи хатбошиси](#).

Жиноятни o‘z vaqtida aniqlash va tergov qilish: Har bir ishtirokchining ishtiroki tergov jarayonida aniqlanishi zarur. Жиноятning barcha ishtirokchilari, shu jumladan yordamchi, maslahat beruvchi va boshqalar, tergovda to‘liq tasvirlanishi kerak.

Иштирокчиларни ажратish: Жиноятда ishtirokchilarning har biri o‘zining o‘rni va darajasiga qarab javobgarlikka tortilishi lozim. Ularning har biri жиноятни sodir etishda o‘ziga xos rol o‘ynaydi va jazo miqdori shu asosda belgilanadi.

Жиноятда ishtirokchilikni aniqlashda huquqiy mexanizmlar: Tergov organlari, sudlar va boshqa huquqni muhofaza qilish organlari жиноятга ishtirok etgan barcha shaxslarni aniqlashda yuridik normalarga asoslanishi kerak. Ishtirokchilikning har bir turi bo‘yicha alohida huquqiy tahlil olib borilishi zarur.

Жиноятга ishtirok etishda uning huquqiy asosliligi

Жиноятда ishtirok qilish, faqat жиноятни amalga oshirishda qatnashgan shaxslarning huquqiy mavqeini belgilash emas, balki жиноятга ishtirok etishning jamiyatga va ijtimoiy tartibga ta'sirini ham o‘rganish zarur. Har bir ishtirokchi uchun jazoni qo‘llashda uning jamiyatdagi roli, жиноятга ta'siri va bu faoliyatning jiddiyligi hisobga olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Жиноят Kodeksi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi.
4. <https://lex.uz>
5. <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/uz/uz/uz071uz.html>
6. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2008 йил 5 майдаги 13-сонли «Бир неча жиноят содир этилганда қилмишник квалификация қилишга доир масалалар тўғрисида» қарори 12-бандининг [учинчи хатбошиси](#).

JINOYAT QONUNI VA AMAL QILISH DOIRASI

Ochilov Ismoil Hayitbek o'g'li

*ADPIMilliy g'oya va ma'naviyat asoslari
huquq ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi.*

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat qonuni haqida va jinoyat kodeksi haqida ham ma'lumotlar keltirilgan. Uni amal qilish doirasi ham keng yoritilib berilgan. Bundan tashqari tarmoqlarga bo'linganligi haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация об уголовном законе и Уголовном кодексе. Также широко освещена сфера его реализации. Кроме того, также дана информация о разделении на отрасли.

Annotation: This article provides information about the criminal law and the criminal code. The scope of its implementation is also widely covered. In addition, information about the division into sectors is also given.

Kalit so'zlar: Konstitutsiya, kodeks, jinoyat, huquq, modernizatsiya, hokimiyat, ayb, imperative huquq, xalqaro huquq

Ключевые слова: Конституция, кодекс, преступление, право, модернизация, власть, вина, императивное право, международное право

Keywords: Constitution, code, crime, law, modernization, authority, guilt, imperative law, international law

KIRISH

Jinoyat qonuni haqida o'rganishdan oldin jinoyat nima ekanligini bilib olishimiz kerak. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 14-moddasida keltirilishicha, ushbu kodeks bilan taqiqlangan, aybli ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik) jazo qo'llash tahdidi bilan jinoyat deb topiladi.

Bugungi kunda siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy munosabatlarning butun tizimini modernizatsiya qilish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, bo'yicha ko'pgina islohotlar, chora-tadbirlar olib borilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi respublikamizning jinoyat tog'risidagi qonun hujjatlarini tashkil etuvchi barcha jinoiy-huquqiy normalarning asosi va yagona shaklidir. Tarkibida jinoiy-huquqiy normalar bo'lgan yangi

qonunchilik hujjatlari qabul qilingan taqdirda, ular majburiy tartibda Jinoyat Kodeksiga kiritilishi kerak va mustaqil ravishda qo'llanilishi mumkin emas.

Jinoyat huquqi - huquq tizimining bir tarmog'i; oliy davlat hokimiyati organi tomonidan o'rnatilgan, qonun bilan qo'riqlanadigan, ijtimoiy munosabatlar uchun xavfli bo'lgan tajovuzlarning jinoyat ekanligi va jazoga loyiqqligini, jazo choralari tayinlash shartlari va tartibini hamda jinoyiy javobgarlikdan va jazodan ozod qilishni belgilaydigan huquqiy me'yorlar yig'indisi. O'zbekiston Respublikasida Jinoyat huquqining asosiy manbai O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va jinoyat qonunidir. Jinoyat huquq jinoyat qonunining amalda tatbiq qilinishidan kelib chiqadigan munosabatlarni o'rganadi, jinoyiy javobgarlik asoslari va tamoyillarini belgilaydi. Jinoyat huquqining vazifalari shaxsni, uning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muhitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoyiy tajovuzlardan qo'riqlash, shuningdek, jinoyatlarning oldini olishdan, fuqarolarni Konstitutsiya va qonunlarga rioya qilish ruhida tarbiyalashdan iborat. Jinoyat huquqi davr talabidan kelib chiqqan holda qonuniylik, fuqarolarning qonun oldidagi tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarligi qoidalariga asoslanadi. Jinoyat huquqi 2 qismdan iborat. Bular: Umumiy qism va Maxsus qism. Umumiy qism Jinoyat huquqining vazifalari va tamoyillarini amalda qo'llanish doirasi, javobgarlikning asoslari, jazo turlari va ularni tayinlash, javobgarlikdan va jazodan ozod qilish, voyaga yetmaganlar javobgarligi va tibbiy yo'sindagi majburlov choralari to'g'risidagi masalalarni o'z ichiga oladi. Umumiy qismda 7 bo'lim 17 bob 96 ta modda bor. Maxsus qism esa alohida jinoyatlar va shu jinoyatlar uchun tayinlanadigan jazolarni o'z ichiga oladi. Maxsus qismda 8 bo'lim 26 bob va 206 ta modda bor.

Jinoyat huquqi fani jinoyat qonunchiligining ijtimoiy vazifalari va ijtimoiy samaradorligini, rivojlanish tamoyillari va muammolarini ham o'rganadi. Jinoyat kodeksining huquqiy negizi sifatida xalqaro huquqning umume'tirof etgan normalari ham o'rin olgan, bu Jinoyat kodeksining 1- moddasida mustahkamlangan. Xalqaro huquqning imperativ-buyruq tusida bo'lgan hamda barcha xalqaro huquq subyektlari, jumladan davlatlar tomonidan e'tirof etilgan qoidalari tan olinishi lozim. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimasida xalqaro huquqning umume'tirof etilgan qoidalarining ustuvorligi tan olinadi. Ayni paytda, O'zbekistonda qo'llanishi uchun umume'tirof etilmagan xalqaro shartnomalarning normalari qonunchiligimizga, jumladan Kodeksga tegishli o'zgartish va

qo'shimchalar shaklida kiritilishi lozim. Bu holat shundan kelib chiqadiki, birinchidan, ko'pgina xalqaro shartnomalar (konvensiyalar) faqat ishtirokchi davlatlarning u yoki bu jinoyatlar bilan kurashish niyatiningina bildiradi; ikkinchidan, agar xalqaro shartnoma u yoki bu ijtimoiy xavfli qilmishning belgilarini aniqlagan holda ham, odatda, u tegishli jazoni belgilab bermaydi; uchinchidan, shartnoma jazoni ko'rsatgan holda uning qo'llanish chegaralari va shartlarini ko'rsatmaydi. Natijada, hatto, O'zbekiston Respublikasida ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnomalarning qoidalari amaldagi jinoyat qonunchiligiga tegishli o'zgartish va qo'shimchalarni kiritmagan holda amalda qo'llanmaydi

O'zbekiston Respublikasining jinoyat qonunlarini yaxlit tizim sifatida tasavvur etish mumkin, chunki unda aks etgan normalar bir-biri bilan o'zaro aloqador bo'lgan huquqiy institutlardan iborat. Chunonchi, jinoyat qonunlarining to'liq kodifikatsiya qilinishi va yagona manba sifatida Jinoyat kodeksiga to'planishi ushbu fikrning yorqin dalilidir. Jinoyat qonunining ma'lum qoidalar asosida tizimlanishi nafaqat uning tarkibiy qismlarini to'g'ri aniqlash, bevosita huquqni qo'llash jarayonida ularning o'zaro bog'liqligini belgilash, balki qonun ijodkorligi faoliyatida xato va kamchiliklarga yo'l qo'ymaslik imkoniyatini beradi. Qonun chiqaruvchi zarur hollarda yangi jinoyat qonunlarini qabul qilish orqali Jinoyat kodeksining amaldagi moddalariga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritadi yoki Jinoyat kodeksiga kiritilishi lozim bo'lgan moddalarni ishlab chiqadi. Darhaqiqat, ta'kidlash joizki, bunda jinoyat qonunlarining tizimini hisobga olish nafaqat qonunchilik texnikasi va qonunning tarkibiy tuzilishiga rioya qilish nuqtai nazaridan, balki o'zaro muvofiqlik, uyg'unlik va mantiq qoidalarga amal qilish nuqtai nazaridan ham muhimdir. Jinoyat kodeksi maxsus tuzilishga ega bo'lib, u qonun chiqaruv- chining irodasi aks etgan texnik qoidalarga bo'ysunuvchi shakldan iborat. Tarkibi jihatidan Jinoyat kodeksini ikki: Umumiy va Maxsus qismdan iborat. Qonunning ushbu qismlari o'zaro aloqador birlikni tashkil qilishiga qaramay, ulardagi moddalar ma'no-mazmuniga ko'ra bir-biridan jiddiy farq qiladi. Binobarin, kodeksning Umumiy qismida umumiy qoidalar, kodeksning prinsip va vazifalari, jinoyat qonunining amal qilish doirasi, javobgarlik va jazo asoslari, ularni tayinlashning qonun-qoidalari, qilmishning jinoyatligini istisno qiluvchi holatlar, voyaga yetmaganlarning javobgarligi hamda ularga jazo tayinlash xususiyatlari, shuningdek, jinoyat qonunlariga taalluqli boshqa qoidalar o'z aksini topgan. Maxsus qismda esa jinoyat deb topilgan aniq ijtimoiy xavfli qilmishlar (harakat yoki harakatsizlik) hamda ularni sodir etishda aybdor bo'lgan shaxslarga nisbatan tayinlanishi mumkin bo'lgan aniq jazo choralari belgilangan. Umumiy va Maxsus qismlar bir-biri bilan uzviy bog'liq. Chunonchi, Maxsus qismdagi aniq

jinoyatlar turlari bo'lmaganida, Umumiy qismning moddalari o'z mazmun va ahamiyatini yo'qotgan bo'lar edi, shuningdek, Maxsus qismning moddalarini ham Umumiy qismning asosiy qoidalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Jinoyat kodeksining Umumiy qismi yettita bo'lim va o'n yetti bobdan iborat, bo'limlari alohida boblarga bo'lingan bo'lib, ularda huquqning ushbu sohasi institutlarini tartibga soluvchi normalar mujassamlashgan: Jinoyat kodeksining Maxsus qismi ham alohida bo'lim va boblarga bo'lingan bo'lib, u ma'lum bir turga mansublik alomati bo'yicha tartibga solingan. Chunonchi, boblarda taqiqlovchi xususiyatga ega normalar mujassamlashgan bo'lib, ular jinoyat qonuni muhofaza qiladigan ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qiluvchi ijtimoiy xavfli qilmishlarni nazarda tutadi. Ushbu ijtimoiy munosabatlar, siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, turdosh bo'lganligi sababli, davlat yoki jamiyat hayotining aniq bir sohasidagina namoyon bo'ladi. Har bir bobda bir turga mansub munosabatlarning tarkibiy qismidan iborat muayyan ijtimoiy munosabatga zarar yetkazadigan hamma jinoyatlarning to'liq ro'yxati keltirilgan. Hammasi bo'lib Maxsus qism yettita bo'lim, yigirma to'rtta bobdan iborat

Jinoyat kodeksi «Atamalarning huquqiy ma'nosi» deb atalgan sakkizinchi bo'lim bilan yakunlanib, unda jinoyat qonunida uchraydigan ba'zi atamalarning huquqiy ma'nosiga izoh beriladi. Umumiy va Maxsus qismlarda jinoyat qonuniga oid barcha normalar alohida qoidalar – moddalarga ajratilgan bo'lib, ular maxsus ketma- ketlikka ega. Kodeksning sakkizinchi bo'limi bundan mustasno bo'lib, unda Kodeksda uchraydigan ba'zi huquqiy tushuncha va atamalargagina izoh beriladi. Biroq, ular modda shaklida berilmagan bo'lsa-da, mohiyatan alohida modda hisoblanadi. Bunday texnik uslub huquq- tartibot organlari va bunday vakolati bo'lmagan boshqa organlarning qonunni tor yoki keng doirada talqin qilishiga yo'l qo'ymaslik shartidan kelib chiqqan. Binobarin, ushbu bo'limdagi atamalar va tushunchalarga berilgan sharhlar rasmiy va umummajburiy hisoblanadi. Umumiy va Maxsus qismning ko'pchilik moddalari alohida qism yoki bandlarga, ya'ni moddaning har bir qismi alohida abzasga ajratiladi. Bandlardan iborat moddalar harfiy ishoratga ega. Bunday ichki tartib jinoyat qonunini qo'llash hamda unga murojaat etishda nafaqat u yoki bu moddaning tartib raqamini, balki unga tegishli qism yoki bandni aniq ko'rsatish zaruratidan kelib chiqadi.

Jinoyat qonuni, mamlakatdagi jinoyatlarni belgilovchi va ularni sodir etgan shaxslar uchun jazolarni belgilovchi normativ-huquqiy hujjatlardan iborat. Ushbu qonun, jinoyatni aniqlash, jinoyatchilikni himoya qilish maqsadida yaratiladi.

Jinoyat kodeksining Umumiy qismidagi ba'zi moddalar umumiy xususiyatga ega ekanligi sababli, ularni umumiy moddalar deb atash maqsadga muvofiqdir. Chunonchi, umumiy moddalar Maxsus qismning ma'lum moddalarini qo'llashda, umuman olganda, qonun ishlab chiqish jarayonida bevosita amal qilinishi lozim bo'lgan umumiy qoidalar va prinsiplardan iborat. Jinoyat kodeksining Umumiy qismdagi moddalar, asosan, deklarativ xususiyatga ega bo'lsa-da, huquqni qo'llash amaliyotida sodir etilgan jinoyatga aniq huquqiy baho bera olish xususiyatiga ega bo'lganligi sababli qonunda muhim o'rin egallaydi. Maxsus qismdagi moddalarda ko'zda tutilgan jinoyat turlari hamda ushbu jinoyatni sodir etgan shaxsga nisbatan qo'llanishi mumkin bo'lgan jazo choralari nazarda tutilganligi sababli, ular turdosh moddalar deb ataladi. Turdosh moddalar ikkita element – dispozitsiya va sanksiyadan iborat. Dispozitsiya deganda, jinoyatning muayyan alomati nazarda tutilgan qism tushuniladi. Dispozitsiya jinoyat huquqiga oid normaning taqiqlovchi yoki tayinlovchi qismi bo'lib, u mazkur turdagi jinoyatlar va ularning alomatlarini ko'rsatib beradi. Chunonchi, jinoyat huquqi nazariyasida dispozitsiyaning beshta turi ajratiladi. Ular: oddiy, ta'riflovchi, blanket, havolaki va murakkab (aralash) dispozitsiyalardan iborat. Oddiy dispozitsiyada jinoiy qilmish alomatlari ko'rsatilmagan, u umumiste'moldagi atama yoki umumiy ma'noga ega bo'lgan so'z birikmasi bilan ataladi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, jinoyat qonuni bu jamiyatdagi, davlatdagi turli xil sodir bo'ladigan jinoyatlarni belgilab beruvchi hamda ularni oldini oluvchi normativ- huquqiy hujjatlardan iborat. Jinoyat qonuning asosiy qoidalari sifatida quyidagilarni olishimiz mumkin.

1. Jinoyatni aniqlash: Jinoyatlar odatda 3 ta asosiy mezon bo'yicha tasniflanadi:
 - o'ziga xoslik (masalan, o'g'irlik, qotillik)
 - jinoyatchilik darajasi (yengil, o'rta, og'ir)
 - jinoyatning oqibatlarini (jismoniy zarar yetkazish yoki moliyaviy yo'qotish)
2. Amal qilish doirasi: jinoyat qonuni bir qancha jihatda belgilangan.
3. Jazo tizimi: Jinoyat qonuni jazolarni belgilaydi. Jazo yengilroq (jarima) va og'irroq (qamoq) bo'lishi mumkin.
4. Himoya kafolatlari: Har bir shaxsning huquqlari himoyalangan bo'lishi zarur. Bu yerda sud davlati advokat yollash huquqi, sud qarorlariga shikoyat qilish huquqi kabi kafolatlar mavjud.

Jinoyat qonuni har bir mamlakatda o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi bilan birga, asosiy maqsadi jamiyat xavfsizligini ta'minlash va odamlarning huquqlarini

himoya qilishdir. U samarali ishlashi uchun aholiga uning qoidalari haqida ma'lumot berish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi.
4. <http://ziyo.uz>
5. <https://kun.uz>
6. <https://lex.uz>
7. <https://parliament.gov.uz>

BIRLASHGAN MILLATLAR TASHKILOTINING TINCHLIKNI SAQLASHDAGI ROLI VA SAMARADORLIGI

*Andijon davlat pedagogika institute
Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san'at fakulteti
Milliy g'oya ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi
301-guruh talabasi - Ergashov Shohruhon
Andijon davlat pedagogika instituti "Ijtimoiy fanlar"
kafedrasasi o'qituvchisi - Ikromov Xayrullo Orifjonovich*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlashdagi o'рни, uning tinchlikni saqlash missiyalarining tarixi, mexanizmlari va samaradorligi tahlil qilinadi. Maqola BMTning tinchlikni saqlashda erishgan muvaffaqiyatlari va duch kelgan qiyinchiliklarini o'rganib chiqib, ushbu jarayonning xalqaro huquqiy asoslari hamda xavfsizlikni ta'minlashda xalqaro hamjamiyatning o'рни haqida batafsil ma'lumot beradi. Shuningdek, maqolada BMT missiyalarining zamonaviy global tahdidlarga moslashish ehtiyoji va ushbu yo'nalishda zarur bo'lgan islohotlar muhokama qilinadi. Maqola xalqaro huquq va xavfsizlik masalalariga qiziqqan ilmiy hamjamiyat va amaliyotchilar uchun foydali manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: BMT, tinchlikni saqlash, xalqaro xavfsizlik, tinchlik missiyalari, xavfsizlik kengashi, xalqaro huquq, qurolli nizolar, mojarolarni hal qilish, tinchlikni tiklash, gumanitar yordam, global tahdidlar, islohotlar, mintaqaviy hamkorlik.

Annotation: This article analyzes the role of the United Nations (UN) in ensuring international peace and security, the history, mechanisms and effectiveness of its peacekeeping missions. The article examines the successes of the UN in peacekeeping and the difficulties it faces, and provides detailed information about the international legal basis of this process and the role of the international community in ensuring security. The article also discusses the need for UN missions to adapt to modern global threats and the necessary reforms in this direction. The article can serve as a useful resource for the scientific community and practitioners interested in international law and security issues.

Key words: UN, peacekeeping, international security, peace missions, security council, international law, armed conflicts, conflict resolution, peace restoration, humanitarian aid, global threats, reforms, regional cooperation.

Аннотация: В данной статье анализируется роль Организации Объединенных Наций (ООН) в обеспечении международного мира и безопасности, история, механизмы и эффективность ее миротворческих миссий. В статье рассматриваются успехи ООН в миротворчестве и трудности, с которыми она сталкивается, а также дается подробная информация о международно-правовой основе этого процесса и роли международного сообщества в обеспечении безопасности. В статье также рассматривается необходимость адаптации миссий ООН к современным глобальным угрозам и необходимые реформы в этом направлении. Статья может послужить полезным ресурсом для научного сообщества и практиков, интересующихся вопросами международного права и безопасности.

Ключевые слова: ООН, миротворчество, международная безопасность, миротворческие миссии, Совет Безопасности, международное право, вооруженные конфликты, разрешение конфликтов, восстановление мира, гуманитарная помощь, глобальные угрозы, реформы, региональное сотрудничество

Kirish. BMT 1945-yilda tashkil etilganidan beri xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlash uchun keng qamrovli tashabbuslarni amalga oshirib kelmoqda. Tinchlikni saqlash missiyalari BMTning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Ammo ular samaradorligi, duch kelgan muammolari va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashuvi har doim muhokama mavzusi bo'lib kelgan.

BMTning asosiy vazifalarining Ichida eng asosiysi tinchlikni saqlashdir.

BMT Nizomiga ko'ra, tashkilotning asosiy vazifasi qurolli nizolarni oldini olish, tinchlik o'rnatish va mojarolarni hal qilishdir. Shu maqsadda tinchlikni saqlash kuchlari mojarolarni kuzatish, taraflarni ajratish va inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan harakatlarni amalga oshiradi.

Tinchlikni saqlash missiyalarining mohiyatiga kelsak ular quyidagilar:

Tinchlikni saqlash missiyalari davlatlararo va davlat ichidagi qurolli nizolarni yumshatishga xizmat qiladi. Bu jarayonda qurolli kuchlardan foydalanish imkoniyati cheklangan bo'lsa-da, ular tinchlik bitimlarini nazorat qilish, saylovlarni tashkil etish va gumanitar yordamni ta'minlash kabi mas'uliyatlarga ega.

Tinchlikni saqlashning tarixiy rivoji haqida so'z yuritilganida quyidagilarni keltirib o'tish muhim. Bular:

1948-yildan buyon tinchlikni saqlash missiyalari turli shakllarda rivojlanib keldi:

1948-1960-yillar: Asosiy vazifa mojarolarni kuzatish va qurolli kuchlarni ajratishdan iborat edi.

1990-yillar: Sovuq urushdan keyingi davrda BMTning roli kengaydi, qurolli nizolarni oldini olish va fuqarolik infratuzilmasini qayta tiklashga e'tibor qaratildi.

Hozirgi davr: Tinchlikni saqlash ko'p qirrali masalalarni qamrab olmoqda, jumladan, terrorizmga qarshi kurash va iqlim inqirozining ta'sirini yumshatish.

Tinchlikni saqlashning huquqiy asosi.

BMTning tinchlikni saqlash missiyalari xalqaro huquqqa asoslanadi. Xavfsizlik Kengashi tomonidan qabul qilinadigan rezolyutsiyalar ushbu missiyalarni boshlash uchun huquqiy asosdir. Masalan:

- Tinchlikni tinch vositalar orqali saqlash.
- Xavfsizlikni tiklash uchun kuch ishlatish imkonini beruvchi huquqiy asos.
- Mintaqaviy tashkilotlar bilan hamkorlik.
- BMT tinchlik kuchlarining tarkibi.
- BMT kuchlari harbiylar, politsiya xodimlari va tinch aholiga yordam beruvchi fuqarolik xodimlaridan iborat:

-Harbiylar: Mojaroli hududlarda xavfsizlikni ta'minlash.

-Politsiya: Huquq-tartibotni tiklash va mahalliy politsiyani tayyorlash.

-Fuqarolik xodimlari: Inson huquqlarini himoya qilish, gumanitar yordamni yetkazish va demokratik tizimlarni rivojlantirish.

-Tinchlikni saqlash missiyalarining moliyalashtirilishi vas hu kabilardan iboratdir.

BMTning tinchlikni saqlash operatsiyalari uchun byudjeti a'zo davlatlar hissasi hisobidan shakllantiriladi. Hozirda ushbu byudjet o'nlab milliard dollarni tashkil qilishi haqida ma'lumotlar mavjud. Biroq ayrim davlatlarning moliyaviy majburiyatlarini vaqtida bajarmasligi tizimning samaradorligini pasaytirishi ham mumkin.

BMT missiyalarining muvaffaqiyatlari.

Ba'zi missiyalar butunlay muvaffaqiyatli bo'lgan:

Mozambik: Fuqarolar urushidan keyin tinchlik bitimi o'rnatildi.

Namibiya: Mustaqillik jarayonini nazorat qilish va saylovlarni tashkil etish orqali mamlakat barqarorligini ta'minladi.

Liberiya: 14 yillik fuqarolar urushidan so'ng tinchlik tiklandi.

Tinchlikni saqlashda duch kelinayotgan qiyinchiliklar

BMT missiyalari bir qator muammolarga duch kelmoqda:

Resurslarning yetishmasligi.

Mojaroli hududlarda xavfsizlikka tahdid.

Siyosiy manfaatlarining to'qnashuvi.

Harbiy aralashuv uchun mahalliy aholi tomonidan qarshilik.

Sudan va Somali kabi muvaffaqiyatsizliklar.

Ba'zi vaziyatlarda BMT missiyalari kutilgan natijani bermagan:

Ruanda (1994): 800 mingdan ortiq odam genotsiddan halok bo'lganida BMTning harakatsizligi tanqid qilindi.

Bosniya (1995): Srebrenitsa qirg'ini paytida BMT tinchlikparvar kuchlari aholini himoya qila olmadi.

Xavfsizlik kengashining roli

Xavfsizlik Kengashi tinchlikni saqlash missiyalarini tasdiqlash va nazorat qilish uchun mas'uldir. Lekin veto huquqiga ega davlatlar o'rtasidagi kelishmovchiliklar ko'p hollarda samaradorlikni pasaytiradi.

Zamonaviy xavflarga moslashish: BMT terrorizm, ekologik inqiroz va pandemiyalar kabi yangi tahdidlarga qarshi strategiyalarni ishlab chiqishi zarur. Ayniqsa, iqlim o'zgarishining tinchlikka ta'siri yangi tashabbuslarni talab qilmoqda.

Islohotlarning zarurati: Tinchlikni saqlashning samaradorligini oshirish uchun quyidagi islohotlar zarur:

- Xavfsizlik Kengashida veto tizimini qayta ko'rib chiqish,
- Moliyaviy tizimni mustahkamlash,
- Xalqaro hamjamiyatning yordami.

Davlatlar va xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlik tinchlik missiyalarining samaradorligini oshiradi. Masalan, Afrikaning mintaqaviy tashkilotlari BMT missiyalarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

BMTning tinchlikni saqlashdagi roli katta ahamiyatga ega, lekin uning muvaffaqiyati xalqaro hamjamiyatning qo'llab-quvvatlashiga bog'liq. Tashkilot o'z missiyalarini amalga oshirishda muammolarga duch kelsa-da, global tinchlikni saqlashdagi o'rni muhim bo'lib qolmoqda. BMTning tinchlikni saqlash missiyalari xalqaro xavfsizlikni ta'minlashda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Ushbu missiyalar qurolli mojarolarni oldini olish, tinchlikni tiklash va inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan bo'lsa-da, ularning muvaffaqiyati turli omillarga bog'liq. Tashkilot o'z tarixida Namibiya, Mozambik va Liberiya kabi davlatlarda tinchlikni tiklashga erishgan bo'lsa-da, Ruanda va Bosniya kabi vaziyatlarda jiddiy tanqidlarga uchragan. Tinchlikni saqlash missiyalari moliyaviy, siyosiy va strategik cheklovlar bilan yuzlashmoqda. Ayniqsa, resurslarning yetishmasligi va xavfsizlik

kengashidagi kelishmovchiliklar samaradorlikni pasaytiruvchi asosiy omillardir. Shu bilan birga, zamonaviy xavflar, jumladan terrorizm, iqlim o'zgarishi va pandemiyalar, tinchlikni saqlash jarayonlarini murakkablashtirmoqda. BMTning ushbu yo'nalishdagi islohotlarga ehtiyoji katta. Xavfsizlik kengashining tarkibini yangilash, missiyalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kengaytirish va yangi texnologiyalardan foydalanish samaradorlikni oshirishi mumkin. BMTning muvaffaqiyati faqat xalqaro hamjamiyatning faol hamkorligi va qo'llab-quvvatlashiga asoslangan holda ta'minlanadi. Kelgusida BMTning tinchlikni saqlashdagi muvaffaqiyatlari xalqaro hamkorlik, yangi yondashuvlar va tashkilotning ichki tuzilmasidagi islohotlarga bog'liq bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Inson huquqlari umujahon deklaratsiyasi 1948-yil 10-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi 2023-y
3. Davlat huquq va nazariyasi 2019-y
3. A. Tadjibayev, K.R. Ramazonova "Inson huquqlari" o'quv qo'llanmasi
4. Raxmonqulov H.R. Fuqarolik huquqi va muammolari: Darslik, I-qism.

JINOYAT HUQUQI TUSHUNCHASI

Otaboyev Niyyatbek O'ktamboy o'g'li
ADPI Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari huquq
ta'lim yo'nalishi 3- bosqich talabasi
Ijtimoiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi
Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada jinoyat huquqi sohasidagi zamonaviy tendensiyalar, huquqiy islohotlar, shuningdek, jinoyatchilikka qarshi kurash borasidagi muvaffaqiyat va muammolar keng tahlil qilinadi. Jinoyat huquqi inson huquqlarini ta'minlash va jamiyatda adolatni qaror toptirishning muhim vositasi hisoblanadi. O'zbekiston mustaqillik yillarida jinoyat huquqi tizimini demokratlashtirish, insonparvarlik tamoyillariga asoslash va xalqaro standartlarga moslashtirish yo'lida katta yutuqlarga erishdi.

Аннотация: В данной статье будет проведен обширный анализ современных тенденций в области уголовного права, правовых реформ, а также успехов и проблем борьбы с преступностью. Уголовное право является важным инструментом обеспечения прав человека и установления справедливости в обществе. За годы независимости Узбекистан добился больших успехов на пути демократизации системы уголовного права, ее гуманизации и приведения в соответствие с международными стандартами.

Annotation: in this article, modern trends in the field of criminal law, legal reforms, as well as success and problems in the fight against crime are widely analyzed. Criminal law is an important means of ensuring human rights and determining justice in society. During the years of independence, Uzbekistan made great strides towards democratization of the Criminal Law System, Foundation of humanitarian principles and adaptation to international standards.

Kalit so'zlar : jinoyat huquqi , jinoyatchilikka qarshi kurash , huquqiy islohotlar , jazoni ijro etish tizimi , adolat va qonunchilik .

Ключевые слова: уголовное право , борьба с преступностью , правовая реформа, пенитенциарная система, правосудие и законодательство .

Keywords: criminal law , crime fighting , legal reform , penal system , justice and legislation .

Kirish. Maqolada jinoyat huquqi sohasidagi dolzarb masalalar, jumladan, jamiyatda jinoyatchilikka qarshi profilaktik choralar, jazoni yengillashtirish yoki almashtirishdagi yangi yondashuvlar, shuningdek, xalqaro hamkorlik doirasida olib borilayotgan chora-tadbirlar haqida ma'lumot beriladi. Shuningdek, jinoyat huquqining davlatning huquqiy siyosatidagi o'rni va uning ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi roli ham yoritiladi. Maqola jinoyatchilikni kamaytirish va inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan huquqiy va amaliy choralarning samaradorligini tahlil qilishga bag'ishlangan.

Mazkur tahlil natijalari kelgusida jinoyat huquqi sohasida olib borilishi lozim bo'lgan islohotlarni belgilashga ko'maklashadi va huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini takomillashtirishga asos yaratadi.

Jinoyat huquqi jinoyat sodir etish bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquq sohasidir. U jamiyatda adolatni ta'minlash, jinoyatchilikni oldini olish va qonuniylikni qaror toptirishga xizmat qiladi. Mazkur sohaga xos asosiy tamoyillar quyidagilardan iborat:

Qonuniylik: Jinoyat va jazo faqat qonunda belgilanishi kerak. **Adolat va insonparvarlik:** Jinoyatga muvofiq jazo tayinlash, jazoni yengillashtirish imkoniyatlari. **Tenglik va huquqni himoya qilish:** Jinoyatchilar va jabrlanuvchilar huquqlari teng ta'minlanishi. O'zbekiston jinoyat huquqi tizimining rivojlanishi

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng jinoyat huquqi sohasida bir qator islohotlarni amalga oshirdi:

Jinoyat qonunchiligini liberallashtirish: Ayrim jinoyatlar uchun jazolarni yengillashtirish va iqtisodiy jinoyatlarni dekriminalizatsiya qilish.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining qayta ishlanishi va zamonaviy talablarga moslashtirilishi.

Jazoni ijro etish tizimidagi o'zgarishlar: Mahkumlarning huquqlarini himoya qilish, jazoni ijro etish sharoitlarini yaxshilash va qayta moslashtirish dasturlarini amalga oshirish.¹

Jinoyatchilikka qarshi kurashda erishilgan yutuqlar

So'nggi yillarda O'zbekiston jinoyatchilikning kamayishida muhim yutuqlarga erishdi:

Profilaktik chora-tadbirlar: Jinoyatchilikning oldini olish uchun yoshlar bilan ishlash, ta'lim dasturlarini amalga oshirish.

¹ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi (oxirgi tahrir, 2023).

Raqamli texnologiyalarni joriy etish: Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

Xalqaro hamkorlik: INTERPOL, BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha loyihalar amalga oshirildi.

Jazoni ijro etish tizimida islohotlar

O'zbekistonda jazoni ijro etish tizimi inson huquqlariga asoslangan yangi yondashuvlarni qo'llab-quvvatlamoda. Xususan:

Reabilitatsiya dasturlari: Mahkumlarni jamiyatga moslashuvini ta'minlash.

Jazoni yengillashtirish: Yengil jinoyatlar uchun muqobil jazolar (jarima, jamoat ishlari)ni joriy etish

Mahkumlar huquqlarini himoya qilish: Jazoni ijro etish muassasalarida yashash sharoitlarini yaxshilash.

Jinoyatchilikni oldini olishda ijtimoiy mas'uliyat

Jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirish, huquqiy bilimlarni ommalashtirish. Oilaviy tarbiyaning jinoyatchilikni kamaytirishdagi o'rni.. Mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining huquqni muhofaza qilishdagi roli.²

Xalqaro huquqiy hamkorlik. O'zbekiston jinoyatchilikka qarshi kurash va jinoyat huquqi sohasida xalqaro hamjamiyat bilan faol hamkorlikni amalga oshirmoqda:

BMT Konventsiyalariga qo'shilish: Terrorizm, giyohvand moddalar savdosi va boshqa xalqaro jinoyatlar bo'yicha.

Mintaqaviy hamkorlik: Markaziy Osiyo davlatlari bilan terrorizm va korrupsiyaga qarshi kurashda qo'shma dasturlar.

Qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish: O'zbekiston xalqaro huquqiy hujjatlar talablari asosida o'z qonunlarini takomillashtirmoqda.

Jinoyat huquqi va inson huquqlari o'zaro bog'liqligi

Jinoyat huquqi inson huquqlari bilan uzviy bog'liqdir. Jinoyat sodir etgan shaxslar huquqlari himoya qilinishi bilan bir qatorda jabrlanuvchilarning ham qonuniy manfaatlarini ta'minlanishi muhimdir. Bu borada:

Ayblovsiz jazo berilmasligi tamoyili.

Jabrlanuvchilarga psixologik va ijtimoiy yordam ko'rsatish.

Jinoyatlarni tergov qilishda inson huquqlari buzilishining oldini olish bo'yicha mexanizmlar ishlab chiqilishi.

² S. Abdurahmonov, "Huquqiy davlat va jinoyatchilikka qarshi kurash", Toshkent, 2022.

Jinoyatlarning ijtimoiy va iqtisodiy omillari

Jinoyatchilikning kelib chiqish sabablarini chuqur tahlil qilish uning oldini olish uchun muhimdir. O‘zbekistonda jinoyatchilikning ba’zi asosiy omillari:

Ijtimoiy tengsizlik va ishsizlik: Bu holat yoshlar o‘rtasida jinoyatlarga moyillikni oshirishi mumkin.

Oiladagi zo‘ravonlik va e‘tiborsizlik: Ko‘pincha oilaviy muammolar jinoyatchilikning boshlang‘ich nuqtasi bo‘lib xizmat qiladi.

Ma‘naviyatsizlik va huquqiy madaniyatning pastligi: Jinoyat huquqi sohasi bu muammolarni bartaraf etish uchun kompleks chora-tadbirlarni talab etadi.

Jinoyatchilikning zamonaviy shakllari va ularga qarshi kurash

Bugungi global muhitda yangi jinoyat turlari paydo bo‘lmoqda:

Kiber jinoyatlar: Axborot xavfsizligini buzish, onlayn firibgarlik va shaxsiy ma‘lumotlarni o‘g‘irlash holatlari.

Terrorizm va ekstremizm: Ushbu jinoyatlar jamiyat xavfsizligi va barqarorligiga tahdid soladi.

Xalqaro giyohvand moddalar savdosi: O‘zbekiston mintaqaviy geografiyasi sabab bu jinoyatga qarshi kurashda muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekiston hukumati ushbu jinoyatlarga qarshi kurash uchun quyidagi choralarni amalga oshirmoqda: Kiber xavfsizlikni ta‘minlash uchun maxsus texnologik markazlar tashkil etish. Terrorizmga qarshi milliy strategiya ishlab chiqish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish. Giyohvandlikka qarshi kurashda jamiyatni, ayniqsa yoshlarni jalb etish. Jinoyatchilikning statistik tahlili va tahliliy yondashuvlar.³

Jinoyatchilik holatlarini aniqlash va ularning oldini olish uchun statistik tahlilning ahamiyati katta:

Hududlar kesimida jinoyatchilik darajasi: Qaysi hududlarda jinoyat ko‘p sodir etilishi va sabablarini aniqlash.

Yoshlar va jinoyatchilik: Jinoyat sodir etuvchi yoshlar orasida ko‘p uchraydigan xatti-harakatlar va ularning sabablarini o‘rganish.

Jinoyatlarning mavsumiyligi: Ayrim jinoyat turlari yilning ma‘lum davrlarida ko‘payishi mumkin.

Jinoyatchilikning oldini olish bo‘yicha xalqaro tajriba

³. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, “Jazoni ijro etish tizimida islohotlar”, Toshkent, 2023.

O‘zbekiston bir qancha rivojlangan davlatlarning jinoyat huquqi sohasidagi tajribasini o‘rganmoqda:

Singapur tajribasi: Jinoyatlarning oldini olishda qat'iy qonunlar va tezkor jazo mexanizmlarini joriy qilish.

Germaniya modeli: Mahkumlarni reabilitatsiya qilish va ularni jamiyatga qaytarish dasturlari.

Shvetsiya yondashuvi: Jazoni minimallashtirish va jinoyatni ildizda bartaraf etish tamoyili.⁴

Kelgusidagi istiqbollari va takliflar

Ta'lim dasturlarini takomillashtirish: Jinoyatchilikka qarshi kurashda yoshlarning huquqiy bilimlarini oshirish.

Qonunlar bazasini yangilash: Jinoyat kodeksini global muammolarga moslashtirish.

Mahalliy hamkorlikni kuchaytirish: Mahalla va jamoatchilik organlari orqali jinoyatchilikning oldini olish.

Xulosa

O‘zbekiston jinoyat huquqi tizimi mustaqillik yillarida sezilarli rivojlandi va zamonaviy talablarga moslashtirildi. Qonunchilikni liberallashtirish, jazoni ijro etish tizimida insonparvarlik tamoyillarini kuchaytirish, xalqaro standartlarga muvofiq huquqiy islohotlarni amalga oshirish orqali jinoyatchilikka qarshi kurashda ijobiy natijalar qayd etilmoqda. Shu bilan birga, jinoyatchilikning oldini olish va jazoni yengillashtirish masalalarida yangi yondashuvlar muvaffaqiyatli qo‘llanmoqda. O‘zbekistonda huquqiy madaniyatni oshirish va jinoyatchilikka qarshi profilaktik choralarni kuchaytirish orqali jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlash mumkin. Ammo bu yo‘nalishda yanada ko‘proq islohotlar, jumladan, jinoyat kodeksini zamonaviy global tahdidlarga moslashtirish, reabilitatsiya tizimlarini kengaytirish va xalqaro hamkorlikni yanada mustahkamlash zarur. Ushbu chora-tadbirlar jinoyatchilikni kamaytirishga va huquqiy tizimning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

⁴ Sh. Karimov, "Jinoyatchilikning oldini olishda ta'lim va ijtimoiy mas'uliyat", Toshkent, 2021.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi (oxirgi tahrir, 2023).
2. O‘zbekiston Respublikasining “Jinoyat huquqi va jazoni liberallashtirish bo‘yicha milliy strategiyasi” (2021).
3. S. Abdurahmonov, “Huquqiy davlat va jinoyatchilikka qarshi kurash”, Toshkent, 2022.
4. BMT Inson huquqlari Kengashi, “O‘zbekistonning jinoyat huquqi bo‘yicha xalqaro majburiyatlari” (2023).
5. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, “Jazoni ijro etish tizimida islohotlar”, Toshkent, 2023.
6. INTERPOL statistik hisobotlari, “Markaziy Osiyoda jinoyatchilik tahlili” (2022)
7. Sh. Karimov, “Jinoyatchilikning oldini olishda ta’lim va ijtimoiy mas’uliyat”, Toshkent, 2021.
8. UNESCO, “O‘zbekistonda jinoyat huquqiga oid xalqaro hamkorlik” (2022).

KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ

Ochilov Ismoil Hayit o'g'li

*ADPI Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari
huquq ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi.*

Ijtimoiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida konstitutsiyaviy huquqning davlat boshqaruvi va jamiyat hayotidagi ahamiyati atroflicha tahlil qilinadi. Konstitutsiyaviy huquq davlatning huquqiy tizimining asosini tashkil etib, davlat hokimiyati organlarining faoliyati va fuqarolarning huquq va erkinliklarini tartibga soluvchi me'yorlar majmui sifatida namoyon bo'ladi.

Аннотация: В данной статье подробно анализируется значение конституционного права в государственном управлении и жизни общества в Республике Узбекистан. Конституционное право представляет собой совокупность норм, регулирующих деятельность органов государственной власти и права и свободы граждан, составляя основу правовой системы государства.

Annotation: this article analyzes in detail the importance of constitutional law in the Republic of Uzbekistan in public administration and in the life of society. Constitutional law forms the basis of the state's legal system and manifests itself as a set of norms that regulate the activities of state authorities and the rights and freedoms of citizens.

Kalit so'zlar: Konstitutsiyaviy huquq, asosiy qonun, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati, huquq va erkinliklar, islohotlar, xalqaro standartlar.

Ключевые слова: конституционное право, основной закон, правовое государство, гражданское общество, права и свободы, реформы, международные стандарты.

Keywords: constitutional law, Basic Law, Legal state, civil society, rights and freedoms, reforms, international standards.

Maqolada konstitutsiyaviy huquqning rivojlanishi bosqichlari, 1992-yilda qabul qilingan Konstitutsiyaning tarixiy ahamiyati hamda davlatning huquqiy asoslarini shakllantirishda tutgan o'rni yoritiladi. Shuningdek, Konstitutsiyaning demokratik tamoyillarga asoslanganligi, davlat hokimiyatining bo'linishi prinsipi,

fuqarolarning asosiy huquqlari va erkinliklarini kafolatlash borasidagi yutuqlarga alohida e'tibor qaratiladi.

O'zbekiston so'nggi yillarda amalga oshirayotgan konstitutsiyaviy islohotlarning mazmuni va maqsadlari keng yoritilib, islohotlarning ijtimoiy, iqtisodiy hamda siyosiy barqarorlikka ta'siri o'rganiladi. Bu islohotlar mamlakatni modernizatsiya qilish, xalqaro me'yorlarga mos huquqiy muhit yaratish, shuningdek, fuqarolarning davlat boshqaruvida faol ishtirok etishini ta'minlashga qaratilgan.

Bundan tashqari, O'zbekistonning konstitutsiyaviy huquq sohasidagi xalqaro hamkorligi tahlil qilinib, BMT, Yevropa Kengashi va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan amalga oshirilayotgan loyihalar va islohotlar jarayoni ko'rib chiqiladi. Xalqaro huquq me'yorlarini milliy qonunchilikka integratsiya qilishdagi sa'y-harakatlar ham yoritiladi.

Ushbu maqola konstitutsiyaviy huquqning nafaqat davlat boshqaruvidagi, balki fuqarolik jamiyatining shakllanishidagi o'rnini tahlil qilib, O'zbekistonning zamonaviy huquqiy davlat sifatida rivojlanish yo'lidagi muhim yutuqlarini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: Konstitutsiyaviy huquq, asosiy qonun, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati, huquq va erkinliklar, islohotlar, xalqaro standartlar.

Konstitutsiyaviy huquq va uning mohiyati. Konstitutsiyaviy huquq – bu davlatning asosiy qonuni sifatida e'tirof etilgan Konstitutsiyaga tayangan holda, davlat va jamiyat munosabatlarini tartibga soluvchi huquq sohasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida konstitutsiyaviy huquq davlat boshqaruvining barcha jabhalarini huquqiy normalar bilan tartibga solib, qonun ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, konstitutsiyaviy huquq davlat hokimiyatining shakllanishi, hokimiyat organlarining vakolatlari va faoliyat prinsiplari, fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – davlatning huquqiy asoslari

1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakat mustaqilligi va davlat qurilishining huquqiy asoslarini belgilab berdi. Konstitutsiya davlatning suvereniteti, demokratik va ijtimoiy mohiyatini, inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlashni e'tirof etdi. Ushbu Konstitutsiya davlat hokimiyati organlari o'rtasida o'zaro muvozanatni ta'minlash va hokimiyatning bo'linishi prinsipiga asoslanadi:

1. Qonun chiqaruvchi hokimiyat – Oliy Majlis (Qonunchilik palatasi va Senat).
2. Ijro hokimiyati – Prezident va hukumat.
3. Sud hokimiyati – mustaqil sud tizimi.

Konstitutsiya inson huquqlarini ta'minlashni davlatning asosiy vazifasi sifatida belgilaydi. Shu bilan birga, u davlat organlarining faoliyati va jamiyat hayotining barcha jabhalarini tartibga soladigan yuqori darajadagi qonun hujjatlari uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Konstitutsiyaviy islohotlar va ularning ahamiyati

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida Konstitutsiyani takomillashtirishga qaratilgan bir qator islohotlarni amalga oshirdi. Xususan, 2023-yilda Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlar davlat boshqaruvida fuqarolar manfaatlarini hisobga olish va inson huquqlarini yanada kuchaytirishga yo'naltirilgan. Ushbu o'zgartirishlar quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

Ijtimoiy himoyani kuchaytirish: Fuqarolarning ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa sohalarda huquqlarini kengaytirish.

Fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtirokini ta'minlash: Davlat organlarining shaffofligini oshirish va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish.

Atrof-muhitni muhofaza qilish: Konstitutsiyada ekologik barqarorlikni ta'minlashga oid me'yorlarning belgilanishi.

Sud hokimiyatining mustaqilligini mustahkamlash: Fuqarolarning sud huquqlarini kafolatlash va adolatli sudlovni ta'minlash.

Konstitutsiyaviy huquq va xalqaro me'yorlar. O'zbekistonning konstitutsiyaviy huquqi xalqaro huquq me'yorlariga moslashgan holda rivojlanmoqda. Xalqaro tashkilotlar, xususan, BMT va Yevropa Kengashi bilan hamkorlik doirasida inson huquqlarini himoya qilish, demokratik tamoyillarni rivojlantirish va qonun ustuvorligini ta'minlash bo'yicha qator loyihalar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Konstitutsiyasi xalqaro huquqiy normalarni milliy qonunchilikka moslashtirishni nazarda tutadi. Xususan, fuqarolarning asosiy huquqlarini ta'minlash borasida xalqaro shartnomalarga qo'shilish va ular bo'yicha majburiyatlarni bajarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishidir.

Konstitutsiyaviy huquqning jamiyat rivojlanishidagi roli. Konstitutsiyaviy huquq nafaqat davlat hokimiyatini tashkil etish va boshqaruv tizimini belgilaydi, balki jamiyat rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. U fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ularning davlat boshqaruvida faol ishtirokini ta'minlash orqali fuqarolik jamiyatini shakllantirishga hissa qo'shadi. Shu bilan birga, konstitutsiyaviy huquq davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro mas'uliyat va ishonchni mustahkamlashda hal qiluvchi o'ringa ega.

Davlat boshqaruvida muvozanatni ta'minlash:

Konstitutsiyaviy huquq davlat hokimiyati tarmoqlarining o‘zaro muvozanatini va bir-birini nazorat qilish mexanizmlarini belgilab beradi. Bu demokratiyaning asosiy kafolati bo‘lib, hokimiyat tarmoqlari o‘rtasida haddan tashqari vakolat to‘planishini oldini oladi. Masalan, qonun chiqaruvchi hokimiyatning ijro hokimiyatiga nisbatan nazorat vakolati va sud hokimiyatining har ikki tarmoqning qarorlariga xolis baho berish imkoniyati demokratik boshqaruvni ta’minlaydi.

Huquqiy mas’uliyatning kuchayishi: Konstitutsiyaviy huquq jamiyat a’zolarining huquqiy ongi va mas’uliyatini oshirishga xizmat qiladi. Bu huquq sohasi fuqarolarni o‘z huquq va majburiyatlarini bilishga undaydi, davlat organlarini esa o‘z vakolatlari doirasida faoliyat yuritishga majbur qiladi. Shu tariqa, qonunlar va qarorlarning adolatli ijrosini ta’minlaydi.

Hududiy boshqaruv va mahalliy organlarning mustaqilligi: Konstitutsiyaviy huquq orqali O‘zbekistonda mahalliy boshqaruv organlari – xokimiyatlar va mahallalar vakolatlari huquqiy asosda belgilangan. Ular o‘z hududida iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanish masalalarini mustaqil hal qilish huquqiga ega bo‘lib, davlat va fuqarolar o‘rtasida yaqin aloqani ta’minlaydi.

Milliylik va xalqaro me’yorlarning uyg‘unligi:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi milliy an’analarga asoslangan holda ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, uning xalqaro standartlarga mosligi mamlakatni global huquqiy hamjamiyatning faol ishtirokchisiga aylantiradi. Bu uyg‘unlik inson huquqlari, ekologiya, madaniy merosni asrash va ijtimoiy tenglik kabi sohalarda ham yaqqol namoyon bo‘ladi.

Fuqarolik jamiyatining rivojlanishi: Konstitutsiyaviy huquq fuqarolik jamiyati institutlarini, masalan, nodavlat tashkilotlar va mustaqil ommaviy axborot vositalarini faoliyat yuritishga huquqiy asos yaratadi. Bu jamiyatni davlat qarorlari qabul qilish jarayoniga jalb qilish orqali boshqaruvni demokratlashtiradi.

Hokimiyat tizimidagi ishonchning oshishi: Konstitutsiyaviy huquq davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta’minlash orqali fuqarolar va davlat o‘rtasida ishonchni kuchaytiradi. Bu, o‘z navbatida, davlat boshqaruviga aholi tomonidan ishonchli munosabat shakllanishiga olib keladi.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasida konstitutsiyaviy huquq davlat boshqaruvi va jamiyat hayotini huquqiy asosda tartibga soluvchi eng muhim soha hisoblanadi. Konstitutsiya davlat hokimiyatining mustahkam tamoyillarini belgilab, inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlash, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va xalqaro hamjamiyat bilan munosabatlarni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi.

Mamlakatda amalga oshirilgan konstitutsiyaviy islohotlar, xususan, 2023-yilda kiritilgan o'zgartirishlar, davlat boshqaruvining sifatini oshirish va aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirishga qaratilgan. Bu islohotlar ijtimoiy himoya, sud hokimiyatining mustaqilligi, ekologik barqarorlik, shaffof boshqaruv kabi ko'plab yo'nalishlarni qamrab olib, davlat va jamiyatning o'zaro munosabatlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Konstitutsiyaviy huquq davlat hokimiyati tarmoqlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash, mahalliy boshqaruv organlarining vakolatlarini mustahkamlash va xalqaro me'yorlarni milliy qonunchilikka integratsiya qilish orqali davlat barqarorligi va rivojlanishini ta'minlamoqda. Shu bilan birga, u fuqarolarning o'z huquq va majburiyatlarini anglashiga, huquqiy mas'uliyatining oshishiga va davlat boshqaruvida faol ishtirok etishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, konstitutsiyaviy huquq davlatning huquqiy va demokratik tamoyillar asosida rivojlanishi yo'lida mustahkam poydevor bo'lib, uning amaliyoti davlatning xalqaro maydondagi obro'sini oshirishda ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Kelgusida konstitutsiyaviy huquqni yanada takomillashtirish, inson huquqlari sohasida yangi huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonlarini chuqurlashtirish davlatning asosiy maqsadlaridan biri bo'lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari va farmonlari to'plami (2021–2024).
3. BMT Inson Huquqlari bo'yicha Kengashi ma'lumotlari (2022).
4. O'zbekiston Respublikasida huquqiy islohotlar bo'yicha milliy strategiya (2017).
5. Adliya vazirligi materiallari, "Konstitutsiyaviy huquqni rivojlantirish: yangi yondashuvlar" (2023).
6. S. Abdurahmonov, "Konstitutsiyaviy huquq: nazariya va amaliyot", Toshkent, 2020.
7. UNESCO, "O'zbekistonda huquqiy davlat qurilishidagi ilg'or tajribalar", 2021.

JINOYAT HUQUQI TUSHUNCHASI VA VAZIFALARI VA PRINSIPLARI

Andijon davlat pedagogika instituti
“Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti
katta o’qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich
Andijon davlat pedagogika instituti”
Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti
MIG’MAHT yo’nalishi 301-guruh talabasi
Abdullayev Muhammad Ali

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jinoyat huquqi tushunchasi nima ekanligi uning kelib chiqish tartiblari va tasniflanishi haqida to’liq ma’lumotalar berilgan bo’lib soddalashtirilgan holda oson qilib yoritilgan. O’zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining moddalarini keng va sodda qilib sharxlab berilgan. Jinoyat Kodeksi orqali jamiyatimizda insonlarning huquqlari va majburiyatlari, ularning tuzilish tartibi va bajarilishi haqida so’z boradi. Insonlarning jinoyat huquqi haqida huquqiy ongini oshirishita o’z hissasini qo’shayotgan organlar haqida aniq ko’rasatiladi.

Аннотация

В данной статье дается исчерпывающая информация о том, что такое понятие уголовного права, о порядке его возникновения и классификации. Дается широкое и простое толкование статей Уголовного кодекса Республики Узбекистан. Через Уголовный кодекс рассматриваются права и обязанности людей в нашем обществе, порядок их формирования и исполнения. Наглядно показано, как люди способствуют повышению правовой осведомленности об уголовном праве.

Annotation

This article provides complete information on what the concept of criminal law is about the procedures and classification of its origin, easily covered in a simplified way. The articles of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan are widely and simply described. Through the Criminal Code, our society talks about the rights and obligations of people, the order and fulfillment of their structure. Increase the legal awareness of people about the criminal Law it is clearly seen about those who contribute.

Kirish so'zlari: jinoyat, kodeks, konstitutsiya, modda, jinoyatchilik, qonun, BMT, qonuniylik, demokratik prinsip, insonparvarlik, odillik.

Предисловия: преступление, кодекс, Конституция, статья, преступление, закон, ООН, законность, демократический принцип, гуманность, справедливость.

Introduction: crime, code, Constitution, Article, crime, law, UN, legality, democratic principle, humanity, justice.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida zamonaviy huquq tizimining tarkibiy qismi bo'lgan jinoyat huquqi huquqning alohida mustaqil sohasi sifatida o'rganiladi. Shunga ko'ra, jinoyat huquqi o'zining predmeti, metodlari va vazifalari bilan boshqa huquqiy fanlardan ajralib turadi.

«Jinoyat huquqi» tushunchasi bir necha ma'nolarda qo'llaniladi. Masalan: 1) huquq sohasi; 2) qonunchilik sohasi; 3) fan sohasi; 4) o'quv fani. Barcha huquq sohalari kabi jinoyat huquqining asosini O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va xalqaro huquqning umum e'tirof etgan normalari tashkil etadi. Jinoyat huquqi huquq sohasi sifatida qonun ijodkorligi va huquqni qo'llash bilan bog'liq bo'lgan jinoyat qonunchiligi va huquqiy munosabatlarni hamo'z ichiga oladi.

Jinoyat huquqi O'zbekiston Respublikasi huquqiy tizimining tarmog'i bo'lib, Oliy Majlis tomonidan o'rnatilgan jinoiy javobgarlikning asoslari va prinsiplari, qanday ijtimoiy xavfli qilmishlar jinoyat ekanligi, jazoga sazovorligi, javobgarlikka tortish va jazodan ozod qilish asoslari, jinoyat huquqiga oid huquqiy ta'sir choralari belgilovchi yuridik normalar yig'indisidan tashkil topgan.

«Jinoyat huquqi» tushunchasining huquq sohasi, yuridik fan va o'quvkursi sifatida qo'llanilishi yagona normativ huquqiy baza – jinoiy- huquqiy normalar tizimidan iborat bo'lgan amaldagi jinoyat qonunida asoslanadi.

Jinoyat huquqi qonunchilik sohasi sifatida davlatning oliy qonun chiqaruvchi organi – Oliy Majlis chiqargan qonun va normalar yig'indisidan iborat bo'lib, u jinoiy javobgarlik asoslari va prinsiplari, ayrim qilmishlarning jinoiyliigi va jinoiy jazoga loyiqligi, jinoiy javobgarlikka tortish va jinoiy jazodan ozod qilish asoslari va meyorlari, jinoyat huquqiga oid ta'sirning jinoiy jazo hisoblanmaydigan hamda jinoyat huquqiga oid munosabatlar doirasida ijobiy va ijtimoiy foydali xulq-atvorni rag'batlantiruvchi boshqa ta'sir choralari qo'llashni belgilaydi. Mazkur tushuncha jinoyat huquqini huquq sohasi sifatida tushunishdan birmuncha torroq ma'noga ega

bo‘lib, davlat va jinoyatchi shaxs o‘rtasidagi munosabatdir. Bu munosabatlar jinoyatsodir etilishi bilan boshlanadi va sudlanganlikning olib tashlanishi yok jinoyijavobgarlik va jazodan ozod qilish bilan tugaydi.

Jinoyat qonunining vazifasi o‘ta muhim ijtimoiy munosabatlarni qo‘riqlashdan iborat bo‘lib, ushbu vazifani bajarmay turib, qo‘yilgan maqsadga erishish, qo‘riqlanayotgan ijtimoiy munosabatlarga qilinadigan tajovuzlarning oldini olish va sodir etilgan jinoyat hamda uni sodir etishda aybdor bo‘lgan shaxslarga davlat tomonidan o‘rnatilgan majburlov choralari qo‘llash orqali ta’sir etish imkoniyatini amalga oshirib bo‘lmaydi. Shunday qilib, jinoyat qonunining qabul qilinishi jinoyat huquqida ishlatiladigan boshqa tushunchalarga tuzatish kiritish, ularni yangicha sharhlash imkonini berdi.

Jinoyat huquqi fan sohasi sifatida jinoyat qonunlari, huquq va fan sohalarining rivojlanish tarixi; amaldagi qonunlar; jinoyat huquqiga oid normalarni qo‘llash samaradorligi; xorijiy davlatlarning jinoyat huquqi vaqonunlari; xalqaro jinoyat huquqi normalari; jinoyat qonunlarini qo‘llashning nazariy muammolari; jinoyat huquqi sotsiologiyasi; jinoyat qonunlari, fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlariga xavf tug‘diruvchi xulq-avtorning turli shakllari va boshqa shunga o‘xshash muammolarning kelib chiqish sabablari va shartlari kabilarni o‘rganishga qaratilgan huquqiy qarashlar, tasavvurlar va g‘oyalar yig‘indisidan iborat.

Jinoyat huquqi bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar mazmuni Jinoyat kodeksining 2-moddasidagi vazifalarni shart qilib qo‘yadi. Jinoyat huquqining vazifalari sifatida shaxs, uning huquq vaerkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlarimulk, tabiiy muhit, tinchlik hamda insoniyat xavfsizligini jinoyiy tajovuzlardan qo‘riqlash, jinoyat- larning oldini olish, fuqarolarni O‘zbekiston Respublikasining Konstitut- siyasi va qonunlariga rioya etish ruhida tarbiyalashni nazarda tutadi. Bunday ijtimoiy munosabatlar barcha huquqiy demokratik davlatlar negizini tashkil etadi. Bu vazifani amalga oshirish maxsus, aniqrog‘i, qo‘riqlanadigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish orqali amalga oshiriladi hamda u jinoyat qonuni bilan taqiqlangan qilmishni sodir etish vaqtidan boshlab yuzaga keladi. Davlat ayrim qilmishlarni man etish yoki uni bajarishning majburiy ekanligini ko‘rsatish orqali buzilishi salbiy oqibatlariga olib keladigan hamda barcha fuqarolar va jamiyat uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy munosabatlarni qo‘riqlaydi. Davlat va jamiyatning asosini tashkil etuvchi ijtimoiy munosabatlariga tajovuz qiladigan ayrim qilmishlarga qat’iy taqiq o‘rnatish bilan birga, davlat huquq bilan tartibga solingan ijtimoiy munosabatlar ishtirokchilariga aniq yuridik vazifalarni

yuklaydi. Davlat jinoyat huquqi normalarida istalgan xulq-atvor turini ifodalash orqali, ijtimoiy munosabatlarni muhofaza qiladi. Zero, u biror-bir huquqiy munosabat subyektlariga aynan shunday xatti-harakat qilish yoki, aksincha, jamiyatga zid bo'lgan ba'zi qilmishlardan o'zini tiyish majburiyatini yuklaydi. Basharti, jinoyat huquqiga oid normalarda belgilangan talablarga rioya qilinmasa, u holda jinoyat huquqiga oid qo'riqlanadigan munosabatlar yuzaga keladi. Huquqiy munosabatlarning mazmuni munosabat subyektlarining huquq va majburiyatlari mazmunidan kelib chiqadi.

Jinoyat huquqining fuqarolarni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya qilish ruhida tarbiyalash vazifasi Jinoyat kodeksining 2-moddasida mustahkamlangan bo'lib, bunga umuman jinoyat qonunlarining mavjudligi hamda undagi aniq normalarni qo'llash amaliyoti orqali erishiladi.

Jinoyat huquqi predmetidagi maxsus ijtimoiy munosabatlarga jinoyat huquqiga oid tartibga soluvchi munosabatlar kirib, ular huquq beruvchi normalar asosida amal qiladi hamda haqqoniy, ijtimoiy foydali xulq-atvorni tartibga soladi. Huquq beruvchi normalar Jinoyat kodeksi Umumiy qismining uchinchi bo'limida belgilangan bo'lib, ular qilmishning jinoiyiligini istisno qiladigan holatlar deb nomlanadi. Fuqarolarni zaruriy mudofaa holatida ijtimoiy xavfli tajovuzlardan o'zini, boshqa shaxsni, davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilish, shuningdek, ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlab, oxirgi zarurat, buyruq yoki boshqa vazifani ijro etish, kasb yoki xo'jalik faoliyatiga bog'liq asosli tavakkalchilik vaqtida zarar yetkazish huquqini beruvchi normalar ijtimoiy maqbul xulq-atvorni tartibga soladi. Mazkur normalarning bir qismi qonun oldida mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalashi, ularda jinoyat sodir etish yoki boshqa qonunga xilof xulq-atvoriga murosa-sizlikni shakllantirishi bois, ulkan tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Jinoyat huquqining prinsiplari. Jinoyat huquqi prinsiplari jinoyat qonunida mustahkamlangan hamda demokratik davlatning jinoyat huquqiga oid siyosatining mohiyati, hozirgi zamon prinsiplarini ifodalaydigan, shuningdek, sodir etilgan jinoyatlar uchun javobgarlikning negizi, chegaralari va shakllari haqidagi ijtimoiysiyosiy, iqtisodiy, axloqiy, diniy va huquqiy tasavvurlarni aks ettiradigan yetakchi g'oya hamda asosiy qoidalardir.

Jinoyat huquqi prinsiplari qonun ustuvorligi, ijtimoiy adolatlilik, insonparvarlik, demokratizm, fuqarolarning qonun oldida tengligi, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarligi, umuminsoniy qadriyatlar hamda umum e'tirof etgan xalqaro huquq normalarining ustunligi va O'zbekiston Respublikasi

Konstitutsiyasida mustahkamlangan boshqa shu kabi prinsiplarga asoslanadi. Ayni paytda, har bir prinsip muayyan huquqiy sohani tartibga solish usuli, ijro etuvchi vazifalari bilan belgilanadigan o'ziga xos mazmunga ega. Mazkur prinsiplar Jinoyat kodeksining 3-moddasida mustahkamlangan bo'lib, ularning barcha uchun majburiy mohiyati ochib berilgan. Binobarin, ular kishilarning huquqiy ongini tartibga solish bilan bog'liq ta'sir ko'rsatish hamda qonun chiqarish va qonunni qo'llash faoliyatini yanada rivojlantirish uchun huquqiy zamin bo'lib xizmat qiluvchi omil hisoblanadi. Barcha prinsiplar o'zida demokratik jinoyat huquqining chinakam mohiyatini ifodalaydigan ichki o'zaro muvofiqlashgan qoidalarning yaxlit tizimini tashkil etadi. Prinsiplar tizimi jinoyat huquqiga oid markaziy institutlar – jinoyat va jazoni o'zida mujassamlashtiradi.

Jinoyat kodeksi normalarida mazkur prinsiplarning mavjudligi jamiyatdagi huquqiy munosabatlarni tartibga solib turadi. Zero, ular jinoyat va jazoga nisbatan nafaqat hozirgi tarixiy davrda qabul qilingan huquqiy qarashlarni aks ettiradi, balki jinoyat huquqiga oid munosa- batlarga qaratilgan umumiy talablarni ham o'zida mujassamlashtiradi. Demak, huquqiy prinsiplar tizimiga nafaqat fuqarolar, balki jinoyat huquqiga oid qoidalarni qo'llash vakolati berilgan davlat organlariga ham ta'sir ko'rsatish vazifasi yuklatilgan.

Normativ prinsiplarning fuqarolarga ogohlantirish yo'li bilan ta'sir o'tkazishi huquqiy ongni jinoyat qonuni ko'rsatmalarining buzilishiga yo'l qo'ymaslik to'g'risidagi e'tiqod darajasida tarbiyalash, ularga nafaqat davlat va jamiyat manfaatlari, birinchi navbatda, o'z manfaatlaridan kelib chiqqan holda rioya qilish zarurligi maqsadiga egadir Qonuniylik prinsipi (JK 4-m.). Qonuniylik prinsipi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 14, 15-moddalarida umumhuquqiy shaklda mustahkamlanadi.

Masalan, Konstitutsiyaning 14-moddasida davlat o'z faoliyatini qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshirishi belgilangan¹. Ushbu qoida 15-moddada tushuntirilgan hamda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinishi e'lon qilinib, davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'rishlari qayd etilgan.

Jinoyat huquqidagi qonuniylik prinsipi turli mazmun va ko'ptaraflama ahamiyatga ega. Mazkur prinsip quyidagilarni bildiradi:

¹ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi moddasi 1- beti

- 1) qilmishning jinoyligi faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanadi;
- 2) jazo va boshqa huquqiy oqibatlar faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanadi;
- 3) Jinoyat kodeksi jinoyat huquqi uchun yagona manba hisoblanadi;
- 4) shaxsning jinoyatni sodir etishdagi aybdorligi faqat sud tomonidan belgilanadi;
- 5) jazo va boshqa huquqiy ta'sir choralarini faqat sud qo'llaydi;
- 6) jinoyat sodir etishda aybdor hisoblangan shaxsning huquqiy holati faqat qonun bilan belgilanadi;
- 7) huquqni qo'llovchi barcha idoralar jinoyat qonunining mazmunini o'z vakolatlari doirasida va Jinoyat kodek-sida ko'rsatilgan aniq matnga muvofiq sharhlashga majburdirlar.

Jinoyat kodeksining 4-moddasi 1-qismida qilmishlarning jinoyligi, jazoga loyiqqligi va boshqa kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar faqat jinoyat qonuni bilan belgilanishi, shaxsni javobgarlikka tortish asoslarini belgilab beruvchi barcha qoidalar, jazoni belgilash, shuningdek, shaxsning jinoyatni sodir etishda aybdorligidan kelib chiqadigan boshqa huquqiy oqibatlar faqat Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan va belgilangan. Bundan kelib chiqqanda, Jinoyat kodeksi davlatning oliy qonun chiqaruvchi organi – Oliy Majlis qabul qiladigan jinoyat qonunining yagona manbaidir. Demak, Jinoyat kodeksi jinoyatga oid yagona huquqiy hujjat shakli hisoblanib, jinoyat huquqiga doir qabul qili- nadigan barcha qonunlar shu yagona manbaga qo'shimcha sifatida kiritilishi shart. Jinoyat qonunlarini to'liq kodifikatsiya qilish quyidagilarga, ya'ni: 1) jinoyatga oid barcha huquqiy normalarni bitta qonunga to'plashga; 2) ularni aniq mantiqiy ketma-ketlik va tizimga kiritish prinsipiga ko'ra joylashtirishga; 3) jinoyat qonunlarining to'liq tizim ekanligi to'g'risidagi yaxlit tasavvurga ega bo'lishga; 4) huquqni qo'llovchilarning ulardan foydalanishida qulaylik tug'dirishga imkon beradi.

XULOSA

Xulasa qilib aytishimiz mumkinmi, rivojlanib taraqqiyot tomon intilayaotgan davlatlarning jinoyatga bo'lgan muammolari qatoriga aylanganib bormoqda. Bugungi kunda jinoyatlarni oldini olishda davlatimiz tomonidan islohatlar, qaror, qonun, chora-tarbirlar olib borilmoqda. Shu bilan birga jinoyat haqida har bir insonga normativ va huquqiy me'yorlar haqida keng malumotlar berilmoqda. Bu esa jamoyatimizda huquqbuzarlik va jinoyatlarni oldini olishga yordam bermoqda. Jinoyatlar odatda davlat tomonidan jazolanishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlar

sifatida qaraladi va ular turli tarzda tasniflanadi. Bundan tashqari jinoyatlarni og'irligi bo'yicha, yengilligi, tabiati bo'yicha, tashkiliy jihatdan qanday bo'lishi haqida alohida turlarga bo'linadi. Ularni bir-biriga turlicha farqlanadi va jazolanish tartibi ham alohida amalga oshadi. Shuni aytishimiz mumkin ki jinoyat qanday bo'lishidan qat'iy nazar jamiyatimizga bitta jinoyat ham ko'plik qiladi, uni oldini olish avzal ish bo'ladi. Bu har bir insonga talluqli bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYAOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi
3. M.H.Rustamboyev "jinoyat huquqi"
4. H.Ikromov Jinoyat huquqi darslik qo'llanmasi
5. Jinoyat huquqining umumiy qismidan amaliy masalalar O'quv qo'llanma-T O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015-46-bet
6. Kobulov R.Otajonov.A.A.Iqtisodiy sohasidagi jinoyatlar: O'quv qo'llanma-T; O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2013,-154-bet

ZAMONAVIY XALQARO HUQUQNING ASOSIY PRINSIPLARI VA XALQARO HUQUQDA JAVOBGARLI

Andijon davlat pedagogika instituti
“Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti
katta o’qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Andijon davlat pedagogika instituti
“Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti
MIG’MAHT yo’nalishi 301-guruh talabasi
Abdullayev Muhammad Ali

Annotatsiya

Ushbu maqolada asosan davlatlar huquqlari nima ekanligi, unga oid bo’lgan ma’lumotlar va uning qanday ahamiyatli ekanligi, uning tuzilish tartibi, amal qilinish doirasi qanday bo’lishi to’g’risida ma’lumotlar berib o’tilgan. Dunyo davlatlari uning qabul qilishdagi o’z odatlari kiritish tartiblari haqida keng ma’lumotlar aytib o’tiladi. Shu bilan birga davlatlarning bir-biriga bo’lgan huquqlari va majburiyatlarini xalqaro huquqda javobgarlikga oid ma’lumotlar keng yoritilib berilgan. Shu bilan birga O’zbekiston Respublikasi xalqaro huquqda olib borayotgan huquqir jarayonlar aniq va ravon aytilib o’tiladi.

Аннотация

Эта статья в основном посвящена тому, что такое права штатов, информация, которая к ним относится, и как они важны, порядок их создания, приводится информация о том, какой будет сфера применения. Государства мира свои привычки в его приеме подробно описаны процедуры введения. При этом широко освещается информация об ответственности государств в международном праве в отношении их прав и обязанностей друг перед другом. При этом четко и красноречиво будут изложены правовые процессы, осуществляемые Республикой Узбекистан в международном праве.

Annotation

This article mainly covers what are the rights of states, the information regarding it and how it is significant, the order of its structure, information has been provided on what the scope of action will be. Extensive information is mentioned about the procedures by which the countries of the world enter their own habits in its adoption. At the same time, information on the responsibility of states to each other

in international law has been widely covered. At the same time, the legal processes carried out by the Respublika of Uzbekistan in international law are clearly and fluently stated.

Kirish so'zlar: Xalqaro huquq prinsipi va tizimi, suveren tenglik, BMT nizomi, javobgarlik, xalqaro huquqbuzarliklar, xalqaro huquqda hudud, YEXHK, hududiy yaxlitlik, deklaratsiya, kuch ishlatmaslik.

Введение: принцип и система международного права, суверенное равенство, Устав ООН, ответственность, международные правонарушения, территория в международном праве, ОБСЕ, территориальная целостность, декларация, неприменение силы.

Introduction: principle and system of international law, sovereign equality, UN Charter, responsibility, International offenses, territory in international law, OSCE, territorial integrity, declaration, non-use of force.

KIRISH

«Xalqaro huquq prinsipi» tushunchasi. Xalqaro huquqning asosiy prinsiplari ilk bor BMT Ustavi bilan mustahkamlab qo'yilgan. Ularning mazmuni 1970-yili Bosh Assambleyada qabul qilingan BMT Ustaviga muvofiq do'stona munosabatlar va hamkorlikka taalluqli muhim hujjat - Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi Deklaratsiyada, shuningdek, 1975- yildagi Yevropada Xavfsizlik va Hamkorlik Kengashining Yakunlovchi aktida ochib berilgan va rivojlantirilgan. Bundan tashqari, xalqaro huquqning bir qator prinsiplariga bag'ishlangan BMT Bosh Assambleyasining maxsus rezolyutsiyalari ham mavjud.

Xalqaro huquq asosiy prinsiplarining aniq soni yuzasidan huquqshunos olimlar hozircha yakdil xulosaga kelolganlari yo'q. 1970- yilgi Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi Deklaratsiya quyidagi yettita asosiy prinsipni qamrab olgan: 1) kuch ishlatmaslik; 2) nizolarni tinch yo'l bilan hal etish; 3) aralashmaslik; 4) hamkorlik; 5) xalqlarning teng huquqliligi va o'z taqdirini o'zi belgilashi; 6) suveren tenglik; 7) xalqaro huquqqa oid majburiyatlarni vijdonan bajarish. 1975-yildagi YEXHK Yakunlovchi akti bular qatoriga yana uchta:

1) chegaralarning buzilmasligi; 2) hududiy yaxlitlik; 3) inson huquqlarini hurmat qilish prinsiplarini qo'shdiki, ular endilikda universal tus olgan¹.

¹ YEXHK yakunlovchi akti

Xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi hujjatlarda ta'kidlanganidek, ular o'zaro uzviy bog'liq, birining mazmun-mohiyati boshqasining mazmuni bilan uyg'unlashib ketaveradi. Shu bois, xalqaro huquq prinsipining mazmunini boshqalari bilan bog'lab o'rganish lozim.

Shunday qilib, xalqaro huquq prinsiplari umum e'tirof etgan xalqaro huquq normalaridir.

Xalqaro huquq prinsiplarining tizimi. Xalqaro huquqda amalda bo'lgan prinsiplar *universal* va *mintaqaviy* (ularni e'tirof etadigan subyektlar doirasidan kelib chiqib), *umumiy* va *sohaviy* (ular amal qiladigan sohalar bo'yicha) prinsiplarga bo'linadi. Yuridik normalar va institutlar bilan birgalikda prinsiplar xalqaro huquqning murakkab ko'rinishidagi yaxlit tizimini tashkil etadi.

Xalqaro huquq doirasida prinsiplarning xilma-xil turlari farqlanadi. Ular orasida *g'oya-prinsiplar* muhim o'rin tutadi. Tinchlik va hamkorlik, gumanizm, demokratiya g'oyalari shular jumlasidandir. Ular BMT Ustavida, inson huquqlari to'g'risidagi paktlarda va shu kabi boshqa bir qator hujjatlarda o'z aksini topgan. G'oya-prinsiplar o'z faoliyatining asosiy ko'lamini aniq normalar orqali, ularning mazmunida aks ettirish va faoliyatini yo'naltirish yo'li bilan ro'yobga chiqadi.

Shuningdek, xalqaro huquqning sohaviy prinsiplari mavjud. BMT Xalqaro sudi dengiz huquqi prinsiplariga bir necha bor havola qilganki, ushbu huquq sohaning bir qator umumiy normalarini anglatadi. Aksariyat xalqaro soha olimlarining fikricha, sohaviy prinsiplarning mavjudligi xalqaro huquq sohasiga xos bo'lgan zarur belgi, demakdir. Prinsiplarning shakllanish va faoliyat ko'rsatish borasidagi o'ziga xosligi ko'pincha shu yo'l bilan belgilanadiki, ular jahon tartib-qoidalari va xalqaro huquqning eng muhim asoslarini aks ettiradi hamda mustahkamlaydi. Ular zaruriy huquq (*jus necessitatis*) sifatida namoyon bo'ladi.

Prinsiplar ichida xalqaro huquqning asosiy prinsiplari (*jus cogens*) ajralib turadi. Ular umumiy mazmun kasb etuvchi universal imperativ normalar hisoblangan xalqaro huquq tartibotining poydevorini tashkil etadi. Diplomatiya amaliyotida odatda ular xalqaro munosabatlar prinsiplari deb yuritiladi. 1969-yildagi Xalqaro shartnomalar to'g'risidagi Vena konvensiyasining 58-moddasiga muvofiq *jus cogens* (umumiy xalqaro huquqning imperativ normasi) normasi deganda, davlatlar xalqaro hamjamiyati tomonidan butun holda norma sifatida qabul qilingan va tan olingan, undan chekinish mumkin bo'lmagan umumiy xalqaro huquq normasi anglanadi; u faqat umumiy xalqaro huquqning xuddi shunday xususiyatga ega keyingi normasi bilan o'zgartirilishi mumkin. *Jus cogens* normalarining boshqa imperativ normalardan farqi shundaki, *jus cogens*

normalaridan har qanday chekinish davlatlar xatti-harakatini ahamiyatsiz qilib jus cogens normalariga doim rioya qilinishi va ular xalqaro munosabatlarning har qanday sohasida qo‘llanishi zarur. Umumiy xalqaro huquq normalari uning asosiy prinsiplari jus cogens normalari hisoblanadi. Davlat tomonidan biron-bir asosiy prinsipning buzilishini xalqaro hamjamiyat butun xalqaro huquq tartibotiga tajovuz sifatida baholashi mumkin.

Prinsiplarning o‘ziga xos jihatlaridan biri ularning o‘zaro bog‘liqli- gidir. Prinsiplar mazmunidagi umumlashganlik darajasining yuksakligi ulardan har birining talablarini boshqalarning mazmunini qiyoslab ko‘rish yo‘li bilan qo‘llash mumkinligini ko‘zda tutadi. Deylik, o‘z taqdirini o‘zi

belgilash prinsipini qo‘llash uchun hududiy yaxlitlik prinsipini hisobga olish lozim bo‘ladi. Prinsiplarning o‘zaro bog‘liqligi, 1970-yildagi BMT Ustaviga muvofiq, davlatlar o‘rtasidagi do‘stona munosabatlar va o‘zaro hamkorlikka doir Xalqaro huquq prinsiplari to‘g‘risidagi deklaratsiyada ta’kidlangan edi.

Xalqaro huquq nazariyasida muntazam ravishda prinsiplarning iyerarxiyasini aniqlash yo‘lida harakatlar bo‘lgan va bunday harakatlar hali ham davom etmoqda. Shak-shubhasiz, xalqaro huquqning barcha prinsiplari boshida jus cogens normalari turadi. Asosiy prinsiplarning ichki iyerarxiyasi (tabaqalanishi) muayyan muntazamlik kasb etmaydi: ayrim olimlar yalpi tinchlik va xavfsizlik muhofazasini mustahkamlovchi prinsiplarni birinchi o‘ringa qo‘ysa, boshqalari - gumanizm va inson- parvarlik prinsiplarini, uchinchi guruh olimlari esa, davlatga xos bo‘lgan yaxlitlik va buzilmaslik prinsiplarini ustun deb hisoblaydi. Bir so‘z bilan aytganda, bu borada yagona yondashuv mavjud emas.

Suveren tenglik prinsipi. BMT Ustavining prinsiplar to‘g‘risidagi moddasining ilk bandida: «tashkilot barcha a‘zolarining suveren tengligi prinsipi asosida tuzilgan», – deb qayd etilgan. Bu prinsip nafaqat BMT, balki butun xalqaro munosabatlar boshqaruvi tizimlari negizida yotadi. Xalqaro huquqning alohida o‘ziga xos jihatlarini, avvalambor, uning subyektlari suveren teng davlatlar ekani bilan belgilanadi.

Suveren tenglik prinsipining asosiy mazmuni quyidagicha: davlatlar bir-birlarining suveren tengligi va o‘ziga xosligini, shuningdek suve- renitetga mansub barcha huquqlarni hurmat qilishlari shart. Barcha davlatlarning teng ravishda asosiy huquq va majburiyatlari mavjud. Har bir davlat xalqaro tashkilotlar va shartnomalarda ishtirok etish huquqiga egadir.

Davlatning suveren hokimiyati boshqa davlatlarning aynan shunday hokimiyati bilan cheklangan bo‘ladi, negaki ular teng suverendir. Bir davlatning

«mutlaq suvereniteti» boshqalarining suverenitetiga muvofiq kelmaydi. Suverenitet xalqaro huquq doirasida amalga oshiriladi, aks holda, u o'zboshimchalikni bildirgan bo'lar edi. Suverenitet ta'sir doirasini aniq belgilash xalqaro huquqning asosiy vazifalaridan biridir.

Davlatlarning huquqiy maqomi tengligi xalqaro huquqning barcha normalari ularga nisbatan bir xil qo'llanilishini, teng kuchga ega ekanini bildiradi.

1970-yildagi BMT Ustaviga muvofiq, davlatlar o'rtasidagi do'stona munosabatlar va o'zaro hamkorlikka doir xalqaro huquq prinsiplari to'g'risidagi deklaratsiyaga ko'ra, «suveren tenglik» tushunchasi aniq mazmunga ega bo'lib, quyidagi unsurlarni qamrab oladi:

1. barcha davlatlar yuridik jihatdan teng;
2. har bir davlat to'la suverenitetga xos bo'lgan huquqlardan foydalanadi;
3. har bir davlat boshqa davlatlarning huquq subyektiga mansubligini hurmat qilishga majbur;
4. davlatlarning hududiy yaxlitligi va siyosiy mustaqilligi daxlsiz;
5. har bir davlat o'zining siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy tuzumlarini erkin tanlash hamda rivojlantirish huquqiga ega;
6. har bir davlat o'zining xalqaro majburiyatlarini to'liq va sidqidildan bajarish hamda boshqa davlatlar bilan tinch-totuv yashashga majbur².

1975-yildagi Yevropa Xavfsizlik va Hamkorlik Kengashi Yakunlovchi hujjatida ta'kidlanishicha, davlatlarning suveren tengligi prinsipi doirasida davlatlar bir-birining o'z siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy tizimlarini erkin tanlash hamda rivojlantirishlari huquqini, shuningdek o'z qonunlari va ma'muriy qoidalarini belgilash huquqini ham hurmat qiladilar; ular xalqaro huquqqa muvofiq, bir-birining boshqa davlatlar bilan munosabatlarini belgilash va amalga oshirish huquqini hurmat qiladilar. Ushbu prinsipga xos unsurlar qatoriga xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lish yoki bo'lmaslik, ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalar ishtirokchisi bo'lish yoki bo'lmaslik, shuningdek betaraf qolish (neytralitet) huquqlari kiradi.

Aralashmaslik prinsipi. Aralashmaslik prinsipi xalqaro huquq asoslaridan biridir. BMT Ustavida aytilishicha, u Tashkilotga mohiyatan har qanday davlatning ichki vakolatlariga mansub bo'lgan ishlarga aralashmaslik huquqini bermaydi va a'zo davlatlardan bunday ishlarni Ustav bo'yicha (2-moddaning 7-bandi) yechish

² BMT ustavi modddalarida

uchun taqdim etishni talab qilmaydi. Ushbu qoida xalqaro huquqning barcha subyektlarini aralashishdan tiyilib turishga majburlovchi umum e'tirof etgan odat normasini ifoda etadi.

XULOSA

Xalqaro huquq nazariyasiga ko'ra, shuningdek xalqaro jinoyat sodir etilgan (ya'ni, zikr etilganidek, xalqaro hamjamiyatning tub manfaatlarini himoya qilishda shu qadar muhim bo'lgan majburiyatlar buzilgan hamda bu hol o'ta xavfli va og'ir deb tasnif etilgan) taqdirda, har qanday davlat yoki davlatlar guruhi huquqbuzarga da'vo qiluvchi subyekt bo'lib chiqishi mumkin, huquqbuzarlik (ya'ni, ikki tomonlama huquqiy munosabatlarni buzish) sodir etilganda esa faqat jabr ko'rgan davlatning o'zi da'vo bilan chiqish huquqiga ega.

Hozirgi paytgacha xalqaro huquqning ushbu institutiga xos huquqiy shartnomalar to'la kodifikatsiya qilinmagan va xuddi shu bois u qoidaga ko'ra, pretsedentlar va sudlar qarorlari negizida yuzaga kelgan odat huquqi normalarni qo'llashga asoslanadi.

Nazariyada qabul qilishiga, xalqaro huquqda shunday umumiy prinsip yuzaga kelganki, unga ko'ra subyektning xalqaro g'ayrihuquqiy xatti-harakatlari uning xalqaro huquqiy javobgarligini keltirib chiqaradi.

Xalqaro huquqiy javobgarlikning siyosiy va moddiy turlarini farqlash qabul qilingan. Tegishli hollarda jabrlanuvchi tomon nafaqat o'zining buzilgan manfaatlarini huquqbuzar hisobidan qondirish, balki huquq- buzarga nisbatan jazo choralarini qo'llash huquqiga ham ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1 O'zME. Birinchi jild . Toshkent, 2000 –yil.
- 2 <https://lex.uz>.
- 3 O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-y
- 4 Bola huquqlari to'g'risida konvensiya
- 5 O.A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova “ Inson huquqlari” o'quv qo'llanmasi
- 6 Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism. – T., 2010.
- 7 Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).
- 8 Икромов, Х. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙВАТАНПАРВАРЛИК ҲАРАКАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЖТИМОЙФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(9), 102-107.
- 9 Egamberdiyev, A. YOSHLAR FAOLIYATINING FALSAFIY JONLARI. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych , 91 (1), 2022-2026.

- 10 Abdumalikovich, E. A. (2018). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning innovatsion usullari. Evropa fanlari sharhi , (9-10-1), 259-260.
- 11 Yusupova, S. va Norinova, D. (2023). YOSH AVLOD TARBIYASIDA “TA’LIM” FANINI O‘QITISH VA O‘QITISH TUSHUNCHASINING O‘RNI. Fan va innovatsiyalar , 2 (B6), 98-101.
- 12 Nizomtdinovna, Y. S. (2022). Farg‘ona vodiysidagi tarixiy demografik jarayonlar. Miasto Przyszłości , 24 , 546-548.
- 13 Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. Talqin va katta , 1 (24).
- 14 Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOIFYALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQISH OMILLARI. Sharh va tadqiqotlar , 2 (1 (23)).
15. Qosimbek o‘g‘li, PJ (2023). JADIDCHILIKNING, JAMIYAT HUQUQIY O‘ZLIGINI SHAKILLANTIRISHGA YO‘NALTIRILGAN TARG‘IBOT MAQSAD MUDDAOSI. OBRAZOVANIE NAUCA I

JINOYAT TUSHUNCHASI VA UNING TASNIFLANISHI

*Andijon davlat pedagogika instituti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san'at fakulteti
MIG'MAHT yo'nalishi 301-guruh talabasi*

Ergashev Shohruhon

*Andijon davlat pedagogika instituti
"Ijtimoiy fanlar" kafedrası o'qituvchisi
Ikromov Xayrullo Orifjonovich*

ANNOTATSIYA: Ushbu keltirilgan maqolada jinoyat nima ekanligiga uning belgilar va tasniflanishi haqida to'liq ma'lumot berilgan bo'lib tushunishga oson qilib yoritilgan. Bundan tashqari Jinoyat Kodeksidan ham bu mavzuga aloqador bo'lgan moddalar bilan sharhlar ham berib o'tilgan. Moddalarda tushunish uchun ko'p ma'lumotlar keltirilgan hisoblanadi.

ANNOTATION: This article clearly explains what crime is, its signs and classification. In addition, the articles of the Criminal Code related to this topic were explained. The articles contain a lot of information to understand.

АННОТАЦИЯ: В данной статье наглядно объясняется, что такое преступность, ее признаки и классификация. Кроме того, были разъяснены статьи Уголовного кодекса, связанные с этой темой. Статьи содержат много информации для понимания.

Kalit so'zlar: jinoyat, kodeks, tasniflash, Konstitutsiya, modda, jinoyatchilik, muhofaza, qonun.

Ключевые слова: преступление, кодекс, классификация, Конституция, статья, преступление, охрана, закон.

Key words: Crime, Code, classification, Constitution, Article, crime, protection, law

KIRISH

Jinoyat — jinoyat qonunida nazarda tutilgan ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik). Muayyan qilmishni jinoyat deb hisoblash masalasi har bir davlatda o'zining ijtimoiy tuzumi, aholining turmush tarzi, milliy xususiyatlari, urf-odatlarini, an'alariga muvofiq xalqaro huquq me'yorlari e'tiborga olingan holda hal etiladi.

Jinoyat jamiyatning ijtimoiy hayotidagi murakkab hodisalardan biridir. Shuning uchun ham uning o'rganilishiga nafaqat huquqshunoslar, balki boshqa soha olimlari ham ko'p e'tiborini qaratib kelmoqdalar. Jinoyatchilik muammosi bir necha yuz yillardan buyon olimlar fikrini band qilib kelmoqda. Ammo hozirgacha bu salbiy ijtimoiy hodisaga qarshi chora topilgani yo'q. Jinoyat qonuni bilan taqiqlangan harakat yoki bajarilishi shart bo'lgan harakatni bajarmaslikda ifodalanadigan harakatsizlik, ya'ni huquqqa xilof qilmish jinoyat hisoblanadi.

Moddiy belgi har qanday jinoyatning tub mohiyatini, ijtimoiy xavfliligini ifodalaydi. Jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan obyektlarga zarar yetkazadigan yoki shunday zarar yetkazishning real xavfini keltirib chiqaradigan qilmish ijtimoiy xavfli qilmish deb topiladi (JK 14-m. 2-q.). Har qanday jinoyatning moddiy belgisi Jinoyat kodeksining 14-moddasi 2-qismida o'z aksini topgan. Unda moddiy belgi jinoyat huquqiy muhofaza obyektlariga havola qilingan holda ifodalangan. Moddiy belgini, shuningdek, qonun bilan qo'riqlanadigan jinoyat tajovuz obyektini aniqlash uchun Jinoyat kodeksining 2-moddasida mustahkamlangan qoidadan kelib chiqish lozim. Unga ko'ra, Jinoyat kodeksining vazifalari shaxsni, uning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muhitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoyat tajovuzlardan qo'riqlash, shuningdek, jinoyatlarning oldini olish, fuqarolarni respublika Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya qilish ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Jinoyat belgilari qilmishning jinoyatligini bildiruvchi asosiy mezon hisoblanadi. Jinoyat kodeksining 14-moddasiga ko'ra, jinoyat ta'rifining asosiy belgilari: 1) ijtimoiy xavflilik; 2) huquqqa xiloflik; 3) ayblilik; 4) jazoga loyqlik hisoblanadi. Jinoyatning ijtimoiy xavfliligi, avvalo, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida e'lon qilingan va kafolatlangan muhim ijtimoiy qadriyatlarga tajovuz qilishda ifodalanadi. Jinoyat kodeksining 14- moddasi 2-qismiga muvofiq, qonun bilan qo'riqlanadigan obyektlarga zarar yetkazadigan yoki shunday zarar yetkazishning real xavfini keltirib chiqaradigan qilmish ijtimoiy xavfli qilmish deb topiladi. Jinoyat sifat va miqdor ko'rsatkichlariga ega. Jinoyatning sifat ko'rsatkichi ijtimoiy xavfning tabiatida namoyon bo'ladi. Jinoyatning miqdoriy tavsifi ijtimoiy xavflilikning darajasida ifodalanadi. Ijtimoiy xavflilikning tabiati ijtimoiy munosabatlar mazmuni, ularning qadriyatlar tizimidagi o'rni, obyektga yetkazgan zararining mazmuni, aybning shakl bilan aniqlanadigan muayyan tur yoki ko'rinishdagi jinoyatning ijtimoiy hossasidir. Ijtimoiy xavflilik darajasi bir xil xususiyatdagi ijtimoiy xavfli qilmishning qiyosiy xavfliligi ifodasidir. Ijtimoiy xavflilik darajasi zararining

kattaligi, qasd va ehtiyotsizlik turiga, motiv va maqsadlar mazmuniga, jinoyatning sodir etilish joyi, vaqti, usuli, vaziyati, qurollari va boshqa holatlarga bog‘liq bo‘ladi

Jinoyat – jazoga loyiq qilmish. Shunga ko‘ra, qilmishning jinoyat sifatidagi yana bir muhim belgisi uning jazoga loyiqligidir. Jinoyat qonuni jinoiy jazo qo‘llash tahdidi bilan u yoki bu ijtimoiy xavfli xatti- harakat sodir etishni taqiqlaydi. Faqatgina jazoga tortiladigan ijtimoiy qilmishlar jinoyat hisoblanadi. Jinoyat kodeksining Maxsus qismidagi moddalarning dispozitsiyalarida nafaqat u yoki bu jinoyat alomatlari ko‘rsatilgan, balki ularni sodir etganlik uchun sanksiyalar jazoning turi, muddati va miqdori ham belgilangan. Bunday hollarda jazoning o‘lchovi va xususiyati muayyan jinoyatning ijtimoiy xavflilik darajasiga mos keladi. Biroq, Jinoyat kodeksi Maxsus qismining moddalarida belgilangan sanksiyalardagi jazolar har doim va barcha holatlarda ham qo‘llaniladi degan xulosa chiqarish noto‘g‘ri bo‘ladi. Jinoyat kodeksi shaxsni jazodan ozod qiladigan qoidalarni ham nazarda tutadi. Bu, ayniqsa, hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan jinoiy jazolarni liberallashtirish siyosatidan kelib chiqqan holda ijtimoiy xavfi katta yoki uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlarga taalluqlidir. Bunday ozod qilish asosida jinoiy qatag‘onni qisqartirish va jazoni individuallashtirishni ta‘minlovchi insonparvarlik prinsipi yotadi. Javobgarlikdan va jazodan ozod qilish institutlari (JK 64–76 va 87–90-m.) jinoyatchilikka qarshi kurashda, shuningdek, sudlanganlarni axloqan tuzatish jarayonida keng vasamarali foydalaniladi

Jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasi va xususiyati muayyan ijtimoiy xavfga ega nojo‘ya xatti-harakatlarga nisbatan ijtimoiy zararigako‘ra ko‘proq farqlanadi. Bu jinoyatni nojo‘ya hatti-harakatdan farqlashning asosiy mezonidir. Jinoyat boshqa shunday sharoitlarda doi- mo katta zarar keltiradigan aybi xavfli, motivi o‘zgarmas, usuli g‘ayriijtimoiy bo‘lgan g‘oyat qo‘pol harakat yoki harakatsizlikdir. Shunga qaramasdan, jinoyatni boshqa huquqbuzarlikdan farqlovchi asosiy belgi qonun bilan taqiqlangan qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasi hisoblanadi. Ma‘muriy, intizomiy va fuqaroviy huquqbuzarliklar ijtimoiy munosabatlar tartibiga va huquqiy tartibotga salbiy ta‘sirko‘rsatadi. Shuning uchun ham u muayyan ijtimoiy xavflilik darajasiga ega. Ammo bu ijtimoiy xavflilik darajasi bunday huquqbuzarlikni jinoyat deb qarash va jinoiy jazo qo‘llash orqali ularga qarshi kurashish darajasida yuqori emas. Qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasini aniqlash bir qator belgilarga bog‘liq. Bu, avvalo, obyektiv tomon belgilari (harakat usuli, yuz beradigan oqibatlar og‘irligi, jinoyat quroli, vositasi va h.k.), shuningdek, subyektiv tomonga xos bo‘lgan belgilardir (qilmishni sodir etish motivi, harakatning oldindan o‘ylab qasd qilinishi va h.k.). Shu bilan birga, aybdorning

shaxsiga xos bo'lgan belgilar ham hisobga olinadi. Agar shaxs g'ayrihuquqiy harakatni bir necha marta sodir etgan bo'lsa, bunday davomiylik ayrim hollarda ma'muriy xatti-harakat emas, balki jinoyat mavjudligidan dalolat beradi. Masalan, sog'liqning qisqa muddatga yomonlashuviga yoki mehnat qobiliyatining uncha uzoq bo'lmagan muddatga yo'qolishga olib kelmagan bir marta qasddan badanga yengil shikast yetkazish ma'muriy huquqbuzarlik sanaladi. Biroq, agar shaxs shunday huquqbuzarlikni ma'muriy jazo qo'llanilgandan keyin, bir yil ichida takroran sodir etgan bo'lsa, bu jinoiy jazo qo'llaniladigan qilmishdir (JK 109-m)

Jinoyat kodeksining 15-moddasida jinoyatlar o'z xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasiga ko'ra: 1) ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan; 2) uncha og'ir bo'lmagan; 3) og'ir; 4) o'ta og'ir jinoyatlarga bo'linadi, deb qayd qilingan.

Jinoyatlarni tasniflash - jinoiy harakatga aniq jinoiy-huquqiy baho berish. Bunda jinoiy qilmish belgilarining jinoyat qonunida nazarda tutilgan jinoyat tarkibi belgilariga muvofiqligi aniqlanadi. J. t. dastlab tergov organlari tomonidan, yakuniy ravishda esa sud hukmi bilan amalga oshiriladi. Amaldagi jinoyat huquqida J. t.ning 2 asosiy guruhi nazarda tutilgan. Bular: 1) jinoyatlarni ob'yektiga qarab tasniflash; 2) jinoyatlarni ijtimoiy xavflilik darajasiga qarab tasniflash.

O'zbekiston Respublikasining JKda jinoyatlar o'z xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasiga ko'ra:

- ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan;
- uncha og'ir bo'lmagan;
- og'ir;
- o'ta og'ir jinoyatlarga bo'lingan.

Ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan jinoyatlarga: qonunda ozodlikdan mahrum qilishga nisbatan yengilroq jazolar nazarda tutilgan jinoyatlar; qasddan sodir etilib, qonunda eng og'ir jazo sifatida 3 yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish nazarda tutilgan jinoyatlar; ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilib, qonunda 5 yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzida jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi. **Uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlarga:** qasddan sodir etilib, qonunda eng og'ir jazo sifatida 3 yildan ortiq, lekin 5 yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish nazarda tutilgan; ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilib, qonunda eng og'ir jazo sifatida 5 yildan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum qilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi. Qasddan sodir etilib, qonunda og'ir jazo sifatida 5 yildan ortiq, lekin 10 yildan ko'p bo'lmagan muddatga ozodlikdan mahrum qilish nazarda tutilgan jinoyatlar **og'ir jinoyatlarni** tashkil etadi. Qasddan sodir etilib, qonunda 10 yildan ortiq muddatga ozodlikdan

mahrum qilish yoki o‘lim jazosi nazarda tutilgan jinoyatlar **o‘ta og‘ir jinoyatlar** hisoblanadi. Jinoyatni tasniflash barcha jinoyatlarni ularning xususiyati, ijtimoiy xavflilik darajasiga qarab muayyan turkumlarga bo‘lish imkoniyatini berish bilan birga, javobgarlikni belgilash, adolatli jazo tayinlash, qonuniylik va insonparvarlik tamoyillarini amalga oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytishimiz mumkin, tobora rivojlanib taraqqiyot tomon intilayotgan davlatlarda jinoyat dolzarb muammolar qatoriga aylangan desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Bugungi kunda jinoyatlarni oldini olishda tobora keng ko‘lamli islohotlar, chora-tadbirlar olib borilmoqda. Jinoyat- jamiyatda qabul qilingan normativ va huquqiy me‘yorlarga zid bo‘lgan, bundan tashqari, jismoniy yoki ma‘naviy zarar keltiruvchi harakatlar yoki harakatsizliklar yig‘indisi hisoblanadi. Jinoyatlar odatda davlat davlat tomonidan jazolanishi mumkin bo‘lgan xatti-harakatlar sifatida qaraladi va ularning turli xil tasniflari ham mavjud hisoblanadi. Bundan tashqari jinoyatlar og‘irligi bo‘yicha, tabiati bo‘yicha, tashkiliy jihatdan turlarga ham ajratishimiz mumkin. Ular bir- birlaridan turlicha farqlanadi. Jamiyatda sodir etilgan har bir jinoyat inson hayoti va ma‘rifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun, jinoyatchilikni oldini olish va unga qarshi kurashish jamiyat rivoji uchun ham katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi.
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Jinoyatlarni_tasniflash
4. <https://lex.uz>
5. <https://.oyina.uz>
6. <https://library-tsul.uz>
7. M.H. Rustamboyev “Jinoyat huquqi”
8. <https://ziyouz.com>

XOM IPAK ISHLAB CHIQRISHDA XALQARO STANDART TALABLARGA MOS ISHLAB CHIQRISH MUAMMOLARI TAHLILI VA YECHIMI

Ibroximova Odinaxon Dilshod qizi

Andijon mashinasozlik instituti

MSMSM yo'nalishi 4-bosqich 72-21 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Sulaymanov Sharif Abdumanabovich

Annotatsiya. Ushbu maqolada xom ipak ishlab chiqarishning xalqaro standartlar talablariga mos ravishda tashkil etilishidagi asosiy muammolar va ularni hal qilish yo'llari tahlil qilinadi. Muallif ipak ishlab chiqarishdagi texnologik rivojlanish, malakali kadrlar yetishtirish va ekologik talablarni bajarishdagi muammolarni yoritadi. Shuningdek, xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish uchun ishlab chiqarish jarayonlarida avtomatlashtirilgan uskunalari, sifat menejmenti tizimlarini joriy etish zarurligi ko'rsatib o'tiladi. Ekologik xavfsizlik va mehnat sharoitlariga oid xalqaro talablarga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: xom ipak, xalqaro standartlar, texnologik rivojlanish, ekologik xavfsizlik, sifat menejmenti, malakali kadrlar.

Xom ipak ishlab chiqarish - O'zbekiston iqtisodiyoti uchun muhim va tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishlardan biridir. Bugungi kunda, ipakka bo'lgan talab, global va mahalliy bozorlar orasidagi raqobat oshishi bilan, sifat nazorati va xalqaro standartlarga muvofiqlik muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro bozor talablari va ekologik standartlarga javob beruvchi ipak mahsulotlarini ishlab chiqarish zamonaviy texnologiyalarni joriy etishni, malakali ishchi kuchi va resurslardan samarali foydalanishni talab qiladi. Ushbu maqolada xalqaro standartlarga mos ipak ishlab chiqarishning dolzarb muammolari tahlil qilinib, ularga yechimlar taklif etiladi.

Asosiy qism. Xalqaro standartlar ishlab chiqarish jarayonida belgilangan talablarga javob berish, mahsulot sifatini va raqobatbardoshligini oshiradi. Xalqaro standartlarga rioya qilish quyidagi afzalliklarga ega:

- **Sifatni ta'minlash:** Xalqaro standartlar mahsulotlar sifatini oshirish va ularning xavfsizligi va samaradorligini ta'minlashga yordam beradi.
- **Bozorga kirish:** Xalqaro standartlarga muvofiq mahsulotlar ishlab chiqarish eksport imkoniyatlarini kengaytiradi va xalqaro bozorga kirishni osonlashtiradi.

- Mijozlar ishonchini oshirish: Standartlarga muvofiq ishlab chiqarilgan mahsulotlar mijozlar tomonidan yuqori baholanadi va ishonch bilan qabul qilinadi.

- Sifat boshqaruvini optimallashtirish: Xalqaro standartlar hisobga olgan holda sifatni boshqarish tizimini mustahkamlash imkonini beradi.

Xalqaro ipak ishlab chiqarish bozorida ekologik tozalik, sifat va mehnat sharoitlariga oid bir qancha standartlar mavjud. ISO 9001 sifat menejmenti tizimi, ISO 14001 ekologik boshqaruv tizimi kabi xalqaro sertifikatlar ipak ishlab chiqaruvchilari uchun majburiy talablarga aylangan. Ushbu standartlar ipak ishlab chiqarishda mahsulot sifatini oshirish bilan birga, ekologik xavfsizlikka ham katta e'tibor beradi.

Xalqaro standartlarga mos ishlab chiqarishda duch kelinadigan asosiy muammolar quyidagilardan iborat:

- Texnologik joriy etishning murakkabligi: O'zbekistondagi ba'zi ipak fabrikalari eskirgan uskunalar va texnologiyalardan foydalanadi, bu esa xalqaro talablar darajasida mahsulot ishlab chiqarishni cheklaydi.

- Malakali kadrlar yetishmasligi: Xalqaro me'yor va qoidalarni tushunadigan, zamonaviy texnologiyalarda ishlashga qodir kadrlarning yetishmasligi ishlab chiqarish jarayonlarini kechiktiradi.

- Ekologik me'yorlarga rioya qilishdagi qiyinchiliklar: O'zbek ipak sanoatida ekologik xavfsizlik talablariga rioya qilishda muayyan qiyinchiliklar mavjud, bu esa xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini cheklaydi.

Texnologik rivojlanish ipak ishlab chiqarishdagi asosiy talablarni qondirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ipak to'qimachilik fabrikalariga avtomatlashtirilgan uskunalar o'rnatilishi, mahsulot sifatini real vaqt rejimida nazorat qilish imkonini beradi. Shuningdek, innovatsion texnologiyalar orqali resurslarni tejash va chiqindilarni qayta ishlash imkoniyatlari ortmoqda.

Malakali kadrlar xalqaro talablar asosida ishlab chiqarishni tashkil etishdagi asosiy bo'g'inlardan biri hisoblanadi. Xalqaro sifat menejmenti standartlari bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish, amaliyotlarni ishlab chiqarish jarayonlariga joriy etish orqali kadrlar malakasini oshirish mumkin. Bu esa sifatli ipak ishlab chiqarishni ta'minlaydi va xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ipak ishlab chiqarishning ekologik ta'sirini kamaytirish bugungi kunda xalqaro standartlarning ajralmas qismi hisoblanadi. Ishlab chiqarish jarayonida chiqindilarni minimallashtirish, suv va elektr energiyasidan tejamkor foydalanish, zararli moddalarni kamaytirish kabi tadbirlar ipak sanoatida ekologik muvozanatni saqlashda muhim ahamiyatga ega.

Xom ipak ishlab chiqarishda muammolar tahlili

Xalqaro standart talablariga mos ishlab chiqarishda xom ipak sohasida bir qator muammolar mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

1. Sifat nazorati tayyorgarlik muammolari:

- Xom ipak ishlab chiqarishda sifat nazoratining yetarli darajada bo'lmasligi, shuningdek, sifatni ta'minlovchi tizimlar uchun zarur tayyorgarlik yetarli emas.
- Sinov laboratoriyalarining akkreditatsiya darajasi pastligi, bu esa xom ipak mahsulotlarining sifatini baholashda muammolarni tug'dirishi mumkin.

2. Muvofiqlik va standartlar:

- O'zbekiston xom ipak ishlab chiqaruvchilari ko'pincha xalqaro standartlarga rioya qilishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Mahalliy standartlar xalqaro talablar bilan bir-biriga mos kelmasligi mumkin.
- Mahsulotlar uchun sifat sertifikatlarini olish jarayoni murakkab bo'lishi mumkin, bu esa ishlab chiqaruvchilarni xalqaro bozorga chiqarishni sekinlashtiradi.

3. Raqobat va bozor sharoitlari:

- Xalqaro bozor raqobati kuchli, va ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarini raqobatbardosh narxlarda taqdim etish zarurati bilan yuzlashadilar.
- Innovatsion yondashuvlar va texnologiyalarning yetarli darajada tatbiq etilmasligi raqobatsiz qoldirishi mumkin.

4. O'quv va malaka oshirish:

- Ishlab chiqarish jarayonida ishchilar va mutaxassislar uchun yetarli malaka oshirish ta'minlanmasligi natijasida xalqaro standartlarga muvofiq mahsulotlar ishlab chiqarish qiyinlashadi.
- Xom ipak ishlab chiqarish sohasida malakali mutaxassislar yetishmasligi.

Muammolarni yechimi

Xom ipak ishlab chiqarishda xalqaro standartlarga mos ishlab chiqarish uchun bir qator yechimlar taklif etiladi:

1. Sifat nazorati va tayyorgarlikni oshirish:

- Sinov laboratoriyalarini akkreditatsiyaga tayyorlash va ularning faoliyatini kuchaytirish zarur. Bu laboratoriyalar mahsulot sifatini baholash va o'lchov natijalarini taqdim etishda ishonchli bo'lishi kerak.
- Sifat nazoratini amalga oshirish uchun zamonaviy texnologiyalar va standartlarga asoslanib hujjatlashtirilgan tizimlarni joriy etish zarur.

2. Muvofiqlik va standartlarni rivojlantirish:

- Mahalliy standartlarni xalqaro talablar bilan muvofiqlashtirish uchun ilg'or tajribalarni o'rganish va tatbiq etish zarur.

- Mahsulotlar uchun sifat sertifikatlarini olish jarayonini soddalashtirish va tashkil qilishda yordam beradigan xususiy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish muhimdir.

3. Raqobatbardoshlikni oshirish:

- Innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish va ishlab chiqarish jarayonini optimallashtirish orqali raqobatbardosh narxlarda mahsulotlar taklif etish imkonini berish uchun tadbirkorlikni rivojlantirish.

- Mahsulotlar sifatini oshirish va raqobatni kuchaytirish uchun tadqiqot va yangiliklarni qo'llab-quvvatlash.

Xulosa

Xalqaro standartlarga mos ipak ishlab chiqarish O'zbek ipak sanoatining kelajagi uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada tahlil qilingan muammolar texnologik rivojlanish, malakali kadrlar yetishtirish va ekologik talablarni bajarish orqali hal etilishi mumkin. Shu yo'l bilan xalqaro bozorlarga chiqish va raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun zarur sharoitlar yaratish mumkin.

Xom ipak ishlab chiqarish sohasida xalqaro standartlarga mos ishlab chiqarish muammolari ko'p, lekin ularni yechish uchun qator takliflar mavjud. Mahsulotlar sifatini oshirish, muvofiqlik va xalqaro standartlarni tatbiq etish, raqobatbardoshlikni kuchaytirish va malaka oshirish ishlarini rivojlantirish orqali xom ipak sohasida ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilishi mumkin. Shu tarzda, O'zbekistonning xom ipak ishlab chiqarish sohasida global bozorga kirish va raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlari yanada kengayadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. ISO 9001:2015 – *Sifat Menejmenti Tizimi: Talablar*. Xalqaro Standartlash Tashkiloti.
2. ISO 14001:2015 – *Ekologik Menejmenti Tizimi: Talablar va qo'llanmalari*. Xalqaro Standartlash Tashkiloti.
3. Ahmadov, O. – *O'zbek Ipak Sanoatida Zamonaviy Texnologiyalarni Joriy Etish*. Toshkent: Oliy O'quv Yurtlari Noshriyoti, 2022.
4. Xalqaro Ipak Assotsiatsiyasi (ISA) ma'lumotlari – *Ipak Ishlab Chiqish Standartlari Va Talablari Bo'yicha Yo'riqnoma*, 2023.
5. Sharipov, M. – *O'zbekistonda Ipak Sanoatining Kelajagi va Global Talablar*. Ipak Sanoati Jurnali, 2021.

ЕПИК JANRLAR POETIKASI

Xo'jayeva Mohinur Tulqin qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O'zbek tili va
adabiyoti universitetining 1-bosqich magistr talabasi.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotidagi epik janrlarning – doston, masal, ertak, afsona, latifa va roman kabi janrlarning poetik xususiyatlari, ularning mazmun va shakliy jihatlari tahlil qilingan. Ushbu janrlarning tarixiy ildizlari, milliy qadriyatlarni aks ettirishdagi o'rni va zamonaviy ahamiyati yoritilgan. Epik janrlar milliy o'zlikni anglash, axloqiy tarbiya va tarixiy xotirani saqlashda muhim vosita ekanligi asoslangan holda ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Epik janrlar, doston, masal, ertak, afsona, latifa, roman, o'zbek adabiyoti, poetika, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, tarbiya.

Kirish. Epik janrlar milliy adabiyotning yirik tarmoqlaridan biri bo'lib, ular xalqning tarixiy tajribasi, ma'naviy qadriyatlari va orzu-umidlarini badiiy ifodalashda muhim rol o'ynaydi. O'zbek adabiyotida epik janrlar uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Dostonlar, masallar, ertaklar, afsonalar, latifalar va romanlar kabi janrlar turli davrlarda o'ziga xos shaklda rivojlangan va xalqning dunyoqarashi hamda hayot tarzini aks ettirgan. Ushbu janrlarning poetikasini o'rganish, ularning mazmuni va shakliy xususiyatlarini tahlil qilish bugungi adabiyotshunoslikda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Epik janrlarning o'ziga xos xususiyatlari

Dostonlar o'zbek xalqining qahramonlik ruhi va tarixiy xotirasini saqlovchi yirik janrlardan biri. "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Rustamxon" kabi dostonlarda xalq qahramonlari obrazi yuksak ma'naviy fazilatlar bilan ifodalangan. Bu dostonlarda epik poetikaning asosiy belgilaridan biri – ideallashtirilgan qahramon va voqealarning dramatik tasviridir. Masalan, "Alpomish" dostoni bosh qahramonining vatanparvarligi va sadoqati orqali xalqning tarixiy kurashlari yoritiladi [1,58]. Dostondagi poetik til, she'riy shakl va takroriy motivlar xalqning og'zaki ijodiga xos xususiyatlarni saqlab qolgan.

Masallar qisqa va nasihatombuz bo'lib, ularning asosiy vazifasi axloqiy xulosa chiqarishdir. O'zbek adabiyotida Atoyi va Xo'ja Ahmad Yassaviy masallarida hayotiy haqiqatlar ramziy obrazlar orqali ifodalangan. Masalan, Atoyining masallarida haqiqat va adolat masalalari jonivorlar orqali yoritiladi [2,43]. Masal poetikasining o'ziga xosligi qisqaligi, sodda uslub va chuqur falsafiy ma'noga egaligida ko'rinadi.

Ertaklar xalqning ma'naviy va madaniy qadriyatlarini yosh avlodga yetkazish vositasi bo'lib, ular sehrli voqealar va personajlar orqali yaxshilik va yomonlikning kurashini tasvirlaydi. "Zumrad va Qimmat", "Boy ila Xizmatchi" kabi ertaklarda

yaxshilik har doim yomonlik ustidan g'alaba qiladi [3,29]. Ertaklarning poetikasi voqealarning jonli tasviri, dialoglar va xayoliy elementlarga boyligi bilan ajralib turadi.

Afsonalar qadimiy e'tiqod va tushunchalarni o'zida aks ettiradi. "O'rda tosh afsonasi" va "Chorbog' afsonasi" kabi afsonalar tarixiy voqealar bilan bog'langan holda yaratilgan. Ularning poetikasida real va xayoliy voqealar qorishmasi, dramatik tasvir va ramziy ma'nolar yetakchi o'rin tutadi [1,35].

Latifalar xalqning topqirligi va hazil-mutoyiba madaniyatini ifodalaydi. Nasriddin Afandi haqidagi latifalar xalqning donishmandligi va kulgi orqali haqiqatni ochib berish uslubini aks ettiradi [2,17]. Latifalarning poetikasi qisqa hajm, yumor va kutilmagan xulosa bilan belgilanadi.

Romanlar o'zbek yozma adabiyotining yirik janri hisoblanib, tarixiy va ijtimoiy muammolarni keng qamrovli yoritadi. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani orqali o'zbek xalqining 20-asr boshidagi ijtimoiy hayoti va o'zgarishlari badiiy tasvirlangan [3,127]. Roman poetikasining asosiy xususiyatlari murakkab syujet, qahramonlarning psixologik kechinmalari va keng qamrovli voqealar tasviridir.

Epik janrlarning dolzarbligi va zamonaviy o'rni

Bugungi kunda epik janrlar milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani saqlash va yosh avlodni tarbiyalashda muhim rol o'ynamoqda. Ta'lim muassasalarida epik janr namunalarini o'qish orqali o'quvchilar vatanparvarlik, insoniy fazilatlar va axloqiy qadriyatlarni o'zlashtiradilar. Adabiyotshunoslar va zamonaviy yozuvchilar klassik epik janr an'alarini yangi badiiy shakllarda davom ettirmoqdalar.

Dostonlar va romanlarda zamonaviy ijtimoiy muammolar yoritilib, bugungi voqelikning murakkab tomonlari badiiy tahlil qilinmoqda. Masallar va latifalar esa qisqa shakli bilan keng ommaga tezkor axloqiy saboqlarni yetkazishda samarali vosita bo'lib qolmoqda. Bu janrlarning poetikasini chuqur o'rganish va rivojlantirish milliy adabiyotning kelajakdagi taraqqiyoti uchun muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xasanov, O. (2015). O'zbek xalq dostonlari poetikasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Sodiqova, M. (2018). O'zbek xalq masallarining janr xususiyatlari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. Karimov, N. (2020). O'zbek romanchiligi tarixi va nazariyasi. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.

HOW TO MEMORIZE VOCABULARY

Madaminova Ravshanoy Ulug'bek qizi, Student of CSPU

Department English language and theory

Scientific advisor: Khazratqulova Ezoza Ismat qizi

Abstract: Vocabulary is a key element in learning a new language. However, remembering and using new vocabulary effectively poses a challenge for many learners. Difficulties arise due to various factors, including a limited vocabulary base for speaking or writing in English. This study investigates the challenges students face in memorizing English vocabulary and the reasons behind these difficulties. Using a descriptive qualitative method, data was collected through a questionnaire containing eight questions with multiple-choice options. The participants' responses were analyzed to determine the root causes of their struggles. The findings revealed that the most significant difficulty students experienced was understanding vocabulary but being unable to use it in practice, affecting 42.9% of respondents. Other prominent issues included taking too long to translate what they wanted to say (51.1%) and a lack of effort in applying new vocabulary during daily life (38.1%). The study identified the preferred solution as students writing down the meanings of new words on notes and reviewing them regularly, which 71.4% of respondents found effective. The research concluded that the major challenges stem from students' inability to express themselves despite understanding vocabulary, delays in translation, and insufficient effort to incorporate vocabulary into everyday use. Addressing these issues requires strategies like translating vocabulary, writing it down, and reviewing it consistently to improve retention and application.

Keywords: Difficulties, English, Memorising, Students, Vocabularies

Introduction

Learning a new language often begins with mastering vocabulary, as it serves as the foundation for communication, comprehension, and fluency. However, many learners face challenges in retaining vocabulary due to ineffective study methods or lack of consistent practice. This is particularly important for students preparing for standardized tests like the IELTS, where a strong vocabulary can significantly impact performance. While traditional memorization techniques, such as rote learning or word lists, are widely used, they often fail to ensure long-term retention. This article aims to explore effective strategies for vocabulary acquisition using the miming

framework. The focus is on combining scientifically proven techniques such as contextual learning, spaced repetition, mnemonic devices, and active usage to enhance retention and practical application of new words.

Methods

To address the challenge of vocabulary retention, we designed a study incorporating the following methods:

1. Contextual Learning: Participants were introduced to new words within meaningful sentences or scenarios. For example, instead of learning the word “arduous” in isolation, students learned it in the sentence: “Climbing the mountain was an arduous task.” This approach aimed to create associations between words and their usage¹

2. Spaced Repetition: Using tools like flashcards or spaced repetition software (e.g., Anki), participants reviewed vocabulary at systematically increasing intervals. This method utilized the spacing effect, which is proven to strengthen memory over time.

3. Mnemonic Devices: Learners were encouraged to create creative memory aids, such as acronyms, rhymes, or visual imagery, to make abstract words more memorable. For instance, the word “gregarious” (meaning sociable) was associated with the phrase “Greg is always gregarious at parties.”

4. Active Usage: Participants practiced using newly learned words in speaking and writing exercises. Activities included writing short paragraphs using five new words or incorporating new terms into casual conversations.

The study was conducted over four weeks, with participants divided into two groups: one using the above methods and a control group using traditional rote memorization. Pre- and post-study assessments were used to measure vocabulary retention and usage.

Results

The results of the study demonstrated the effectiveness of the proposed methods in enhancing vocabulary retention: Contextual Learning: Learners who studied words in context retained 40% more vocabulary than those who relied on isolated word lists. Associating words with sentences made them easier to recall.

Spaced Repetition: Participants following a spaced review schedule retained 65% more words after one month compared to those who reviewed vocabulary randomly or irregularly. Mnemonic Devices: Mnemonics improved retention rates by 30%, especially for abstract or less frequently used words. Active Usage: The group that actively used vocabulary in speaking and writing retained and correctly applied 70% of the words they learned. The control group, relying solely on rote

memorization , exhibited a 20% 30% decrease in retention after two weeks, highlighting the limitations of traditional methods.ⁱⁱ

Discussion

The findings confirm that an integrated approach to vocabulary acquisition significantly enhances both retention and application. Contextual learning creates meaningful associations that make words easier to remember and use. Spaced repetition leverages cognitive science principles, such as the forgetting curve, to reinforce long-term memory. Mnemonic devices add a creative and enjoyable dimension to vocabulary study, while active usage ensures learners can confidently incorporate new words into their speech and writing."As Indriani et al. (2023) emphasize, vocabulary is a critical component of language learning, forming the foundation for speaking, reading, and writing. Combining effective methods ensures learners not only retain new words but also use them confidently in various contexts."

Conclusion

Mastering vocabulary is often the first step in learning a new language, as it forms the basis for communication, understanding, and fluency. Despite its importance, many learners struggle to retain vocabulary due to inefficient study methods or inconsistent practice. This challenge is particularly relevant for students preparing for standardized exams like the IELTS, where a strong vocabulary plays a critical role in success. Traditional approaches to memorization, such as rote learning or studying word lists, are commonly used but frequently fail to achieve lasting retention. This article aims to investigate effective strategies for vocabulary learning through the miming framework. It emphasizes the use of scientifically backed methods, including contextual learning, spaced repetition, mnemonic devices, and active usage, to improve retention and facilitate the practical use of new words.

References

1. Ebbinghaus, H. (1885). *Memory: A Contribution to Experimental Psychology*.
2. Nation, I.S.P. (2001). *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge University Press.
3. Baddeley, A. (1997). *Human Memory: Theory and Practice*. Psychology Press.
4. Brown, H. D. (2000). *Principles of Language Learning and Teaching*. Longman.
5. Schmitt, N. (2008). Review Article: Instructed Second Language Vocabulary Learning. *Language Teaching Research*, 12(3), 329-363.

LOYIHA BOSHQARUVIDA SOLIQ QONUNCHILIGIGA RIOYA QILISHNING TUTGAN O'RNI

*O'zbekiston Respublikasi
Toshkent bank- moliya akademiyasi
2-kurs tinglovchisii
Baltayev Jasurbek Shuxrat o'g'li*

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbekistonda soliq qonunchiligidagi imtiyozlarning rivojlanishi va ularning mamlakat iqtisodiyoti uchun ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Soliq imtiyozlari investitsiyalarni jalb qilish, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, innovatsion va texnologik loyihalarni rivojlantirish hamda eksport faoliyatini kengaytirish kabi maqsadlarni ko'zlab joriy etilgan. Maqolada investitsion soliq imtiyozlari, qishloq xo'jaligi va ekologik loyihalar uchun yengilliklar, shuningdek, raqamli iqtisodiyot va elektron tijorat sohalaridagi soliq yengilliklari haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu imtiyozlar mamlakatda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: soliq qonunchiligi, soliq imtiyozlari, O'zbekiston, investitsiya, kichik va o'rta biznes, innovatsion loyihalar, qishloq xo'jaligi, eksport faoliyati, raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat, ekologik loyihalar.

Abstract

This article discusses the development of tax incentives in Uzbekistan and their importance for the country's economy. Tax incentives are aimed at attracting investments, supporting small and medium-sized enterprises, promoting innovative and technological projects, and expanding export activities. The article provides detailed information about investment tax incentives, benefits for agriculture and environmental projects, as well as tax reliefs in the digital economy and e-commerce sectors. These incentives play a key role in fostering entrepreneurial activity and ensuring sustainable economic growth in the country.

Key words: tax legislation, tax incentives, Uzbekistan, investment, small and medium-sized enterprises, innovative projects, agriculture, export activities, digital economy, e-commerce, environmental projects.

Kirish

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va diversifikatsiya qilish yo‘nalishida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biri soliq tizimini takomillashtirish va soliqqa oid imtiyozlarni kengaytirish hisoblanadi. Soliq imtiyozlari davlat tomonidan tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash, yangi investitsiyalarni jalb qilish va innovatsion loyihalarni rivojlantirish uchun taqdim etiladi. Bu soliq yengilliklari iqtisodiyotning turli sohalarida faoliyat yurituvchi tadbirkorlar uchun moliyaviy yukni kamaytirish va ularning faoliyatini kengaytirishga yordam beradi.

Soliq imtiyozlari investitsiya loyihalari, kichik va o‘rta biznes, qishloq xo‘jaligi, ekologik va innovatsion yo‘nalishlardagi loyihalar uchun berilib, O‘zbekistonning iqtisodiy rivojlanish strategiyasida muhim o‘rin tutadi. Ushbu kirish qismida O‘zbekistonda soliqqa oid imtiyozlarning ahamiyati va ularning iqtisodiyotga ta‘siri ko‘rib chiqiladi, shuningdek, turli sohalaridagi imtiyozlarning rivojlanish yo‘nalishlari haqida ma‘lumot beriladi.

Loyiha boshqaruvi murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, unda har bir moliyaviy harakatning huquqiy asoslari mavjud bo‘lishi lozim. Ayniqsa, soliq qonunchiligiga qat‘iy rioya qilish loyihalarning moliyaviy barqarorligini ta‘minlashda va iqtisodiy xavf-xatarlarni minimallashtirishda katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada loyiha boshqaruvida soliq qonunchiligining tutgan o‘rni, uning iqtisodiy va huquqiy jihatlari, hamda soliq yukini optimallashtirish bo‘yicha qilingan ishlar haqida so‘z boradi.

Loyihalarni boshqarish jarayonida soliqqa oid qonunchilikka rioya qilish nafaqat moliyaviy mas‘uliyat, balki qonuniylikning asosiy sharti hisoblanadi. Soliq qonunchiligiga rioya qilish loyihaning barcha bosqichlarida, xususan, rejalashtirish, amalga oshirish va yakuniy tahlil davrlarida katta ahamiyatga ega bo‘ladi. Soliqlarni to‘g‘ri hisoblash, o‘z vaqtida to‘lash va soliq imtiyozlaridan oqilona foydalanish loyiha barqarorligini saqlashga xizmat qiladi. Soliq qonunchiligiga rioya qilishning asosiy jihatlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

-Soliq majburiyatlarini to‘liq bajarish – loyihaga tegishli barcha soliqlar o‘z vaqtida va to‘g‘ri to‘lanishi kerak;

-Soliqqa oid imtiyozlardan foydalanish – soliqlarni kamaytirish yoki imtiyozlardan foydalanish orqali moliyaviy yukni yengillashtirish mumkin;

-Hisobotlar topshirish – soliqqa oid hujjatlar va hisobotlarni o‘z vaqtida topshirish ham soliq qonunchiligiga rioya qilishning asosiy talablari hisoblanadi.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan davlat loyihalarida soliqqa oid imtiyozlar va yengilliklar loyihalarning moliyaviy holatiga sezilarli darajada ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Kichik va o‘rta korxonalar, qishloq xo‘jaligi va texnologik loyihalar uchun berilayotgan soliq imtiyozlari loyihaning xarajatlarini kamaytirishga, investitsiya kiritish imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradi. Masalan, soliq qonunchiligidagi ba’zi o‘zgarishlar va imtiyozlar, jumladan, QQSdan ozod qilish yoki foyda solig‘ida yengilliklar berilishi korxonalar uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Bu, o‘z navbatida, loyihaning iqtisodiy samaradorligini oshiradi.

Misol tariqasida, O‘zbekiston Respublikasi tomonidan qabul qilingan 2020-2024 yillarga mo‘ljallangan davlat moliyasini boshqarish strategiyasi doirasida soliq-budjet siyosatiga oid islohotlar loyihalarning moliyaviy rejalarini optimallashtirishga qaratilgan. Ushbu islohotlar doirasida soliqlarning iqtisodiy o‘rishga ta’siri hisobga olinib, imtiyozlar qo‘llanilishi kengaytirildi.

Soliq qonunchiligiga rioya qilish loyihaning moliyaviy barqarorligini ta’minlashda katta ahamiyatga ega. Soliqlarni to‘g‘ri rejalashtirish va hisoblash, soliqqa oid imtiyozlarni to‘g‘ri qo‘llash loyihaning umumiy daromadlarini oshirishga imkon beradi. Ayniqsa, soliqlarning rejalashtirilishi orqali loyihaning xarajatlar strukturasi optimallashtirish mumkin. Shu bilan birga, soliq qonunchiligiga rioya qilinmagan taqdirda, moliyaviy jarimalar va boshqa qonuniy muammolar yuzaga kelishi loyihaning muvaffaqiyatsizlikka uchrashi xavfini oshiradi.

Davlat tomonidan loyihalar uchun ajratilgan mablag‘larni nazorat qilish va soliq qonunchiligiga rioya qilishni talab qilish orqali moliyaviy axborotlarning oshkoraligi ta’minlanadi. Bu jarayon soliq yukini to‘g‘ri taqsimlash va loyihalarni samarali boshqarishga imkon beradi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda soliq qonunchiligi sezilarli darajada yangilanmoqda va zamonaviy loyihalarga moslashtirilmoqda. Xususan, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi va loyiha boshqaruvida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari ortib bormoqda. Bu, o‘z navbatida, soliq qonunchiligiga rioya qilish jarayonini soddalashtiradi va loyihalarda soliq prognozlarini to‘g‘ri tuzishga yordam beradi. Soliqlarning raqamlashtirilishi va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish soliqqa oid majburiyatlarni osonlashtiradi va loyihaning huquqiy asoslarini kuchaytiradi.

Loyiha boshqaruvida soliq qonunchiligiga rioya qilish nafaqat loyihaning moliyaviy muvaffaqiyatini ta’minlash, balki huquqiy va iqtisodiy barqarorlikni ham saqlash uchun muhimdir. Soliqlarni to‘g‘ri rejalashtirish, imtiyozlardan oqilona

foydalanish va soliqqa oid majburiyatlarni bajarish orqali loyihaning moliyaviy yukini kamaytirish mumkin. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan soliq islohotlari va loyihalarni qo‘llab-quvvatlash dasturlari loyihalarning moliyaviy rejalarini optimallashtirishda katta rol o‘ynaydi. Shu sababli, loyiha boshqaruvida soliq qonunchiligiga rioya qilish loyihani muvaffaqiyatli yakunlashning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekistonda soliq qonunchiligiga ko‘ra, bir qator soliqlarga nisbatan imtiyozlar joriy etilgan. Ushbu imtiyozlar turli sohalarda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlar va loyihalar uchun soliq yukini kamaytirish imkonini beradi. Quyida soliq qonunchiligidagi asosiy imtiyoz turlari keltirilgan:

Foyda solig‘i korxonalarining daromadiga asoslangan bo‘lib, O‘zbekistonda bir nechta turdagi loyihalar va korxonalar uchun ushbu soliqqa yengilliklar joriy etilgan:

- Innovatsion texnologiyalarni joriy qilgan korxonalar uchun;
- Ijtimoiy va ekologik yo‘nalishdagi loyihalar uchun;
- Kichik va o‘rta tadbirkorlik subyektlari uchun foyda solig‘ini kamaytirish yoki to‘liq ozod qilish imtiyozlari mavjud.

QQS mahsulot va xizmatlar yaratishda qiymat qo‘shilishiga asoslangan soliq bo‘lib, bu soliqqa bir qator imtiyozlar qo‘llanadi:

- Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari uchun QQSdan ozod qilish;
- Eksportga yo‘naltirilgan mahsulotlar yoki xizmatlar uchun QQS stavkasini kamaytirish yoki undan ozod qilish;
- Qayta ishlanadigan xomashyo va ekologik toza texnologiyalarni joriy qilgan loyihalarga QQS bo‘yicha imtiyozlar beriladi.

Mulk solig‘i asosan korxonalarining moddiy aktivlariga nisbatan to‘lanadi. O‘zbekiston qonunchiligida mulk solig‘idan ozod qilish yoki yengilliklar quyidagi hollarda qo‘llaniladi:

- Yangi qurilgan bino va inshootlar uchun ma‘lum bir muddat mulk solig‘idan ozod qilish;
- Ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan loyihalar (masalan, ta‘lim, tibbiyot, madaniyat) uchun mulk solig‘i imtiyozlari;
- Korxonalar uchun zarur bo‘lgan uskunalar va texnologiyalar sotib olishda mulk solig‘i kamaytiriladi.

Yer solig‘i qishloq xo‘jaligi, ishlab chiqarish va boshqa turdagi loyihalar uchun muhim ahamiyatga ega. O‘zbekiston soliq qonunchiligida yer solig‘i bo‘yicha quyidagi imtiyozlar mavjud:

- Qishloq xo‘jaligi yerlari uchun soliq stavkasini kamaytirish;

- Atrof-muhitni muhofaza qilish loyihalari uchun yer solig‘idan ozod qilish;
- Yangi investitsion loyihalarni amalga oshirishda ma’lum muddat yer solig‘i to‘lashdan ozod qilish.

Ijtimoiy soliq xodimlarga maosh to‘lashda qo‘llaniladigan soliqlardan biri bo‘lib, davlat ijtimoiy sug‘urtasiga ajratmalarni o‘z ichiga oladi. Ijtimoiy soliq bo‘yicha quyidagi imtiyozlar qo‘llaniladi:

- Kichik korxonalar va yangi tashkil etilgan korxonalar uchun ijtimoiy soliq stavkasini kamaytirish;

- Ijtimoiy yordamga muhtoj shaxslarni ish bilan ta’minlagan korxonalar uchun ijtimoiy soliqdan ozod qilish yoki stavkani pasaytirish.

Import qilingan tovarlarga nisbatan bojxona to‘lovlari va soliqlari bo‘yicha ham bir qator imtiyozlar mavjud. Ushbu imtiyozlar asosan:

- Innovatsion texnologiyalar va uskunalarni import qiluvchi korxonalar uchun bojxona soliqlaridan ozod qilish;

- Davlat ahamiyatiga ega loyihalar uchun import qilinadigan texnika va uskunalar bo‘yicha imtiyozlar;

- Ekologik loyihalar uchun import qilinadigan materiallar va texnologiyalar uchun bojxona to‘lovlaridan ozod qilishni o‘z ichiga oladi.

Ba’zi loyihalar uchun soliq ta’tillari va soliqlarning to‘lov muddatlarini kechiktirish shaklidagi imtiyozlar ham mavjud. Bu turdagi imtiyozlar loyihaning dastlabki yillarida soliq yukini kamaytirishga va investitsiya kiritish uchun sharoit yaratishga yordam beradi:

- Yangi tashkil etilgan korxonalar uchun soliq ta’tillari;

- Katta investitsiya loyihalari uchun soliq to‘lovlarini ma’lum muddatga kechiktirish yoki bosqichma-bosqich to‘lash imkoniyati.

Soliq qonunchiligidagi imtiyozlar loyihalarni moliyaviy jihatdan qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Soliq yukini kamaytirish va imtiyozlardan foydalanish orqali loyihalar moliyaviy barqarorlikka erishishi mumkin. Shu sababli, loyiha boshqaruvchilari mavjud soliq imtiyozlaridan to‘g‘ri va samarali foydalanish orqali loyihalarning iqtisodiy muvaffaqiyatini ta’minlashlari kerak.

O‘zbekistonning so‘nggi yillardagi iqtisodiy rivojlanish jarayonida soliqlardagi islohotlar muhim o‘rin tutmoqda. Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan soliq islohotlari mamlakat iqtisodiyoti ochiqligini oshirish, biznes va tadbirkorlik subyektlari uchun qulay soliq muhitini yaratishga qaratilgan.

O‘zbekiston soliqqa tortish tizimini soddalashtirish orqali biznes subyektlari va aholi uchun soliqqa oid majburiyatlarni osonlashtirish maqsadida bir nechta islohotlar qabul qildi. 2019 yildan boshlab:

-Soliq turlari kamaytirildi: Avval amal qilgan ko‘plab soliqlar soddalashtirilib, o‘rniga yagona soliq to‘lovi joriy etildi. Bu kichik biznes va xususiy tadbirkorlar uchun soliqqa oid yukni kamaytirdi.

-Soliq stavkalari pasaytirildi: Asosiy soliqlar, jumladan, foyda solig‘i va qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) stavkalari pasaytirildi. Bu islohot korxonalar va tadbirkorlar uchun soliqqa tortish yukini kamaytirish orqali raqobatbardoshlikni oshirdi.

Qo‘shilgan qiymat solig‘i O‘zbekistonda eng asosiy soliqlardan biri bo‘lib, 2019 yilda QQS stavkasi 20% dan 15% ga tushirildi. Bu islohot mamlakatda investitsiyalarni jalb qilish va tadbirkorlik muhitini yaxshilash maqsadida amalga oshirildi. QQS islohoti quyidagi natijalarni berdi:

-Soliq yukini kamaytirish: QQS stavkasining pasaytirilishi korxonalarining moliyaviy yukini kamaytirib, ularning soliqqa oid majburiyatlarini yengillashtirdi.

-Soliq ma‘muriyatchiligini yaxshilash: QQS islohoti orqali soliq yig‘imlari tizimi raqamlashtirildi va soliq to‘lovchilarning huquqiy va moliyaviy imkoniyatlari kengaytirildi.

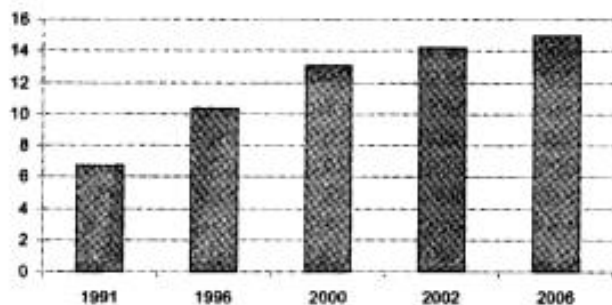
2019 yilda O‘zbekistonda foyda solig‘i stavkasi 14% ga tushirildi, bu avvalgi yillarda 20% edi. Bu islohot yirik korxonalar va xorijiy investorlar uchun jozibador muhit yaratdi. Foyda solig‘i stavkasining pasaytirilishi korxonalar daromadlarini oshirishga, investitsiya imkoniyatlarini kengaytirishga va ish o‘rinlarini yaratishga yordam berdi.

O‘zbekistonda kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlash maqsadida soliqqa oid yengilliklar joriy etildi. Kichik tadbirkorlik subyektlari uchun:

-Yagona soliq to‘lovi: Kichik tadbirkorlik subyektlari yagona soliq to‘lovidan foydalanadi, bu esa ularning soliqqa oid majburiyatlarini soddalashtiradi.

-Ijtimoiy soliqning kamaytirilishi: 2020 yilda ijtimoiy soliq stavkasi 12% dan 1% ga tushirildi, bu kichik bizneslar uchun xodimlarni ishga olishni rag‘batlantiruvchi omil bo‘ldi.

-Imtiyozlar va soliqqa oid ta‘tillar: Kichik biznes uchun qator soliq imtiyozlari va soliq to‘lovlarida ta‘tillar joriy qilindi.

Rasm 1. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ni davlat budjeti daromadlarida tintgan o'rni.

O'zbekistonda soliq islohotlarining yana bir maqsadi norasmiy iqtisodiyot ulushini kamaytirishdir. Norasmiy sektorda faoliyat yurituvchi tadbirkorlarni soliqqa tortish tizimiga jalb qilish uchun:

-Soliqqa oid elektron tizimlar joriy etildi, bu orqali norasmiy sektor vakillari soliqlarni oson va tez to'lay olish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

-Biznes faoliyatini rasmiylashtirishga rag'batlantirish: Soliq imtiyozlari va yengilliklar orqali norasmiy sektorda ishlovchi tadbirkorlarni rasmiylashtirish jarayoni kengaytirildi.

Soliq tizimida raqamlashtirish va avtomatlashtirish jarayonlari soliq to'lovlari va hisobotlarini soddalashtirishda muhim qadam bo'ldi. Soliq to'lovchilar soliq organlariga elektron shaklda hisobot topshirish, soliqlarni onlayn to'lash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Bu islohot quyidagi natijalarni berdi:

-Soliq yig'implari tizimining shaffofligi oshdi: Elektron tizim orqali soliq to'lovchilarning soliqqa oid harakatlari aniq nazorat qilinib, noqonuniy harakatlar kamaytirildi.

-Soliq to'lovchilar uchun qulayliklar yaratildi: Elektron tizim orqali soliq to'lovchilarning soliqqa oid hisobotlari tez va qulay tarzda amalga oshiriladi.

O'zbekiston soliq tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishga ham katta e'tibor qaratmoqda. Xususan, Jahon banki, Xalqaro valuta jamg'armasi va boshqa xalqaro tashkilotlarning tavsiyalariga muvofiq, soliqqa oid ma'muriy jarayonlar soddalashtirilmoqda. Bu islohot xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda va xalqaro miqyosdagi soliq siyosatini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynamoqda.

O'zbekistondagi soliq islohotlari mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida muhim qadam hisoblanadi. Soliq stavkalarining pasaytirilishi, soliq tizimining soddalashtirilishi va raqamlashtirilishi orqali tadbirkorlik muhitini yaxshilashga qaratilgan bu islohotlar mamlakatda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda katta hissa qo'shmoqda. Shu bilan birga, soliqqa oid xalqaro standartlarga moslashish va

elektron tizimlarni joriy etish soliq to'lovchilar uchun qulay va shaffof tizim yaratishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda soliq imtiyozlari so'nggi yillarda mamlakatning iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga mos ravishda sezilarli darajada kengaymoqda va rivojlanmoqda. Bu imtiyozlar tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash, investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish uchun mo'ljallangan. Quyida O'zbekistonda soliq imtiyozlarining qanday rivojlanayotgani haqida batafsil ma'lumot beriladi.

O'zbekistonda xorijiy va mahalliy investorlarni jalb qilish maqsadida investitsiyalar uchun maxsus soliq imtiyozlari joriy etilgan. Bu imtiyozlar investitsiya loyihalarini qo'llab-quvvatlash va investorlar uchun qulay muhit yaratishga xizmat qilmoqda:

-Investitsion soliq imtiyozlari: Xorijiy va mahalliy investorlar investitsiya kiritish orqali korxonalarining foyda solig'idan vaqtincha ozod qilinishidan yoki kamaytirilgan soliq stavkalaridan foydalanishlari mumkin. Ushbu imtiyozlar yangi ishlab chiqarish quvvatlarini rivojlantirish va eksport salohiyatini oshirish uchun qo'llaniladi.

-Investitsiya loyihalari uchun soliq tatillari: Katta hajmdagi investitsiya loyihalari uchun ma'lum bir muddatga soliq tatillari taqdim etiladi, bu esa investitsiyalarning dastlabki bosqichida korxonalar moliyaviy yukini kamaytirishga yordam beradi.

O'zbekiston texnologiyalarni joriy qilish va innovatsion faoliyatni rivojlantirishni rag'batlantirish maqsadida bir qator soliq imtiyozlarini yaratmoqda:

-Innovatsion korxonalar uchun soliq yengilliklari: Innovatsion texnologiyalarni qo'llagan va innovatsion mahsulotlar ishlab chiqargan korxonalar uchun foyda solig'i, QQS va boshqa soliqlardan ozod qilish yoki kamaytirish imtiyozlari beriladi. Bu yengilliklar ilm-fan va texnologiyalarni rivojlantirishga katta turtki beradi.

-Yuqori texnologiyali uskunalar va asbob-uskunalar importi uchun imtiyozlar: Innovatsion loyihalar uchun zarur bo'lgan texnik uskunalarni import qilishda bojxona to'lovlari va QQSdan ozod qilish imtiyozlari taqdim etiladi. Bu, o'z navbatida, texnologik yangiliklarni joriy qilishni tezlashtiradi.

Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri bo'lgani uchun bu sohada maxsus soliq imtiyozlari joriy qilingan:

-Yer solig'i bo'yicha imtiyozlar: Qishloq xo'jaligi loyihalariga ajratilgan yer uchastkalari uchun yer solig'i stavkasi kamaytiriladi yoki ma'lum bir muddatga soliqlardan ozod qilinadi.

-Qishloq xo'jaligi texnikalarini xarid qilish uchun imtiyozlar: Qishloq xo'jaligi texnikalarini, asbob-uskunalarini va o'g'itlarni import qilishda bojxona soliqlaridan ozod qilish yoki stavkalarni pasaytirish kabi imtiyozlar taqdim etiladi.

O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirish va tashqi bozorlarga chiqishni rag'batlantirish maqsadida bir qator soliq imtiyozlari mavjud:

-Eksport qilingan mahsulotlar uchun QQSdan ozod qilish: Eksport faoliyatini rivojlantirgan korxonalar eksport qilinadigan mahsulotlar va xizmatlar uchun qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilinadi. Bu imtiyoz, xususan, ishlab chiqaruvchilar uchun eksport jarayonida soliq yukini kamaytirishga yordam beradi.

-Eksport bilan shug'ullanuvchi kichik va o'rta tadbirkorlar uchun soliq yengilliklari: Eksport qiluvchi kichik va o'rta korxonalar uchun foyda solig'i va boshqa soliqlar bo'yicha stavkalar kamaytiriladi yoki soliq tatillari beriladi.

O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash, ularga qulay sharoit yaratish uchun soliq imtiyozlari tizimi rivojlanmoqda:

-Yagona soliq to'lovlari: Kichik tadbirkorlik subyektlari uchun yagona soliq to'lovi joriy etilgan bo'lib, bu soliq yukini sezilarli darajada kamaytiradi va soliq hisobotlarini soddalashtiradi.

-Ijtimoiy soliqning pasaytirilishi: Kichik bizneslar uchun ijtimoiy soliq stavkasi 1% etib belgilangan, bu xodimlarni ishga olish jarayonida qo'shimcha moliyaviy yuklarni kamaytiradi.

O'zbekistonning barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida ekologik loyihalar va yashil texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun soliq imtiyozlari taklif etilmoqda:

-Ekologik loyihalar uchun soliq stavkalarining kamaytirilishi: Atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan loyihalar uchun foyda solig'i va boshqa soliqlar bo'yicha imtiyozlar beriladi.

-Yashil texnologiyalarni qo'llagan korxonalar uchun bojxona imtiyozlari: Yashil texnologiyalarni joriy etish va ekologik texnologiyalarni import qilishda bojxona to'lovlari va QQSdan ozod qilinadi.

O'zbekiston raqamli iqtisodiyot va elektron tijoratni rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda, shu sababli bu sohalarda ham soliq imtiyozlari joriy etilmoqda:

-Elektron tijorat bo'yicha soliq yengilliklari: Elektron tijorat platformalari va onlayn-savdo loyihalari uchun foyda solig'i va QQS stavkalari kamaytirilgan.

-IT va texnologik loyihalar uchun soliq tatillari: Raqamli iqtisodiyot va IT-loyihalar uchun davlat tomonidan soliq tatillari va bojxona yengilliklari berilmoqda.

O'zbekistonda soliqqa oid imtiyozlar tizimi tadbirkorlik va investitsiyalarni rivojlantirish uchun muhim omil bo'lib qolmoqda. So'nggi yillarda soliq imtiyozlari kichik biznes, innovatsion loyihalar, ekologik dasturlar va eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash yo'nalishida rivojlandi. Bu islohotlar tadbirkorlik muhitini yaxshilash, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiyotning turli sohalarida barqaror o'sishni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Jadval 1. O'zbekistonda Soliq Imtiyozlarining Rivojlanishi

Soliq Imtiyozlari Turi	Berilayotgan Imtiyozlar
Investitsiyalarni rag'batlantirish	Foyda solig'i va soliq tatillari
Innovatsion loyihalar	QQS va bojxona imtiyozlari
Qishloq xo'jaligi	Yer solig'i va texnika importi uchun yengilliklar
Eksport faoliyati	Eksport uchun QQSdan ozod qilish
Kichik va o'rta biznes	Yagona soliq to'lovi va ijtimoiy soliq yengilliklari
Atrof-muhitni himoya qilish	Ekologik loyihalar uchun soliq stavkalarining kamaytirilishi
Raqamli iqtisodiyot va elektron tijorat	Foyda solig'i va IT-loyihalar uchun soliq tatillari

Xulosa

O'zbekistonda soliq imtiyozlari mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy omillaridan biri bo'lib, tadbirkorlik muhitini yaxshilash va investitsiyalarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu imtiyozlar investitsion loyihalarni rag'batlantirish, kichik va o'rta bizneslarni qo'llab-quvvatlash, innovatsiyalarni joriy qilish va qishloq xo'jaligini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Soliq imtiyozlari tadbirkorlar va korxonalar uchun soliqqa tortish yukini kamaytirish,

moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni tezlashtirishga yordam beradi.

Shu bilan birga, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan soliq islohotlari soliqqa oid jarayonlarni soddalashtirish va tizimning shaffofligini oshirishga qaratilgan. Xalqaro standartlarga mos keladigan soliq tizimi orqali O'zbekistonning jahon iqtisodiyotidagi o'rnini mustahkamlash va ichki bozorni rivojlantirish mumkin bo'ladi. Umuman olganda, soliq imtiyozlari iqtisodiyotning turli sohalarida o'sish imkoniyatlarini yaratib, mamlakatda barqaror va uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishni ta'minlaydi.

Manbalar ro'yxati.

1. A.V. vahobov, T.S. Malikov (2012). "Moliya". Internet manba-em.tiame.uz
2. B.A.Xasanov, M.Y.Raximov, Z.A.Muqumov, A.I.Aliqulov, A.B.Jumanova, N.SH.Xajimuratov, R.B.Xasanova (2019). "Moliyaviy Tahlil". Internet manba-tyiu.uz
3. A. V. Vahobov, A. S. Jo 'rayev (2009). "Soliqlar va soliqqa tortish". Internet manba- namdu.uz
4. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yilgi yillik Murojaatnomasi. – president.uz.
6. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari. – soliq.uz.
7. "O'zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish strategiyasi 2020-2024". – lex.uz.

LOYIHA BOSHQARUVIDA SOLIQ QONUNCHILIGIGA RIOYA QILISHNING TUTGAN O'RNI

*O`zbekiston Respublikasi
Toshkent bank- moliya akademiyasi
2-kurs tinglovchisii
Baltayev Jasurbek Shuxrat o`g`li*

Annotatsiya. Ushbu maqolada loyiha boshqaruvida soliq qonunchiligiga rioya qilishning ahamiyati tahlil qilinadi. Soliqqa oid qonunchilik loyihalarning moliyaviy barqarorligi va samaradorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Soliq rejalarini to'g'ri tuzish, soliq imtiyozlaridan foydalanish, xususan QQS va boshqa yengilliklar, loyihalarning byudjetini samarali boshqarishga yordam beradi. O'zbekistonda davlat va xususiy sektorda soliqqa oid qonunchilikka rioya qilish loyihalarning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: soliq qonunchiligi, loyiha boshqaruvi, soliq rejasi, soliq imtiyozlari, O'zbekiston, QQS, soliq to'lovlari.

Abstract. This article analyzes the importance of complying with tax legislation in project management. Tax legislation plays a crucial role in ensuring the financial stability and efficiency of projects. Proper tax planning and utilization of tax incentives, such as VAT exemptions and other benefits, help manage project budgets effectively. In Uzbekistan, adhering to tax laws in both the public and private sectors contributes to the sustainable development of projects.

Key words: tax legislation, project management, tax planning, tax incentives, Uzbekistan, VAT, tax payments.

KIRISH

Loyiha boshqaruvida soliq qonunchiligiga rioya qilish nafaqat loyihani muvaffaqiyatli amalga oshirish, balki uning iqtisodiy barqarorligi va samaradorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Soliqqa oid qonunchilikning to'g'ri bajarilishi loyihaning moliyaviy boshqaruvini yanada kuchaytiradi, soliq imtiyozlaridan foydalanish imkoniyatlarini ochib beradi hamda loyiha xarajatlarini optimallashtirishga yordam beradi. O'zbekistonda soliqqa oid qonunchilikni to'g'ri rejalashtirish va unga rioya qilish davlat va xususiy sektor loyihalarining barqarorligini saqlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, soliq qonunchiligi davlat moliyaviy tizimining to'g'ri ishlashiga hamda davlat byudjeti mablag'larining maqsadli ishlatilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon soliqqa oid qonunlar va qoidalarga qat'iy amal qilgan holda loyihalarni amalga oshirish uchun asosiy talab hisoblanadi. Soliqqa rioya qilishning muhim jihatlaridan biri - loyihani amalga oshirish bosqichida barcha moliyaviy majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish va soliq majburiyatlarini to'g'ri hiso

Loyiha boshqaruvchilariga soliqqa oid qonunchilikka rioya qilishda lozim bo'lgan asosiy qadamlardan biri - soliq rejalarini to'g'ri va aniq tuzishdir. O'zbekistonda davlat va xususiy sektorda loyihalar amalga oshirilayotganda, soliqqa tortish rejalarini oldindan rejalashtirish loyihaning iqtisodiy samaradorligini ta'minlaydi. Soliq imtiyozlaridan foydalanish imkoniyati, xususan QQS imtiyozlari yoki soliq to'lovlarida kechiktirishlar loyihalarning byudjetini to'g'ri boshqarishga yordam beradi.

O'zbekiston soliq qonunchiligiga muvofiq, davlat byudjeti va xorijiy kreditlar hisobidan moliyalashtiriladigan loyihalarda soliq qonunchiligiga to'liq rioya qilinishi zarur. Bunda loyiha faoliyatining har bir bosqichida soliqlarni to'lash va soliqqa oid hisobotlar topshirilishi qat'iy nazorat qilinadi. Bu qonunchilik talablari loyihaning iqtisodiy tahlilini va korrupsiya xavfini kamaytirish imkoniyatini beradi

Loyihani amalga oshirish jarayonida soliqqa oid qonunchilikka rioya qilishning asosiy qoidalari:

- Loyihaning soliqqa oid hisobotlari o'z vaqtida va to'g'ri topshirilishi;
- Soliq imtiyozlaridan qonun doirasida foydalanish;
- Loyiha xarajatlari soliqqa ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan har qanday o'zgarishlarni oldindan rejalashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti va xorijiy moliyaviy manbalardan foydalaniladigan loyihalar soliq qonunchiligiga qat'iy amal qilinishi lozim bo'lgan sohalar hisoblanadi. Masalan, energetika sohasida amalga oshirilayotgan davlat loyihalari soliqqa tortish jarayonlarining shaffofligini ta'minlash uchun qat'iy nazorat qilinadi. Bunday loyihalarda soliq qonunchiligiga rioya qilmaslik moliyaviy yo'qotishlarga, hatto loyihaning to'xtatilishiga olib kelishi mumkin.

Soliq qonunchiligiga rioya qilish loyihalarning nafaqat davlat miqyosida, balki xususiy sektorda ham muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun zarurdir. Soliq qonunchiligi loyihaning moliyaviy barqarorligini saqlashda asosiy vositalardan biri bo'lib, loyihaning oxirgi natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Yuqoridagi ko'rsatmalar asosida loyiha boshqaruvida soliqqa oid qonunchilikni to'g'ri rejalashtirish va amaliyotga tadbiiq etish, loyihaning moliyaviy barqarorligini

oshirishga xizmat qiladi. Agar batafsil ma'lumotlar, grafikalar va diagrammalar kerak bo'lsa, soliq majburiyatlari va davlat byudjeti loyihalarida soliq qonunchiligi bo'yicha maxsus tahlillar tuzish imkoniyatim bor.

Misol tariqasida, 2020–2024 yillarga mo'ljallangan davlat moliyasini boshqarish strategiyasi doirasida soliq-budjet siyosatiga oid jadval ishlab chiqilgan. Bu jadval loyihalarning moliyaviy holatini nazorat qilish va soliqlarni to'g'ri rejalashtirishda yordam beradi. Unda soliqqa oid maqsadlar va prognozlar, budjet xarajatlari, shuningdek, soliq siyosatining ustuvor yo'nalishlari keltirilgan.

Jadval 1. Loyihada soliq qonunchiligiga rioya qilish ko'rsatkichlari

	Yillar	Soliq tushumlari (%)	Loyiha amalga oshirilgan mablag'lar (mlrd UZS)	Loyiha samaradorligi (%)
1	2020	20	500	85
2	2021	22	600	87
3	2022	25	700	89
4	2023	28	800	90
5	2024	30	800	92

Soliq imtiyozlari va rag'batlantirish – O'zbekistonda soliq qonunchiligiga rioya qilishni rag'batlantirish maqsadida bir qator soliq imtiyozlari joriy etilgan. Bular xususan kichik va o'rta korxonalar uchun QQS imtiyozlari, qishloq xo'jaligi loyihalari uchun soliq stavkalarining pasaytirilishi hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etgan korxonalar uchun soliq bo'yicha maxsus dasturlarni o'z ichiga oladi. Bu imtiyozlar, o'z navbatida, loyihalarning moliyaviy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

Loyihalarni moliyalashtirish manbalari – Davlat moliyaviy tizimining strategik yo'nalishlaridan biri bu loyihalarni moliyalashtirishning turli xil manbalarini jalb etishdir. Xususan, xalqaro moliyaviy institutlar, xorijiy kreditlar, grantlar va davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan mablag'lar yordamida soliq-budjet siyosati ijrosi ta'minlanadi

Norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish bo'yicha choralar – Ushbu jarayon doirasida norasmiy iqtisodiyotni qisqartirish va soliqqa oid qonunlarga ixtiyoriy rioya qilishni rag'batlantirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda.

Bu orqali soliq siyosatini soddalashtirish va soliqlarni to‘lash tartibotlarini takomillashtirish ko‘zda tutilgan.

Soliq prognozlarini loyihalarga tadbqiq etish jarayoni loyihaning moliyaviy rejasini aniq tuzish va soliq yukini oldindan hisoblash orqali amalga oshiriladi. Bu jarayon quyidagi asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

Soliq prognozlari loyihaning umumiy moliyaviy rejasini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Loyihalarni amalga oshirishda, korxonalar o‘z soliqqa oid majburiyatlarini aniq hisoblab chiqishi zarur. Bu, xususan:

- Soliq stavkalari – Soliqlarni hisoblash uchun mavjud soliq stavkalari aniqlanadi (masalan, QQS, foyda solig‘i, jismoniy shaxslar daromad solig‘i).

- Soliqqa oid imtiyozlar – Loyihaning soliq prognozida mavjud bo‘lgan imtiyozlar ko‘zda tutiladi (soliqqa tortishdan vaqtinchalik ozod qilish, soliqlarni kamaytirish va hokazo).

- Soliq xarajatlarini rejalashtirish – Loyihaning yillik yoki oylik xarajatlar jadvali soliqlarni ham o‘z ichiga olishi kerak. Soliq to‘lovlari xarajatlar tarkibida asosiy moddalardan biri sifatida kiritiladi.

Soliq prognozlari loyiha faoliyatida kutilayotgan daromadlar, xarajatlar va investitsiyalar asosida tuziladi. Loyihaning har bir bosqichi uchun soliqqa tortiladigan daromad prognozi amalga oshiriladi. Masalan, yillik daromadlar miqdoriga qarab, loyiha uchun to‘lanadigan soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar miqdori prognoz qilinadi. Soliq prognozlarini loyihaning moliyaviy oqimlariga moslashtirish quyidagi yo‘nalishlarda bo‘lishi mumkin:

- Daromad prognozlariga asoslanish – Loyiha daromatlari oldindan baholanib, soliqqa tortiladigan qismi aniqlanadi.

- Soliqlarni kamaytirish bo‘yicha strategiyalar – Soliq imtiyozlari va soliq yuki o‘rtasida optimal balansni ta‘minlash orqali loyihaning foydaliligini oshirish imkoniyatlari aniqlanadi.

Loyihaning yillik budjeti tuzilganida soliqqa oid prognozlar hisobga olinishi kerak. Bu jarayonda soliq to‘lovlari loyihaning umumiy moliyaviy balansida muhim rol o‘ynaydi va xarajatlar qatorida kiritiladi. Loyihaning soliq majburiyatlari oldindan aniq prognoz qilingan holda, budjetda soliqqa qancha mablag‘ ajratilishi aniq belgilanadi. Bu quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

- Yillik va oylik soliq to‘lovlari jadvali – Soliqlarni o‘z vaqtida va to‘g‘ri to‘lash uchun loyihaning har bir moliyaviy hisobot davri uchun soliq to‘lovlari jadvali tuziladi.

- Xarajatlar rejasiga soliqlarni kiritish – Loyihada soliqqa oid xarajatlar asosiy xarajatlar qatorida joy oladi va uni kamaytirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Soliq prognozlarini loyihaning moliyaviy risklarini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Soliq qonunchiligidagi o‘zgarishlar loyihaga qanday ta’sir qilishi mumkinligini oldindan ko‘rib chiqish va loyihaning soliq yukini optimallashtirish mumkin. Soliq prognozlariga tayanib, loyihaning byudjeti va daromadlar oqimi aniqlanadi va soliqlardan kelib chiqadigan har qanday salbiy moliyaviy ta’sirlarni minimallashtirish bo‘yicha choralar qo‘llaniladi.

O‘zbekistonda soliq tizimini avtomatlashtirish hamda soliq prognozlarini raqamlashtirish orqali loyihalarda soliq qonunchiligiga rioya qilishni soddalashtirish yo‘lga qo‘yilmoqda. Loyihalarga axborot texnologiyalarini tadbiiq qilish bilan soliq prognozlarini yanada aniqroq va samaraliroq bo‘ladi, bu esa loyihaning soliqqa oid majburiyatlarini o‘z vaqtida bajarishga yordam beradi.

Ushbu bosqichlar orqali soliq prognozlarini loyihalarga tadbiiq etish loyihaning moliyaviy barqarorligini ta’minlab, soliqlarni optimallashtirishga va loyihaning umumiy natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Soliq imtiyozlarini loyihalarga qo‘llash orqali korxonalar va tadbirkorlar uchun soliq yuki kamayadi, bu esa moliyaviy barqarorlikka va loyihaning muvaffaqiyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonda soliqqa oid imtiyozlar turli sohalarda qo‘llanilib, loyihalarni qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan. Soliq imtiyozlarini samarali qo‘llash quyidagi bosqichlar orqali amalga oshiriladi:

Soliq imtiyozlarini qo‘llash uchun, avvalo, amaldagi soliq qonunchiligidan to‘liq xabardor bo‘lish muhimdir. O‘zbekistonda qabul qilingan yangi soliq islohotlari doirasida qaysi turdagi loyihalar uchun qanday imtiyozlar berilishi, imtiyozlardan qanday shartlar asosida foydalanish mumkinligi haqida aniq ma’lumotga ega bo‘lish lozim. Odatda quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha soliq imtiyozlari taqdim etiladi:

- Innovatsion texnologiyalarni joriy qilish;
- Kichik va o‘rta bizneslarni rivojlantirish;
- Qishloq xo‘jaligi yoki ekologik loyihalar;
- Energiya tejamkor loyihalar va yashil texnologiyalar.

Har bir loyiha uchun mavjud soliq imtiyozlari loyihaning sohasiga va miqyosiga bog‘liq bo‘ladi. Masalan, kichik biznes uchun foyda solig‘i yoki mulk solig‘ida imtiyozlar mavjud bo‘lishi mumkin. Agar loyiha qishloq

xo'jaligi yoki ekologik yo'nalishda bo'lsa, ushbu sohalar uchun maxsus imtiyozlardan foydalanish mumkin. Loyihaga mos keladigan soliq imtiyozlari quyidagicha bo'lishi mumkin:

-Foyda solig'idan vaqtincha ozod qilish – Loyihaning boshlang'ich bosqichida foyda solig'i to'lovlaridan ozod etish orqali moliyaviy yuk kamayadi.

-QQS (Qo'shilgan qiymat solig'i) imtiyozlari – Ayrim mahsulotlar yoki xizmatlar uchun QQS to'lovlarida yengilliklar berilishi mumkin.

-Mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar – Yangi asbob-uskunalar va ishlab chiqarish aktivlari uchun mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar qo'llanilishi mumkin.

Soliq imtiyozlarini qo'llashda asosiy talab – bu qonunchilikda belgilangan shartlarni to'liq bajarishdir. Misol uchun, ba'zi imtiyozlar investitsiyaga bog'liq bo'lishi mumkin, ya'ni loyiha ma'lum miqdorda investitsiya kiritilgan taqdirda soliq imtiyozlaridan foydalanishi mumkin. Yoki ekologik loyihalar uchun imtiyozlarni olishda, loyiha atrof-muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatishi talab qilinishi mumkin.

Soliq imtiyozlaridan foydalanish jarayonida soliq organlari bilan o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yish juda muhim. Bu jarayonda soliqlarni kamaytirish va imtiyozlarni qo'llash tartiblarini aniqlashtirishda soliq organlaridan maslahat va ko'mak olish mumkin. Shu bilan birga, soliq deklaratsiyalari va boshqa hisobotlarni o'z vaqtida topshirish orqali soliq imtiyozlaridan samarali foydalanish ta'minlanadi.

Loyihada soliq imtiyozlarini qo'llash jarayonida ularni to'g'ri rejalashtirish muhim. Bu shuni anglatadiki, loyihani amalga oshirishda soliq majburiyatlari va imtiyozlar qancha vaqt davomida qo'llanishi, imtiyozlar muddati qachon tugashi yoki yangilanishi kerakligini aniq rejalashtirish lozim. Imtiyozlarning amal qilish muddati va shartlariga e'tibor qaratib, ularni samarali boshqarish kerak bo'ladi.

Imtiyozlardan samarali foydalanishning eng yaxshi usuli – ularni optimallashtirishdir. Bu soliq yukini kamaytirish va loyihaning umumiy daromadlarini oshirishda yordam beradi. Masalan, bir vaqtning o'zida bir nechta turdagi soliq imtiyozlaridan foydalanish imkoniyatini ko'rib chiqish, yoki investitsiya dasturlari doirasida yengilliklardan foydalanish loyihaning moliyaviy barqarorligini oshiradi.

Soliq imtiyozlarini to'g'ri qo'llash orqali loyihalarning moliyaviy natijalarini sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Soliq qonunchiligidagi imtiyozlar va yengilliklardan oqilona foydalanish loyihani rivojlantirishga, investitsiya kiritish imkoniyatlarini kengaytirishga va soliq yukini kamaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, imtiyozlarni qo'llash shartlari va muddatlarini to'g'ri boshqarish orqali loyihaning soliq majburiyatlari samarali nazorat qilinadi.

Soliq prognozlarini loyihalarga tadbiiq etishning ahamiyati shundaki, bu jarayon loyihaning moliyaviy strategiyasini to'g'ri rejalashtirishga va soliqqa oid majburiyatlarni samarali boshqarishga yordam beradi. Soliq yukining oldindan prognoz qilinishi loyihani iqtisodiy jihatdan mustahkamlashga, uning daromadlarini optimallashtirishga va soliqlarga bog'liq moliyaviy risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda soliq islohotlari va texnologik yondashuvlar orqali soliqqa oid prognozlarni loyihalarga integratsiya qilish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu, o'z navbatida, loyihalarning soliq majburiyatlarini vaqtida va to'g'ri bajarishga yordam berib, loyihani yanada muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan asosiy sharoitlarni yaratadi.

Loyihalarga soliqqa oid prognozlarni tadbiiq etish soliq yukini kamaytirish, soliqlarning iqtisodiy ta'sirini oldindan baholash, shuningdek, soliqlardan to'g'ri foydalanish imkonini beradi. Bu jarayon loyihalarning moliyaviy holatini barqaror saqlash bilan birga, davlatning soliq siyosatiga ham mos ravishda amalga oshiriladi. Shu bilan birga, soliqqa oid prognozlar orqali loyihaning umumiy samaradorligini oshirish va kelajakdagi moliyaviy natijalarni aniq rejalashtirish mumkin bo'ladi.

Xulosa

Loyiha boshqaruvida soliq qonunchiligiga rioya qilish nafaqat huquqiy talab, balki loyihaning moliyaviy barqarorligi va samaradorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu maqolada keltirilgan jadval loyihalarning soliq tushumlari, mablag'lar va samaradorligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish imkonini beradi. Soliqqa oid qonunchilikka qat'iy rioya qilish, loyihaning moliyaviy holatini yaxshilaydi, soliq yukini samarali boshqarishga va soliqlardan kelib chiqadigan moliyaviy xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, soliq imtiyozlaridan foydalanish va soliqqa oid rejalarni to'g'ri tuzish loyihaning umumiy byudjetini optimallashtirish imkoniyatini beradi. O'zbekistonda soliqqa oid islohotlar va amaliyotlar loyihalarning iqtisodiy barqarorligini saqlashda muhim rol o'ynab, davlat va xususiy sektorda

loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga yordam beradi. Soliq qonunchiligiga to'liq rioya qilish loyihaning nafaqat moliyaviy muvaffaqiyatini ta'minlaydi, balki davlat byudjetining barqarorligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Manbalar ro'yxati.

1. "O'zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish strategiyasi 2020-2024". – lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari. – soliq.uz.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yilgi yillik Murojaatnomasi. – president.uz.
5. A.V. Vahobov, T.S. Malikov (2012). "Moliya". Internet manba-em.tiiame.uz
6. B.A.Xasanov, M.Y.Raximov, Z.A.Muqumov, A.I.Aliqulov, A.B.Jumanova, N.SH.Xajimuratov, R.B.Xasanova (2019). "Moliyaviy Tahlil". Internet manba-tyiu.uz
7. A. V. Vahobov, A. S. Jo 'rayev (2009). "Soliqlar va soliqqa tortish". Internet manba- namdu.uz

LOYIHA SIFATI NAZORATINI TAKONILLASHTIRISH YO'LLARI

*O`zbekiston Respublikasi
Toshkent bank- moliya akademiyasi
2-kurs tinglovchisii
Norbekov Jamshid akmal o'gli*

Annotatsiya

Loyiha sifatini nazorat qilish tashkilotning muvaffaqiyati va operatsion samaradorligini ta'minlashda hal qiluvchi omil bo'lib, ushbu jarayon loyihaning o'z vaqtida va samarali bajarilishiga xizmat qiladi. Ushbu maqolada loyiha sifatini nazorat qilish jarayonlari, sifat ko'rsatkichlarini aniqlash va monitoring qilish usullari, texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish hamda hisobot berish jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sifat nazoratining loyiha jarayonlariga ta'siri, risklarni boshqarish va umumiy loyiha boshqaruvidagi o'rni o'rganiladi. Shuningdek, sifatni nazorat qilishda standartlarga muvofiqlikni baholash, zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish va tashkilot ichidagi qaror qabul qilish jarayonlaridagi ahamiyatiga e'tibor qaratiladi. Maqolada sifat nazoratini qo'llab-quvvatlaydigan tartibga solish me'yorlari va ichki boshqaruv tizimlari ham ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, audit va monitoring amaliyotlaridagi yangi tendensiyalar, masalan, real vaqtda ma'lumotlarni tahlil qilish, sun'iy intellekt modellarining integratsiyasi va avtomatlashtirilgan tizimlar, sifatni nazorat qilishni qanday samarali bo'lishini ta'minlayotgani haqida so'z boradi. Ushbu maqola loyiha sifatini nazorat qilishni amalga oshirish bo'yicha amaliy ko'rsatmalarni taqdim etish, jarayon samaradorligini oshirish, risklarni kamaytirish va umumiy boshqaruvni mustahkamlash maqsadida yozilgan.

Kalit so'zlar: Loyiha sifati, sifat nazorati, monitoring, moliyaviy audit, risklarni boshqarish, texnologik jarayonlar, avtomatlashtirish, ichki boshqaruv, ma'lumotlarni tahlil qilish, standartlarga muvofiqlik.

Abstract

Project quality control is a crucial factor in ensuring organizational success and operational efficiency, serving to facilitate the timely and effective completion of projects. This article analyzes the processes of project quality control, methods for identifying and monitoring quality indicators, automation of technological processes, and reporting practices. The study examines the impact of quality control on project

execution, risk management, and its role in overall project management. It also emphasizes the evaluation of compliance with standards, the integration of modern technologies, and the significance of decision-making processes within organizations. The article discusses regulatory frameworks and internal management systems that support quality control. Additionally, it highlights emerging trends in auditing and monitoring practices, such as real-time data analysis, integration of artificial intelligence models, and automated systems that enhance the accuracy and efficiency of quality control. This article aims to provide practical guidelines for implementing project quality control, improving process efficiency, reducing risks, and strengthening overall management.

Keywords: Project quality, quality control, monitoring, financial audit, risk management, technological processes, automation, internal management, data analysis, compliance with standards.

Kirish

Loyiha sifatini nazorat qilish zamonaviy boshqaruv tizimlarining ajralmas qismi bo'lib, muvaffaqiyatli loyihalarni amalga oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Sifatni boshqarish nafaqat loyihaning texnik ko'rsatkichlarini ta'minlash, balki muddatlar, resurslardan samarali foydalanish va loyiha jamoasi ichidagi hamkorlikni yaxshilash orqali uning umumiy natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda global iqtisodiy raqobat va ekologik mas'uliyat talablari ortib borar ekan, loyihalarni sifatli amalga oshirish tashkilotlar uchun strategik ustuvorlik hisoblanadi.

Loyiha sifatini nazorat qilish jarayonlari loyiha boshqaruvi elementlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jarayonlarda sifat ko'rsatkichlarini aniqlash, monitoring qilish, texnologiyalarni avtomatlashtirish va risklarni boshqarish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, xalqaro standartlarga muvofiqlikni ta'minlash, ma'lumotlarni tahlil qilish va loyihaning ekologik hamda iqtisodiy barqarorligini oshirish bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Shu sababli, ushbu maqolada loyiha sifatini nazorat qilishning nazariy va amaliy jihatlari, zamonaviy texnologiyalarning o'rni va sifatni boshqarishda yangi yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar nafaqat samarali boshqaruv tizimlarini yaratishga, balki loyiha faoliyatining barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan tavsiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — loyihalarni sifatli amalga oshirishni ta'minlashda foydalaniladigan usullarni o'rganish va sifat nazorati tizimlarini takomillashtirishga qaratilgan amaliy yechimlarni taklif etishdir. Bu jarayon sifatini

nazorat qilishni optimallashtirish, risklarni kamaytirish va loyiha jarayonlarini umumiy samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Loyiha sifatini nazorat qilish – bu tashkilotlar faoliyatini muvaffaqiyatli tashkil etish va amalga oshirishda muhim jarayon hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat loyiha belgilangan maqsadlariga erishishini ta'minlash, balki loyiha samaradorligi va davomiyligini ta'minlashga qaratilgan. Bugungi kunda bu masala nafaqat texnik, balki iqtisodiy va ekologik omillar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Loyiha sifatini nazorat qilish jarayoni bir necha asosiy bosqichlardan iborat. Sifat ko'rsatkichlarini aniqlash – loyiha umumiy maqsadlariga muvofiq sifat me'yorlarini belgilash va ularga erishish usullarini ishlab chiqish. Monitoring tizimi – loyiha amalga oshirish jarayonida ko'rsatkichlarning o'zgarishini kuzatish va ular ustidan doimiy nazoratni ta'minlashga qaratilgan. Texnologik avtomatizatsiya – loyiha boshqarish va sifatni ta'minlash uchun raqamli texnologiyalarni joriy qilish orqali jarayonni soddalashtirish. Risklarni boshqarish esa muammolarni oldindan aniqlash va ularning salbiy ta'sirini minimallashtirishga xizmat qiladi. Audit va hisobot berish – loyiha sifat darajasini tahlil qilish va natijalarni manfaatdor tomonlarga yetkazish uchun muhim bosqichlardan biri hisoblanadi.

Jadval 1. Loyiha Sifatini Nazorat Qilish Jarayonining Asosiy Bosqichlari

Bosqich	Tavsifi
Sifat ko'rsatkichlarini aniqlash	Loyiha umumiy maqsadlariga muvofiq sifat me'yorlarini belgilash va ularga erishish usullarini ishlab chiqish.
Monitoring tizimi	Loyiha amalga oshirish jarayonida ko'rsatkichlarning o'zgarishini kuzatish va ular ustidan doimiy nazorat.
Texnologik avtomatizatsiya	Loyiha boshqarish va sifatni ta'minlash uchun raqamli texnologiyalarni joriy qilish.
Risklarni boshqarish	Muammolarni oldindan aniqlash va ularning salbiy ta'sirini minimallashtirish.
Audit va hisobot berish	Loyiha sifat darajasini tahlil qilish va natijalarni manfaatdor tomonlarga yetkazish.

Manba muallif tomonidan tuzilgan

Mazkur 1-jadval loyiha sifatini nazorat qilish jarayonidagi asosiy bosqichlarni, ularning mazmunini va loyihaning umumiy samaradorligiga qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Ushbu jadval tashkilotlarning loyihalarni muvaffaqiyatli boshqarishi va sifatni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Sifat ko'rsatkichlarini aniqlash: Ushbu bosqichda loyihaning maqsadlariga mos sifat me'yorlari belgilanadi va ularga erishish usullari ishlab chiqiladi. Sifat me'yorlari aniqlanmagan taqdirda, loyiha natijalari talab qilingan ko'rsatkichlarga mos kelmasligi mumkin.

Monitoring tizimi: Loyihaning amalga oshirilish jarayonida sifat ko'rsatkichlarini doimiy kuzatish va nazorat qilish tashkil etiladi. Bu bosqich loyihaning istalgan darajadagi og'ishlarini aniqlash va tezkor choralar ko'rish imkoniyatini beradi. Monitoring jarayonining yo'qligi loyiha jarayonining noto'g'ri yo'nalishda rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Texnologik avtomatizatsiya: Loyihalarni boshqarish va sifatni nazorat qilishda raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarning joriy etilishi jarayonlarni tezlashtiradi va inson omili bilan bog'liq xatoliklarni kamaytiradi. Ushbu vositalardan foydalanmaslik jarayonlarni murakkablashtirishi va sifat nazorati samarasiz bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin.

Risklarni boshqarish: Loyihada yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf-xatarlarni oldindan aniqlash va ularning ta'sirini minimallashtirish choralari ko'riladi. Risklarni boshqarishning samaradorligi loyihaning muvaffaqiyatini ta'minlash uchun muhim omil hisoblanadi. Ushbu bosqichdagi kamchiliklar loyihaning yakunlanish muddatlariga va natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Audit va hisobot berish: Loyihaning sifat darajasini aniqlash va manfaatdor tomonlarga natijalarni yetkazish uchun muntazam hisobotlar taqdim etiladi. Bu bosqich loyihaning ishonchliligini oshirish va natijalar bo'yicha xolis baho olish imkonini beradi. Ushbu jarayon e'tibordan chetda qolsa, loyihaning moliyaviy va operatsion holati bo'yicha noto'g'ri qarorlar qabul qilinishi ehtimoli ortadi.

1-Jadval loyiha sifatini nazorat qilish jarayonidagi har bir bosqichning loyihaning umumiy natijalariga qanday ta'sir ko'rsatishini chuqur tahlil qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Loyihalarda ushbu bosqichlarni to'g'ri tashkil qilish va nazorat qilish loyihaning muvaffaqiyatini oshirishga yordam beradi. Bu jarayon, ayniqsa, murakkab va katta hajmdagi loyihalarni boshqarishda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Bugungi sharoitda loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun sifat nazoratining yangi texnologik va boshqaruv yondashuvlarini tatbiq etish tobora

dolzarb bo‘lib bormoqda. Raqamli transformatsiya jarayonlari va innovatsion texnologiyalar loyihalarni yanada samarali boshqarish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Misol uchun, sun‘iy intellekt texnologiyalari real vaqtda loyihaning turli bosqichlarini kuzatib borish va ehtimoliy muammolarni oldindan aniqlash imkonini beradi. Bu esa vaqtni tejash va resurslardan oqilona foydalanishga hissa qo‘shadi.

Shuningdek, sifat monitoringi tizimlari avtomatizatsiyalashuvi nafaqat inson omiliga bog‘liq xatoliklarni kamaytiradi, balki ko‘rsatkichlarni aniq va uzluksiz tahlil qilish imkoniyatini ham beradi. Bunday tizimlar ma‘lumotlarni avtomatik ravishda yig‘ish, tahlil qilish va hisobot qilishni amalga oshiradi, bu esa boshqaruv jarayonlarini sezilarli darajada soddalashtiradi. Xalqaro amaliyotda ISO 9001 va ISO 14001 kabi standartlar sifatni boshqarish va ekologik barqarorlikni ta‘minlashda keng qo‘llanilib kelmoqda. Ushbu standartlarga muvofiqlik loyihalarni xalqaro talablar bilan uyg‘unlashtirishga imkon beradi, bu esa korxonalarining global bozorlar bilan integratsiyasini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, integratsion yondashuvlar sifatni boshqarish jarayonlarini boshqa biznes jarayonlari bilan birlashtirish orqali umumiy samaradorlikni oshiradi. Masalan, loyiha boshqaruvi va sifat nazoratini raqamli texnologiyalar bilan birlashtirish orqali nafaqat sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilash, balki loyiha jarayonlarini strategik maqsadlarga moslashtirishga ham erishish mumkin. Bunday integratsiya tashkilot ichidagi hamkorlikni kuchaytirib, turli bo‘linmalar o‘rtasidagi jarayonlarni optimallashtiradi.

Kelajakda loyiha sifatini nazorat qilishda yanada ilg‘or yondashuvlarni joriy etish kutilmoqda. Sun‘iy intellekt asosida ishlaydigan prognozlash tizimlari, blockchain texnologiyalari orqali ma‘lumotlarning ishonchliligini ta‘minlash va ekologik masalalarga e‘tibor qaratadigan “yashil” texnologiyalar loyihalarning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu texnologiyalar nafaqat moliyaviy va operatsion samaradorlikni oshiradi, balki loyiha natijalarining ijtimoiy va ekologik ta‘sirini ham yaxshilaydi.

Bundan tashqari, loyiha sifatini nazorat qilishni takomillashtirish uchun ma‘lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish jarayonlariga katta e‘tibor qaratilishi lozim. Loyihani amalga oshirishning turli bosqichlarida yig‘ilgan ma‘lumotlarni to‘plash, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish zamonaviy boshqaruv tizimlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat loyihaning hozirgi holatini aniqlash, balki kelajakdagi ehtimoliy xavf va muammolarni oldindan aniqlash imkonini beradi. Masalan, big data va analytics platformalari orqali loyihalar jarayonlarini

chuqurroq o'rganish va strategik qarorlarni qabul qilish samaradorligini oshirish mumkin.

Moliyaviy nazorat ham loyiha sifatini ta'minlashning muhim jihatlaridan biridir. Resurslarning to'g'ri taqsimlanishi, loyiha xarajatlarining kuzatilishi va har qanday moliyaviy og'ishlarni aniqlash orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlash mumkin. Bunda moliyaviy ko'rsatkichlarning real vaqtda monitoring qilinishi moliyaviy resurslarni optimallashtirish va loyiha byudjetini samarali boshqarish imkonini beradi.

Shuningdek, loyihalarning ekologik va ijtimoiy ta'sirini baholash masalalari tobora ko'proq dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Barqaror rivojlanishga bo'lgan global talablar doirasida, loyihalarning atrof-muhitga ta'siri va ijtimoiy mas'uliyati loyihaning muvaffaqiyatini baholashning asosiy mezonlaridan biriga aylangan. Ushbu yo'nalishda ekologik auditlar va barqaror rivojlanish ko'rsatkichlarini qo'llash orqali loyihaning ekologik va ijtimoiy jihatdan samaradorligini ta'minlash mumkin.

Shu bilan birga, loyiha sifatini nazorat qilish jarayonlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun jamoa a'zolarining malakasini oshirish va ularning texnologik bilimlarini kuchaytirish zarur. Xodimlarning malakasi va loyiha jarayonlariga chuqur integratsiyasi yuqori sifat ko'rsatkichlariga erishishning kalitidir. Buning uchun muntazam treninglar va ta'lim dasturlari orqali xodimlarning malakasini oshirishga e'tibor qaratish lozim.

Xulosa

Loyiha sifatini nazorat qilish bugungi kunda har bir tashkilotning samarali boshqaruvi va muvaffaqiyati uchun strategik ustuvorlik bo'lib, iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayon nafaqat loyiha maqsadlariga erishishda, balki resurslardan oqilona foydalanishda va loyihaning barcha bosqichlarida sifatni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Maqolada loyiha sifatini nazorat qilish jarayonining asosiy bosqichlari — sifat ko'rsatkichlarini aniqlash, monitoring tizimlarini joriy qilish, texnologik avtomatizatsiya, risklarni boshqarish hamda audit va hisobot berish — batafsil tahlil qilindi. Ushbu bosqichlarning har biri loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi va natijalarining barqarorligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Shuningdek, maqolada zamonaviy texnologiyalar va yondashuvlarning ahamiyati alohida ta'kidlandi. Sun'iy intellekt, raqamli avtomatizatsiya tizimlari va xalqaro standartlarga muvofiqlikni joriy qilish orqali sifatni nazorat qilish jarayonlarini optimallashtirish mumkinligi qayd etildi. Ushbu vositalar loyihalarni

boshqarishda inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytirish, tezkor qaror qabul qilish va jarayonlarni optimallashtirish imkonini beradi.

Loyiha sifatini nazorat qilishning muvaffaqiyati samarali jamoa boshqaruvi, malakali mutaxassislarni tayyorlash va barqaror rivojlanish tamoyillariga mos keladigan yondashuvlardan foydalanishga bog'liqdir. Ushbu jarayonlarni takomillashtirish orqali tashkilotlar nafaqat loyihaning iqtisodiy samaradorligini oshiradi, balki uning ijtimoiy va ekologik ta'sirini ham yaxshilash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kelgusida loyiha sifatini nazorat qilishda xalqaro tajribani chuqurroq o'rganish, innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish va barqaror rivojlanishga yo'naltirilgan strategiyalarni ishlab chiqish ushbu yo'nalishda erishiladigan yutuqlarni yangi bosqichga olib chiqadi. Shu bilan birga, sifat nazoratining har bir bosqichini puxta tashkil qilish va kuzatib borish tashkilotlarning global raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Manbalar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. UP-5863 "2030 yilgacha loyiha sifatini boshqarishni takomillashtirish konsepsiyasi", Toshkent, 2019, 64 bet.
2. Deitz, P. va Ioppolo, G. (2015). "Industrial ekologiya: zamonaviy yondashuvlar". Cambridge University Press, London.
3. Xalqaro standart ISO 14001 "Loyiha sifatini boshqarish va atrof-muhitni nazorat qilish tizimlari", Xalqaro standartlashtirish tashkiloti (ISO), Jeneva, 2015, 45 bet.
4. UNECE Komissiyasi (2020). "Barqaror rivojlanish bo'yicha qo'llanma". Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nashriyoti, Jeneva.
5. Fisher, M., Smith, L., va Turner, J. (2018). "Texnologiyalardan foydalanish orqali sifat monitoringi". McGraw-Hill Education, New York.
6. Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Barqaror rivojlanish doiraviy Konvensiyasi", Kioto protokoli, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Nyu-York, 1997, 48 bet.
7. Akramov, M. A. (2021). "O'zbekistonning barqaror rivojlanishida sanoat korxonalarining roli". O'zbekiston Ilmiy Nashrlar Markazi, Toshkent.
8. Parij iqlim shartnomasi va loyiha sifatini boshqarishdagi yondashuvlar, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Nyu York, 2015, 33 bet.
9. Tursunov, Sh. A. (2022). "Sanoat modernizatsiyasi va atrof-muhit muhofazasi". Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Nashriyoti.

10. Marin, E. (2019). "Ekologicheskoye pravo Rossii: rivojlanish va amaliy qo'llanilish". Rossiya Federatsiyasi Nashriyoti, Moskva.
11. O'zbekiston Respublikasining "Loyiha menejmentida sifatni ta'minlash bo'yicha ekologik talablar to'g'risida" gi Qonuni, "Yuridik adabiyotlar" nashriyoti, Toshkent, 2020, 46 bet.
12. Titova, A. (2020). "Невыносимы мусор. Записки военкора мусорной войны". Nauka Nashriyoti, Moskva.

LOYIHA SIFATI NAZORATINI TAKONILLASHTIRISH YO'LLARI

*O`zbekiston Respublikasi
Toshkent bank- moliya akademiyasi
2-kurs tinglovchisii
Norbekov Jamshid akmal o'gli*

Annotatsiya

Mazkur maqolada loyiha sifatini nazorat qilishni takomillashtirish yo'llari chuqur tahlil qilinadi. Sifat nazorati loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, resurslardan samarali foydalanish, operatsion samaradorlikni oshirish va atrof-muhitga ta'sirini kamaytirish uchun muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda xalqaro tajriba, jumladan, ISO standartlari, Yevropa va AQShning ilg'or yondashuvlari o'rganilib, ularning O'zbekiston sharoitida tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Maqolada sifat nazoratining nazorat jarayonidagi o'rni, zamonaviy texnologiyalarning, xususan, sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarning ahamiyati batafsil muhokama qilinadi. Shuningdek, xalqaro standartlar asosida loyiha sifatini boshqarishni takomillashtirishning iqtisodiy samaradorligi va tashkilotlarning barqaror rivojlanishini ta'minlash imkoniyatlari yoritiladi. Mazkur maqola loyiha sifatini nazorat qilishni takomillashtirishning amaliy va nazariy asoslarini taklif etadi.

Kalit so'zlar: Loyiha sifatini boshqarish, sifat nazorati, xalqaro standartlar (ISO 9001, ISO 14001), zamonaviy texnologiyalar, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan tizimlar, barqaror rivojlanish, O'zbekiston, operatsion samaradorlik.

Abstract

This article provides an in-depth analysis of ways to improve project quality control. Quality control is crucial for the successful execution of projects, efficient resource utilization, enhancing operational performance, and reducing environmental impact. The study examines international practices, including advanced approaches from Europe, the USA, and ISO standards, and explores their applicability in the context of Uzbekistan. The article discusses the role of quality control processes, the importance of modern technologies, particularly artificial intelligence, digital technologies, and automated systems. Furthermore, the economic effectiveness of improving project quality management based on

international standards and the opportunities for strengthening organizational sustainability are highlighted. This article presents both theoretical and practical foundations for enhancing project quality control.

Keywords: Project quality management, quality control, international standards (ISO 9001, ISO 14001), modern technologies, artificial intelligence, automated systems, sustainable development, Uzbekistan, operational efficiency.

Kirish

Loyiha sifatini nazorat qilish – bu har qanday loyiha boshqaruvining ajralmas qismi bo‘lib, uning muvaffaqiyatiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Sifat nazorati nafaqat loyihaning texnik ko‘rsatkichlarini ta’minlash, balki uning moliyaviy samaradorligi, vaqtida bajarilishi va resurslardan samarali foydalanishga ham bevosita ta’sir qiladi. Bugungi kunda global iqtisodiy raqobat, ekologik mas’uliyat va ijtimoiy talablar loyihalarning sifatini yaxshilashni talab qilmoqda. Aynan shu sababli, loyihalarda sifatni nazorat qilish jarayonini takomillashtirish va uni zamonaviy texnologiyalar yordamida yanada samarali qilish zarurati kundan-kunga oshib bormoqda.

Loyiha sifatini nazorat qilishni takomillashtirishda, ayniqsa, texnologik innovatsiyalar, masalan, avtomatlashtirish va raqamli transformatsiya muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonlarni optimallashtirish uchun raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt, va katta ma’lumotlarni tahlil qilish kabi zamonaviy yondashuvlarni joriy qilish imkoniyatlarini o‘rganish lozim. Bunday texnologiyalar loyihalarni boshqarish jarayonini tezlashtirib, sifatni nazorat qilishni yanada aniqroq va samarali qiladi.

Xalqaro amaliyotda sifat nazorati jarayonlarini global me’yorlar bilan uyg‘unlashtirishga alohida e’tibor qaratilgan. Xalqaro standartlar, masalan, ISO 9001 va ISO 14001, sifatni boshqarish tizimlarini amalga oshirishda asosiy vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Bu yondashuvlar global bozorlar bilan integratsiyani kuchaytirishga yordam beradi va loyihalarning barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada loyiha sifatini nazorat qilishning zamonaviy usullari, texnologik yondashuvlar va xalqaro tajribalar tahlil qilinadi. Loyiha sifatini boshqarishning takomillashtirilgan usullari orqali tashkilotlar faqat o‘zlarining moliyaviy samaradorligini oshiribgina qolmay, balki iqtisodiy va ekologik jihatdan ham barqaror rivojlanishni ta’minlash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Maqola, shuningdek, sifat nazoratini yanada samarali qilish uchun amaliy tavsiyalarni taqdim etadi.

Jadval 1. Loyiha sifatini nazorat qilishda texnologiyalar va yondashuvlarning ta'siri

Texnologiya/Yondashuv	Ta'siri	Foydalari
Sun'iy intellekt	Loyihaning sifat ko'rsatkichlarini prognoz qilish	Ehtimoliy xatoliklarni va muammolarni oldindan aniqlash
Avtomatlashtirish	Jarayonlarni tezlashtirish va xatoliklarni kamaytirish	Ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi
Katta ma'lumotlarni tahlil qilish	Loyihalarni yanada chuqurroq tahlil qilish va samaradorlikni oshirish	Keng ma'lumotlardan to'g'ri qarorlar chiqarish
ISO 9001 va ISO 14001	Sifatni boshqarish tizimining xalqaro standartlarga muvofiqligi	Loyihalarni global me'yorlarga moslashtirish
Blokcheyn texnologiyasi	Ma'lumotlar xavfsizligini va shaffofligini ta'minlash	Loyihaning ishonchliligi va shaffofligini oshiradi

Manba: muallif tomonidan tuzilgan

Mazkur 1-jadval loyiha sifatini nazorat qilish jarayonidagi asosiy texnologiyalar va yondashuvlarning loyihaning umumiy samaradorligiga qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Ushbu jadval tashkilotlar uchun sifat nazoratini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida zarur bo'lgan texnologiyalarni belgilaydi.

Sun'iy intellekt: Bu texnologiya, ayniqsa, ehtimoliy xatoliklarni va firibgarliklarni oldindan aniqlashda foydalidir. Sun'iy intellekt orqali loyihaning sifat ko'rsatkichlari prognoz qilinadi va bu ko'rsatkichlarga erishish uchun zarur choralar ko'riladi. Shu bilan birga, bu texnologiya loyihani samarali boshqarishda risklarni kamaytiradi va vaqtni tejash imkoniyatini yaratadi.

Avtomatlashtirish: Loyihalarni boshqarishda avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida jarayonlar tezlashtiriladi va inson omili bilan bog'liq xatoliklar kamayadi. Ushbu vositalar yordamida loyiha jarayonlari soddalashtiriladi, ma'lumotlar va hisobotlar avtomatik ravishda tayyorlanadi, bu esa boshqaruvni yaxshilashga xizmat qiladi.

Katta ma'lumotlarni tahlil qilish: Katta ma'lumotlar orqali loyihaning sifatini monitoring qilish imkoniyati kengayadi. Bu texnologiya loyihaning turli

bosqichlarini tahlil qilishda samarali bo'lib, resurslarni optimal ravishda taqsimlashga yordam beradi. Shuningdek, katta ma'lumotlar tahlili qaror qabul qilish jarayonini aniq va tezkor qiladi.

ISO 9001 va ISO 14001 standartlari: Loyihalarda sifatni boshqarishning xalqaro me'yorlari sifat nazorati jarayonlarini global talablar bilan moslashtirish imkonini beradi. Bu standartlar orqali sifat ko'rsatkichlarini monitoring qilish, jarayonlarni takomillashtirish va barqaror rivojlanish ta'minlanadi.

Blockchain texnologiyasi: Moliyaviy va boshqa operatsion jarayonlarda blockchain texnologiyasi ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlashga yordam beradi. Bu texnologiya loyihaning shaffofligini oshiradi va audit jarayonlarini soddalashtiradi, ma'lumotlarning o'zgarishini ta'minlaydi.

Mazkur 1-jadval loyihalarda texnologiyalarni joriy etish va ularning samarali qo'llanilishini yaxshilashga yordam beradi. Har bir texnologiyaning loyiha samaradorligiga ta'siri jarayonning optimallashtirish va boshqaruv samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Loyiha boshqaruvining samaradorligini oshirish, ayniqsa, murakkab va katta hajmdagi loyihalarda juda katta ahamiyatga ega.

Loyiha sifatini nazorat qilishning takomillashtirilgan yondashuvlari tashkilotlar uchun turli afzalliklarni taqdim etadi. Ular faqat loyihaning texnik ko'rsatkichlari va moliyaviy samaradorligini yaxshilashga yordam bermaydi, balki ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlaydi. Loyiha sifatini boshqarishning samarali tizimlari tashkilotlarga resurslarni optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish va loyiha jarayonlarining shaffofligini oshirish imkonini yaratadi. Shuningdek, bunday tizimlar nafaqat texnik jihatlarni, balki jamiyat va atrof-muhitga ta'sirni ham hisobga olgan holda barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishga yordam beradi.

Zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish orqali loyiha boshqaruvi va sifat nazoratining samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Masalan, raqamli transformatsiya va avtomatlashtirish jarayonlari orqali barcha jarayonlarni real vaqtda kuzatish va nazorat qilish imkoniyati yaratiladi. Bu esa tezkor va aniq qarorlar qabul qilishga imkon beradi, shuningdek, inson omili bilan bog'liq xatoliklar kamayadi. Raqamli texnologiyalar yordamida loyihalar jarayonlarini yaxshilash, resurslarni samarali taqsimlash va operatsion samaradorlikni oshirish mumkin. Sun'iy intellekt (AI) yordamida loyiha ko'rsatkichlarini tahlil qilish va prognoz qilish jarayonlarini optimallashtirish mumkin. AI algoritmlari yordamida loyiha sifatini nazorat qilishda vaqtni tejash va resurslardan maksimal foydalanish imkoniyati yaratiladi. AI o'z navbatida prognozlash, muammolarni oldindan aniqlash, va

risklarni baholash kabi jarayonlarni avtomatlashtirishga imkon beradi, bu esa loyiha boshqaruvini yanada soddalashtiradi.

Shuningdek, loyiha sifatini nazorat qilishda katta ma'lumotlar (big data) tahlilini qo'llash ham katta rol o'ynaydi. Loyihalarni boshqarish jarayonida yig'ilgan ma'lumotlar real vaqtda tahlil qilinib, potentsial muammolarni oldindan aniqlashga yordam beradi. Katta ma'lumotlar yordamida, loyiha boshqaruvchilari o'z vaqtida qarorlar qabul qilish, resurslarni samarali boshqarish va loyiha natijalarini oldindan prognoz qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayonlar loyiha sifatini nazorat qilishning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Shu bilan birga, ekologik barqarorlikka alohida e'tibor qaratish ham bugungi kunda sifat nazoratining ajralmas qismiga aylangan. ISO 14001 kabi xalqaro standartlar ekologik boshqaruv tizimlarini amalga oshirishda yordam beradi. Bu standartlarga muvofiqlik loyihaning atrof-muhitga ta'sirini kamaytirishga yordam beradi va ekologik xavflarni oldini olishga xizmat qiladi. Loyihalarda ekologik va ijtimoiy mas'uliyatni ta'minlash, nafaqat ichki sifat ko'rsatkichlarini oshirish, balki tashqi auditorlar va manfaatdor tomonlar bilan aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Loyiha sifatini nazorat qilishda xalqaro tajribalar va standartlarni joriy etish, shuningdek, innovatsion texnologiyalarni integratsiya qilish orqali mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy va ekologik farqlarni kamaytirish mumkin. Bu yondashuvlar, ayniqsa, global raqobatbardoshlikni oshirish, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash va ekologik xavfsizlikni kuchaytirishga yordam beradi. Xalqaro standartlar asosida olib borilgan sifat nazorati tizimlari, nafaqat loyihalar doirasida, balki butun korporativ boshqaruv tizimida samarali ishlashga imkon beradi.

Loyiha sifatini nazorat qilishning yanada samarali va optimallashtirilgan tizimlarini yaratish uchun davom etayotgan texnologik taraqqiyotlarni hisobga olish zarur. Avtomatlashtirilgan tizimlar va sun'iy intellektning joriy etilishi faqat jarayonlarni tezlashtiribgina qolmay, balki ular yordamida loyihaning barcha bosqichlari bo'yicha aniq tahlillar va prognozlar ishlab chiqish mumkin. Bu, ayniqsa, resurslarning tejamkorligini oshirish, vaqtni samarali boshqarish va qator iqtisodiy masalalarni hal qilishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, loyihalar doirasida sifatni nazorat qilish jarayonida zamonaviy ma'lumotlar bazalarini va tarmoq tizimlarini qo'llash imkoniyatlari ham kengaymoqda. Raqamli tahlil va katta ma'lumotlar (Big Data) platformalari orqali loyihaning barcha sohalari bo'yicha statistika, analitik hisobotlar va real vaqt rejimida qaror qabul qilish tizimlari yaratilmoqda. Bu esa loyiha boshqaruvchilari

uchun yangicha yondashuvni, vaqtni tejash va xatoliklarni kamaytirish imkoniyatlarini yaratadi.

Loyihalarda sifatni nazorat qilishning zamonaviy yondashuvlaridan biri bu "to'liq hayot tsikli" nuqtai nazaridan foydalanishdir. Bu yondashuv loyihaning boshlang'ich bosqichidan to yakuniga qadar sifatni boshqarish va nazorat qilishni o'z ichiga oladi. Shuning uchun sifat nazorati tizimlari nafaqat loyiha boshlanishidan oldin, balki uning amalga oshirilishi davomida va nihoyat, yakunlanganidan keyin ham faoliyat ko'rsatishi kerak. Loyiha sifatini boshqarishning bunday usullari faqat tashkilotning muvaffaqiyatiga xizmat qilib qolmay, balki uning ijtimoiy va ekologik ta'sirini ham yuksaltiradi.

Xalqaro tajribalar asosida, ko'plab mamlakatlar loyihalar sifatini nazorat qilishning yangi tizimlarini amalga oshirishda ilg'or texnologiyalarni qo'llashni boshladilar. Masalan, Yaponiyada sun'iy intellekt yordamida prognozlash va tavakkalchiliklarni baholash jarayonlari yanada kuchaytirilgan bo'lib, bu usul orqali loyiha boshqaruvchilari muammolarni oldindan sezib, ularga tezda choralar ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Germaniyada esa avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida sifatni boshqarish jarayonlari soddalashtirilgan va natijalarning aniq prognozlari ishlab chiqilmoqda. Bu yondashuvlar O'zbekistonda ham tatbiq etilishi mumkin bo'lib, bu orqali barcha tashkiliy jarayonlar tezlashtiriladi, shaffoflik ta'minlanadi va loyihalar samaradorligi oshadi.

Shu bilan birga, loyiha sifatini nazorat qilishning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun samarali huquqiy va tashkiliy tizimni yaratish ham zarur. Loyihalarning barcha bosqichlarida sifatni boshqarish uchun belgilangan standartlar va normativlar bo'yicha aniq ko'rsatmalar bo'lishi kerak. Bu holatda, loyiha boshqaruvchilari va manfaatdor tomonlar o'rtasida yaxshi hamkorlikni o'rnatish, sifatni ta'minlash va barcha bosqichlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatoliklarni minimallashtirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, loyihalarda sifatni boshqarish jarayonining ahamiyatini e'tirof etish, mutaxassislar va auditorlarni tayyorlashda ham katta ahamiyatga ega. Xodimlarning sifatni boshqarish bo'yicha malakalarini oshirish va yangi texnologiyalarni o'rganish uchun doimiy treninglar va o'quv dasturlarini ishlab chiqish kerak. Shunday qilib, sifatni boshqarishning samaradorligini oshirish uchun texnologiyalarning qo'llanilishi, xalqaro amaliyotlar bilan tanishish va xodimlarning malakasini oshirish, tashkilotlarning muvaffaqiyatli rivojlanishiga yordam beradi.

Kelajakda loyiha sifatini nazorat qilish jarayonlarini takomillashtirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni juda katta bo'lishi kutilmoqda. Sun'iy intellekt,

автоматlashtirish, blockchain texnologiyalari va katta ma'lumotlar tahlili kabi yangi usullar, loyiha boshqaruvi va sifat nazoratini butunlay yangi bosqichga olib chiqadi. Bu esa nafaqat moliyaviy samaradorlikni oshirishga, balki atrof-muhitga bo'lgan salbiy ta'sirni kamaytirishga va barqaror rivojlanishni ta'minlashga yordam beradi.

Bundan tashqari, loyihalarning sifatini nazorat qilishda muvaffaqiyatli amaliyotlarni kengaytirish va qo'llash tashkilotlar uchun raqobatbardoshlikni oshiradi. Ayni paytda, sifat nazoratini takomillashtirish orqali nafaqat texnik ko'rsatkichlar, balki iqtisodiy samaradorlik, resurslardan samarali foydalanish va loyiha xarajatlarini kamaytirish mumkin. Bu jarayon, ayniqsa, murakkab va katta hajmdagi loyihalarni boshqarishda yanada ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, loyiha sifatini nazorat qilish jarayonlarida yashil texnologiyalarni integratsiya qilish ham dolzarb ahamiyatga ega. Bugungi kunda ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish loyihalar boshqaruvi uchun asosiy tamoyillardan biriga aylangan. Shu sababli, ekologik jihatlarni ham hisobga olish orqali loyiha sifatini nazorat qilish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ekologik jihatdan ham barqaror natijalar berishi mumkin. Yashil texnologiyalar va ekologik innovatsiyalarni qo'llash loyiha samaradorligini oshirishi, chiqindilarni kamaytirishi va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashishda hissa qo'shishi mumkin.

Bundan tashqari, raqamli transformatsiya va innovatsion yondashuvlar yordamida sifat nazorati jarayonlarini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyatlari mavjud. Loyihalarga oid ma'lumotlarni raqamli platformalarda to'plash, tahlil qilish va hisobotlar tayyorlash jarayonlarini avtomatlashtirish, ayniqsa, jamoaning har bir a'zosiga o'z vazifalarini samarali bajarish uchun zarur bo'lgan aniq va ishonchli ma'lumotlarni taqdim etadi. Shunday qilib, sifatni nazorat qilish jarayonlari tashkilotlar uchun faqatgina operatsion samaradorlikni oshirish emas, balki xarajatlarni qisqartirish, vaqti-vaqti bilan yangilanishlarni kuzatish va loyihalarni muvaffaqiyatli yakunlash imkonini yaratadi.

Loyiha sifatini nazorat qilishda, shuningdek, vaqtni boshqarish va resurslardan samarali foydalanish ham alohida e'tiborga olinishi kerak. Bunda loyiha boshqaruvchilari va jamoa a'zolari orasida faol muloqot o'rnatish, barcha resurslarni aniq belgilash va har bir jarayonni puxta rejalashtirish zarur. O'zgartirishlar va takliflar ko'rsatilgan vaqtda darhol qabul qilinib, resurslarning optimal taqsimotini ta'minlash mumkin.

Kelajakda loyiha sifatini nazorat qilish bo'yicha yangi istiqbollarni ko'rsatadigan yana bir muhim jihat bu loyihalarni global bozorlar talablariga moslashtirishdir. Mamlakatlar orasidagi global iqtisodiy raqobatni hisobga olib,

loyihalarni xalqaro miqyosda muvaffaqiyatli boshqarish va sifatni ta'minlash uchun tegishli global standartlarni qabul qilish va ularni amalga oshirish zarur. Xalqaro me'yorlarga moslashgan holda sifatni boshqarish jarayonlari loyiha faoliyatini global bozor talablariga mos ravishda rivojlantirishga yordam beradi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, loyiha sifatini nazorat qilish jarayonini takomillashtirish, yangi texnologiyalarni qo'llash, global tajribalarni o'rganish va sifatni boshqarishning ilg'or yondashuvlarini amalga oshirish orqali tashkilotlar nafaqat o'z resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatini qo'lga kiritadi, balki raqobatbardoshligini oshirib, barqaror rivojlanish yo'nalishida muvaffaqiyatga erishadi. Ma'lumki, bunday yondashuvlar yordamida loyihalar samarali boshqarilishi, o'z vaqtida yakunlanishi va moliyaviy hamda ekologik barqarorlikka erishish mumkin bo'ladi.

Ushbu maqola loyihalar sifatini nazorat qilishni takomillashtirishda ilmiy va amaliy yondashuvlarni yoritib, loyihalarning sifatli amalga oshirilishiga erishish uchun zamonaviy metodlar va texnologiyalarni joriy etish zaruratini ta'kidlaydi. Bu jarayonning samarali amalga oshirilishi esa nafaqat tashkilotning moliyaviy holatini yaxshilaydi, balki ijtimoiy va ekologik barqaror rivojlanishni ham ta'minlaydi.

Xulosa

Loyiha sifatini nazorat qilish har bir tashkilotning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishining ajralmas qismi bo'lib, uning texnik, iqtisodiy va ekologik samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda loyihalarni boshqarishda global iqtisodiy raqobat, ekologik mas'uliyat va ijtimoiy talablar ortib borishi bilan, loyiha sifatini nazorat qilishning samarali va innovatsion yondashuvlarga muhtojligi kundan-kunga oshmoqda. Shuning uchun, loyihalarning sifatini nazorat qilish jarayonini takomillashtirish, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash va xalqaro standartlar asosida faoliyat yuritish zarurati ortmoqda.

Texnologik innovatsiyalar, jumladan, avtomatlashtirish, sun'iy intellekt, va katta ma'lumotlarni tahlil qilish kabi yondashuvlar loyiha sifatini nazorat qilish jarayonlarini yanada samarali va tezkor qilish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar yordamida loyihalarni boshqarish va sifat nazoratini yanada aniqroq amalga oshirish mumkin, bu esa loyihaning vaqtida yakunlanishi va resurslardan samarali foydalanishga yordam beradi. Shuningdek, xalqaro standartlar, masalan, ISO 9001 va ISO 14001 kabi tizimlar orqali sifatni boshqarish loyihalarni global bozor talablariga moslashtirishga yordam beradi.

Bundan tashqari, loyiha sifatini nazorat qilishda ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish masalalari ham muhim ahamiyatga ega. Yashil texnologiyalarni qo'llash,

ekologik auditlarni o'tkazish va ijtimoiy mas'uliyatni hisobga olish orqali loyihalar nafaqat moliyaviy samaradorlikni, balki ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi. Bu o'z navbatida, tashkilotlar uchun uzoq muddatli muvaffaqiyat va global raqobatbardoshlikni oshirishga imkon yaratadi.

Loyiha sifatini nazorat qilish jarayonida muvaffaqiyatli amaliyotlarni kengaytirish va qo'llash orqali tashkilotlar faqat o'zlarining moliyaviy samaradorligini oshiribgina qolmay, balki iqtisodiy va ekologik jihatdan barqaror rivojlanishni ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayonning samarali amalga oshirilishi esa nafaqat tashkilotning moliyaviy holatini yaxshilaydi, balki ijtimoiy va ekologik barqaror rivojlanishni ham ta'minlaydi.

Shu bilan birga, loyiha sifatini nazorat qilishda zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, ayniqsa, sun'iy intellekt, avtomatlashtirilgan tizimlar va blockchain kabi texnologiyalar audit sifatini oshiradi, ma'lumotlarning shaffofligini ta'minlaydi va inson xatoliklarini kamaytiradi. Bu texnologiyalar yordamida jarayonlarni tezlashtirish, resurslardan samarali foydalanish, vaqti-vaqti bilan yangilanishlarni kuzatish va loyihalarni muvaffaqiyatli yakunlash imkonini yaratadi.

Loyiha sifatini nazorat qilish jarayonini takomillashtirishda, ayniqsa, tashkilot ichidagi kommunikatsiya va jamoa faoliyati muhim rol o'ynaydi. Loyiha boshqaruvchilari va jamoa a'zolarining o'zaro aloqasi va hamkorligi sifat nazoratining samarali amalga oshirilishida muhim ahamiyatga ega. Jamoaning har bir a'zosi o'zining maqsadga erishishdagi roli va vazifalarini aniq bilishi, hamda ular o'rtasida samarali kommunikatsiya o'rnatilishi lozim. Bu esa umumiy ish jarayonini yaxshilash, noaniqliklarni kamaytirish va loyiha natijalarining prognoz qilinishini yaxshilashga yordam beradi. Shuningdek, loyiha jamoalarida treninglar va malaka oshirish dasturlarini amalga oshirish orqali a'zolari zamonaviy boshqaruv texnikalariga o'rgatish va ularning texnologik bilimlarini oshirish zarur.

Loyiha sifatini nazorat qilishda yana bir muhim jihat — bu loyihalarning ekologik va ijtimoiy ta'sirini baholash. Barqaror rivojlanish va ijtimoiy mas'uliyat talablarini hisobga olish orqali loyihalarning atrof-muhitga ta'siri kamaytirilishi mumkin. Ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun ekologik auditlar va barqaror rivojlanish ko'rsatkichlarini qo'llash, loyihalarning ijtimoiy jihatdan foydali bo'lishini ta'minlaydi. Bugungi kunda global bozorlar va ijtimoiy talablar ekologik xavfsizlikni hisobga olgan holda loyiha sifatini nazorat qilishning zarurligini ko'rsatadi. Bu, o'z navbatida, loyihalarning uzoq muddatli muvaffaqiyatini va rivojlanish barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

Raqamli transformatsiya jarayonlari loyiha boshqaruvi va sifat nazorati jarayonlarini tubdan o'zgartirishi mumkin. Sun'iy intellekt yordamida qarorlar qabul qilishda samaradorlikni oshirish, loyihalarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni oldindan prognozlash imkonini beradi. Masalan, loyiha jarayonlarida yuzaga keladigan xatoliklarni minimallashtirish uchun sun'iy intellekt yordamida katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish va prognozli model yaratish mumkin. Bu jarayonlarning avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida boshqarilishi nafaqat samaradorlikni oshiradi, balki tizimlar o'rtasidagi integratsiyani yanada kuchaytiradi va foydalanuvchilar uchun soddalashtirilgan va intuitiv boshqaruv tizimlarini taqdim etadi.

Loyiha sifatini nazorat qilishning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun, shuningdek, risklarni boshqarishning yangi yondashuvlarini joriy etish zarur. Riski manbalari va ularni minimallashtirish bo'yicha aniq strategiyalarni ishlab chiqish, loyihaning salbiy ta'siridan qochish imkoniyatini beradi. Bu jarayon orqali, loyiha jamoalari va boshqaruvchilari potentsial xavf-xatarlarni oldindan aniqlab, kerakli choralarni ko'rishlari mumkin. Risklarni boshqarishning samarali tizimi loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlab, vaqtida bajarilishi va moliyaviy barqarorligini yaxshilaydi.

Bundan tashqari, loyiha sifatini nazorat qilish jarayonida o'lchov va monitoring tizimlarini doimiy ravishda yangilab turish muhimdir. Loyihalar davomida monitoring tizimlari orqali amalga oshirilgan har bir bosqichda sifat ko'rsatkichlarining aniq kuzatilishi va o'lchanishi talab qilinadi. Bu, o'z navbatida, loyiha boshqaruvchilari va manfaatdor tomonlarga aniq va to'g'ri ma'lumotlarni taqdim etadi, ular esa o'z vaqtida qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shuningdek, loyiha sifatini nazorat qilishda, tashkilotlar orasida davlat-xususiy hamkorlikni kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Davlat tomonidan taqdim etiladigan resurslar va qo'llab-quvvatlash, xususiy sektor tomonidan amalga oshirilgan yangiliklar va innovatsiyalar bilan birlashgan holda, loyihalar uchun yanada samarali boshqaruv imkoniyatlarini yaratadi. Davlat-xususiy hamkorlik loyihalar uchun yangi texnologiyalarni joriy etish, moliyaviy va ekologik jihatdan barqaror natijalarga erishish imkoniyatini yaratadi.

Shu tarzda, loyiha sifatini nazorat qilish jarayonini takomillashtirish orqali nafaqat loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlash, balki tashkilotlar uchun barqaror rivojlanishni ta'minlaydigan yangi yondashuvlar va texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlarini yaratish mumkin.

Manbalar ro'yxati:

1. Shirokov, Y. A. (2020). "Ekologicheskaya bezopasnost na predpriyatii". Nauka Izdatelstvo, Moskva.
2. UNECE Komissiyasi (2023). "Markaziy Osiyoda barqaror rivojlanish dasturlari". UNECE Nashriyoti, Jeneva.
3. Syuning, Y. (2018). "Sanoatning ekologik samaradorligini oshirish bo'yicha yondashuvlar". Xitoy Milliy Universiteti Nashriyoti, Pekin.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 983-sonli qarori "Sanoat loyihalarini amalga oshirishda sifat standartlariga rioya qilish qoidalari", Toshkent, 2018 yil, 36 bet.
5. FAOLEX (2023). "O'zbekistonning ekologik qonunchiligi". Birlashgan Millatlar Tashkiloti.
6. Chertov, M. (2017). "Industrial simbioz va resurslardan foydalanish samaradorligi". Academic Press, Amsterdam.
7. Yuldoshev, N. (2021). "O'zbekiston sanoatida ekologik innovatsiyalar". Toshkent Davlat Ilmiy Nashriyoti.
8. UNECE "Loyihalarda sifat boshqaruvi bo'yicha qo'llanma", Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jeneva, 2020, 72 bet.
9. O'zbekiston Respublikasining "Resurslarni tejash va sifatni boshqarish to'g'risida" gi Qonuni, "Yuridik adabiyotlar" nashriyoti, Toshkent, 2018, 58 bet.
10. Tashmuxeimedov, Sh. N. (2019). "Sanoatni modernizatsiya qilishda ekologik innovatsiyalar". Toshkent Ilmiy Nashrlar Markazi.

SURGICAL TACTICS IN COMBINED GYNECOLOGICAL AND SURGICAL PATHOLOGY

Ganiev Fakhriddin Istamkulovich

*Assistant, Department of Obstetrics-Gynecology №2
Samarkand State Medical University*

Abstract. The problem of surgical treatment of combined diseases of the abdominal organs has long attracted the attention of specialists in various fields.

The combination of diseases of the abdominal organs and female genital organs is quite common and, according to various authors, ranges from 2.8 to 63%, in particular, diseases of the appendix accompany gynecological pathology in 3.1 - 3.3%, gallbladder - in 3.1 - 15% [4,6,7,8]. Simultaneous surgery is the simultaneous performance of two or more independent operations for various diseases for which surgical treatment is indicated [5].

Key words: gynecological and surgical pathology, appendix, simultaneous surgical, treatment, abdominal organs.

Improvement of the diagnostic capabilities of practical medicine, improvement of anesthesiology and resuscitation assistance during surgical interventions, introduction of new minimally invasive technologies into medical practice allow performing surgical interventions less traumatically, with minimal blood loss, significantly reducing the duration of the postoperative period. This creates real conditions for expanding the indications for simultaneous operations, reducing the number of intra- and postoperative complications, reduces the time the patient stays in hospital and the duration of temporary disability, and presents broad prospects for improving the results of surgical treatment of patients with combined diseases [1,3].

The idea of examining the abdominal organs by inserting lighting devices into it was first implemented in practice by the outstanding Russian obstetrician-gynecologist Dmitry Oskarovich Ott back in 1901. Since then, his method has been continuously developed, and today it is widely known as laparoscopy. Currently, laparoscopic access is widely used in all areas of surgery, and gynecology is no exception. According to some data, more than 90% of all gynecological operations in the world are currently performed laparoscopically [1].

One of the first triumphs of modern laparoscopic surgery was the performance of laparoscopic cholecystectomy by Ph. Mouret in 1987. The number of operations

on the biliary tract is steadily increasing every year, which is associated with the widespread increase in the incidence of cholelithiasis. According to summary statistics, in European countries the incidence of cholecystolithiasis has increased from 10.8 to 18.5% [4, 8].

Research objective: Improving the methods of combined surgical treatment of diseases of the pelvic and abdominal organs.

Material and methods: We examined 185 patients with various diseases of the abdominal and pelvic organs at the City Medical Association (endoscopic center) and in the 3rd maternity complex of Samarkand. All patients were divided into two main groups. The first group included 107 patients who underwent laparoscopic and traditional simultaneous operations (main group), the second - 78 patients with traditional surgery (control group), who underwent one isolated operation. In the main group of 107 patients, laparoscopic hysterectomy + laparoscopic cholecystectomy were performed in 47 (43.9%) patients with uterine myoma up to the size of 12 weeks of pregnancy; chronic calculous cholecystitis was performed in 40 (85.1%) patients, and acute calculous cholecystitis was performed in 7 (14.9%) patients. In addition, the main group is characterized by a combination of traditional and minilaparotomic operations. Laparotomy hysterectomy and cholecystectomy as a simultaneous stage for chronic calculous cholecystitis via minilaparotomic access were performed in 40 (37.4%) patients with uterine myomas larger than the size of 12 weeks of pregnancy. Also, in cases of complete and incomplete prolapse of the uterus, transvaginal extirpation of the uterus and, as a simultaneous stage, herniotomy for umbilical hernia was performed in 20 patients (Table 1).

Table 1. Nature of gynecological and surgical pathology in the main group

Gynecological pathology	Surgical pathology			Total number of patients
	Acute calculous cholecystitis	Chronic calculous cholecystitis	Umbilical hernia	
Uterine fibroids up to 12 weeks of pregnancy	7	40		47
Uterine fibroids larger than 12 weeks of pregnancy		40		40
Complete and incomplete prolapse of the uterus			20	20

The control comparison group consisted of 78 patients with gynecological and surgical pathology who underwent one operation (hysterectomy, ventroplasty, cholecystectomy). Indications for surgery were uterine myoma, endometriosis, chronic cholecystitis, and umbilical hernia.

To perform endovideosurgical operations, we used endovideosurgical equipment kits from Karl Storz.

Laparoscopy technique. To perform laparoscopic operations in the small pelvis, the patient was placed in the Trendelenburg position - an elevated pelvic end with an angle of 200-300. With these tilts, the intestinal loops are displaced into the upper abdominal cavity under the action of gravity and the pressure of the insufflated gas, which significantly improves the view of the recto-uterine cavity and facilitates access to the uterus and appendages, and laparoscopic cholecystectomy was performed in the Fowler position with the head end of the operating table raised by 200-250 and tilted by 150-200 to the left.

After processing the surgical field, pneumoperitoneum was applied. Carbon dioxide was introduced, which is easily and quickly resorbed, does not cause patients a feeling of pain or discomfort and does not form emboli, has a certain effect on the respiratory center and increases the vital capacity of the lungs.

In typical cases, the optimal place for insufflation of gas into the abdominal cavity is a point located in the area of intersection of the midline of the abdomen with the lower or upper edge of the umbilical ring. Carbon dioxide insufflation was performed using a Veress needle with a spring mechanism. A longitudinal skin incision of 10-11 mm in length was made along the midline of the abdomen, starting from the edge of the umbilical ring. The needle was inserted only by hand movement. The needle was tractioned with constant force, without interruption, until the sensation of the "falling through" effect and the appearance of a click of the spring mechanism. The optimal pressure for introducing carbon dioxide into the abdominal cavity is 12-14 mm Hg. After creating pneumoperitoneum, an 11 mm trocar was inserted, then a laparoscope. All patients underwent similar general anesthesia with the use of artificial ventilation against the background of the use of non-depolarizing muscle relaxants, based on multicomponent modern anesthesia with the use of central analgesics with a combination of neuroleptics, ketamine. Some patients received spinal anesthesia. The drugs were used in standard calculated dosages taking into account age and concomitant pathology.

Results and discussion. In the main group, all patients underwent simultaneous operations: laparoscopic hysterectomy + laparoscopic cholecystectomy in 47

(43.9%), laparotomic hysterectomy + minilaparotomic cholecystectomy in 40 (37.4%), transvaginal hysterectomy + umbilical hernioplasty in 20 (18.7%) patients. In the control group, only isolated operations were performed: hysterectomy in 33 (42.3%), transvaginal hysterectomy in 21 (26.9%), cholecystectomy in 11 (14.1%) and ventroplasty in 13 (16.7%) patients. Laparoscopic extirpation of the uterus with appendages due to myoma was performed in 47 patients, and laparoscopic cholecystectomy was a simultaneous stage of the operation. For such operations, patients were carefully selected (uterine size no more than 12 weeks of pregnancy, history of uncomplicated urgent deliveries, no previous laparotomies, no inflammatory process in the gallbladder and genital organs). For uterine myomas up to 12 weeks of pregnancy, we used the standard technique of laparoscopic extirpation of the uterus: laparocentesis up to 1 cm long was performed along the lower edge of the umbilical ring. CO₂ gas was insufflated into the abdominal cavity using a Veresh needle, pneumoperitoneum was created with pressure reaching 15 mm Hg, after which the Veresh needle was replaced with a 10 mm trocar and a 10 mm laparoscope was inserted. After entering the abdominal cavity, two additional 5 mm trocars were inserted in the left and right iliac regions. Fixation of the cervix and expansion of the cervical canal were performed using the Claremont-Ferrand uterine manipulator (which has an "anatomical zone" of varying length depending on the length of the cervix) in order to ensure the position of the uterus in anteversio and a certain position of the posterior vaginal fornix between the uterosacral ligaments.

The ureters were isolated transparietally on both sides in the middle part of the posterior leaflet of the broad uterine ligament. This was done in order to safely cross the infundibulopelvic ligaments.

The uterine arteries were isolated transparietally and coagulated using the high-frequency coagulator AVTOKON 350 by monocoagulation in the "aerosol coagulation" mode with a coagulation effect of t3 (stage 3). The intersection of the round ligaments of the uterus, the infundibulopelvic and sacrouterine ligaments was also performed using monocoagulation.

Dissection and lowering of the plica vesico-uterina was performed by sharp and blunt means with scissors until the vagina was identified. The cervix was cut off from the vaginal vaults on the "anatomical zone" of the Claremont-Ferrand uterine manipulator. After this, the uterus with appendages was removed through the vagina and sutured from the outside with interrupted vicryl sutures. Peritonization was not performed. Upon completion of the operation, the abdominal cavity was sanitized, the surgical field was thoroughly examined and hemostasized, and it was drained.

The postoperative period in 1 (0.5%) patient was complicated by bile leakage from the stump of the cystic duct. Relaparoscopy was performed with the application of an additional titanium clip. There were no fatal outcomes.

After completion of the laparoscopic hysterectomy, the laparoscope was rotated by 180°, the patient was transferred from the Trendelenburg position to the Fowler position, and the abdominal organs, in particular the liver and gallbladder, were examined. During the simultaneous stage of the laparoscopic cholecystectomy, two additional 5 mm and one 10 mm trocars were inserted into the abdominal cavity in the right hypochondrium along the anterior axillary, midclavicular, and midline. The cystic duct and artery were isolated with an L-shaped monopolar coagulator, and titanium clips were applied to them. The gallbladder was completely isolated from its bed using mono-bipolar coagulators and removed from the abdominal cavity through a midline incision. Initially titanium clips were applied to a.cysticus, but our further studies showed that with a powerful coagulator such as AVTOKON-350 there is no need for its clipping.

All patients operated on for calculous cholecystitis, after the main stage of the operation, underwent thorough sanitation and drainage of the subhepatic space.

Laparotomic extirpation of the uterus for uterine myoma larger than 12 weeks of pregnancy and as a simultaneous stage minilaparotomic cholecystectomy for calculous cholecystitis were performed in 40 patients. Laparotomic extirpation of the uterus was performed using the standard technique with a Joel-Kohen incision. A set of surgical instruments developed by M.I. Prudkov was used to perform the simultaneous stage of minilaparotomic cholecystectomy. The set of instruments for minilaparotomy includes: a support circle for fixing retractor mirrors (retractors), mobile narrow mirrors, one of which is equipped with a point light source connected to the illuminator using a fiber optic light guide. The set of instruments also includes specially designed clamps, dissectors and scissors, as well as other devices that facilitate manipulations in the abdominal cavity through a minilaparotomy approach. Minilaparotomy cholecystectomy was performed with access through a pararectal incision, while the incision length did not exceed 6 cm, which was sufficient for safe manipulations in the hepatoduodenal ligament area. The duration of the operation increased by 20 ± 1.2 min compared to laparoscopic surgery. Blood loss was within 120-150 ml. In the postoperative period, 1 (0.5%) patient had parenchymatous bleeding from the vaginal stump in the early postoperative period. Relaparotomy was performed - ligation of the internal iliac arteries. The postoperative period was uneventful. There was no lethal outcome.

Of greatest interest is the combination of transvaginal hysterectomy and umbilical hernia. This pathology was present in 20 patients. The indication for these operations was complete prolapse of the uterus, as well as stress urinary incontinence, vaginal prolapse, and the presence of an umbilical hernia. The operation began with herniotomy, since the presence of infection in the umbilical wound in the postoperative period can lead to a relapse of the hernia. The skin above the navel was dissected in a semicircle above or below the navel. Then, with a scalpel, the skin of the navel was separated from the surrounding tissues and the hernial orifice was isolated. The contents of the hernia were resected (most often, this was the tissue of the greater omentum) and the hernial orifice was closed with interrupted sutures. Then they proceeded to perform a hysterectomy through the vagina. Many gynecologists underestimate vaginal hysterectomy and avoid performing it because they are convinced that the same thing can be done better and safer with an abdominal approach. A gynecologist experienced in vaginal operations has a good understanding of the anatomy of the area being operated on and sees it no less clearly than with abdominal operations. The operation began with the introduction of a vasoconstrictor solution to reduce vaginal tissue bleeding. After this, the anterior lip of the cervix was grasped with bullet forceps, the uterus was pulled back. A circular incision was made through all layers of the vagina, at a distance of about 3 cm from the external os of the uterus with a scalpel. By pulling the uterus toward the symphysis, the rectouterine space was exposed with a swab and opened with scissors and the left and right uterosacral ligaments were ligated alternately. After these manipulations, the uterus became more mobile and the plica vesico-uterina was opened with scissors. In this case, in order to prevent injury to the bladder, the scissors were held perpendicular to the uterus. Then, the uterine arteries, round ligament and infundibulopelvic ligaments were successively ligated and crossed. After checking hemostasis, the infundibulopelvic ligaments and round ligaments of the uterus were sutured together in order to form a strong, supporting suture under the peritoneum. The vagina was sutured with a continuous vicryl suture.

The total duration of the operation in the main group was 87.13 ± 13.2 minutes, and in the control group 77.13 ± 11.1 minutes. When performing laparoscopic simultaneous operations, the total duration of the operation decreased by an average of 21 minutes. When comparing the sizes of the surgical access, the use of laparoscopic technology made it possible to reduce the trauma of the access - the length of the surgical incision to 1 cm with laparoscopic performance of both stages of the operation.

Determination of the degree of blood loss in the main and control groups showed that in the main group, when performing simultaneous operations, blood loss was 94.4 ± 11.7 , and in the control group, blood loss during surgery was 85.4 ± 16.4 ml. The above clearly shows that the difference in blood loss during simultaneous and isolated operations is insignificant.

When comparing the data of the postoperative period, the advantages in the main group were expressed in the fact that the need for pain relief was the same as in the control group.

The next indicator of the advantages of the main and control groups is the timing of patient activation and elimination of postoperative intestinal paresis and the beginning of feeding patients. In both groups, patients were activated on the 1st day, and oral feeding occurred on the 2-3rd day after the operation.

Conclusion. Thus, comparison of parameters indicating the trauma of the operation such as the total duration of the operation, the degree of blood loss, the need for pain relief and its duration in the postoperative period, the beginning of the patient's activation and the beginning of food intake showed that simultaneous operations do not differ in comparison with isolated operations.

REFERENCES:

1. Adamyan L. V. Endoscopic methods for performing simultaneous operations in gynecology / Adamyan L. V., Panin A. V., Kozachenko A. V. // Endoscopy in gynecology. - M., 1999. - P. 135-148.
2. Aleksandrov L. S., Ishchenko A. I., Vedernikova N. V. Combined operations in gynecology. Obstetrics and Gynecology. 2003; 4: 11-4.
3. Akhtamov J.A., Negmadzhanov B.B., Narzullaev H.B., Azimov S.A., Ganiev F.I., - Laparoscopy in gynecology and surgery // VI Congress of obstetricians and gynecologists of the Republic of Uzbekistan. Tashkent. October. 2003. Art. 245-246.
4. Bakov V.S. Simultaneous laparoscopic surgeries for combined diseases of the abdominal cavity and pelvic organs. Abstract of Cand. Sci. (Medicine) dissertation. Ryazan. 2000. -24 p.
5. Gordeev S.A. - Simultaneous laparoscopic surgeries http://www.cetl.ru/articles/surgery/art_31.phtml.
6. Emelianov S.I., Protasov A.V., Rutenburg G.M. Endosurgery of inguinal and femoral hernias. — SPb., 2000.

7. Zaporozhtsev D.A., Lutsevich O.E., Gordeev S.A., Prokhorov Yu.A. — New possibilities of operative laparoscopy in treatment of diseases of pelvic organs in combination with cholelithiasis // Endoscopic surgery. №6, 2001, P. 10-14.
8. Korkan I.P., Aldangarova G.A. Simultaneous operations in obstetrics and gynecology. // Clinician.- 1995,- №1, -P.30-34.
9. Puchkov K.V., Bakov V.S., Ivanov V.V. Simultaneous laparoscopic surgical interventions in surgery and gynecology. — M., 2005.
10. Rutenburg G.M., Protasov A.V. // Endoscopic surgery. - 1997. - No. 4. - P. 40-41.
11. Rozhkov A.G., Dronov V.I., Fomenko A.V., Petrov V.P. Combined laparoscopic operations. // Annals of surgical hepatology. M., 1996.- No. 1.- P. 60-61.
12. Sedov V.M., Strizheletsky V.V. Complications in laparoscopic surgery and their prevention. —34 Pacific Medical Journal, 2007, No. SPb.: St. Petersburg Medical Publishing House, 2002.

THERAPEUTIC AND SURGICAL MEASURES CARRIED OUT IN THE CASE OF SIMULTANEOUS PATHOLOGIES (COMBINATION OF GYNECOLOGICAL AND SURGICAL PATHOLOGY) IN WOMEN

Ganiev Fakhriddin Istamkulovich

Assistant, Department of Obstetrics-Gynecology №2

Samarkand State Medical University

Abstract. Numerous studies in recent years indicate not only the widespread occurrence of simultaneous diseases of the abdominal organs, but also unsatisfactory results of their treatment. In addition, simultaneous surgical treatment of patients with two or three diseases of the abdominal organs is a complex and not fully resolved problem [1,2].

Key words: simultaneous surgical, treatment, abdominal organs. gynecological and surgical pathology, appendix, simultaneous surgical, treatment, abdominal organs.

Introduction: This creates real conditions for expanding the indications for simultaneous operations, reducing the number of intra- and postoperative complications, reduces the time the patient stays in hospital and the duration of temporary disability, and presents broad prospects for improving the results of surgical treatment of patients with combined diseases [1,3]. The idea of examining the abdominal organs by inserting lighting devices into it was first implemented in practice by the outstanding Russian obstetrician-gynecologist Since then, his method has been continuously developed, and today it is widely known as laparoscopy. Currently, laparoscopic access is widely used in all areas of surgery, and gynecology is no exception. The widespread use of endoscopic surgery has provided a unique opportunity to redefine the boundaries of two specialties - gynecology and surgery, since operative laparoscopy is not only equivalent, but also preferable to classical treatment [5,6]

Information about this is rare in the literature, although in practice many gynecologists and surgeons note the need to perform such operations.

In this regard, the goal of our work was to improve the methods of combined surgical treatment of diseases of the pelvic organs and abdominal cavity.

Materials and methods of research. The study is based on the analysis of the results of surgical treatment of 200 patients with various combined diseases of the

abdominal organs, who underwent simultaneous surgery. The patients were divided into two main groups: the first 107 patients who underwent laparoscopic and traditional simultaneous operations (main group), the second - 93 patients with traditional surgery (control group), who underwent one isolated operation.

The comparison of the surgical approaches used in performing simultaneous operations was made.

The average age in the main group was 38.6 ± 6.6 , and in the control group 41.3 ± 5.9 years. It should be noted that all patients were of the most working age.

In the main group of 107 patients who underwent simultaneous laparoscopic interventions, 47 (43.9%) had calculous cholecystitis - chronic calculous cholecystitis was in 40 (85.1%), acute - in 7 (14.9%). In chronic calculous cholecystitis, cholecystectomy by minilaparotomy access was performed in 40 patients (37.4%), in case of complete and incomplete uterine prolapse, transvaginal extirpation of the uterus was performed in 20 (18.7%). Laparoscopic simultaneous stage of the operation was uterine myoma in 47 patients. In addition, the main group is characterized by the performance of a combination of minilaparotomy and traditional operations. Thus, the simultaneous traditional stage of the operation to calculous cholecystitis was uterine myoma of various localizations in 40 women, and in transvaginal extirpation of the uterus, the simultaneous stage was herniotomy for umbilical hernia in 20 patients.

The control group (comparison) consisted of 93 patients with gynecological and surgical pathology, who underwent one operation (hysterectomy, ventroplasty, cholecystectomy) for benign diseases (uterine myomas, endometriosis, vaginal wall prolapse, chronic cholecystitis or umbilical hernias). All patients were examined and prepared for surgery on an outpatient basis. Clinical examination of patients included a general blood and urine test, biochemical blood test, ECG, chest X-ray, ultrasound of the pelvic organs, liver and gall bladder. Ultrasound of the gall bladder and liver was performed to exclude gallstones, echinococcal cysts and other liver formations. Particular attention was paid to the degree of vaginal cleanliness, which should correspond to I-II degree.

Results of the study and their discussion. In 2010-2015, 5120 laparoscopic operations were performed, of which 107 (2.1%) were simultaneous.

Volume of operations	number of seats больных	в %
Laparoscopic cholecystectomy + laparoscopic hysterectomy	47	43,9
Minilaparotomic cholecystectomy + laparotomic hysterectomy	40	37,4
Transvaginal hysterectomy +umbilical herniotomy	20	18,7
Total	107	100

In the control group, all patients underwent only isolated operations: hysterectomy in 33 (42.3%) patients, transvaginal hysterectomy in 21 (26.9%), cholecystectomy in 11 (14.1%), and ventroplasty in 13 (16.7%), i.e. the same as those performed in the main group and also using classical methods, but one operation in each patient.

The decision on conducting simultaneous operations was made by a council with the participation of attending physicians, heads of departments, as well as with the participation of professors, associate professors and assistants of the Department of Surgery of the Faculty of Advanced Medical Studies and the Department of Obstetrics and Gynecology of the Pediatric Faculty of SamMI.

Laparoscopic cholecystectomy + laparoscopic extirpation of the uterus was performed in 47 patients. Laparoscopic cholecystectomy was performed using the standard technique: one 10 mm trocar was inserted through the navel, after which, under the control of the laparoscope, two 5 mm and one 10 mm trocars were inserted in the right hypochondrium along the anterior axillary, middle clavicular and midline. Using a monopolar coagulator, the cystic duct and cystic artery were isolated, hemostasis was performed using a bipolar coagulator and the preparation was removed from the abdominal cavity through a midline incision. After completion of the cholecystectomy operation, the laparoscope was rotated by 180°, the patient was transferred from the Fowler position to the Trendelenburg position, and the pelvic organs were examined. Laparoscopic extirpation of the uterus with appendages due to myoma in 47 cases was a simultaneous stage to laparoscopic cholecystectomy. For such operations, the selection of patients was carried out

carefully (uterine size no more than 12 weeks of pregnancy, history of uncomplicated urgent deliveries, absence of previous laparotomies and, as a consequence, the presence of a pronounced adhesive process, absence of an inflammatory process in the gallbladder and genital organs). Fixation of the cervix and expansion of the cervical canal were performed using the Claremont-Ferrand uterine manipulator in order to ensure the position of the uterus in anteversio and a certain position of the posterior vaginal fornix between the uterosacral ligaments. The ureters were isolated transparietally on both sides in the middle part of the posterior leaflet of the broad ligament of the uterus. The uterine arteries were isolated transparietally and coagulated using the high-frequency coagulator AVTOKON 350 by monocoagulation in the "aerosol coagulation" mode with a coagulation effect of t3 (stage 3). The intersection of the round ligaments of the uterus, the infundibulopelvic and sacrouterine ligaments was also performed using monocoagulation. Dissection and lowering of the plica vesico-uterina was performed by sharp and blunt methods with scissors until the vagina was identified. The cervix was cut off from the vaginal vaults in the "anatomical zone" of the Claremont-Ferrand uterine manipulator. After that, the uterus with appendages was removed through the vagina and sutured from the outside with interrupted catgut sutures. Peritonization was not performed. At the end of the operation, the abdominal cavity was sanitized, the surgical field was thoroughly examined and hemostasized, and it was drained. The postoperative period in 1 (0.5%) patient was complicated by bile leakage from the stump of the cystic duct. Relaparoscopy and application of an additional titanium clip were performed. There were no fatal outcomes. Minilaparotomic cholecystectomy for calculous cholecystitis and, as a simultaneous stage, laparotomic extirpation of the uterus were performed in 40 patients. A set of surgical instruments developed by M.I. Prudkov was used for these operations. The set of instruments for minilaparotomy includes: a support circle for fixing retractor mirrors (retractors), mobile narrow mirrors, one of which is equipped with a point light source connected to the illuminator using a fiber optic light guide. Minilaparotomic cholecystectomy was performed with access through a pararectal incision, while the incision length did not exceed 6 cm, which was sufficient for safe manipulations in the area of the hepatoduodenal ligament. Laparotomic extirpation of the uterus was performed using the standard technique with a Pfannenstiel incision. The duration of the operation increased by 20 ± 1.2 min compared to laparoscopic surgery. Blood loss was within 120-150 ml. In the postoperative period, parenchymatous bleeding from the vaginal stump occurred in 1 (0.5%) patient in the early postoperative period. Relaparotomy was performed -

ligation of the internal iliac arteries. The postoperative period was uneventful. There were no fatal outcomes.

Of greatest interest is the combination of transvaginal extirpation of the uterus and umbilical hernia. This pathology was present in 20 patients. The indication for these operations was complete prolapse of the uterus, as well as urinary incontinence during stress, vaginal prolapse and the presence of an umbilical hernia. The operation began with herniotomy, since the presence of infection in the umbilical wound in the postoperative period can lead to a relapse of the hernia. Then they proceeded to performing a hysterectomy through the vagina using the Steckel method.

In the control group, all patients underwent isolated surgeries: hysterectomy in 33 (35.4%) patients, transvaginal hysterectomy in 21 (22.5%), anterior colporrhaphy and posterior colpoperineoplasty in 15 (16.3%), cholecystectomy in 11 (11.8%), and ventroplasty in 13 (13.9%), i.e. the same as those performed in the main group and also using classical techniques, but one operation per patient.

A comparative study of two statistically comparable groups of patients who underwent simultaneous and single surgeries, according to clinical and laboratory studies, showed that no significant changes occurred in the patient's body associated specifically with simultaneous interventions.

Determination of the degree of blood loss in the main and control groups showed that in the main group, when performing simultaneous operations, blood loss was 94.4 ± 11.7 ml, and in the control group, blood loss during surgery was 85.4 ± 16.4 ml. The above clearly shows that the difference in blood loss during simultaneous and isolated operations is insignificant.

Our experience of laparoscopic gynecological single-stage operations performed entirely laparoscopically and in combination with traditional approaches reveals the advantages of this method, primarily due to low trauma and cosmetic effect. Therefore, when choosing an approach, we have recently been based on the ability to perform any operation or stage in any low-traumatic way, be it laparoscopic or mini access.

When comparing the sizes of surgical access, the use of laparoscopic technology made it possible to reduce the trauma of the access - the length of the surgical incision to 1 cm when performing both stages of the operation laparoscopically. When performing simultaneous operations by laparotomy access in the main and control groups, the incision length was identical (12-13 cm).

The total duration of the operation in the main group was 87.13 ± 13.2 min, and in the control group 77.13 ± 11.1 min. When performing laparoscopic simultaneous operations, the total duration of the operation decreased by an average of 21 minutes.

Conclusion. Thus, with high professionalism and accumulated experience of operators, as well as highly qualified anesthesiology and resuscitation support, simultaneous operations in gynecology and surgery through classical and combined approaches can take a worthy place in the practice of departments, since, subject to the above conditions, they do not pose a great danger to patients, and are perceived positively by them.

References:

1. Aleksandrov L.S., Ishchenko A.I., Vedernikova N.V. Combined operations in gynecology // Zh.: Obstetrics and Gynecology. - 2003.-№ 4.-p.4-11;
2. Ganiev F.I., - Negmadzhanov B.B., Narzullaev H.B., Azimov S.A., Laparoscopy in gynecology and surgery // Proceedings of the VII Congress of Obstetricians and Gynecologists of the Republic of Uzbekistan. - Tashkent, 2013.- P. 245-246;
3. Bakov V.S. Simultaneous laparoscopic surgeries for combined diseases of the abdominal cavity and pelvic organs. // Abstract of Cand. Sci. (Med.) Dissertation. - Ryazan, 2000. -24 p.;
4. Emelianov S.I., Protasov A.V., Rutenburg G.M. Endosurgery of inguinal and femoral hernias. — SPb., 2000.
5. Zaporozhtsev D.A., Lutsevich O.E., Gordeev S.A., Prokhorov Yu.A. New possibilities of operative laparoscopy in treatment of diseases of pelvic organs in combination with cholelithiasis // Zh.: Endoscopic surgery.- 2001.-№6.-P.10-14;
6. Puchkov K.V., Bakov V.S., Ivanov V.V. Simultaneous laparoscopic surgical interventions in surgery and gynecology. — M., 2005.

ЖИНСИЙ АЪЗОЛАР ПРОЛАПСИ БЎЙИЧА ЖАРРОҲЛИК АМАЛИЁТИДАН КЕЙИНГИ УЗОҚ МУДДАТЛИ НАТИЖАЛАР

PhD. Шавкатов Х.Ш.

*2-сон Акушерлик ва гинекология кафедраси
Самарканд Давлат тиббиёт университети*

Аннотация

Мақолада жинсий аъзолар пролапси бўйича ўтказилган жарроҳлик амалиётидан кейинги узоқ муддатли натижалар таҳлил қилинган. Асосий эътибор сийдик чиқариш тизими, ичак ва тўғри ичак ҳамда чаноқ аъзоларига боғлиқ асоратларга қаратилган. Тадқиқот жараёнида асосий ва таққослаш гуруҳларида узоқ муддатли самарадорлик баҳоланди. Натижалар, шунингдек, пациентларнинг турмуш сифати ва функционал кўрсаткичлари орқали ўлчанди. PFIQ-7 кўрсаткичлари асосида жарроҳлик амалиётидан кейинги умумий ҳолатда сезиларли фарқлар аниқланди.

Калит сўзлар: жинсий аъзолар пролапси, жарроҳлик амалиёти, узоқ муддатли натижалар, чаноқ аъзолари, функционал тикланиш, PFIQ-7.

Кириш

Жинсий аъзолар пролапси (ЖАП) дунёда кенг тарқалган гинекологик муаммолардан бири бўлиб, аёлларнинг турмуш сифати ва умумий соғлиғига жиддий таъсир кўрсатади. Аҳолининг тахминан 40-50% аёлларида ЖАПнинг турли даражалари учрайди, ва уларнинг 10-20% ҳолатлари жарроҳлик аралашувини талаб этади. Ҳар йили дунё бўйлаб миллионлаб аёлларда ЖАПга қарши турли хил жарроҳлик амалиётлари ўтказилади.

Турли текширувлар ва тадқиқотлар натижаларига кўра, ЖАП кўпроқ ҳомиладорлик ва туғруқлардан кейинги даврда юзага келади. Баъзи тадқиқотларда кўрсатилганидек, беш ва ундан ортиқ ҳомиладорликларни бошдан кечирган аёлларда ЖАП ривожланиш хавфи 40% га етган. Шунингдек, ёшнинг ўтиши билан ЖАПнинг учраш ҳолатлари ортиб боради, 60 ёшдан ошган аёллар орасида бу кўрсаткич 50-70% ни ташкил этади.

ЖАП ривожланишининг муҳим хавф омилларига жисмоний оғирлик, семизлик, туғруқ жараёнидаги асоратлар, жарроҳлик аралашувлар, шунингдек, гормонал ўзгаришлар ва яшаш тарзи киради. Масалан, жисмоний оғир меҳнат

билан шуғулланувчи аёлларда ЖАП ривожланиш хавфи оддий турмуш тарзига эга бўлган аёлларга қараганда 1,5-2 баравар юқори.

Ўз вақтида аниқ ташхис қўйиш ва самарали даволаш чоралари кўриш орқали ЖАП билан боғлиқ асоратларни камайтириш мумкин. Илғор технологиялардан фойдаланиш, жумладан, замонавий УЗИ диагностикаси, қўлланилаётган жарроҳлик усуллари ва профилактика чора-тадбирлари аёлларнинг турмуш сифатини яхшилашда муҳим аҳамиятга эга.

Шу муносабат билан, ушбу тадқиқотнинг асосий мақсади — ЖАПга қарши жарроҳлик аралашувларининг самарадорлигини баҳолаш ва турли усулларни қиёсий таҳлил қилиш орқали узоқ муддатли натижаларни ўрганишдир.

Ушбу мақолада жарроҳлик амалиётидан кейинги узоқ муддатли натижалар таҳлил қилинди ва уларнинг турли кўрсаткичларга таъсири ўрганилди.

Материаллар ва усуллар

Тадқиқот Самарқанд давлат тиббиёт университетининг Акушерлик ва гинекология кафедраси базасида ўтказилди. Унда жами 98 нафар бемор иштирок этди, улар икки гуруҳга бўлинди:

- Асосий гуруҳ (n=67) – такомиллаштирилган жарроҳлик усуллари қўлланган.

- Таққослаш гуруҳи (n=31) – анъанавий жарроҳлик амалиёти ўтказилган.

Беморларнинг ҳолати ва натижалар PFIQ-7 кўрсаткичлари асосида баҳоланди. Асосий эътибор қуйидаги кўрсаткичларга қаратилди:

- Сийдик чиқариш тизими, ичак ва чаноқ аъзолари билан боғлиқ асоратлар.

- Турмуш сифати ва психоэмоционал ҳолат ўзгаришлари.

- Қайта жарроҳлик эҳтиёжи ва қин чўлтоғи рецидиви.

Тадқиқотда аниқланган натижалар математик ва статистик усуллар билан таҳлил қилинди. Қийматларнинг аҳамиятлилигини баҳолаш учун $p < 0,05$ даражаси қўлланилди.

Натижалар

Тадқиқот натижаларига кўра, жинсий аъзолар пролапсига қарши жарроҳлик амалиётлари самарадорлигини баҳолашда асосий гуруҳда ва таққослаш гуруҳида қатор фарқлар кузатилди. Асосий гуруҳда 12 ойдан сўнг аёлларнинг фақатгина 4,47% да сийдик чиқариш тизими билан боғлиқ асоратлар кузатилган бўлса, таққослаш гуруҳида бу кўрсаткич 12,9% ни

ташқил қилди. 24 ойдан сўнг бу кўрсаткичлар асосий гуруҳда 1,49% га тушгани ҳолда, таққослаш гуруҳида 19,35% га ошгани қайд этилди.

Жарроҳлик амалиётидан узоқ муддатли натижалари							
таснифланиши		"сийдик пуфаги ёки сийдик"		"Ичак ёки тўғри ичак"		"Бачадон ёки чанок аъзолари тушиши"	
		12 ой	24 ой	12 ой	24 ой	12 ой	24 ой
РФИҚ-7	Асосий гуруҳ нафар 67	3 (4,47%)	1 (1,49%)	1 (1,49%)	0	0	0
	Таққослаш гуруҳ нафар 31	4 (12,90%)	6 (19,35%)	2 (6,45%)	1 (3,22%)	8 (25,80%)	7 (22,58%)

Тўғри ичак билан боғлиқ асоратлар асосий гуруҳда 12 ой давомида фақат 1,49% ҳолатда кузатилган бўлиб, 24 ойга келиб бутунлай йўқолган. Шу билан бирга, таққослаш гуруҳида 12 ойдан сўнг 6,45% да, 24 ойдан сўнг эса 3,22% да асоратлар қайд этилди.

Бачадон ёки чанок аъзоларининг тушишига келсак, асосий гуруҳда 12 ва 24 ой мобайнида асоратлар аниқланмади. Таққослаш гуруҳида эса 12 ой давомида 25,8% ҳолатда, 24 ойда 22,58% ҳолатда бачадон ёки чанок аъзолари пролапси қайд этилди. Бу кўрсаткич жарроҳликдан кейинги даврда асосий гуруҳда рецидивларсиз муваффақиятли натижаларга эришилганини кўрсатади.

Тадқиқот доирасида ўтказилган психо-эмоционал ҳолат баҳоси натижасида, асосий гуруҳда 90% аёлларда яхши ҳолат кузатилган бўлса, таққослаш гуруҳида бу кўрсаткич 43% ни ташқил қилди. Бу ҳолат замонавий жарроҳлик усуллари психоэмоционал аҳволга ижобий таъсир кўрсатишини тасдиқлайди.

Жараёнларнинг умумий баҳолаш натижаларига кўра, асосий гуруҳда аёлларнинг тўқималари тикланиши ва озикланиши 88,1% ни ташқил қилган, таққослаш гуруҳида эса бу кўрсаткич фақат 41,9% ни ташқил қилди. Шунингдек, асосий гуруҳда кўпроқ аёлларда асоратларсиз жараён кузатилгани қайд этилди.

Жинсий аъзолар пролапсига қарши такомиллаштирилган жарроҳлик амалиёти асосий гуруҳда асоратлар ривожланишини сезиларли даражада камайтиришга олиб келганини, таққослаш гуруҳида эса асоратларнинг нисбатан юқори даражада сақланиб қолганини кўрсатади. Бу ҳолат асосий гуруҳда қўлланилган жарроҳлик усулларининг самарадорлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Муҳокама

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, такомиллаштирилган жарроҳлик усуллари жинсий аъзолар пролапси бўйича операциядан кейинги узоқ муддатли натижаларни сезиларли даражада яхшилайдди. Асосий гуруҳда сийдик чиқариш тизими билан боғлиқ асоратлар фақат 1,49% да қайд этилган бўлса, таққослаш гуруҳида бу кўрсаткич 19,35% ни ташкил этди.

Ичак ва чанок аъзоларига боғлиқ муаммолар ҳам асосий гуруҳда камроқ учради. Махсус дренаж тизимлари ва илғор шов тиклаш технологиялари асоратларнинг олдини олишга хизмат қилди. Турмуш сифатига таъсир этувчи факторлар асосий гуруҳда анча яхшиланган бўлиб, психоэмоционал ҳолат кўрсаткичлари 90% га етди.

Таққослаш гуруҳида рецидив ҳолатлари 25,80% ни ташкил этган бўлса, асосий гуруҳда умуман қайд этилмади. Бу жарроҳлик жараёнининг самарадорлиги ва илғор технологияларнинг аҳамиятини тасдиқлайди.

Таъкидлаш керакки, бундай тадқиқотлар жарроҳлик амалиётидан кейинги натижаларни яхшилашда муҳим ўрин тутади. Улар асосида янги протоколлар ишлаб чиқиш ва амалга ошириш имконини яратади.

Хулоса

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, такомиллаштирилган жарроҳлик усуллари жинсий аъзолар пролапси бўйича операциядан кейинги узоқ муддатли натижаларни сезиларли даражада яхшилайдди. Ушбу усуллар функционал тикланишни тезлаштиради, асоратлар хавфини камайтиради ва беморларнинг турмуш сифатига ижобий таъсир кўрсатади. Бундай технологияларни клиник амалиётда кенг жорий этиш муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Barber MD, Maher C. "Pelvic organ prolapse." *The Lancet*. 2013; 369(9874):1027-1038.
2. Olsen AL, Smith VJ, Bergstrom JO. "Epidemiology of surgically managed pelvic organ prolapse and urinary incontinence." *Obstetrics & Gynecology*. 1997; 89(4):501-506.
3. Maher CF, Feiner B, Baessler K. "Surgical management of pelvic organ prolapse in women." *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2013; Issue 4:CD004014.
4. Hendrix SL, Clark A, Nygaard I. "Pelvic organ prolapse in the Women's Health Initiative: gravity and gravidity." *American Journal of Obstetrics and Gynecology*. 2002; 186(6):1160-1166.

PATHOGENESIS OF GENITAL PROLAPSE IN PERI- AND POSTMENOPAUSE (LITERATURE REVIEW)

Dilrabo Talmasovna Kayumova

Tashkent Medical Academy

Tashkent, Uzbekistan

Madinakhon Nodirjonovna Rustamova

Tashkent Medical Academy

Tashkent, Uzbekistan

Annotation. Despite the widespread prevalence of pelvic organ prolapse, the pathophysiology and natural process of development of this disease are poorly understood. Extensive epidemiological studies have shown that vaginal delivery and aging associated with hypoestrogenism are the main factors in the development of genital prolapse. Genital prolapse is mainly an oestrogen-dependent disease.

Keywords: prolapse, estrogen, estriol, estradiol, perimenopause, menopause, microflora, lactobacillus, pelvic floor muscles, dyspareunia, anorgasmia.

Introduction. Estrogen deficiency is accompanied by decreased blood circulation in the pelvic organs, which leads to ischaemia of the tissues of the urogenital system. The diameter of the vaginal arteries decreases, the number of small vessels decreases and their walls thin out, leading to decreased transudation. Similar changes are observed in the veins and venous plexuses of the vagina located subepithelially. An active dilator affecting the state of vascular plexuses is considered to be vasoactive interstitial polypeptide, the synthesis of which in the vaginal wall is also estrogen-dependent. A very important factor is the dependence of the state of collagen, blood supply and trophics of the pelvic floor detrusor muscles to a certain extent on the level of estrogen [9]. The use of estrogens helps to restore the vaginal microbiota, prevents the recurrence of vaginal and urinary infection and plays an important role in the treatment of urinary incontinence, especially stress urinary incontinence associated with detrusor instability. Estrogens not only help to maintain optimal pressure in the urethra, but also prevent ascending urinary infection by creating a high-pressure zone in the midurethra that acts as a mechanical barrier and by stimulating the secretion of immunoglobulins by the paraurethral glands and mucus by the urethral epithelium [1].

Purpose of the work. To analyse modern sources of domestic and foreign literature devoted to the current issues of pathogenesis of genital prolapse development in perimenopause.

Materials and Methods. We conducted a literature review of scientific papers for the last 6 years, using the resources of Cyberleninka, Cophrane, and PubMed search engines. We also used articles containing evidence base on the issues related to the relationship between estrogen saturation of the genitals and the occurrence of pelvic organ prolapse (POP). And we analysed the most effective method of preparation for vaginal plastic surgery.

When it comes to the estrogen saturation of the vaginal tissue, this fact is important in postoperative recovery just like the microbial flora. The vaginal pH in women is approximately 4.0-5.0, which is maintained by the production of lactic acid by lactobacilli. During vaginal surgery, the number of lactobacilli can decrease, which leads to a decrease in the amount of glycogen and thinning of the vaginal epithelium, and if a woman has a lack of estrogen, the situation begins to worsen. The bulk of women who undergo surgery for PCOS are women in the pre-, perimenopausal and post-menopausal periods. During this period, due to the reduced concentration of estrogen, the vaginal pH is alkaline to 6.0-8.0. This can be a favourable pathogenic factor for the growth of yeast fungi and bacteria, including *Escherichia coli*. In this regard, the vagina may be at risk of infections and inflammation during the postoperative recovery period. The health of the urinary tract is also closely linked to the health of the vagina, especially in the case of estrogen deficiency. Surgery for cystocele may be successful, but postoperative recovery and recurrence of cystocele is not impossible and is dependent on estrogen saturation. In addition, an atypical vaginal pH of 6.0-8.0 and infectious agents may affect the lower urinary tract, thereby increasing the risk of acute and recurrent urethritis and cystitis. Estrogen deficiency causes atrophy of the pelvic floor muscles, reduces the elasticity of the muscles and connective structure of the urogenital diaphragm, impairs collagen metabolism and reduces the activity of the adrenergic system, which innervates the bladder neck and the sphincter of the urethra. On this basis, it can be said that estrogens can contribute to the treatment of urinary disorders and incontinence, as well as give a full recovery after anterior colporrhaphy surgery.

The structure of disorders of the urinary system in women traditionally includes diseases and pathological conditions that develop in the genital system and lower urinary system. This is explained by the well-known fact of common embryonic origin, the closest topographic-anatomical links and relationships of the lower

urinary tract (urethra, bladder) and organs of the female genital system, and, most importantly, by common mechanisms of hormonal regulation based on the key role of sex steroid hormones in ensuring their normal anatomical-functional state, since the expression of receptors to sex hormones (estrogens, progesterone and androgens) in women is widely represented not only in the organs of the genital system, but also in all structures of the lower urinary tract, including the ligamentous muscle apparatus of the pelvic floor, as well as in the neurothelium and endothelium of these anatomical areas [2]. Until recently, the pathogenesis of urogenital disorders in peri- and postmenopausal women was considered more from the perspective of age-related estrogen deficiency [3]. Accordingly, the "estrogen" concept of the pathogenesis of genitourinary rather than urogenital disorders in women largely shaped the trends of their hormonal pharmacological correction with emphasis on the predominant local application of estrogen preparations (estriol).

Changes in female sexuality in postmenopause are associated with a variety of different exogenous and endogenous factors. The main trigger for the decrease in sexual activity in postmenopause is the involitional processes of the hypothalamic-pituitary-ovarian system, which is based on the depletion of the follicular apparatus of the ovaries, followed by a gradual decrease in the level of sex steroids [10].

The main forms of sexual dysfunction in postmenopause according to various authors are: lack of sexual desire or hypoactive libido disorder, aversion to sexual activity with the subsequent formation of sexual aversion, sexual arousal disorder, anorgasmia, dyspareunia, vaginismus, decreased lubrication during sexual intercourse, changes in the vaginal microbiome and recurrent cervico-vaginal infections, atrophy of the labia, clitoris, and introital stenosis [6]. The resulting dyspareunia, progressing without treatment, eventually makes sexual life impossible. Thus, a vicious circle is formed, in which dyspareunia limits sexual contacts, and their cessation aggravates atrophy, reducing the intensity of blood circulation in the vaginal walls. The thinning and weakening of the vaginal wall becomes an addition to other factors in the development of another pathological condition associated with estrogen deficiency - genital prolapse [12].

Postmenopausal patients with persistent decrease in estrogen levels are often concerned about genitourinary disorders (dryness, itching and burning in the vagina, urinary disorders, recurrent urogenital infections), which may manifest already in the perimenopause [4]. Menopausal symptoms are due to the fact that the vulva, vagina and pelvic floor tissues contain a large number of estrogen receptors type α and β (ER- α , ER- β). The receptors are localised at the level of basal and parabasal cell

elements of the vaginal epithelium, in the skin and transverse striated muscles of the perineum, and in the endothelium of vaginal vessels. They are also located in the urothelium, in the wall of the bladder and urethra. When estrogen levels decrease, there is a deterioration of trophicity and slowing of microcirculation in all tissues that have ER- α and ER- β . Due to estrogen insufficiency, mitotic activity of cells of basal and parabasal layers of vaginal epithelium is sharply slowed down, which affects the rate of proliferative processes. The latter potentiates the disappearance of glycogen, which leads to a weakening of the protective properties of the vaginal mucosa [13]. The presence of hypoestrogenism in women with severe genital prolapse worsens the prognosis of postoperative course for several reasons. Firstly, there is a high probability of infectious complications. Secondly, these symptoms indicate a possible reduced regenerative capacity of tissues. Thirdly, the juxtaposition of initially thinned mucosa may lead to incomplete epithelialisation in the area of the suture. Consequently, preoperative preparation for surgical treatment of pelvic organ prolapse is justified in postmenopausal patients with genital prolapse before planned surgical treatment, aimed at restoring the functional state of hormone-dependent tissues of the urogenital system and stimulating the mechanisms of natural biological defence of mucous membranes [5].

The pathogenesis of hypoestrogenism, as mentioned above, is related to the common embryonic origin of the genital and urinary tracts, formed from the urogenital sinus and ectoderm and retaining sensitivity to the action of female sex hormones throughout life. Steroid hormone receptors have been identified in the vagina, on cells of the transitional vulvovaginal epithelium, in the urethra, bladder and pelvic floor muscles. Estrogens are the main regulators of physiological processes in the vagina and lower urinary tract. Estrogen receptor density is highest in the vagina and decreases as it approaches the skin and several specific enzymes, including aromatase, which converts testosterone to estradiol, and type 1 and type 2 5 α -reductase, which convert testosterone to dihydrotestosterone, are present in all parts of the urogenital tract. The density of androgen receptors is reversed: lower expression is noted in the vagina and higher in the external genitalia. Against the background of hypoestrogenism there is a progressive decrease in the proliferative activity of the vaginal and urethral epithelium, a decrease in the volume of the vascular network and blood supply with the development of ischaemia and atrophy of the epithelium of the vagina, urethra and bladder. Atrophic changes are accompanied by a decrease in paracellular permeability and production of vaginal transudate, this causes vaginal dryness, decreased acidity and, as a consequence,

colonisation of the urogenital tract by opportunistic microflora [11]. The presence of these symptoms worsens the prognosis of the postoperative course of the disease. The first reason is the high probability of infectious complications. The second reason is that these symptoms indicate a possible sluggish regenerative capacity of tissues. That is why patients with genital prolapse caused by estrogen deficiency, before planned surgical treatment it is necessary to restore the functional state of hormone-dependent tissues of the urogenital system, and in its lower parts - to stimulate the mechanisms of natural biological defence.

Many studies have confirmed the impact of estrogen deficiency on the incidence of pelvic organ prolapse and urogenital disorders, as evidenced by the study of S.N. Buyanova (2017), which shows the importance of sex hormones in the development of pelvic floor muscle insufficiency [7]. But, the opposite to these studies there is information obtained from Women Health Initiative with the participation of 270 women, in which there is no statistically significant difference between those who took hormones (for 6 years) and those who took a placebo. Also, studies conducted by Yu.A. Shelygin et al. (2018) [8] found no evidence of the effect of estrogens and other hormonal factors on the development of perineal prolapse syndrome, which developed against the background of unchanged hormonal status. The authors assure that the implementation of hormonal therapy in this category of patients has no influence.

Conclusion. Thus, given the numerous studies indicating the pathogenetic relationship between steroid hormone deficiency and pelvic organ prolapse, the mechanism of this influence on the clinical course and its development remains unclear, which requires further study of this problem.

Bibliography:

1. Chushkov Y.V., Kuznetsova I.V., Ishchenko A.I. Role of local use of estriol in optimising outcomes of surgical treatment of genital prolapse in peri- and postmenopausal patients. // Effective Pharmacotherapy. Obstetrics and Gynaecology - 2021. - № 1-2 (19)
2. Manukhin I.B., Tumilovich L.G., Gevorkyan M.A., Manukhina E.I. Gynaecological endocrinology. Clinical Lectures. Moscow: GEOTAR-Media, 2017.
3. Podzolkova N.M., Kuznetsova I.V., Korenaya V.V.. Hormonal therapy in peri- and postmenopause. Moscow: GEOTAR-Media, 2013.
4. Ermakova E.I. Genitourinary menopausal syndrome: diagnosis and principles of treatment. Medical Council. 2019;(13):106–111.

<https://doi.org/10.21518/2079-701X-2019-13-106->

111. <https://doi.org/10.21518/2079-701X-2019-13-106-111>.

5. Eprikyan E.G., Yureneva S.V., Ermakova E.I. et al. Genitourinary menopausal syndrome: optimisation of therapy for vaginal symptoms. *Gynaecology*. 2018; 20 (3): 52-56.

6. P.V. Kozlov, Y.E. Dobrohotova, I.Y. Ilyina. "Modern approaches to drug correction of genitourinary menopausal syndrome". Recommendations on the management of patients. DOI: 10.24412/2071-5315-2021-12331 Russia, Moscow.

7. Genital prolapse / Buyanova SN, Shchukina NA, Zubova ES, et al. // *Russian Messenger of Obstetrician-Gynaecologist*. - 2017. - Т. 17, № 1. - С. 37-45.

8. Violation of the function of holding intestinal contents in patients with genital prolapse / Shelygin Yu.A., Popov AA, Fomenko O.Yu. et al. // *Russian Messenger of Obstetrician-Gynaecologist*. - 2018. - Т. 18, № 6. - С. 62-66

9. Salimova LYa, Shalaev ON, Parsadanyan SA. Diagnostic significance of additional instrumental methods of examination of patients with pelvic organ prolapse. *Bulletin of Peoples' Friendship University. Series "Medicine. Obstetrics and Gynecology"*, 2018, 5: 164-169.

10. Nappi R. E., Cucinella L., Martini E., Rossi M., Tiranini L., Martella S., Bosoni D., Cassani C.. Sexuality in premature ovarian insufficiency // *Climacteric*. 2019. V. 22. P. 289-295.

11. Miller V. M. M., Kling J. M., Files J. A., Joyner M. J., Kapoor E., Moyer A. M. et al. What's in a name: are menopausal "hot flashes" a symptom of menopause or a manifestation of neurovascular dysregulation? // *Menopause*. 2018; 25 (6): 700-703.

12. Good M.M., Solomon E.R. Pelvic floor disorders. *Obstet Gynecol Clin North Am* 2019; 46(3): 527–540, <https://doi.org/10.1016/j.ogc.2019.04.010>.

13. Salvatore S., Benini V., Ruffolo A.F., Degliuomini R.S., Redaelli A., Casiraghi A., Candiani M.. Current challenges in the pharmacological management of genitourinary syndrome of menopause. *Expert Opin Pharmacother*. 2023;24(1):23-28. <https://doi.org/10.1080/14656566.2022.2152326>.

SHEKSPIR ASALARIDA OILA MASALASI

*Suvanova Chehroza Rustamovna,
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"San'at sohasida prodyuserlik" ta'lim yo'nalishi
3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqola, ingliz adabiyoti klassigi Uilyam Shekspir asarlaridagi oila masalalariga oid tahlillarni o'z ichiga oladi. Shekspirning dramalarida oila va uning ichki munosabatlari ko'p hollarda asarlarning markaziy mavzularidan biri bo'lib, oila a'zolari o'rtasidagi aloqalar va ziddiyatlar jamiyatning kengroq ijtimoiy-psixologik muammolarini yoritishda muhim o'rin tutadi. Maqolada Shekspirning mashhur asarlarida "Gamlet", "Otello"da oila tuzilmalari, ota-onalar va farzandlar, er-xotin o'rtasidagi munosabatlar, va oilaviy loyihalarning adabiy va psixologik tomonlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Shekspirning oila masalalariga yondashuvi uning asarlaridagi konfliktlarning rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatganligi tahlil qilinadi. Bu maqola, Shekspirning oila haqidagi fikrlarini va uning dramalarida bu mavzuning o'rnini va ahamiyatini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Oila, jamiyat, qadriyat, asar, adabiyot, sevgi, vafo, tragediya, qirol, qirolicha, qo'rg'on.

Abstract: This article contains an analysis of family issues in the works of William Shakespeare, a classic of English literature. In Shakespeare's dramas, the family and its internal relations are in many cases one of the central themes of the works, and the relations and conflicts between family members play an important role in illuminating the broader socio-psychological problems of society. The article examines the literary and psychological aspects of family structures, relations between parents and children, husband and wife, and family projects in Shakespeare's famous works Hamlet and Othello. It is also analyzed how Shakespeare's approach to family issues influenced the development of conflicts in his works. This article will help you better understand Shakespeare's thoughts on family and the place and importance of this theme in his plays.

Key words: Family, society, value, work, literature, love, loyalty, tragedy, king, queen, fortress.

Insoniyat o'zining taraqqiyotida shunday tushunchalar va qadriyatlarni shakllantiradiki, ular adabiy ahamiyatga ega bo'lib, sayqal topishda davom etaveradi. Oila ana shunday tushuncha bo'lib, adabiyot va san'atda, xususan dramaturgiyada badiiy ifodasini topib kelmoqda. U san'at asarlarida, oila a'zolari yoxud oilalar orasidagi munosabatda axloqiy, ijtimoiy-siyosiy to'qnashuvlarda namoyon bo'ladi. Oila jamiyatning boshlang'ich bo'lagi, asosi bo'lganligi uchun

ham qaysi davrda bo'lishidan qat'iy nazar haqdagi asar mavjud tuzum, mavjud tarixiy bosqichning butun xususiyatlarini o'zida namoyon qilgan taqdirda o'quvchi yoki tomoshabinda qiziqish uyg'ota oladi. Shu nuqtayi nazardan Shekspir dramaturgiyasida oila mavzusi katta e'tiborga loyiq.

Shekspir dramaturgiyani yangi va yuqori bosqichga ko'tardi, uning tematikasini boyitib, voqealarni tipik va real aks ettirish prinsipini takomillashtirdi.

Shekspir hayot lazzatlari, go'zal insoniy fazilatlar, oila, sevgi, vafo, do'stlik, ayolar huquqi masalalarida chuqur gumanistik g'oyalarni ilgari surgan ajoyib asarlar muallifidir.

Shekspir ijodidagi yirik asarlardan biri "Gamlet" tragediyasidir.

Belinskiy ta'biri bilan aytganda "Gamlet" dramatik shoirlar shohi boshidagi nurafshon toj o'rtasiga qadab qo'yilgan eng porloq gavhardir".

Shekspir dramaturgiyasi, nafaqat Shekspirning balki umumjahon dramaturgiyasining shoh asari hisoblanmish "Gamlet"da oila munosabatlari sadoqat, dunyoviy sevgi va muhabbat chuqur falsafiy va badiiy umumlashmalarda ifodalangan. "Gamlet"da muallifning ulkan gumanistik g'oyasini ochishga xizmat qilmaydigan, o'zaro bog'liq bo'lmagan biror satr, so'z topilmaydi. Turmushni atroflicha o'rganib, inson harakatlarining mohiyatini ochish, uning ko'p qirrali tomonlarini haqqoniy yoritish, inson intilishlarining tub sabablarini har taraflama aks ettirish Shekspir dramatic mahoratining asosini tashkil qiladi.

Tarixni yaxshi o'rgangan va Shekspirni dramaturgiyada daho deb tan olgan Pushkin "Судьба человеческая – судьба народная" shiorini dramaturglarga saboq qilib qoldirgan.

Shekspir "Gamlet"da butun bir davlatning mujassamlashgan manzarasini aks ettiradi. Ko'z o'ngimizda qirol, qirolicha, valiaxd shahzoda, ministrilar, elchilar, saroy ayonlari namoyon bo'ladilar. Butun mamlakat va aholi taqdiri hokimiyat tepasida turganlarning taqdiri bilan bog'liq tarzda talqin qilinadi.

Tragediya markazini qirol oilasi tashkil qiladi. Bu oila yoshida qirol ministri Poloniy oilasi. Poloniy o'g'li Laert va qizi Ofeliyani o'z tabiatiga monand tarbiya qiladi. O'g'li va qizi oliyjanoblikni, or-nomus tushunchalarini el ko'zida, sirtidan silliq saqlay olsalar bas. Or-nomus tushunchasi Poloniyda Gamletdagi tushunchalardan keskin farq qiladi. Tragediyada uch oila taqdiri bir biriga bog'liq holda ko'rsatiladi. Ayni vaqtda shaxsiy muonsabatlar katta siyosiy manfaatlar bilan uyg'unlashib ketadi. Ma'lum ma'noda tragediyadagi hokimiyat uchun kurash mavzusini Daniya taxti uchun bo'lgan kurash deyish mumkin.

Tragediyaning bosh qahramoni daniya qirolining o'g'li shahzoda Gamletdir. Otasining munofiqlona o'ldirilishidan ko'p o'tmay, onasining motam kuni "Oyoqqa kiygan boshmog'i" to'zimasdanoq otasi taxtini egallagan Klavdiyga tegib olishi Gamletni cheksiz azob girdobida tashlaydi. Uning ko'ziga butun dunyo tor, bema'ni va to'toq ko'rinadi. Klavdiydan farqli o'laroq Gamlet oila asosolarini himoyachisi sifatida namoyon bo'ladi. Ota o'limi va onaning erga tegishi oddiy bir oilaviy drama-

kechinma bo'lishi mumkin, ammo ota qotillik qurboni bo'lganligi va natijada nafaqat oila a'zolari, balki butun bir mamlakat inqirozga uchrashi mahorat egasi ekanligini ko'rsatadi.

Oila muqaddas qo'rg'on. Uning sha'nini himoya qilishga ahd qilgan Gamlet Uyg'onish davrining yirik mutafakkiri sifatida namoyon bo'lib, chirigan feodal olami e'tiqodlariga qattiq zarba beradi, "izdan chqib ketgan" va buzilgan asrini "izga tushirish"ni o'z zimmasiga yuklatilgan burch de biladi, oila sha'ni, adolat va muhabbatni ulug'laydi.

"Gamlaet" asrlar davomida adabiyot va san'at olamida badiiylik va ijodiy mahoratning barcha tomonlari uchun shu jumladan oila mavzusini aks ettirish jihatida ham namuna bo'lib kelmoqda.

"Gamlet"dagi voqealar va harakatlar orasidagi o'zaro aloqadorlik shu qadar sermazmun va serqirradi mana besh asrdan buyon jahon adabiyot va san'at olamining zukko mutaxassisleri asarga turli nuqtai nazarlar bilan yondashib, uning son sanoqsiz jihatlarini kashf etmoqdalar. Sahna asarida oila mavzusi va uning asar falsafasidagi o'rni haqida "Gamlet" misolida ayrim mulohazalarni bildirish niyati, shaxs ma'naviy kamolotiga, yoshlarning axloqiy va jismoniy kamolotiga bo'lgan katta e'tibor bilan bevosita bog'liq deb o'ylayman. Zotan o'tmishning buyuk badiiy durdonalari, ular ichida, ayniqsa "Gamlet" zamondoshlarimizning ma'naviy ongini yuksaltirish va go'zallik haqidagi tushunchalarini boitish salohiyatiga ega.

Shekspir davlat, boylik, ayshi-ishrat bilan dabdabali hayot kechirayotgan kishilar va oddiy xalq ommasining hayot tarzini ulug' gumanistik g'oyalarni ifodalaydi.

Shekspir yaratgan obrazlarda insonning tabiiy holati, orzu istaklari, ishq-muhabbati aks etadi. Ular oila sha'ni, vatan shou shavkati, haq ish, adolat, sevgi, vafo uchun kurashuvchi sifatida kishini o'ziga maftun eta oladigan obrazlardir. Go'zal iffatli Ofeliya Gamletni astoydil sevgani holda otasining buyrug'iga so'zsiz itoat qilib, irodasizlik qiladi. U Gamletning istak orzularini tushunib yetmaydi, oila urf-odatlarini ta'siridan qutilishga o'z qizlik qiladi.

"Gamlet" tragediyasi falsafiy dramadir. Asarda ko'tarilgan fikr – adolat uchun kurash va jinoyatchini jazosiz qoldirmaslik masalasi asosli va tabiiydir.

"Gamlet" – mulohaza, fikrlarga boy obraz bo'lishi bilan birga, unda bevosita aytib o'tilmagan mavzular haqida tomoshabinlarni mulohaza yuritishga, chuqur o'ylashga majbur qiladi. Asarda inson, oila, jamiyat, davlat masalalari bir – biriga uyg'unlashgan holda ko'tariladi va hal etiladi.

Gamletdagi markaziy oilaviy muammolar xiyonat, qasos, sadoqat va qayg'u mavzulari atrofida aylanadi. Gamletning onasi va amakisi bilan bo'lgan mojarosi chuqur oilaviy bo'linishni ta'kidlaydi, Polonius, Ofeliya va Laertesning o'limi esa qirol oilasi disfunktsiyasining halokatli ta'sirini ko'rsatadi. Oxir oqibat, o'yin oilaviy sadoqat qanday buzilishi mumkinligini va shaxsiy qasoslar qanday qilib keng tarqalgan fojiaga olib kelishini o'rganadi. Gamletning otasining o'ldirilishi uchun

qasos olish uchun olib borgan ichki kurashi uning onasi va amakisi bilan bo'lgan notinch munosabatlari bilan bog'liq bo'lib, bu oilaviy nizolarning garov zarari deyarli har bir qahramonning o'limiga olib keladi.

“Gamlet”dagi biz tilga olgan Oila masalasi ana shunday mavzudir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V. Shekspir. Gamlet, Daniya shahzodasi. Ingliz tilidan tarjima. M. Lozinskiy. M.: Nashriyotchi: AST Astrel, 2011 yil.
2. <https://arxiv.uz/uz/documents/diplom-ishlar/ingliz-tili/shekspir-asarlarida-ayol-obrazining-talqin-etilishi>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/shekspirning-hamlet-asari-haqida-3>
4. <https://kh-davron.uz/kutubxona/jahon/uilyam-shekspir-besh-mashhur-fojia-uzoq-joraqul-telbaga-yoqdur-qalam.html>
5. Anikst A.A. Gamlet. Shekspir to'plami / Ed. Aniksta A.A va Shtayn A. M.: Nauka, 1961 yil.
6. Арисланбаева, З. Е. "НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ." Экономика и социум 9 (124) (2024): 442-445.
7. Арисланбаева, З. Е. "НРАВСТВЕННЫЕ ОСНОВЫ НАШЕГО ПОВЕДЕНИЯ–КАК НАЦИОНАЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ УЗБЕКСКОГО НАРОДА." Multidisciplinary Journal of Science and Technology 4.10 (2024): 337-340.
8. Арисланбаева, З., and Бибихан Адилбаева. "ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚ АНЪАНАВИЙ ДОСТОНЛАРИ ЭТНОМАДАНИЯТНИНГ БАДИИЙ НАМУНАСИ СИФАТИДА." ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ 16.4 (2023): 88-96.
9. Арисланбаева, З. Э. "ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ФИЛОСОФИИ В УЗБЕКИСТАНЕ." Экономика и социум 11-2 (90) (2021): 887-890.
10. Arislanbaeva, A. B. "O 'Zbekistonda Balet San'ati Rivojlanishining Madaniy Jihatleri: An'analar Va Zamonaviy Innovatsiyalar." Miasto Przyszłości 53 (2024): 933-936.

KONSTITUTSIYA – HUQUQLAR KAFOLATI

Mustayeva Muqaddas

*O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
“Madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish
hamda boshqarish” ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi*

Konstitutsiyamiz mamlakatimizda milliy mustaqilligimizni ustahkamlash, tinchlik va barqarorlik, millatlararo do‘stlik va hamjihatlikni saqlash, islohotlarimizning ortga qaytmas tus olishini ta’minlashda doimo ishonchli kafolat bo‘lib kelgan va bundan buyon ham shunday bo‘lib qoladi.

SH.M.Mirziyoyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada bizning bosh qomusimiz va uning davlatdagi, jamiyatdagi o‘rni, insonlarning erkinliklarini himoya qilishi hamda huquqlarini kafolatlashi to‘g‘risida fikr yuritilib, yangilangan konstitutsiya va moddalaridan ham qo‘shimchalar yozilgan.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, huquq, erkinlik, burch, davlat, jamiyat, qonun, qaror, inson, maqsad, tinchlik, modda, manfaat, adolat.

Annotation: In this article, an opinion is expressed about our general council and its role in the state and society, protection of people's freedoms and guarantees of their rights, additions to the updated constitution and articles are also written.

Key words: Constitution, right, freedom, duty, state, society, law, decision, person, goal, peace, substance, interest, justice.

Barcha xalqlarning orzusi, maqsadi, mustaqillik, tinchlik, osoyishtalikdir. Ana shu orzusi amalga oshgan mamlakatlar qatoridan o‘rin egallagan yurtimiz bugungi kunda jahon maydonida ham o‘z o‘rniga ega. Shu o‘rinda O‘zbekiston o‘z mustaqilligini e‘lon qilgan sanadan e‘tiboran dunyo sahnida yangi, suveren davlat qaror topgan bo‘lsa, birinchi Konstitutsiya qabul qilinishi barobarida mustaqillikning tamal toshi o‘rnatilgan. O‘zbekiston Konstitutsiyasi yaratilish jarayonida qaysidir davlatdan ko‘r-ko‘rona ko‘chirib olinmaganligini ham inobatga olish kerak. O‘zbekiston Konstitutsiya eng taraqqiy etgan davlatlarning tarixiy tajribasiga tayangan holda yaratilgan. Asosiy qomusimizda davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo‘linishi eng muhim tamoyil sifatida belgilanadi. Bugun Konstitutsiya to‘g‘risida, uning ma’no-mazmuni va ustuvor

tamoyillari haqida soʻz yuritar ekanmiz, asosiy qomusimizda birinchi navbatda shaxs manfaatining davlat manfaatidan ustun etib belgilangani, inson uning huquq va erkinliklari hamda manfaatlari eng oliy qadriyat sifatida muhrlab qoʻyilgan. Mustaqil demokratik yoʻldan dadil odimlayotgan Oʻzbekistonning eng ulugʻ maqsadi, avvalo, xalqimiz manfaatlari koʻzlangan islohotlarni amalga oshirishga qaratilgani bilan eʼtiborlidir. Albatta, inson manfaatlari ustuvor boʻlgan yurtdagina yuksalish boʻladi, bunday davlat fuqarosi har tomonlama barkamol boʻlib, vatan uchun, xalq uchun, joni-jahonini fido qilishga doimo tayyor boʻladi. Inson huquqlari muammosi bugungi kunda insoniyat oldida turgan eng dolzarb muammolardan biridir. Aynan inson huquqlarining taʼminlanganlik darajasi bilan davlatning demokratik rivojlanganlik darajasi oʻlchanadi.

Konstitutsiya – davlatning asosiy qonuni boʻlib, unda fuqarolarning huquqlari, erkinliklari, majburiyatlari va davlat tuzilishining asosiy prinsiplari belgilangan. Konstitutsiya fuqarolarning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalardagi huquq va erkinliklarini himoya qilish uchun asosiy huquqiy baza desak yanglishmaymiz. Oʻzbekiston Konstitutsiyasida, davlat, oʻz faoliyatini inson hamda jamiyat farovonligini koʻzlab, ijtimoiy adolatga qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiradi. Mamlakatda barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega boʻlibgina qolmay, oʻz hududida va uning tashqarisida ham oʻz fuqarolarini huquqiy himoyasini taʼminlaydi. Shuningdek Konstitutsiya Oʻzbekiston fuqarolarining oʻz vatanlari ichida erkin harakatlanishlari, istagan joylariga koʻchib borib yashash huquqlarini ham kafolatlaydi. Shu jumladan, “Inson manfaatlari hamma narsadan ulugʻ” degan bosh gʻoya asosida katta ishlar amalga oshirildi.

Oʻtgan davr mobaynida Konstitutsiyamiz Respublika mustaqilligining huquqiy poydevorini mustahkamlashda, barcha sohalardagi islohotlarni amalga oshirishda va xalqimiz faravonligini yuksaltirishda muhim omil boʻlib xizmat qildi. Shu bilan bir qatorda davr sinovlaridan muvaffaqiyatli oʻtib, mustaqilligimizning, insonlarning huquq va erkinliklari hamda manfaatlarining chinakam kafolatiga aylandi.

Bugungi kunda inson qadr-qimmati, uning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini taʼminlash gʻoyasi davlatimizning butun ichki va tashqi siyosatining tamal toshiga, Yangi Oʻzbekistonda olib borilayotgan demokratik islohotlarning eng muhim harakatlantiruvchi kuchiga hamda ushbu ezgu say-harakatlarni oʻzaro bogʻlab turuvchi muhim omilga aylandi. Mukammal Konstitutsiyani qabul qilish masalani bir tomoni shuki, faqat qabul qilib qoʻyib, normalarini taʼminlanishini samarali choralari koʻrilmasa kutilgan natija chiqmaydi. Oxirgi yillarda amalga oshirilayotgan taʼlim, tibbiyot, odil sudlov sohasini takomillashtirish, xalq bilan

muloqotni yangicha yo'lga qo'yishga qaratilgan tadbirlar Konstitutsiya normalarini hayotga tatbiq qilishini yanada kengaytirishga xizmat qilmoqda. Albatta hamma qilinayotgan ishlarni samarasi birdaniga bo'lmaydi. Buning uchun ma'lum vaqt kerak. Aytish mumkinki, asosiy qonunga kiritilgan bu o'zgartirish va qo'shimchalar unda belgilangan asosiy maqsad, huquqiy davlat qurishdan kelib chiqib, davlat boshqaruvini erkinlashtirishga, davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga, xalq, inson manfaatini yanada kuchli, ishonchli himoya qilishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Konstitutsiya butun xalqimiz uchun juda ko'p imkoniyatlar eshigini ochdi desak yangilishmaymiz.

Ma'lumki yurtimizda amalga oshiralayotgan keng ko'lamlı islohotlarning samarasi, tinchlik va taraqqiyotning asosiy garovi ham Konstitutsiya va qonun ustuvorligini ta'minlash bilan bevosita bog'liqdir. Shuning uchun ham hayotimizning barcha soha va tarmoqlarida mehnat qilayotgan insonlar, birinchi navbatda, rahbar xodimlar, fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarni puxta bilishi, ularning ijrosini to'g'ri tashkil etishi, bu qoidalarga butun jamiyat a'zolari qat'iy amal qilishi shart bo'lgan muhitni yaratish g'oyat muhim va dolzarb vazifaga aylanib kelmoqda. Mamlakatimizda jadal sur'atlar bilan olib borilayotgan o'zgarish va yangilanishlar negizda, avvalambor, Konstitutsiyamizda belgilangan davlat organlarining xalq manfaatlariga xizmat qilishi lozimligi haqidagi qoidani amalda tatbiq etishdek ezgu maqsad mujassam ekani ham aynan shuni taqazo etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining [yangi tahriri](#) 2023-yil 1-maydan e'tiboran kuchga kirdi. Bunga 30-aprel kuni bo'lib o'tgan referendum [natijasiga](#) ko'ra 11 ta moddadan iborat tegishli [qonunning](#) qabul qilinishi asos bo'ldi. Bunga qadar 1992-yildan buyon konstitutsiyaga jami 15 marta o'zgartirish kiritilgan edi. Bu safar esa o'zgarishlar ko'lami kattaligi sabab hujjatning yangi tahriri qabul qilindi. Yangilanish natijasida, bosh qomusdagi moddalar soni 128 tadan 155 taga, undagi normalar esa 275 tadan 434 taga oshdi. Umuman, konstitutsiya 65 foizga yangilangan.¹

Konstitutsiyada nazarda tutilmagan tartibda davlat hokimiyati vakolatlarini o'zlashtirish, hokimiyat idoralari faoliyatini to'xtatib qo'yish yoki tugatish, hokimiyatning yangi va muvoziy tarkiblarini tuzish Konstitutsiyaga xilof hisoblanadi va qonunga binoan javobgarlikka tortishga asos bo'ladi. Konstitutsiyamiz nafaqat qomusimiz, davlatimizning qonuni, shu bilan birga bizning

¹ K.Chegaboyev. "Yangi konstitutsiya. 10 ta asosiy o'zgarish". Kun.uz. <https://kun.uz/news/2023/05/02/yangi-konstitutsiya-10-ta-asosiy-ozgarish?q=%2Fuz%2Fnews%2F2023%2F05%2F02%2Fyangi-konstitutsiya-10-ta-asosiy-ozgarish>

tinch va osoyishta yashashimizni, barcha huquqlardan foydalanishimizni, soʻz erkinligiga ega ekanligimizni, bepul taʼlim olishimizni, imkoniyatlarimizdan foydalanishimizni hamda shunga oʻxshagan koʻplab manfaatlarimizni himoya qiladigan manba hisoblanadi. Konstitutsiyamizga oʻzgartirish va qoʻshimchalar kiritilishi ham biz uchun yanada koʻproq imkoniyatlar eshigini ochdi.

Konstitutsiyamizning 7-moddasida keltirilgan jumlar ham gapimizning yaqqol tasdigʻi desak adashmaymiz. Unda quydagicha yoziladi;

Xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbaidir. Oʻzbekiston Respublikasida davlat hokimiyati xalq manfaatlarini koʻzlab va Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan idoralar tomonidagina amalga oshiriladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 8-may kuni Oliy majlis palatalari, siyosiy partiyalar, sud va ijro etuvchi hokimiyat organlari rahbarlari hamda jamoatchilik faollari bilan muloqot qildi. Davlatimiz rahbari oʻz nutqida yangilangan Konstitutsiyamizda barcha qatlam manfaatlarini inobatga olinganligi, uni ishlab chiqishda aholi faol ishtirok etganligi hamda referendum orqali qabul qilinganligi, ushbu hujjat chinakam xalq Konstitutsiyasi boʻlganidan dalolat ekanligini taʼkidladi. Konstitutsiya nafaqat xalq, jamiyat uchun balki, davlatimiz uchun ham uni rivojlanishi, butun dunyoda oʻz reytingini egallashida katta hissa qoʻshib kelmoqda.

Dunyoda kundan-kunga yangi sinovlar, xavf-xatar va tahdidlar paydo boʻlayotgan vaziyatda Konstitutsiyada Oʻzbekiston “suveren davlat” sifatidagi maqomni mustahkamladi.

Shunday murakkab vaziyatda, har bir ishimizda, qabul qilayotgan barcha qonun va qarorlarimizda faqat va faqat xalqimiz, Vatanimiz manfaatlarini eng ustuvor oʻrinda turishi shart, – dedi davlatimiz rahbari.

Yangilangan Konstitutsiyada Oʻzbekiston, “ijtimoiy davlat” degan tamoyil muhrlanib, davlatning bu sohadagi majburiyatlari bilan bogʻliq normalar 3 baravarga oshdi.

Yoshlar siyosatini, taʼlim-tarbiya, ilm-fan, madaniyat va sport sohalarini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida yuqori bosqichga koʻtarish boʻicha ham yangi imkoniyatlarni safarbar etamiz.

Nuroniylar, yolgʻiz keksalar, nogironligi boʻlgan insonlar, alohida eʼtiborga muhtoj aholi qatlamiga ijtimoiy xizmatlar koʻlamini yanada kengaytiramiz. Ish haqi, pensiya, nafaqa va stipendiyalar miqdorini muntazam oshirib boramiz, – dedi Prezident Shavkat Mirziyoyev .

Jumladan, yangi tahrirdagi Konstitutsiyada davlat tomonidan yoshlar huquqlari himoyalaniishi va ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtiroki rag‘batlantirilishi kafolatlab qo‘yildi. Konstitutsiyamizning 79-moddasi birinchi bandida qayd etilganidek:

“Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta’minlaydi, ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag‘batlantiradi”.

Bosh qomusimizda, shuningdek, davlat yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, xalqning boy madaniy merosidan faxrlanish, vatanparvarlik tuyg‘ulari shakllanishiga g‘amxo‘rlik qilishi belgilandi. Bu haqida Konstitutsiyaning 78-moddasi to‘rtinchi bandida shunday deyilgan: “Davlat va jamiyat bolalarda hamda yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, mamlakatidan hamda xalqning boy madaniy merosidan faxrlanishi, vatanparvarlik va Vatanga bo‘lgan mehr-muhabbat tuyg‘ularini shakllantirish to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qiladi”.

Konstitutsiyamizning yana bir muhim yangiligi: yoshlarning ta’lim olishi, ijtimoiy va tibbiy himoyasi, uy-joyli bo‘lishi, bandligi uchun shart-sharoitlar yaratish – davlatning konstitutsiyaviy majburiyati sifatida asosiy qonunga kiritildi. Konstitutsiyaning 79-moddasi ikkinchi bandiga ko‘ra: “Davlat yoshlarning intellektual, ijodiy, jismoniy va axloqiy jihatdan shakllanishi hamda rivojlanishi uchun, ularning ta’lim olishga, ishga joylashishga, bandlik va dam olishga bo‘lgan huquqlarini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratadi”.

Darhaqiqat, bugungi dorilomon yurtimizda biz uchun shuncha imkoniyatlar, shart-sharoitlar yaratilib, qonunda mustahkamlanib qo‘yilayotgan ekan, biz bundan oqilona foydalangan holda, yurtboshimizning ishonchini oqlash uchun, jamiyatimiz rivojiga o‘z hissamizni qo‘shib, mamlakatimizni jahon reytingidagi mavqeyini oshirish uchun doim harakatdan to‘xtamasdan oldinga intilishimiz zarur. Bugungi shiddat bilan o‘zgarib borayotgan zamonda yangiliklar yaratish, ilm-fan, odob-axloq, ta’lim va tarbiyani yoshlar ongiga singdirish ham bizning vazifamiz ekanligini his qilsak barcha harakatlar o‘z natijasini ko‘rsatadi.

Shu o‘rinda yangi tahrirdagi Konstitutsiyadan ilk marotaba uzliksiz ta’lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta’lim tashkilotlari rivojini ta’minlash davlatning vazifasi etib belgilanganini ta’kidlash maqsadga muvofiqdir. Ta’limga oid normalar 50, 51, va 52-moddalarda o‘z aksini topdi.

Binobarin, ta’lim sohasidagi shuncha imkoniyatlarning yaratilishi bejiz emas. Shunday ekan, barcha sohalarning rivojlanishi ta’lim tizimi bilan bevosita bog‘liq.

Aytish joizki, bugungi kunda olib borilayotgan islohotlar, o'zgarishlar, yangilanishlar ham ta'lim tizimidagi e'tibor kuchayganidan dalolat beradi.

Bundan tashqari, yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning 53-moddasi birinchi bandida: "Har kimga ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi kafolatlandi. Intellektual mulk qonun bilan muhofaza qilinadi", deb ta'kidlangan. Zero, intellectual salohiyatni yuqori, dunyoqarashi keng, mustaqil fikrlaydigan avlodni voyaga yetkazish va tarbiyalash davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridandir. Bizning barcha tarmoqlardagi huquqlarimiz kafolatlanganligi, bizga kuch, shijoat bag'ishlab, harakatga chorlaydi.

Xulosa qilib aytganda, yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizda davlat yoshlarga g'amxo'lik masalasida o'z zimmasiga g'oyat muhim majburiyatlarni olgani alohida diqqatni tortadi. Eng asosiysi, mazkur konstitutsiyaviy normalar nafaqat O'zbekiston yoshlari manfaati, balki butun jamiyatimiz va mamlakatimizning kelgusi taqdiri uchun nihoyatda ahamiyatlidir.

Shu bois, navqiron avlodimiz vakillari tomonidan yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz, "Yoshlar Konstitutsiyasi" deya e'tirof etilayotgani bejiz emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. WWW.gazeta.uz
2. president.uz
3. K.Chegaboyev. "Yangi konstitutsiya. 10 ta asosiy o'zgarish". Kun.uz. <https://kun.uz/news/2023/05/02>
4. <https://lex.uz>
5. insonhuquqlari.uz <http://pravacheloveka.uz>
6. Yangi O'zbekiston <https://yuz.uz>
7. Norma.uz <https://www.norma.uz>

QADIMGI SHARQ, YUNONISTON, RIM BOG‘-PARK SAN‘ATI VA O‘RTA ASRLAR BOG‘LARI

Yusupaliyeva Dilafruz Kaxramonovna
O‘zDSMI, “Madaniyat va sa‘nat menejmenti”
kafedrası professor v.b., siyosiy fanlar doktori

Bog‘-park san‘ati tarixi. Bog‘lar va parklar ko‘plab ming yilliklar davomida shakllandi. Ibtidoiy jamoa tuzumidagi dastlabki qurilishlar insonning eng avvalo yashashi, tabiiy xodisalar va dushmanlardan asrash singari oddiy ehtiyojlarini qondirgan. Bu qurilish bilan bir qatorda ibtidoiy jamoa kishisining o‘troq hayot tarziga o‘tishi bilan bog‘liq bog‘ ham paydo bo‘ladi.

Turli xalqlar orasida o‘zaro ta’sir va aloqalar imkoni bo‘lmaganligi tufayli bog‘ning ibtidoiy bezagi boshqalardan uzilgan holda mustaqil rivojlanganligi bilan ajralib turadi.

Ammo shunga qaramay, bir-biridan juda uzoq bo‘lgan mamlakatda uy yonidagi sodda bog‘ni bezashda bir xillikni kuzatish mumkin, bu ishlab chiqaruvchi kuchlar rivojining bir xildagi darajasi va hayotdagi o‘xshash sharoitlar hamda jamiyatning tashkiliy tarkibining o‘xshashligi natijasi hisoblanadi. Bu ibtidoiy jamoa odamining istiqomat joyi oldidagi (tabiiy g‘or, o‘sib chiqqan qoya toshlar, yog‘och, g‘isht, tosh va boshqa ashyolardan qurilmalar) eng sodda bog‘lar qurilishi va bezatilishini rivojlanishidagi bu omillarning yetakchi o‘rnidan darak beradi.

Ibtidoiy odamning bog‘i eng oddiy to‘siqlar bilan o‘ralgan yer uchastkasidan iborat bo‘ldi. Ibtidoiy odam hayoti kabi uning mavjudligi ham tabiiy xodisalarga bog‘liq bo‘ldi. Bu bog‘ uyning yonida bo‘ldi, yer maydonidan farqli uni yovvoyi hayvonlardan asrash uchun o‘rab qo‘yildi. Dastlab o‘simliklar, asosan bevosita atorf tabiatdan olingan dorivor ekinlar o‘stirildi. So‘ngra ularning o‘rnini mevali va manzarali daraxtlar egalladi. Umuman olganda, ibtidoiy odam bizga qoldirib ketgan o‘simliklar tasviri shuni ko‘rsatadiki, unga quvonch hissi va tabiat go‘zalligi baxsh etadigan estetik idrok ma’lum bo‘lgan. Ko‘rinadiki, u o‘simliklardan nafaqat iste’mol manbasi, balki bezak sifatida ham foydalangan. Quldorlik tuzumini paydo bo‘lishi ishlab chiqarish kuchlarini rivojlanishiga shunday sharoit yaratdiki, bunda qo‘shimcha foyda olish imkoni paydo bo‘ldi. Qullar mehnatidan eng og‘ir kuch talab qiladigan sharoitlarda, ya’ni qurilishlarda, shuningdek bog‘ va parklarni barpo etishda foydalanildi. Ko‘p sonli qullar mehnatidan foydalanish orqali qadimda mahobatli saroylar, haykallar, bog‘lar va parklar qurildi. Quldorlik davlati va

quldorlar egalik qilgan katta xajmdagi boylik ularga saroylar va hashamatli uylar qurish imkonini berdi. Boshqa aholi kichik uylar, qullar esa xarobalarda yashar edi. Quldorlik jamiyatidagi bog' bezagi san'atining xususiyatlarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, u qadimgi Misr, Bobil va Ussuriyada boshlangan edi. Bobilliklar va ussuriyaliklar ayniqsa o'zlarining keng va boy o'rmon bog'li xududlari bilan bog' va park tushunchalariga haqiqiy ma'no berdilar.¹

Qadimgi Misrda bog' san'ati. Insoniyat madaniyati beshigi hisoblangan Misrda qurilish va san'at eng qadimgi davrlardayoq rivojlangan edi. Bezakdor bog'dorchilik Misrda yuqori darajaga erishadi. Bunga Nil daryosi bo'yidagi hosildor vodiy va murakkab tizimli kanallardan sug'oriladigan katta xajmdagi yerlar imkon berdi.² Bog' odatda hovlida yaratilgan va to'rtburchak shaklida bo'lgan. Palma, anjir, anorlar ikki-uch qator ekilardi, balandroq daraxtlar bog' chetiga, pastroqlari bog' ichiga o'tqazilardi. O'rtada ochiq joy qoldirilib, to'rtburchakli suv havzasi joylashtirilardi.

Shuningdek ibodatxonalar va maqbaralar yonida keng muqaddas bog'lar ham rejalashtirilardi. Bog'ning ayrim qismlari bir-biridan pastroq tosh devorlar bilan ajratib qo'yilgan. Ariqlar bo'yiga soyador daraxtlar ekilgan. Bog' ichiga to'rtburchak suv havzalari va gulzorlar joylashtirilgan. Bog'ning butun atrofi baland o'sgan daraxtlar bilan o'ralgan.³

Bog' soya va salqinlik berardi, meva va gullar bilan ta'minladi, bu yerda lotos, papiruslardan iborat muqaddas daraxtlar ham bo'lar edi. Yoqimli hid beruvchi daraxtlar alohida qadrlanardi.

Qadimgi Misrda aniq kompozitsion rejaga ega bo'lgan bog' san'ati shakllandi:⁴

- o'qli kompozitsion tuzilishni o'z ichiga olgan va simmetriyadan foydalanilgan doimiy rejali;

- bog'ning ajralmas qismi bo'lgan suv havzali;
- ritmni kompozitsiya usuli sifatida foydalanilgan;
- hiyobon va qator daraxtlar ekish qo'llangan;
- daraxtlardan noyoblari ekilgan.

Semiramidaliklarning "muallaq bog'lari". Misrga qarama-qarshi ravishda G'arbiy Osiyodagi Assuriya va Bobil singari tekislikda joylashgan (Tigr va Yefrat daryolari orasi) mamlakatlarda o'rmonzor daraxtlarga boy. Bunda boy o'rmonzor

¹ Стойчев Л. Парковое и ландшафтное искусство. София, 1962, 10 bet.

² O'sha joida.

³ Жирнов А.Д. Искусство паркостроения. Львов, 1977, 14 bet.

⁴ Боговая И.О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство. М., 1988, 10 bet.

sharoitida assuriyaliklar va bobilliklar o'simliklar, daraxtlarni ko'proq qadrlaydi. Tabiiy daraxtzor o'rmonlar ov qilish, tantanalar va bayramlar o'tkazish joyi hisoblanadi. Ayni paytda misrliklar maydonni tasvirlaganda inson markaziy element hisoblanadi, assuriyaliklar va vavilonliklarda maydonning o'zi asosiy tasvir elementi bo'lib, inson unda ilohiylashtirish elementi bo'lib xizmat qiladi.⁵ Assuriyaliklar va bobilliklar muallaq bog'lar yaratuvchisi hisoblanadi.

Semiramidaliklarning "muallaq bog'lari" ayniqsa mashhur bo'lgan. Ular mil.avv. VI asrda shoh Navuxodonosor hukmdorligi paytida yaratilgan.⁶

Bu muallaq bog'lar mustahkam baland poydevorga o'rnatilgan keng to'rt qavatli ayvonlarga qurilgan. Ayvonlarga g'isht terilgan va qatron qalay qo'yilgan, shu bilan suv va tuproqni pastki qavatga o'tmaydigan qiladi. Keng bog' ayvonlar oq va pushti marmardan ishlangan mahobatli zinalar bilan bog'lanadi. Har bir ayvonda unumdor tuproq qalin qilib yotqizilgan, u eng baland daraxtlarning o'sishiga ham imkon bergan. Bog' ayvonini paxmoq o'simliklar bezagan.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, Assuriya va Bobilda bezakdor bog' san'ati eng avvalo erkin tabiiy kompozitsiya bilan ifodalangan, zero bunda landshaft tabiiy kompozitsiya bosh tasviriy omil bo'lgan. Bobildagi saroy va ibodatxonalar yonida asosan bezak xususiyatiga ega bo'lgan va geometrik shakldagi hiyobonlar asosiy o'rin egallagan. Arxitektura va sirk inshootlari nihoyatda katta xajmda bo'lgan. Assuriyaliklar va bobilliklar o'rmon-bog' va muallaq bog' kashfiyotchilaridir. Ular uchun yana sun'iy tepaliklar va ayvonlar odatiy bo'lgan, bu ko'plab kanallar, suv havzalari, ko'llar va boshqalar mavjudligida ko'rinadi. Palma, sarv, eman, chinor singari daraxtlar bu joylar uchun xos xususiyat bo'lib qolgan. Midiylar va forsiylarda ham bog' qurilishi rivojlangan. Saroylar oldidagi bog'lar hiyobondagi daraxtlar bilan geometrik shaklda joylashgan. Bog' qurilishi maftunkor ish bo'lgan. Daraxtlar payvand qilinib yangi navlar yaratilganligi ma'lum. Forsiylar uchun muqaddas bog'lar alohida ahamiyatga ega bo'lgan. Ular o'z bog'larini "paradizi" deb nomlagan.⁷

Qadimgi Yunon bog'lari. Yevropada birinchi bo'lib Qadimgi Yunonistonda paydo bo'ldi. Qadimgi yunon bog'larida daraxtlar tizimli shaklda joylashtirilgan, to'rtburchak daraxtzor shaklini tashkil qilgan. Hiyobonlar va yo'laklar to'g'ri chiziq bo'ylab qurilgan va haykallar, favvoralar, hovuzlar, vazalar, ustunlar, minoralar, marmar ibodatxonalar va boshqalar bilan bezatilgan. Bog'ning markaziy joylarida

⁵ Стойчев Л. Парковое и ландшафтное искусство. София, 1962, 12 bet.

⁶ «Пойтахт транспорти», № 31, 2007, 7 bet.

⁷ www.yellow pages. uz/? mode=rubrics crapter-id

dam olish uchun soya-salqin shiyponlar bilan o‘ralgan gimnastika mashqlari uchun qumloq maydonchalar qurilgan.

Qadimgi yunonlar o‘simlik olami haqida anchayin keng ma’lumotlarga ega bo‘lgan.⁸ Yunonlar mifologiyasida qadimda suyuqli bo‘lgan gullar, ayniqsa atirgul haqida rivoyatlar bor.⁹

Qadimgi Yunoniston bog‘-park san‘ati uchun quyidagi xududni ko‘kalamzorlashtirish turlari bo‘lgan:¹⁰

Muqaddas daraxtzor – geroonlar. Ular qahramonlarga atab tashkil qilindi va xotira xususiyatiga ega bo‘ldi. Bog‘ hududi suv havzalari, haykallar va arxitektura inshootlari joylashtirildi. Keyinchalik geroonlarda xotira sport musobaqalari tashkil etildi, yo‘laklar, maydonlar, ippodromlar qurilib, ular sport parklariga aylanib qoldi. Yo‘laklar va maydonlar yoniga chinorlar, teraklar va boshqa daraxtlar ekildi.

Falsafiy bog‘lar ilmiy suhbatlar va mashg‘ulotlarga mo‘ljallanadi.

Shahar ko‘chalari, maydonlarining yashil qiyofasi inshootlar va yo‘llar bo‘yicha daraxtlar va butalar ekib yaratiladi.

Shaxsiy bog‘lar sof utilitar xususiyatga ega. Ularda gullaydigan o‘simliklardan keng foydalaniladi.

Qadimgi Rim bog‘-park sanati. Misr va yunon madaniyati yutuqlaridan foydalanib rimliklar o‘z madaniyatini yaratdi, u qadimiy jahon tarixida eng boylaridan biri hisoblanadi. Mil. avv. I asrda bog‘larning quyidagi turlari shakllandi:

Muqaddas daraxtzorlar diniy e‘tiqod bilan bog‘liq. Negaki ular yunonlarda kichikroq maqbara, minora yoki mehrobdan iborat bo‘lgan.

Shahar jamoatchilik bog‘lari maydonlardagi jamoatchilik inshootlari yonida qurilgan va turli xajmda bo‘lgan. Buloq yoki hovuzlari bo‘lgan bog‘larning hiyobonlari bo‘lgan va qator daraxtlar ekib bezatilgan, dam olish uchun o‘rindiqlar qo‘yilgan yopiq shiyponlar bo‘lgan, haykallar bilan bezatilgan.

Shahardagi xususiy bog‘lar unchalik ko‘p bo‘lmagan va uy rejasiga moslab joylashtirilgan. Qadimgi Rimda atrium-peristal uylar turi shakllangan edi, uning tarkibida haykallar, butalar, gulzorlar bilan bezatilgan va suv bilan ta‘minlangan ichki hovli bo‘lar edi. Hovlini o‘rab turgan galereya devorlari o‘simlik tasvirlari bilan bezatilgan edi. Bunday ichki hovlilar peristilya deb nomlandi. Villa va saroydagi bog‘lar xo‘jalikdan tortib xazilnamo so‘zlar bilan nomlanar edi. Ular

⁸ Рандхава М.Сады через века.М.,1981, 10 bet.

⁹ Верзилин Н. По садам и паркам мира. Л., 1960, 132 bet.

¹⁰ Боговая И.О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство.М.,1988, 12 bet.

ayvonsifat qoyalarga joylashtirilardi, gullar, favvoralar, haykallar, turli arxitektura inshootlari bilan bezatilardi.

Bog'-ksist (yassi bog') parter ko'rinishiga ega bo'lgan va uyga taqalib turgan.

Bog'-ippodrom Yunonistondan olingan. Hiyobonlar va qirqilgan butalar bilan o'ralgan gulzorlardan iborat yassi ochiq maydon ko'rinishida bo'lgan. Atrofiga favvoralar, shiyponlar, gulzorlar, daraxt-buta kompozitsiyalari joylashtirilgan. Bunday bog'lar nomi Pliniy va Kolumella tasvirlarida keltiriladi. (Tuski toskan villasi, Rim yonidagi Laurensiya villasi va imperator Adrianning "Tiburtina" villasi 117-138 yillarga oid bo'lgan).

Rim bog' san'atiga xos bo'lgan xususiyatlar quyidagilarda ko'rinadi:¹¹ butun kenglikka nigoh tushib turishi uchun villalar tepalik joylarga qurildi, bu bosh talab bo'lgan edi.

Joyning baland-pastligidan va tabiiy sharoitlardan mahorat bilan foydalanildi va uy-joylar bog' bilan uyg'unlikda qurildi. Bog'lar plastik elementlar va suv havzalari bilan boy, dabdabali qilib bezatilgan. Daraxtlar ko'rinishiga qarab bog' maydoni bo'ylab joylashtirildi. Jamoatchilik bog'lari shaharda, ham shahardan tashqarida qurildi.

IV asr oxirida antik davr o'zining fani, san'ati, arxitekturasi bilan uzlatga chekinib, o'rta asrga o'rni bo'shatib berdi.

Bu paytda san'atlar orasida eng nozik hisoblangan va faqat tinchlikni yoqtiradigan bog'-park san'ati rivoji to'xtab qoladi. U ibodatxonalar va qal'alarda, nisbatan buzilishdan saqlanib qolgan xududlarda mavjud bo'ldi.¹²

Ibodatxona bog'lari. Ularda dorivor va mayda bezakdor o'simliklar o'stirilgan. Rejasi oddiygina bo'lgan, markazda suv havzasi va favvora joylashtirilgan. Ko'pincha ikkita kesishib o'tadigan yo'l bog'ni to'rt qismga bo'ladi; bu kesishuv markaziga atirgul butalari o'tqazilardi.

Qal'alardagi bog'lar devor ichida joylashardi. Ular kichikroq va yopiq bo'lgan. Bu yerda gullar o'stirilgan, quduq, ba'zan kichikroq hovuz va favvora va doim o'rindiqlar bo'lgan.

Bog'-labirint ibodatxonalar bog'larida shakllangan va keyingi bog' qurilishidan mustahkam o'rin oldi. Dastlab labirint doira yoki olti burchak shaklidagi naqsh tasavvurini beradi va murakkab yo'llar bilan markazga olib boradi. Dastlabki o'rta asrlarda bu tasvir ibodatxona polida tasvirlandi, keyinchalik yo'llar qirqilgan

¹¹ Стойчев Л. Парковое и ландшафтное искусство. София, 1962, 17 бет.

¹² Боговая И.О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство. М., 1988, 16 бет.

shox devor bilan ajratib qo'yilgan bog'ga ko'chirildi. So'nggi o'rta asrlarda bog'dorchilik va botanika yuksak darajada rivojlandi, dastlabki botanika bog'lari paydo bo'ldi.

Qadimiy Xitoy bog'lari. Xitoylik ustalar bog' qurishda ikki asosiy yo'nalishga e'tibor berdilar. Ulardan biri Xitoyning iqtisodiy markaz bir qator yuz yilliklar davomida mavjud bo'lgan Yanszidan janubroqda yuzaga keldi. Kichikroq yer maydonlarida ixcham bog'lar yaratish bog'dorchilikning bu yo'nalishining asosiy xususiyati hisoblanadi. 1559 yili Shanxayda qurilgan Suchjou bog'lari va Yuy-van bog'i ushbu yo'nalishga misol bo'lishi mumkin.¹³

Bu bog'da barcha narsalar kichik ko'rinishda namoyish qilinardi, daraxtlarga kichik shakl berilardi. Ixcham bog'lar binolar, hovuzlar, ko'priklar, qoyalar, butalar, noyob daraxtlar va gullaydigan butalar bilan jihozlanardi.

Shimoliy yo'nalish Xitoy bog'-park san'atida ikkinchi yo'nalish hisoblanadi. Bog' uchun katta yer maydonlaridan foydalanish va ularda bir kompozitsiyaga bo'ysundirilgan suv havzalari va tog'larni joylashtirish shimoliy yo'nalish uchun xos xususiyat hisoblanadi.

Pekindan 12 km masofada joylashgan "Ixeuyan" ("Osoyishtalik bog'i") bog'i hozirgacha saqlanib qolgan bu turdagi bog'larning eng yaxshi namunasi hisoblanadi.¹⁴ Uning maydoni 330 ga atrofida, bu maydonning beshdan to'rt qismini suv havzalari tashkil etadi.

"Ixeuyan" bog'i Xitoydagi chiroyli go'shalarning kichraytirilgan nushasidek tasavvur hosil qiladi. Bu yerda mamlakatning turli xududlaridagi tabiatni namoyon qiluvchi ko'rinishlarni, qadimiy mashhur bog'larning manzarasini va arxitektura ansambllarini uchratish mumkin. Arxitektura qurilmalarining turli uslublari va murakkab tarxlariga qaramasdan, bog' umuman yaxlit ansamblni tashkil etadi.

Kunminxu ko'li va Vanshoushan tog'i bog'ning markaziy motivlari hisoblanadi. Bir necha orollar va uzun to'g'oni bo'lgan Kunminxu ko'li 264 ga maydonni egallaydi. To'g'on, orollar va qirg'oq orasida oltita ko'priklar bor, ular ajoyib arxitektura qurilmasi hisoblanadi. Yozda ko'lining ustini nilufar gullar qoplaydi. Ko'l bo'yida dam olish va undan baxra olish uchun qirg'oqda 400 metrli galereya qurilgan. Vanshoushan tog'ida mavjud bo'lgan ko'plab pavilyonlar va saroylar ayrim bog'-hovlilarning yopiq kompleksini hosil qiladi, ularning ichida daraxtsimon

¹³ Горохов В.А., Лунц Л.Б. Парки мира. М., Стройиздат, 1985, 48 бет.

¹⁴ Жирнов А.Д. Искусство паркостроения. Львов, 1977, 26 бет.

pionlar, magnoliyalar o‘stirilgan, toshli bog‘lar joylashtirilgan va noyob baliqlar hamda nilufar gullar uchun hovuzlar qurilgan. Tog‘ning shimoliy cho‘qqisi o‘rmon bilan qoplangan. Tog‘ etagida ariqlar bor. Ariqlar qirg‘og‘i manzarasi Yanszidan janubroqda joylashgan xududlar uchun xos bo‘lgan manzaraga o‘xshaydi.

Ikkala yo‘nalishdagi (shimoliy va janubiy) bog‘-park san‘ati xususiyati quyidagilarda ko‘rinadi:

1) bog‘-park qurilishi uchun mamlakat tabiati – tabiiy manzaralar namuna bo‘lib xizmat qilgan;

2) bog‘ manzarasi uchun rangtasvirdan olingan obrazlardan foydalanilgan;

3) relyefga yaxshilab ishlov beriladi. Sun‘iy tog‘lar, tepaliklar, qoyalar, g‘orlar, ko‘llar, ariqlar tabiat qanday bo‘lsa shunday qilib mahorat bilan yaratiladi. Qoyatosh qurilmalari bog‘da dastlabki o‘rinlardan birida turadi. Xitoyda bog‘lardagi toshlar va qoyalar qurilmasi bilan maxsus shug‘ullanuvchi tosh yo‘nuvchilar hunari paydo bo‘lgan;

4) suv bog‘ning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Xitoy an’anaviy qonuniga ko‘ra bog‘ suv manbasi tomon joylashtirilishi kerak. Ko‘l va havzalarning asosiy qismini nilufar gullar egallaydi. Noyob baliqlar havzalarda yashovchilarning asosiy qismini tashkil etadi;

5) qadimiy Xitoy bog‘lari turli inshootlar, chinni va bronza idishlar, chiroqlar, qushlar va jonivorlar haykallari bilan to‘lib toshgan. Bog‘ atrofi yoki ichida har qanday ob-havoda uni tomosha qilish mumkin bo‘lgan yopiq shiyponlar qurilgan;

6) Xitoy bog‘larida xilma-xil daraxtlar uchraydi va bog‘ janubroqqa joylashgani sayin daraxtlar va butalar turi ko‘payadi. Bu yerda ko‘proq qarag‘ay, archa, majnuntol, bambuk, magnoliya, shaftoli va bodom, daraxtsimon pion kabilarga e‘tibor beriladi.

Yaponiya. Yapon bog‘i rejalashtirilganda avval syujet tanlanadi. Syujetda tog‘ va tepaliklar, tosh va suv asosiy o‘rin egallaydi. Yapon tilida bog‘ “Ten-say” deb ataladi, bu “tog‘ va suv” ni anglatadi. Ammo ba‘zan bog‘larda tepaliklar, buloqlar yoki ariqlarning aniq tasviri bo‘lmaydi, faqat ularning shakl-ramzi bo‘ladi. Shunda vodiylar va tog‘lar, suvsiz tog‘ daryolarning tez oqimlarini ifodalovchi “quruq manzara” vujudga keladi. Yaponiyada faqat tosh va qumliklardan iborat bog‘lar bor. Kiotodagi Rioanji “Toshlar bog‘i” bu turdagi mashhur bog‘lardan hisoblanadi.¹⁵ Bog‘ to‘g‘ri to‘rtburchak shaklga ega. Uning yassi yuzasiga yirik oq

¹⁵ Жирнов А.Д. Искусство паркостроения. Львов, 1977, 26 бет.

qum sepilgan, turli shakl va kattalikdagi 15 ta tosh bor, ular 2-3 yoki 5 donadan qilib joylashtirilgan. Dengiz to'liqlari tasavvurini hosil qilish uchun oq qum bambuk xaskash bilan tarab turiladi. Bu yerda hech qanday o'simlik yo'q, lekin o'zining mutanosibligi va toshlarni mohirona joylashtirilganligi tufayli Yaponiya bog' san'atining beqiyos asari hisoblanadi.

Yapon bog'larida doimiy yashil nina bargli daraxtlarga alohida e'tibor beriladi. Yapon manzaralariga xos bo'lgan eman daraxtlari gravyura va suratlarda minglab rassomlar tasvirlagan va ular bog'larda asosiy o'rin egallaydi.

Yapon bog'larida ochiq joylar va ko'lmaklar yashil maysalar bilan kamdan-kam qoplanadi. Bog'ning soya-salqin joylarida ko'proq shoxdan foydalanadi. Tuvaklarda o'stirilgan kalta daraxtlar yapon bog'iga xos xususiyat hisoblanadi. Bu daraxtlar buralgan va egilgan, ammo ularga inson qo'li bilan emas, balki tabiat bu ajoyib shakllarni bergandek.

Yapon bog'ida gullar kam ekiladi. Ammo suv havzalarida nilufar gullari ko'p o'stiriladi.

Hindiston. Hindistonning bog' san'ati ham bu davrda gullab-yashnadi, unga ham sharqona xususiyat xos bo'ldi va arxitektonika asosiy o'rin egalladi.¹⁶ Hindlarda bog' yashash joyining bir qismi va yaxshi ko'rgan joyi bo'lgan. Daraxt hayot ma'nosini bergan. Muqaddas ishlar daraxt tagida qilingan.

Boy hindlarning katta xajmdagi ko'ngilochar bog'lari, chiroyli gullar o'sgan ko'llari bo'lgan. Shaharning ayrim qismlarida aholi foydalanadigan jamoatchilik bog'lari ham bo'lardi.

Bog'larda takomillashgan shakldagi ko'plab suv havzalari bo'lgan. Bular ajoyib hovuzlar va ko'llardan iborat bo'ldi. Ulardan ham cho'milish, ham yerlarni sug'orish uchun foydalanildi. Mulkdorlar va taniqli shaxslarning ko'l va hovuzlari ko'p hollarda faqat bezak elementi sifatida xizmat qilgan. Hindlar bog'larida muqaddas hisoblangan jonivorlarga katta ahamiyat beriladi.

Yevropaga arablar rimliklar ta'sir qilgan o'z madaniyati bilan keldilar. Ayniqsa arablar madaniyati Ispaniyada gullab yashnadi.

Arab san'atining ajoyib namunasi bo'lgan Grenadadagi Algambra ansambli eng mashhur saroy-bog' kompleksi hisoblanadi.¹⁷ Bu saroyning qurilishi 1213 yildan 1338 yilgacha davom etdi, kichikroq bog'chalar bilan o'ralgan Algambra ("qizil uy")

¹⁶ Стойчев Л. Парковое и ландшафтное искусство. София, 1962, 21bet.

¹⁷ Горохов В.А., Лунц Л.Б. Парки мира. М., Стройиздат, 1985, 18 bet.

deb tarjima qilinadi) saroyidan iborat bo'ldi va butun bir bog'lar tizimi bo'lgan Generamif yozgi qarorgohi yuqorida aytilgan tepalikda joylashgan.

Algambraning butun ansambli unchalik katta emas, uning maydoni bor-yo'g'i 13 ga. Saroyini o'rab turgan bog'lar doimiy kompozitsiyaga ega bo'lgan va saroy arxitekturasi bilan uzviy bog'langan, ammo bog'ning butun xududi yagona kompozitsiyaga ega emas. Bog'lar maydoni katta emas: Mitra bog'i – 1550 m², Sher bog'i – 530 m², boshqalari undan ham kichikroq. Ularning arxitekturaviy rejasi xususiyati shundan iboratki, bunda geometrik tasvirlardan tashqari bezakdor suv havzalari va favvoralar keng qo'llangan va gullar o'tqazilgan tuvaklardan ham foydalanilgan.

O'rta asrlarda bog'-park san'ati. Ma'lumki, o'rta asrlar ko'plab o'zaro urush voqealariga boy bo'ldi. Mudofaa maqsadida baquvvat devorlar bilan o'ralgan qal'alar qurildi. Shuningdek dindorlar uchun ibodatxonalar, shuningdek shaharlar qurildi. Qal'a, ibodatxona va shaharlar maydonida binolar ko'p qurilganligi uchun bog' va parklar uchun juda kam joy qoldi. Lekin bunday sharoitlarda ham bog'lar qurildi, ularni adabiy manbalar va rangtasvir asarlarida kuzatish mumkin.

Badiiy ijod yo'nalishini tanlagan cherkov landshaft san'atida bezakdor elementlarga kam e'tibor berdi. Bog'larda dorivor o'tlar va meva-sabzavotlar yetishtirdilar.

XIII asrda Italiyada devor bilan o'ralgan va anchagina katta bog'lari bilan dabdabador shahardan tashqari villalar qurildi. Dante oilasi Kameretda, Gamboloti oilasi Pizeda, Viskonti oilasi Milanda villa qurdilar.

XIV asr birinchi yarmida Fransiyada ko'plab bog'lar paydo bo'ldi. Parij yaqinida artuadagi Sena daryosining baland qirg'og'ida qurilgan bog' shular jumlasidandir. Luvrda Karl V bog' qurdirgan.¹⁸ O'rta asrlar oxirida bog'larda pavilyonlar, shiypolar, hovuzlar paydo bo'ldi.

Estetik dastur va texnik imkoniyatlarga ko'ra har bir tarixiy davrlarda bog'lar qiyofasi, ularning uslubini belgilovchi prinsiplar va usullar vujudga keldi. Bunda doimiy va manzarali singari ikki asosiy uslubiy yo'nalishlar shakllandi.

Doimiy uslub yo'nalishi uchun geometrik reja (to'g'ri yo'l, parter va gulzorlarning geometrik shakli, kompozitsion o'qni simmetrik bezash va boshqalar), arxitekturaviy ishlov berilgan, terraslangan yuza, bosh binoning mavqeini ta'kidlanganligi, suv havzalarining aniq shakllari, daraxtlar va butalarni qator ekish

¹⁸ Горохов В.А., Лунц Л.Б. Парки мира. М., Стройиздат, 1985, 20 бет.

va ularga shakl berish kabilar xos bo'ldi. Sharq, Yunoniston va Rimning qadimgi bog'lari, o'rta asrlar va Uyg'onish davri bog'lari, XVII asr fransuz doimiy parklari, XVII asr oxiri XVIII asr birinchi yarmi Rossiya bog'lari va parklari shu guruhga kiradi. Manzarali uslubiy yo'nalish doimiydan farqli tabiatning tabiiy go'zalligini aks ettiradi va ta'kidlaydi. U erkin setkali rejasi, ilon izi yo'llari, tabiiy relyefi, suv havzalari, ko'lmaklar, o'tloqlarning erkin shakllari bilan ajralib turadi. Xitoy va Yaponiyaning bog'lari, XVIII asr Yevropa va XVIII-XIX, XIX-XX asrlar Yevropa, Amerika, Rossiya bog'-park san'ati shu manzara parki uslubiga bir yo'nalishdagi parklarda boshqalarning usuli ham mavjud bo'ladi. Zamonaviy bog'lar uchun ikkala yo'nalishdagi usullarni deyarli barobar ishtiroki xos bo'ladi.

O'rta asrlar bog'i kichikroq hajmda bo'lgan va odatda kvadrat va to'rtburchak shakllarga bo'lingan. Rejalashtirishda yangi jihat – labirint paydo bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yusupaliyeva, Dilafruz K. "The Importance Of National Values In The Formation Of Intellectual Power." *Journal of Positive School Psychology* 6.7 (2022): 5199-5206.
2. Kaxramonovna, Yusupaliyeva Dilafruz. "Mass-Cultural and Concert-Calendar Year Plans of Watching the Formation of the Event." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN* 4.10 (2023): 30-35.
3. Yusupaliyeva, D. K. "Political role of television in the development of national ideology." *ISJ Theoretical & Applied Science*, 06 (86) (2020): 665-667.
4. Kaxramonovna, Yusupaliyeva Dilafruz. "Modern Trends in the Development of Culture and Art Management." *Journal of Innovation in Education and Social Research* 2.1 (2024): 181-188.
5. Kaxramonovna, Yusupaliyeva Dilafruz. "Implementation of Public-Private Partnership in Culture and Recreation Gardens." *Journal of Innovation in Education and Social Research* 2.1 (2024): 172-180.
6. Yusupaliyeva, D. K. "Development of mutually beneficial cooperation of Uzbekistan within the SCO." *ISJ Theoretical & Applied Science*, 05 (85) (2020): 901-903.
7. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В СФЕРЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСТИТУТОВ ТЕЛЕВИДЕНИЯ." *Russian-Uzbekistan Conference*. Vol. 1. No. 1. 2024.
8. Yusupaliyeva, Dilafruz Qahramonovna. "ROSSIYADA BOG '-PARK QURILISHI TARIXIDAN." *Oriental Art and Culture* 5.5 (2024): 444-450.

9. Kalkanatov, Asilbek. "PROFESSIONAL QUALIFICATION OF THE MANAGER IN THE CULTURAL FIELD." JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE 2.9 (2023): 19-23.
10. Kalkanatov, Asilbek. "THE IMPORTANCE OF MANAGING THE PARTICIPATION OF CULTURAL AND ART INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS IN CULTURAL ACTIVITIES." Journal of Innovation, Creativity and Art 2.9 (2023): 7-10.
11. Irisboyeva, D. E. "AMIR TEMUR DAVRIDA MADANIYATNING YUKSALISHI." ARXITEKTURA, MUHANDISLIK VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR JURNALI 2.5 (2023): 31-33.
12. Kolkanatov, Asilbek. "IFTIKHORI TIMSOLI TUMOR BRANCH." JOURNAL OF HEALTHCARE AND LIFE-SCIENCE RESEARCH 2.11 (2023): 67-69.
13. Nazarbay o'g'li, Qolqanatov Asilbek. "OMMAVIY TOMOSHA MUASSASALARI FAOLIYATI TAHLILI." Academic Integrity and Lifelong Learning (France) 2 (2023): 15-21.
14. Nazarbai, Kolkanatov Asilbek. "NEW VOICE IN UZBEK DIRECTION." Journal of Innovation, Creativity and Art 2.12 (2023): 65-70.
15. QOLQANATOV, Asilbek. "MA'DANIYAT VAZIRLIGI VA MADANIYAT MARKAZLARI: TARIXIY TARAQQIYOT JARAYONLARIDAN." News of UzMU journal 1.1.1. 1. (2024): 16-20.
16. Nazarbay o'g'li, Qolqanatov Asilbek. "OMMAVIY TOMOSHA MUASSASALARI FAOLIYATI TAHLILI." Academic Integrity and Lifelong Learning (France) 2 (2023): 15-21.
17. Nazarbaevna, Qolqanatova Alfiya, and Kojalepesov Sultanbay Serjanovich. "The Importance of Scenario in Cultural Events." EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION 4.2 (2024): 259-262.

MODERN APPROACHES OF TEACHING WRITING IN ENGLISH LANGUAGE

Qobilova Kamola Azamatovna

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Abstract: The article is devoted to the formation of a foreign language communicative students' competencies in the field of writing. The author gives definitions of writing speech, introduces two approaches to teaching writing, names the stages teaching creative writing, criteria for evaluating written messages, talks about communicative writing assignments.

Key words: written speech, the process of generating a written message, the result of written activity, creative writing, approaches to teaching writing, parameters of evaluation criteria for written communications.

Currently expanding international cooperation, which in the field of education is manifested in the creation of joint educational institutions, in the development of joint courses, in participation in international education projects. University graduates have great opportunities in terms of passing internships abroad, conducting scientific research in their specialty with the involvement of foreign-language materials, working in foreign firms, which require a modern specialist to have both oral and written forms of foreign language communication. In this regard, higher education is designed to provide training for specialists who combine professional and intercultural communicative competence. Written speech is increasingly penetrating into interpersonal and professional intercultural communication, into the learning process and foreign languages, which can also be explained by the growing role of information communication technologies in all human activity. What is written speech and is it necessary, for example, to teach a handwritten letter? Now young people can type and easily use a computer keyboard, but in cases where it is necessary there is quite a lot to write by hand (exams, essays in class, notes at lectures, speeches, notes, postcards, etc.). "Effective writing involves conveying a message in such a way as to affect the audience as the writer intends any piece of writing is an attempt to communicate something: that the writer has a goal or purpose in mind; that he has to establish and maintain contact with his reader; that he has to organize his material and that he does this through the use of certain logical and grammatical devices. Written speech is the communicative ability to combine words

in writing to express one's thoughts in according to the needs of communication. Written speech is a type of speech activity that aims to convey information in writing in accordance with the situation of communication. There is no doubt that written speech is becoming increasingly important, i.e. the role of written communication in receiving and transmitting information, which manifests itself in mastering the ability to express one's thoughts in writing. However, there is a contradiction between the requirements of school and university programs, between modern requirements for the level of student preparation and the results actually achieved in the formation of this communicative skill. Therefore, an important methodological task is to clarify the content of programs, teaching aids in the field of written language in a foreign language in order to comply with didactic continuity learning between school and university, strengthening the communicative function of this type of activity, bringing the goals of teaching foreign language writing into line with modern requirements of domestic programs and international requirements. Teaching productive writing as a learning goal is present in programs for all types of educational institutions, at all stages of teaching a foreign language. The tasks of teaching English in the field of writing in a non-linguistic university include the ability to write essays or reports on well-known topics, arguing one's point of view, and conduct business correspondence in English. Foreign internships for students, graduate students and young scientists require the ability to take notes in a foreign language: compose and fill out a questionnaire, answer questions, write an application for admission to study or work, write a short or extended autobiography, write personal or business letters, using not only the appropriate grammatical constructions, but also the necessary form of speech etiquette of native speakers, including the form of business etiquette. Recently, methodologists have been talking a lot about the need to teach speech etiquette in foreign language classes. More often all this applies to oral speech and the area of expressing politeness in written speech is sometimes undeservedly ignored. At the University of Munich, at the Institute of English Philology, Professor Paula Maier conducted an experimental analysis of business letters in English written by both native speakers and foreigners. The result amazed the researcher with the difference the choice of politeness strategies by representatives of English culture from the choice of such by representatives of another culture. Although in general, the content of letters from non-native speakers indicated their awareness of various types of politeness strategies, their wording was less formal and more straightforward than in a group of native speakers. Non-native speakers avoided those politeness formulas that actively used by native speakers and

vice versa, used those forms that were not used by the British. These data strongly suggest that business emails, even if they do not contain grammatical errors, can be perceived negatively due to incorrectly chosen politeness strategies.

There are at least two approaches to teaching writing: 1) concentration on the process of generating a written text and 2) concentration on the result of written activity writing for learning and writing-for-writing. We must always be aware of whether we are focusing on teaching the process of writing or on the product of writing, whether we want to teach students different genres of written messages or teach them creative writing. In any case, we must want to form the habit of writing. (to build a writing habit). When we focus on the product, we are more interested in the purpose of the letter and the end result, and this is due to choice of genre of writing. The second approach focuses on the various stages of the writing process: pre-writing phases, editing, re-drafting, and producing a finished version. That is, this approach requires students to consider writing as a serious painstaking work. In many textbooks you can find step-by-step instructions for students to work on creating competent, structured written messages. An example would be the following instruction:

Activities for putting together a good piece of work in writing :

- a) Check language use
- b) Check layout and punctuation
- c) Check spelling
- d) Check for unnecessary repetition
- e) Decide on the information for each paragraph
- f) Note down various ideas g) Select the best ideas for inclusion
- h) Write a clean copy of the corrected version.

If we compare writing and, for example, reading as two fundamental language skills, it should be noted that both of these skills are quite difficult to achieve. However, as stated L.G. Kuzmina “if we first of all expect pleasure from reading, then writing is rather associated with great effort and effort”. In order to motivate students to make these efforts and to give them the joy of creativity in the process letters, you can use the potential creative writing. The most important when teaching creative writing in English the following steps are presented in the language: 1) Express the purpose of writing the message 2) Consider the potential recipient of the message 3) Organize the material 4) Transfer information 5) Exchange ideas, thoughts 6) Convey meaning to the reader 7) Follow the sequence of presentation of thoughts 8) Use semantic links 9) Use a variety of grammatical and lexical

constructions 10) Avoid spelling and punctuation errors 11) Follow the etiquette of written communication in the English-speaking culture. Creative writing can be used at any stage of learning. First, you can offer students various types of supports in the form of visual and auditory clarity: objects, pictures, photographs, audio texts, songs, instrumental musical works, videos, as well as graphic visualization: instructions, poems, stories, ready-made samples of written speech. Gradually, they can be taught to compose letters, stories from the point of view of a hero or any subject about the history of his life, a written continuation of an interrupted story or a well-known literary work, writing mini-compositions or an essay on a selected quote or article. Also, business texts of an informational nature can be used for creative written work. Students are asked personal questions such as: What does this information mean to me?; How does this situation differ from the situation in my country (family, school)?; What would I do if I were them? Why Written creative assignments have a huge educational potential and can be used in every foreign language lesson. The teacher selects and applies them in the educational process, based on the learning objectives and the level of communication skills of students. We should not forget the three most important conditions when introducing creative writing in the classroom: learning objectives, principles, methods and techniques of learning, as well as learning control, i.e. assessment of the level of proficiency in this speech skill. One should understand the level of foreign written language proficiency as its correspondence not only normative linguistic and speech parameters, but also ethical, communicative and sociocultural requirements, necessary and sufficient to implement effective communication in writing . The following parameters can be proposed as criteria for evaluating written communications: 1. Content (correspondence to a given topic, situation, degree of disclosure of the main idea, argumentation); 2. Organization of the text (sequence, consistency, structuring, composition); 3. Style and register (formal/unofficial style, adequate case); 4. Language design (variety of lexical-syntactic and grammatical structures, spelling and grammatical correctness); 5. Connectivity (connection within and between sentences, proportionality of parts of the text); 6. Arrangement of parts of the text (margins, red line, volume); 7. General impression (interest of the addressee in the written text, positive effect). Domestic and International experience in the development of modern forms of foreign language activity control shows that it should be comprehensive and consist of communication-oriented control tasks.

References:

1. Попова Т.П. Коммуникативно-ориентированный контроль и самоконтроль на начальном этапе обучения иностранному языку в языковом вузе.//Testing And Assessment. Proceedings of the International Conference, Nizhny Novgorod. 2002 - С.57-60
2. Byrne D. Teaching Writing Skills. – Longman, 1988
3. Parrott M. Tasks for Language Teachers. – CUP, 1993 Vol. 29 (2022): Miasto Przyszłości 226 Miasto Przyszłości Kielce 2022
4. "The Main Difficulties in Learning a Foreign Language." International Journal on Integrated Education, vol. 2, no. 6, 2019, pp.23.239,doi:10.31149/ijie.v2i6.173.<https://journals.researchparks.org/index.php/IJIE/article/view/173>.
5. (2019). Satire against Hypocrisy in “The Alchemist”. Proceedings of The ICECRS, 3. <https://icecrs.umsida.ac.id/index.php/icecrs/article/view/268>.
6. M. S. Character description in John Webster,," The Duchess of Malfi". International Journal on Integrated Education.

УЧЕТ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ В ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТЕ, И ИХ ОШИБКИ

¹*Зиядуллаева Маишура Орзимурод қизи, ²Абдибаева Т.Х*

¹*Email: mashhura1410@gmail.com*

студент 1го курса факультета “ Бухгалтерский учет ” ТГЭУ

²*Руководитель,*

²*Номер телефона: +998935877421*

доцент кафедры “Финансовый учет и отчетность” ТГЭУ

Аннотация: Учет денежных средств в иностранном валюте в Узбекистане представляет собой сложный и многогранный процесс, связанный с необходимостью учетов курсовых разниц, переоценки валютных средств и соблюдения требований местного законодательства. И у указаны основные ошибки иностранных валют.

Ключевые слова: денежные средства, иностранная валюта, финансовая, суммовые разницы.

Annotation: Accounting for foreign currency funds in Uzbekistan is a complex and multifaceted process associated with the need to account for exchange rate differences, revaluation of foreign currency funds and compliance with local legislation. And the main errors of foreign currencies are indicated.

Key words: cash, foreign currency, financial, amount differences.

Учет денежных средств в иностранной валюте в Узбекистане важен для соблюдения правовых норм, обеспечения финансовой стабильности компаний и оптимизации бизнес-деятельности. Денежные средства виде валют также способствует успешной интеграции в международные рынки, что особенно актуально в контексте роста экспорта и электронной коммерции.

Мы можем внести к основным ситуациям возникновение потребности валютных операции, таких как: внешнеэкономическая деятельность, онлайн-коммерция, оплата международных услуг, зарубежные инвестиции, туризм и командировки, привлечение зарубежного финансирования, управление валютными рисками

-обучение и медицина за границей

Эти ситуации подчеркивают важность валютных операций для бизнеса и частных лиц, особенно в контексте глобализации экономики. Компании и

физические лица нуждаются в эффективной системе учета, чтобы грамотно управлять денежными потоками и минимизировать риски, связанные с изменениями валютных курсов. [найденно-интернете]

Можно отметить бухгалтерского учета по Приказу Министр Финансов Республики Узбекистан об утверждении национального стандарта бухгалтерского учета Республики Узбекистан (НСБУ №22) «Учет активов и обязательств, выраженных в иностранной валюте» и по 5200 счет по (НСБУ №21) [1]

В бухгалтерском учете с 1 января 2007 года отменено такое понятие как «суммовые разницы» (ПБУ 3/2006 «Учет активов и обязательств, стоимость которых выражена в иностранной валюте»).

Если смотреть со стороны закона РФ то можно отметить, что у них также с 1 октября 2011 года пунктом 4 статьи 153 НК РФ было установлено, что суммовые разницы в части НДС учитываются в составе внереализационных доходов или расходов.

Именно поэтому возникновении суммовых разниц в налоговом учете и курсовых в бухгалтерском программой «1С:Предприятия 8» автоматически формируются постоянные разницы, предусмотренные ПБУ 18/02 [2]

Несмотря на наличие нормативной базы, регулирующей учет валютных операций, практика показывает, что предприятия часто сталкиваются с рядом ошибок. Среди них выделяются неправильное применение валютных курсов, несоответствие требованиям национальных стандартов бухгалтерского учета (НСБУ), а также некорректное отражение валютных разниц.

В заключение, Для минимизации этих ошибок организациям необходимо повышать квалификацию бухгалтерского персонала, внедрять автоматизированные системы учета и регулярно проводить внутренний аудит. Только таким образом можно обеспечить точность финансовой отчетности, снизить риск санкций со стороны налоговых органов и повысить доверие со стороны зарубежных партнеров.

Список литературы:

1. <https://lex.uz/docs/726952>
2. <https://buh.ru/articles/kursovye-i-summovye-raznitsy-otrazhenie-v-uchete-v-sootvetstvii-s-pbu-18-02.html>

O'ZBEK XALQ MUSIQA MEROSI YOSHLAR MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI

Jo'rayev Xurshid Muradillayevich

Farg'ona davlat universiteti

"Musiqqa ta'limi va san'at" kafedrası magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek xalq musiqqa merosi yoshlar ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishdagi o'rni haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Ka'lit so'zlar: xalq, musiqqa, merosi, yoshlar, ma'naviy, dunyoqarash, shakllantirish.

Аннотация

В данной статье представлена информация о роли узбекского народного музыкального наследия в формировании духовного мировоззрения молодежи.

Ключевые слова: народ, музыка, наследие, молодежь, духовность, мировоззрение, формирование.

Annotation

This article provides information about the role of Uzbek folk music heritage in shaping the spiritual worldview of youth.

Words: folk, music, heritage, youth, spiritual, worldview, formation.

KIRISH

Hozirgi zamon o'zbek musiqqa ijodiyoti serjabha va ko'lami keng, usluban boy va rang-barang, rivojlangan va shiddatli jarayon sifatida gavdalanadi. Zotan, musiqiy madaniyatimiz juda qadim, betakror va noyob anhanalarga ega bo'lgani holda, zamona zayli bilan yangidan-yangi yo'nalish, shakl, janr, uslublar bilan yanada boyib bormoqda. Demakki, asrlar osha bizgacha yetib kelgan ardoqli navobaxsh merosimiz qatori bir necha avlod ijodkorlarining ko'rkam musiqiy anhanalari madaniy-ma'naviy mulkimizga aylandi. Har qanday san'at turi har xil vositalar orqali hayotiy voqelikni aks ettirishga qodir ekan, so'nggi yuz yillik mobaynida O'zbekiston musiqasining rivojlanishi nechog'lik murakkab va o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlarda kechganini yaqqol tasavvur qilish mumkin. Xususan, 20-yillardan e'tiboran kompozitorlikka xos ifoda vositalarining izchil joriy etila boshlanishi musiqiy madaniyatimizda musiqqa ijodkorligining yangi tizimi barpo etilishidan dalolat berdi.

Tabiiyki, tez orada o'zbek xalq ijodiyoti, An'anaviy bastakorlik hamda havaskorlik singari o'zaro chambarchas bog'liq qatlamlar bilan uzviy bog'liq ravishda milliy qadriyatlarimizga, «noAn'anaviy» kompozitorlik ijodkorligi muhim tarmoq sifatida qo'shiladi. Umumbashariy madaniy taraqqiyotga mos ravishda mazkur jabha o'lkamizda tarixan juda qisqa muddat ichida uzil-kesil shakllanib, samarali rivoj topganini alohida ehtirol etish lozim.

G'arbiy va SHarqiy Ovrupa mamlakatlari tajribasidan unumli foydalanibgina qolmay, o'zgacha yaratuvchanlik qonun-qoidalarini o'zlashtirish, uni o'zbek xalq musiqasining boy imkoniyatlari bilan mohirona payvand qilish maqsadida ilg'or kompozitorlarimiz nafaqat Markaziy Osiyo, balki SHarq mintaqasi doirasida ulkan yutuqlarni qo'lga kiritishga muvaffaq bo'ldilar.

Yangicha musiqiy uslubda noyob zamonaviy asar yaratish, jahon xalqlari musiqasi rivojlanishini hisobga olib, tobora yangidan - yangi ijodiy ufqlarni ochib berish bilan tavsiflanuvchi baynalminal jarayonga O'zbekiston o'z munosib ulushi bilan dadil kira oldi. Kasbiy ulg'ayish bosqichlarini tezkorlik bilan o'tab, har tomonlama yetuklik pallasiga ko'tarilishi bilan «O'zbek kompozitorlik maktabi» dunyo musiqasi madaniyatida o'ziga munosib o'rinni egallashga intildi.

Asosan XX asrning ikkinchi yarmida vujudga kelgan ana shunday ijodga moyillik darajasi ilgari ayri-holda bo'lgan ikki toifadagi musiqiy tafakkur anhanalarining o'lkamizda uzviy mushtarakligiga erishilganligi bilan ham xarakterlanadi. SHu boisdan ko'p ovozlik uslub ila bunyod etilgan turli janrlardagi badiiy jihatdan barkamol, mumtoz asarlar ma'naviy qadriyatlarimizning jahonshumul salohiyatini yanada oshirdi.

Musiqiy madaniyatimizning yangi yo'nalishi bo'lgan o'zbek simfonik musiqasi 70-80-yillarda peshqadam safga chiqib olganini eslab o'taylik. Bu o'rinda respublikamizda, qo'shni va qator xorijiy mamlakatlarda o'tkazilgan nufuzli madaniy tadbirlar, kontsert, ko'rik-tanlov hamda festivallarda katta muvaffaqiyat bilan ijro etilgan o'zbekona poemalar, syuitalar, uvertyuralar, fantaziyalar, cholg'u kontsertlar va simfoniyalar xalqaro musiqasi jamoatchiligi diqqat-ehtiborini qayta-qayta o'ziga jalb qilgan.

Bugungi kunda o'zbek musiqasi san'ati nafaqat asl An'anaviy ko'rinishlarida, balki kompozitorlik yo'nalishlarida ham xalqaro miqyosda tobora kengroq tan olinmoqda. Bu mahnodan sof cholg'u musiqasi, xususan, uning ancha murakkab sanalmish simfonik ijodiyoti alohida ehtiborga molik. Endilikda respublikamiz kompozitorligi shunchaki xilma xil musiqasi janrlarida yozish va izlanish tajribalaridan iborat bo'lmay, balki noyob anhanalariga, mumtoz namunalardan xazinasiga ega sarmahsul oqimdir. Uni turli yillarda xalqchil kuy ohanglar zaminida

yaratilgan noyob va betakror asarlar tashkil etadi. Zero, har qanday andozada bastalangan musiqaning milliylik, badiiy barkamollik, o'ziga xoslik, mazmundorlik, tahsirchanlik kabi fazilatlar hamisha qadrlidir.

Yuksak kasb mahorati, teran bilimdonlik, nozik did bilan ko'hna milliy anhanalarga tayanib yaratilgan asarlarning umri boqiyiligini birgina o'zbek simfonik musiqasi misolida yaqqol ko'rish mumkin.

Jumladan, 30-yillarning ikkinchi yarmida yaratilgan Aleksey Kozlovskiyning ovoz va simfonik orkestriga moslashtirilgan ehtirosli «Tanovar» poemasi, «Lola» syuitasi, Reyngolpd Glierning «Farg'ona bayrami» shodiyona uvertyrasi tinglovchilarga hamon olam-olam zavqu shavq bag'ishlab kelmoqda. Simfonik orkestr ishtirokida ijro etishga mo'ljallangan o'lmas kashfiyot darajasidagi asarlar orasida Mutal Burhonovning yakkaxon, xor va simfonik orkestr uchun «Alisher Navoiyga qasida»si, Muxtor Ashrafiy, Georgiy Mushelp, Sulaymon Yudakovlarning qator simfonik asarlari, Doni Zokirovning «Lirik poema»si, Boris Nadejdinning «Bolalarga» syuitasi, Ikrom Akbarovning «SHoir xotirasiga», «Epik poema»lari, «Samarqand hikoyalari» turkumi, Sayfi Jalilning «Samarqandnoma» simfoniyasi, To'lqin Qurbonovning simfonik kuylari, Mirsodiq Tojievning «SHoir sevgisi» poemasi va 19 ta muhtasham simfoniyalari, Mirxalil Mahmudovning 3 ta simfoniyasi, Nurilla Zokirov, Mustafu Bafoev, Rustam Abdullaev, Habibullo Rahimov, Bahrullo Lutfullaev va boshqa ijodkorlarning yutuqlari musiqiy madaniyatimiz ravnaqiga munosib hissa bo'lib qo'shildi.

Zaminimizdagi musiqa san'atining rivoji uch ming yilga borib taqaladi. O'tgan bu zalvorli davrlar mobaynida musiqiy madaniyatimiz juda ko'p marta o'zining uzoq rivojlanish davrini bosib o'tdi va xalqimiz ma'naviy boyligining negizi sifatida ezgulik va taraqqiyot uchun xizmat qildi. SHuning uchun ham biz juda boy, rang-barang, ko'lami keng, usluban xilma xil, qiymati chin mahnoda bebaho darajali ulug'vor musiqiy merosga egamiz.

O'rta asrlarda faqat mumtoz ijodkorlik qatlamida «O'n ikki maqom»dek muhtasham tizim, uning negizida shakllanib bizgacha yetib kelgan Buxoro va Xorazm maqom turkumlari, Farg'ona-Toshkent maqomlari, An'anaviy ijrochilik va surnay yo'llari, xalq bastakorlik ijodkorligi, musiqiy dostonchilik san'ati musiqiy madaniyatimizning sarchashmalari sifatida bahramand qilib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K.Azimov. O'zbekiston dirijyorlari. Toshkent 2001
2. R.Tursunov. Xalq musiqa ijodiyoti va adabiyoti Toshkent 2003.
3. R.Tursunov. S. Mannopov. An'anaviy qo'shiq ijrochiligi uslubiyoti. Ijod dunyosi nashriyoti 2003.

JADID MA`RIFATPARVARLARINING PEDAGOGIK QARASHLARI

Qodirov Farruxbek Mahamadjonovich

Farg'ona davlat universiteti

“Musiqqa ta’limi va san’at” kafedrasida magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma’rifatparvarlar xalqimizning donishmand farzandlari sifatida mustamlakachilik davrida Turkistonda hukmron bo’lgan ijtimoiy-siyosiy vaziyatni, xalqning ma’naviy holati darajasini yaxshi bilganlar. Mustaqillikka erishish uchun xalqning umumiy madaniy saviyasini davr talablari va imkoniyatlari darajasida rivojlantirish, xalqni yangi madaniyat, ma’rifatga chorlash zarurligini chuqur anglab etganlar.

Kalit so’zlar: pedagogika, musiqa, tarix, xalq, jadid, siyosat.

Аннотация. В этой статье просвещенные, как мудрые дети нашего народа, хорошо знали социально-политическую ситуацию, господствовавшую в Туркестане в колониальный период, уровень духовного состояния народа. Те, кто глубоко осознавал необходимость развития общего культурного уровня народа на уровне требований и возможностей эпохи, призыва народа к новой культуре, просвещению для достижения независимости.

Ключевые слова: педагогика, музыка, история, народ, Джадид, политика.

Annotation. In this article, the enlighteners, as Wise Children of our people, were well aware of the socio-political situation that prevailed in Turkestan during the colonial period, the level of the spiritual state of the people. To achieve independence, they deeply understood the need to develop the general cultural level of the people at the level of the requirements and capabilities of the era, to encourage the people to a new culture, enlightenment.

Keywords: pedagogy, music, history, folk, jadid, politics.

KIRISH

Turkistonda chor hukumati mustamlakachiligi siyosati tufayli ro‘y bergan fojiali voqea-xodisalarga qarama-qarshi ravishda ma’rifatparvarlik – jadidchilik harakati dunyoga keldi. Ma’rifatparvarlarning ijtimoiy-siyosiy, falsafiy, ma’naviyaxloqiy g‘oyalar, fikr-muloxazalari o‘sha murakkab tarixiy sharoitlarda shakllandi va rivojlandi.

Xalqni Evropa mamlakatlari madaniyati, fan-texnika yutuqlari, ilg‘or tajribalari bilan tanishishga tinimsiz ravishda da’vat etganlar. Bilimli, madaniyatli,

ma'naviyatli millat va xalq juda katta ijtimoiy kuchga aylanishini ma'rifatparvarlar birinchilardan bo'lib tushunib etganlar. «Asta-sekin ma'rifatchilikdan jadidchilik o'sib chiqdi va u ma'lum darajada siyosiy masalalarni olg'a sura boshladi. Yangi talim-tarbiya, yangi maktab, yangi maorif, uni boshqarish, madaniy targ'ibot, tashkilotchilik, masalalari asosiy o'ringa ko'tarildi. Yangiliklarga asoslangan holda rus va eski maorifdan farq qiluvchi fikr-g'oyalar oldinga surildi, ular mahalliy matbuot, turli kitoblar orqali keng targ'ib qilindi. Bu madaniyatdagi mustamlakachilikka qarshi mustaqillikka xalq ongini oshirish, o'z ahvolini yaxshilashga intilishning ko'rinishlaridan edi». Jadidchilikning asosiy mohiyati millatni koloqlik, xurofot botqog'idan chiqarishga qaratilgan.

XX asr o'zbek maorifi va madaniyati, qolaversa, bugungi mustaqillik tafakkurimiz, ehtimolki, shu jadidlar oldida burchlidir. «Usuli jadid», «usuli savtiya» nomlari bilan shuxrat topgan yangi maktabni Turkistonda shular tashkil qilganlar. Shular birinchi bo'lib zamonaviy oliy maktab g'oyasini ilgari surdilar, o'nlab jamiyatlar, shirkatlar uyushtirib, ular yordamida qanchadan-kancha yoshlarni taraqqiy qilgan Evropa mamlakatlariga o'qishga yuborishga muvaffaq bo'ldilar. O'zbek teatrining birinchi g'ishtini ko'ygan, nashru matbuotini boshlab bergan ham shulardir.

Jadidlar o'z hisoblaridan maktablar ochib, yosh avlodni istiqloqlga tayyorladilar, she'r va maqolalar, sahna asarlari orqali milliy ongni shakllantirishga, milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini singdirishga urindilar.

XIX asr oxirlari va XX asr boshlarida Turkistonda vujudga kelgan jadidlik harakatlarining tepasida Maxmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdulla Qodiriy, Co'fizoda, Xamza, Sadridin Ayniy, Tavallo singari xalqimizning o'nlab fidoiy farzandlari, shoiru adiblari, davlat va siyosat arboblari turgan edilar.

Behbudiy o'z uyida ochilgan "usuli jadid" maktabining butun moddiy xarajatlarini o'z gardaniga oladi «Padarkush»ning sahnaga qo'ilishidan kelgan asosiy daromadni Samarqand, Qo'qon, Namangan, Toshkent, Kattaqo'rg'on va boshqa shaharlardagi "usuli jadid" maktablariga hadya qildi, bu maktablar uchun o'zi «Muntaxabi jo'g'rofiya umumiy» («Qisqacha umumiy jo'g'rofiya»), «Madxali jo'xrofiya umro-qiy» («Ahli jo'g'rofiyasiga kirish»), «Muxtasari jo'g'rofiyai Rusiy» («Rusiyaning qisqacha jo'g'rofiyasi»), «Kitobul aftol» («Bolalar maktubi»), «Muxtasari tarixi islom» («Islomning qisqacha tarixi»), «Amaliyati islom» va «Yangi hisob» darsliklarini yaratdi va o'z mablag'iga matbaa ochib, maktab uchun darslik va qo'llanmalarini tekinga bosib tarqatadi. Samarqanddagi birinchi

musulmon kutubxonasi va qiroatxonaning asosiy mablag‘i ham uning hisobidan chiqqan edi.

Foydalanilgan adabiyot:

1. Ibrohimov O.A. «O‘zbek xalq musiqa ijodi» (metodik tavsiyalar I qism), Toshkent, 1994 y. – 62 b.
2. Ibrohimov O.A. Maqom va makon. Movarounnahr, Toshkent, 1996 y.96 b.
3. .H.Hamidov. «Markaziy Osiyo xalqlarining ilk o‘rta asrlar san’ati tarixidan»

CHOLG'U IJROCHILIGINING YOSHLAR MA'NAVİY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDAGI KO'NIKMA VA MALAKALARI

Raxmonov Sobitjon Abduraxim o'g'li

Farg'ona davlat universiteti

"Musiqqa ta'limi va san'at" kafedrasi magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada cholg'u ijrochiligining yoshlar ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishdagi ko'nikma va malakalari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: cholg'u, ijrochi, yoshlar, ma'naviy dunyoqarash, shakllantirish, ko'nikma, malaka.

Аннотация

В данной статье представлена информация об умениях и навыках инструментального исполнительства в формировании духовного мировоззрения молодежи.

Ключевые слова: инструмент, исполнитель, молодежь, духовное мировоззрение, формирование, умение, квалификация.

Annotation

This article provides information about the skills and competencies of Instrumental Performance in shaping the spiritual worldview of young people.

Keywords: instrument, performer, youth, spiritual worldview, formation, Skill, Qualification.

KIRISH

Bugun san'at dargohiga ilk bor qadam qo'ygan yosh yigit va qizlar musiqa san'ati sirlarini astoydil o'rganyaptilar. Ma'lumki, respublikamizning barcha musiqa dargohlarida turli ansambllar qatori o'zbek xalq cholg'ulari darslari ham olib boriladi. Cholg'u ijrochiligi darslarida ishtirok etish yosh musiqachilar uchun katta ijrochilik maktabini o'tashi shak-shubhasiz. Cholg'u ijrochiligi va ansamblida cholg'uda fortepiano jo'rligida ijro etish, ikki yoki undan ko'proq cholg'ularning birgalikda, ya'ni jo'rlikda ijro etishi ansambl deyiladi. Faqat unison chaladigan cholg'ular guruhi ansambl bo'libgina qolmay balki, duet, trio, kvartet, kvintet, sekstet va har xil tarkibdagi orkestrlar ham o'zaro ansambl bo'lib ijro etadilar. Musiqa oliygohlari va ixtisoslashgan san'at maktablarining ansambl sinflarida

cholg'uchilar soniga, cholg'ular turiga qarab dutorchilar, rubobchilar ansambli yoki o'zbek cholg'ulari ansambllarini tuzish mumkin. Bunday sharoitda ish boshlagan o'qituvchi yoki ansambl rahbari o'quvchilarning qobiliyati, egallagan bilim va ko'nikmalari hamda professional tayyorgarligini hisobga olgan holda mashg'ulotlarni olib borishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Dastlabki, mashg'ulotlardan cholg'ularning yaxshi sozlanishiga alohida e'tibor berib talabalarni muntazam ravishda umumiy sozni tiniq, toza bo'lishiga o'rgatib borish zarur. Bu esa o'quvchilarning eshitish qobiliyatlarini yanada rivojlanishiga yordam beradi. Yosh sozandalar mutaxassislik darslarida cholg'uda chalish ko'nikmalarini, ijrochilik mahorati sir-asrorlarini chuqurroq o'zlashtirish bilan birga ko'plab asarlar bilan tanishadilar, ularni yaratgan mualliflar haqida ma'lumotlarga ega bo'ladilar. Yakka ijrodan farqli o'laroq ansambl ijrochiligi darslarida o'quvchilar ansambl bo'lib chalish, ya'ni birgalikda hamnafas bo'lib chalish sir-asrorlarini o'zlashtirib boradilar. Bunda sozanda faqat o'z cholg'usinigina eshitib qolmasdan, balki boshqa sozlarning tovushini ham eshita olishi hamda umumiy ijroni eshita olish va o'z cholg'usining tovushini jamoa ijrochiligiga mos ravishda boshqara olish ko'nikmalarini o'zlashtirib boradi. Shu bilan birga faqat o'z sozining ijro imkoniyatlarini chuqur o'rganib qolmasdan, qolgan barcha sozlarning o'zigagina xos bo'lgan tovush, tembr, koloritik hamda ijro imkoniyatlarini ham o'zlashtirib, o'rganib boradilar. Ma'lumki, ansambl ijrochiligi darslari amaliy mashg'ulotlar sirasiga kiradi. Shunday ekan talabalar o'quv davridan boshlab o'quv yurti doirasida turli xil konsertlarda va har xil tadbirlarda o'z ijrolari bilan muntazam ishtirok etadilar. Bu esa ularning kelajakda mohir sozanda bolib yetishishlarida va ijrochilik faoliyatini davom ettirishlarida asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Ansambl mashg'ulotlarida har xil yakkanavoz cholg'ularga hamda xonandalarga, jo'rnavozlik qilish talabalarga ashula yoki ijro etilayotgan asar matni bilan tanishish, turli asarlarni ijro etish sirlarini o'zlashtirish bilan birga mutaxassislik va boshqa darslarda olgan ma'lumotlarining kengayishiga imkoniyat yaratadi. Ayni paytda cholg'uchilar ansambllida ijrochilik faoliyatini olib boradigan har qanday sozanda, mutaxassislik darslarida yakka tarzda olgan bilimlaridan va yakkanavoz ijrochilikdan farqli o'laroq musiqani chuqurroq o'rganadi, musiqiy tafakkuri yanada kengayadi, musiqani sezish, his qilish qobiliyatlari rivojlanadi. Natijada kelgusida bo'lajak sozanda sifatida turli xil jamoalarda ishlash ko'nikmalari shakllanib boradi. O'zbekistonda ko'p yillardan beri salmoqli ijod qilib kelayotgan Bahor, O'zbekiston, Zarafshon ashula va raqs ansambllari, Yu. Rajabiy nomidagi maqomchilar ansambli, O'zbekistonda maqomchilar ansambllari kabi ijodiy jamoalarning faoliyatiga nazar tashlab, ular

ijrosidagi musiqalami tahlil qilib ko'rsak bu ijrolardagi nafislik, umumiy jo'rnavozlik, dinamika, sozandalarning o'zaro bir-birlarini va musiqani qanchalik teran his qiishlarini kuzatishimiz mumkin. Bunday ansambllarda uzoq vaqt ishlagan sozandalar faqat mohir sozandalargina bo'lib qolmasdan, o'zbek xalq musiqasi, bastakorlarimiz asarlarini yoki shashmaqom asarlarining puxta bilimdoni bo'lib yetishganliklarining guvohi bo'lamiz. Ushbu qo'llanmaga kiritilgan asarlar ansambl ijrochiligi uchun to'plangan bo'lsa-da, asarlarni ansambl bo'lib ijro etganda, albatta, ansamblning tarkibidan, sozandalarning ijrochilik mahoratlaridan kelib chiqqan holda, asarning ma'lum bo'laklarini biror-bir yakka sozda yoki bir necha sozlar guruhida, shuningdek bir xil sozlarda oktava qilib chalish maqsadga muvofiq bo'lib, bu kuyning yanada jozibaliroq, yorqinroq jaranglashiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyot:

- 1.Sh.Raximov. – “Dutor ” oquv qollanma T. 2007 yil
- 2.Sh.Raximov, Sh.S.Yusupov. “Cholgu ijrochiligi”. T., 2012 yil
- 3.Sh.Raximov, A.Saidov. “Cholgu ansambli”. T., 2012 yil

HUMAN DEVELOPMENT: PSYCHOLOGICAL, SOCIAL, AND EMOTIONAL FOUNDATIONS

*Chirchik State Pedagogical University
Faculty of tourism*

Student: Xidirboyeva Laylo Rustam qizi

Teacher: Matenova Feruza

Abstract: This article explores various aspects of the human development process. Psychological factors, social compatibility, emotional intelligence and values are analyzed as important components of development. Through these processes, the interaction of a person with the individual and the society expands. World-renowned studies and theories have been analyzed to cover this topic.

Key words: human development, psychology, social compatibility, emotional intelligence, values.

Introduction

Human development is a complex process that includes intellectual, emotional and social aspects. Understanding this process is the basis of personal and social development. Research by scientists such as psychologist Erik Erikson, Abraham Maslow, and Daniel Goleman shows that each stage of development has a significant impact on the formation of a person. This article examines key components of development, such as psychological foundations, social compatibility, emotional intelligence, and values.

The main part

Psychological Foundations

Psychological factors of human development are related to cognitive processes, motivation and emotional stability. According to Maslow's "Hierarchy of Needs" theory, a person first seeks to satisfy physiological needs, and then moves on to self-development. And Vygotsky connects development with social factors, in which the learning process takes place in cooperation.

Social Compliance and Values

The formation of social compatibility and value system is of great importance in the development of a person. Hofstede studied the influence of collectivism and individualism on personal development in the theory of cultural

dimensions. Durkheim emphasized the role of social harmony in ensuring stability in society.

Emotional intelligence

Emotional intelligence is an important factor in personal and social success. Goleman's research shows that individuals with high emotional intelligence manage their emotions effectively and influence others.

Stress Management

Stress management has a great impact on the psychological stability and development of a person. Research shows that mindfulness techniques are effective in reducing stress.

Social Networks and Development

Modern technologies, including social networks, can have positive and negative effects on personal development. Research shows that while they boost creativity and connections, they can also increase psychological pressure.

Summary

Human development is a continuous and multifaceted process. Factors such as psychological factors, social compatibility, emotional intelligence and stress management are crucial in the intellectual, emotional and social formation of a person. These studies and theories provide direction in self-awareness and development of a person.

References:

1. Maslow, A. H. *Motivation and Personality*. Harper & Row, 1954.
2. Erikson, E. H. *Identity and the Life Cycle*. W. W. Norton & Company, 1963.
3. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978.
4. Hofstede, G. *Culture's Consequences*. SAGE Publications, 2001.
5. Durkheim, E. *The Division of Labor in Society*. Free Press, 1893.
6. Goleman, D. *Emotional Intelligence*. Bantam Books, 1995.
7. Salovey, P., & Mayer, J. D. "Emotional Intelligence." *Imagination, Cognition, and Personality*, 1990.
8. *Positive Psychology Journal*. Mindfulness and Stress Management, 2021.
9. Pew Research Center. "Social Media and Mental Health", 2020.
10. World Values Survey. *Global Cultural Trends*. WVS Database, 2022.

EDUCATION AND TEACHING DEVELOPING WRITING SKILLS FOR TEACHING ENGLISH

Chirchik state pedagogical university
Sultanbayeva Jayna Quanishbay qizi
@sultanbayevajayna525@gmail.com
Teacher: Khazratkulova E'zoza Ismat qizi

Abstract: This article examines contemporary approaches to developing writing skills in English language teaching, highlighting the importance of writing for both students and educators. It discusses methods such as the Process writing approach, which emphasizes drafting and revising, and the Genre-Based Approach, which teaches students to adapt their writing to various contexts. Collaborative Writing is presented as a means to promote peer feedback and social learning, while writing workshops offer interactive spaces for students to share their work and receive constructive criticism. The article includes insights from notable figures such as Donald Murray, John Swales and Lev Vygotskiy, reinforcing the idea that effective writing instruction fosters clearer communication and prepares students for diverse writing tasks in academic and professional settings.

Key words: Writing skills, Teaching methods, Process Writing Approach, Genre-Based Approach, Collaborative writing, writing workshops, Use of technology, Reflective writing, Assessments and Feedback, writing skills in English language teaching, Developing writing skills, Language learning, Academic writing, Professional writing, Students writing skills.

Introduction:

Writing is a key in learning any languages, especially English. It allows students to share their thoughts, express their ideas, and communicate effectively. In today's world, being able to write well in English is crucial for success in university, work, and everyday life. Strong writing skills can help students achieve academic goals, open job opportunities, and give them a way to express themselves. Learning to write well helps students organize their ideas and communicate them clearly. Writing also encourages creativity, allowing students to explore their thoughts and develop their unique voice. As students practice writing, they learn to think critically about what they want to say and how to say it. In this article, we will explore several modern teaching methods that help students develop their writing skills.

Understanding the Process Writing Approach. The process writing approach teaches students that writing is not just a one-time activity but a process with different steps. These steps include brainstorming ideas, drafting, revising and editing. By going through these stages, students understand that writing takes time and effort to improve. Donald Murray a well known expert in writing, said, "Writing is rewriting."

The first draft reveals the art; revision reveals the artist.” This means that the more students review and revise their writing, the better it becomes. Teachers can guide students through each stage of the process, helping them with their ideas, organizing their thoughts, and improving their grammar and structure. By doing this, students learn that good writing doesn’t happen overnight but grows with practice. According to Richards and Renandya “The act of writing involves generating ideas, organizing them coherently, revising them for clarity and correctness and editing them to ensure an accurate grammar”

Exploring the Genre-Based Approach. The Genre-Based Approach help students understand different types of writing, known as genres. These could be stories, essays, reports, letters or other forms of writing. Each genre has its own rules and learning them helps students write for different purposes and audiences. John Swales, an expert in this field, said, “Genres re not just forms; they represent shared goals within a discourse community.” This means that different types of writing have different purposes and learning how to write in each genre makes communication more effective. Hyland also stresses the importance of genre knowledge, noting, “Genre approaches offer students explicit instruction on how language works to communicate meaning in specific contexts.” This means that understanding genres allows students to write more effectively in different situations.

Implementing Collaborative Writing. Collaborative writing is a method where students work together to complete a writing task. This help them share ideas, learn from each other, and improve their teamwork skills. Collaborative writing encourages discussion and allows students to give feedback to one another. Lev Vygotsky, a psychologist famous for his ideas on learning, said, “What a child can do cooperation today, he can do alone tomorrow.” This means that students learn better by working together and over time, they will be able to apply what they learned on their own. Research supports explains that “Collaborative writing leads to greater engagement with the writing process and enhances the quality of the written product”. Teachers can use group projects where students work together to write an essay or story. This is not only improves their writing but also builds their confidence in sharing and receiving feedback from others.

Engaging in writing workshops. Writing workshops create a space where students can share their writing with others and receive helpful feedback. In workshops, students present their drafts and both peers and teachers give suggestion on how to improve. This helps students understand their strengths and areas for improvement. Peter Elbow, an expert on writing said, “The most effective way to improve student’ writing is to give them lots of practice with feedback.” By receiving feedback, students learn how to improve their writing and make it cleaner, more detailed and more polished. Teachers can hold regular writing workshops in the classroom, where students review each other’s work in a positive and constructive way. Hyland also emphasizes the importance of feedback, stating, “Teachers and

peer feedback are essential in helping students refine their drafts and make their writing clearer”.

Utilizing Technology in Writing Instruction. Technology has become an important part of modern education and writing instruction is no exception. Tools like word processors, grammar checkers and collaborative platforms like Google Docs help students write more easily and receive instant feedback. George Siemens, who studied the impact of technology on learning, said “The tools we use to communicate and share knowledge have changed dramatically.” By using technology in writing lessons, teachers can make writing more engaging and interactive for students. Chapelle highlight how digital tools can enhance learning, noting, “Technology supports language learning by creating authentic contexts for writing and giving learners access to real-time feedback.” Teachers can introduce students to these tools to make the writing process more dynamic and efficient.

Assigning Focused Writing tasks. Focused writing tasks help students develop specific writing skills, such as persuasive writing, storytelling or descriptive writing. By giving students clear goals for their writing, teachers can help them practice and improve their skills step by step. Richard Paul, an expert in critical thinking, said, “To write well, one must think well.” Focused writing tasks encourage students to think carefully about what they are writing and how to organize their thoughts. According to Nation “Effective writing instruction should involve specific tasks that build on learners’ existing knowledge and help them develop the skills they need to communicate effectively.” Teachers can assign different types of writing tasks to improve students’ s skills in various areas.

Focusing on Assessments and Feedback. Feedback is an essential part of learning to write well. It shows students what they are doing right and where they can improve. Teachers should provide feedback that is both encouraging and helpful so that students feel motivated to keep improving. Grant Wiggins, an expert in assessments, said, “Good assessment is about teaching, not testing. This means that feedback should focus on helping students learn, rather than just giving them a grade. Brown adds, “Effective feedback should be timely, specific and provide clear guidance on how students can improve their work.”

Encouraging reflective writing. Reflective writing helps students think about their writing process and what they have learned. When students reflect on their writing, they become more aware of their strengths and challenges, which helps them improve over time. David Boud, a leader in reflective learning, said, “Reflection is a key component in learning, as it helps learners make sense of their experiences.” Reflective writing encourages students to take ownership of their learning think carefully about their progress. Teachers can ask students to keep a reflective journal where they write about what they find difficult or easy in writing, how they can improve and what goals they want to achieve. His practice help students stay focused

on their development and recognize their achievements. This practice helps students stay focused on their development and recognize their achievements along the way.

Conclusion. Mastering writing skills is essential in language learning, as it allows students to communicate effectively and think critically. By implementing varied, students-centered approaches, educators can make writing an engaging and manageable process, helping students gain confidence and proficiency. Writing is not only about producing correct sentences; it's a journey of self-expression and personal growth that strength both language skills and cognitive development. As students progress in their writing, they also improve their creativity, analytical abilities and understanding of diverse perspectives skills that are valuable beyond the classroom. When teachers create a supportive, interactive environment for writing, students become more comfortable with challenges and motivated to improve. Writing skills empower students to navigate academic and real-life contexts with clarity and purpose, equipping them with tools to express their idea in any settings. Effective teaching methods encourage learners to see writing as an adaptable skill, valuable in their academic pursuits and future careers. This holistic approach in teaching writing ultimately transforms students into thoughtful, confident writers capable of making meaningful contributions to their communities and the broader world.

References:

1. Boud, D. (1985) *Reflection: Turning Experience into Learning*. Routledge.
2. Elbow, P. (1998) *Writing Without Teachers*.
3. Murray, D. (1972) *Teach Writing as a Process, Not Product*.
4. Paul, R. *Critical thinking: Tools for Taking charge of Your Professional and Personal Life*.
5. Siemens, G. (2005) *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age*.
6. Swales, J. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*.
7. Vygotsky, L. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*.
8. Wiggins, G. (1998) *Educative Assessment: Designing Assessment: Designing Assessments to Inform and Improve students*.

EDTECH TOOL FOR COLLABORATION: FOSTERING COMMUNICATIONS IN REMOTE LEARNING ENVIRONMENT

Jumabayeva Laylo Janibekovna

Chirchik State Pedagogika University, Faculty of Tourism, 1 st-year student of Foreign Language and Literatur: English Language program

Abstract

This study explores the role of EdTech tools in enhancing collaboration and communication within remote learning environments. With the rapid shift to online education, effective interaction among students and educators has become a cornerstone of successful learning experiences. This article examines the key features of collaborative EdTech tools and their capacity to address challenges such as geographic isolation, limited engagement, and fragmented communication. By analyzing case studies and empirical data, it highlights how these tools foster dynamic interactions, support teamwork, and promote inclusivity in virtual classrooms. The findings reveal that strategically implemented EdTech solutions not only bridge communication gaps but also enhance overall learning outcomes. This paper concludes with recommendations for educators and policymakers to leverage such technologies effectively, ensuring sustainable and inclusive remote education.

Keywords: EdTech tools, technologies, limited engagement, Skill Development

Introduction

The COVID-19 pandemic has accelerated the global adoption of remote learning, compelling educators and students to navigate new technologies for effective collaboration and communication. While remote education offers flexibility, it also presents challenges such as reduced engagement, geographic barriers, and limited face-to-face interaction. The integration of educational technology (EdTech) tools has emerged as a critical solution to address these challenges, fostering dynamic collaboration and improving communication among learners and educators. The Importance of Communication in Remote Learning Effective communication is the foundation of successful education. In traditional classrooms, students and educators interact directly, enabling immediate feedback and fostering a sense of community. However, remote learning often diminishes these elements, leading to potential disengagement and isolation among students. Research by Bao (2020) highlights that interaction, both synchronous and

asynchronous, significantly impacts the effectiveness of online education, emphasizing the need for robust communication channels.

EdTech Tools for Collaboration: EdTech tools designed for collaboration facilitate seamless communication, teamwork, and knowledge sharing in virtual environments. Key tools include:

1. **Learning Management Systems (LMS):** Platforms like Moodle, Blackboard, and Canvas offer features such as discussion forums, group assignments, and real-time feedback mechanisms. LMS tools integrate multiple functions into a single interface, enabling efficient communication and resource sharing.

2. **Video Conferencing Tools:** Zoom, Microsoft Teams, and Google Meet provide real-time audio-visual communication, replicating the interactive nature of physical classrooms. Breakout rooms in these platforms enable smaller group discussions, fostering deeper engagement.

3. **Collaborative Software:** Tools such as Google Workspace and Microsoft Office 365 empower students to co-create documents, presentations, and projects in real time. These platforms also include commenting features, enabling ongoing feedback and discussion.

4. **Project Management Tools:** Applications like Trello, Asana, and Miro help students organize tasks, track progress, and collaborate on group projects, promoting accountability and teamwork.

5. **Social Learning Platforms:** Platforms like Edmodo and Slack integrate social media features into educational contexts, encouraging informal interactions that enhance peer learning.

Benefits of Collaborative EdTech Tools. Collaborative tools offer numerous advantages, including:
Enhanced Engagement: Real-time collaboration features keep students actively involved in learning activities.
Improved Accessibility: Tools are often accessible across devices, ensuring equitable participation regardless of location.
Skill Development: By using collaborative tools, students develop critical 21st-century skills such as digital literacy, teamwork, and communication.

Inclusivity: Features like captioning, multilingual support, and customizable interfaces accommodate diverse learning needs.

Challenges and Limitations. Despite their benefits, EdTech tools are not without challenges. Students and educators may face technical difficulties, including connectivity issues and lack of familiarity with the tools. Furthermore, excessive reliance on technology can lead to "Zoom fatigue" and reduced motivation (Nadler,

2020). Addressing these challenges requires targeted training, infrastructure development, and mindful integration of technology into curricula.

Case Studies and Best Practices. Numerous institutions have successfully implemented collaborative EdTech tools. For example, during the pandemic, the University of Melbourne adopted Microsoft Teams for group projects, resulting in improved communication and higher student satisfaction. Similarly, schools in Finland incorporated Padlet for brainstorming and sharing resources, demonstrating the potential of user-friendly platforms to enhance learning outcomes (Andersson, 2021).

Conclusion

EdTech tools for collaboration play a pivotal role in overcoming the communication challenges of remote learning environments. By fostering dynamic interactions and enabling teamwork, these tools bridge the gap between educators and students, ensuring a more inclusive and effective learning experience. Moving forward, educators and policymakers should prioritize the integration of accessible, user-friendly technologies, supported by adequate training and infrastructure investments.

References:

- 1) Bao, W. (2020). COVID-19 and online teaching in higher education: A case study of Peking University. *Human Behavior and Emerging Technologies*, 2(2), 113–115.
- 2) Nadler, R. (2020). Understanding "Zoom fatigue": Theories and solutions. *Psychology Today*.
- 3) Andersson, S. (2021). Digital learning tools in Finnish schools: Collaborative learning during COVID-19. *European Journal of Education Technology*.

ONG VA ONGSIZLIK

Rahmatullayeva Dilyora Musurmon qizi

DTPI Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 106-BT-guruh talabasi

Rahmatuullayevadilyora@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola ong va ongsizlik tushunchalarini psixologik va falsafiy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Ong insonning tashqi va ichki dunyo haqidagi ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash va ularga munosabat bildirish qobiliyati sifatida tasvirlanadi. Maqolada ongning asosiy vazifalari, uning qaror qabul qilish va o'zini anglashdagi roli ko'rib chiqiladi. Ongsizlik esa, odamning ba'zi xatti-harakatlari va qarorlarining sabablarini anglamasdan amalga oshirilishi sifatida tushuntiriladi, uning psixologik va nevrologik asoslari ta'riflanadi. Shuningdek, ong va ongsizlik o'rtasidagi o'zaro aloqalar va bu ikki holatning insonning xulq-atvoriga ta'siri tahlil qilinadi. Maqola, ong va ongsizlikni o'rganishning ahamiyatini, ayniqsa, inson psixologiyasini va xatti-harakatlarini tushunishdagi muhimligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. istak, hissiyot, ongsiz, tuyg'u, nevrolog, his-tuyg'u, psixika, falsafiy, xulq-atvor.

Аннотация: В данной статье анализируются понятия сознания и бессознательного с психолого-философской точки зрения. Сознание описывается как способность человека получать, обрабатывать и реагировать на информацию о внешнем и внутреннем мире. В статье рассматриваются основные функции разума, его роль в принятии решений и самосознании. Бессознательное состояние объясняется как осуществление определенных действий и решений человека без понимания причин, описываются его психологические и неврологические основы. Также анализируется взаимодействие сознания и бессознательного и влияние этих двух состояний на поведение человека. В статье подчеркивается важность изучения разума и бессознательного, особенно в понимании психологии и поведения человека.

Ключевые слова: желание, эмоция, бессознательное, эмоция, невролог, эмоция, психика, философское, поведение.

Abstract. This article analyzes the concepts of consciousness and unconsciousness from a psychological and philosophical point of view. Consciousness is described as a person's ability to receive, process and react to information about the external and internal world. The article examines the main

functions of the mind, its role in decision-making and self-awareness. Unconsciousness is explained as the implementation of certain actions and decisions of a person without understanding the reasons, and its psychological and neurological foundations are described. Also, the interaction between consciousness and unconsciousness and the influence of these two states on human behavior are analyzed. The article highlights the importance of studying the mind and the unconscious, especially in understanding human psychology and behavior.

Key words: desire, emotion, unconscious, emotion, neurologist, emotion, psyche, philosophical, behavior.

Kirish qism. Ong va Ongsizlik Mavzusi: Falsafiy va Psixologik Tahlil

Ong va ongsizlik inson tafakkurining asosiy tushunchalaridan hisoblanadi. Bu mavzu ko'plab falsafiy, psixologik va nevrologik tadqiqotlarga asos bo'lgan bo'lib, insonning qanday qilib o'zi va atrofidagi dunyo haqidagi ma'lumotlarni qabul qilishi, qayta ishlashi va bu jarayonlarda ong va ongsiz holatlarning roli qanday ekanligi haqida muhim savollarni keltirib chiqaradi.

1. Ongning Ta'rifi va Vazifalari

Ong — bu insonning tashqi dunyo va ichki holatlari haqida ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash va ularga munosabat bildirish qobiliyati. Ongning eng muhim vazifasi — dunyo haqidagi ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va xulosa chiqarishdir. Bu orqali inson qarorlar qabul qilish, o'zini anglash va jamiyat bilan o'zaro aloqada bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Psixologik nuqtai nazardan, ong insonning hozirgi vaqtdagi fikrlari, hissiyotlari, his-tuyg'ulari va maqsadlari bilan bog'liqdir. Inson ongi o'zgaruvchan bo'lib, yangi ma'lumotlarni qabul qilish va eski fikrlarni tahlil qilishda doimiy ravishda faoliyat yuritadi.

2. Ongsizlik: Tushunchasi va Xususiyatlari

Ongsizlik esa, ongli faoliyatning aksi bo'lib, bu — odamning ma'lum bir voqea yoki jarayonni bilmasligi, lekin shu bilan birga u holatni amalga oshirishi. Ongsizlikning eng muhim xususiyatlaridan biri — insonning o'z faoliyatining sabablarini va maqsadlarini bilmasligi yoki anglamasligidir.

Sigmund Freyd ongsizlikni insonning ichki istaklari, qorong'u hissiyotlari va repressiya qilingan xotiralari bilan bog'liq deb hisoblagan. Uning fikricha, ongsiz qatlamda insonning hozirgi ongida noqulay yoki zararli bo'lib ko'ringan fikrlar, hissiyotlar va istaklar yashirinadi. Bu istaklar va hissiyotlar odamning kundalik faoliyatiga ta'sir qiladi, lekin ular ongli ravishda sezilmaydi.

3. Ong va Ongsizlik O'rtasidagi Munosabat

Ong va ongsizlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish uchun, bu ikki holatning o'zaro interaksiya qilishini tahlil qilish zarur. Bir tomondan, ong insonning dunyo haqidagi idrokini boshqaradi, boshqa tomondan, ongsizlik xulq-atvor, qarorlar va harakatlarga ta'sir qiladi, lekin inson bu ta'sirlarni anglamaydi. Misol uchun, ba'zi xatti-harakatlar yoki tanlovlar ongsiz hissiyotlar yoki ichki istaklar asosida amalga oshiriladi, bu esa odamning o'zi tomonidan sezilmasligi mumkin.

Ong va ongsizlikni bir-biridan ajratish qiyin, chunki ular bir-birini to'ldiradi. Masalan, biror kishining hozirgi ongida ma'lum bir maqsad yoki fikr bo'lishi mumkin, lekin bu maqsadga erishishda ongsiz omillar, masalan, o'tgan tajribalar yoki o'ziga xos ichki qarshiliklar, muhim rol o'ynashi mumkin.

4. Ong va Ongsizlikni O'rganishning Muhimligi

Ong va ongsizlikni o'rganish nafaqat inson psixologiyasi, balki falsafa, neurofiziologiya va kognitiv fanlar uchun ham muhimdir. Bu mavzuni o'rganish insonning qaror qabul qilish jarayonlarini tushunishga yordam beradi, xususan, insonning xatti-harakatlarini tushunish va boshqarish uchun zarur bo'lgan bilimlarni taqdim etadi.

Ongni o'rganish orqali odam o'z ichki dunyosini yaxshiroq tushunishi va o'z xatti-harakatlarini nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ongsizlikni o'rganish esa insonning his-tuyg'ulari va istaklarining nimalarga ta'sir qilishini aniqlashda foydalidir.

Xulosa

Ong va ongsizlik inson psixikasining markaziy qismlarini tashkil etadi va ularning o'zaro munosabati juda murakkabdir. Ong bizga dunyoni bilish va unga munosabat bildirish imkonini berar ekan, ongsizlik ko'pincha o'zimizning xatti-harakatlarimizni va qarorlarimizni tushunishdagi noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Ularning o'zaro bog'lanishini va har birining o'ziga xos rolini tushunish orqali, insonning tafakkuri va xulq-atvorini yanada chuqurroq anglashimiz mumkin

XulosaOng: Inson ongining faoliyatiga asoslangan holatdir. Bu, o'zimizning fikrlarimizni, hissiyotlarimizni, tajribalarimizni va qarorlarimizni anglash va boshqarish qobiliyatimizni o'z ichiga oladi. Ong bizning atrof-muhitimizga qarshi reaksiyalarimizni, o'ylashimizni va hayotdagi maqsadlarimizni belgilashga yordam beradi.

Ongsizlik: Ongning faoliyatining yo'qligi yoki sustlashishi. Ongsizlik, insonning bilishi va anglashini cheklab, xatti-harakatlarining avtomatik bo'lishi mumkin. U ayrim ruhiy holatlar yoki patologiyalar (masalan, komaga tushish yoki

uyqusizlik) bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Xulosa: Ong va ongsizlik insonning ichki dunyosini va ruhiy holatini aks ettiradi. Ong insonni atrof-muhitga moslashishga, o'z his-tuyg'ularini anglashga va qarorlar qabul qilishga imkon beradi. Ongsizlik esa, ba'zan vaqtincha yoki doimiy ravishda ongning yo'qligini bildiradi va bu holat inson hayotining qiyin jihatlariga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. <https://president.uz/uz> - Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб- сайти.
2. Урунтаева Г.А. Детская психология. - М.: «Академия», 2010. -С. 36.
3. Поддьяков Н.Н. Мышление дошкольника. - М.: «Педагогика», 1977. -С. 222.
4. Ғозиев Э. Тафаккур психологияси. - Т.: «Укитувчи», 1990.
5. Каримова В.М., Суннатова Р. Мустакил фикрлаш. - Т.: «Шарк», 2000.
6. Нишонова З.Т. Мустакил ижодий фикрлаш. - Т.: «Фан», 2004.
7. Тихомиров О.К. Психология мышления. - М.: МГУ, 1984.
8. Венгер Л.А., Венгер А.Л. Домашняя школа мышления (для пятилетних детей). - М.: «Знание», 1984.
9. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. - М.: «Просвещение», 1991.
10. Выготский Л.С. Мышление и речь. - М.: «Педагогика»,

ZAMONAVIY PSIXOLOGIYANING PEDAGOGIKA BILAN UZVIY BOG'LIQLIGI

Abdurahimova Farhundamoh Jamol qizi

DTPI Pedagogika fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

1- bosqich 108- guruh talabasi

Shomurotov Ulugbek Melikboboyevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti, Pedagogika va psixologiya

kafedrasi o'qituvchisi (maqola ilmiy raxbari)

ulugbekshomurotov986@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqola Pedagogik psixologiya nima ekanligi, qaysi davrda tashkil topganligi, Pedagogika va psixologiyaning qay yo'sinda bog'liqligi va bu sohada olib borilayotgan ishlar haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: psixologik yo'nalishlar; ta'lim jarayoni; psixologik asoslar; Pedagogik bilimlar; Pedagogik psixologiya.

Аннотация

В данной статье описано, что такое педагогическая психология, в какой период она возникла, как связаны педагогика и психология и что делается в этой области.

Ключевые слова: психологические направления; учебный процесс; психологические основы; Педагогические знания; Педагогическая психология.

Abstract

This article describes what Pedagogical psychology is, in what period it was established, how Pedagogy and psychology are related, and what is being done in this field.

Keywords: psychological directions; educational process; psychological foundations; Pedagogical knowledge; Pedagogical psychology.

KIRISH

Pedagogik psixologiya - ta'lim va tarbiya muammolarini tadqiq qiladigan psixologiya sohasi. U shaxsning maqsadga muvofiq rivojlanishini, bilish faoliyatining va insonda ijtimoiy ijobiy sifatlarni tarbiyalashning psixologik muammolarini o'rganadi. Pedagogik psixologiyaning maqsadi — shartsharoit va boshqa psixologik omillardan kelib chiqqan holda o'qitishning oqilona rivojlantiruvchi ta'sirini kuchaytirish. Pedagogik psixologiya 19-asrning 2yarmida vujudga kelgan. Eksperimental psixologiya tadqiqotchilari Pedagogik psixologiya rivojiga katta hissa qo'shganlar. Pedagogik psixologiyaning fan sifatida taraqqiy etishida o'sha davrda yuzaga kelgan psixologik yo'nalishlar ham turtki berdi. Bixevioristik (qarang Bixeviorizm) psixologiya yo'nalishi tarbiyachi va o'quvchiga tashqi muhitning ta'sirini Pedagogik psixologiya uchun asos qilib oladi. Pedagogik psixologiya umumiy va bolalar psixologiyasi, shuningdek, pedagogika bilan uz-viy bog'liq. Pedagogik psixologiya, asosan, ta'lim psi-xologiyasi va tarbiya psixologiyasiga bo'linadi. Ta'lim psixologiyasida o'quv jarayonida xotira, tafakkur, nutq, xayol, irodaning roli, shuningdek, o'quvchilarning individual xususiyatlari (temperamenti, harakte-ri, qiziqishlari), o'quv predmetlarining o'ziga xos'tomonlari, ta'lim jarayonini boshqarishning psixologik tamoyillari va boshqa o'rganiladi. Hozirgi zamon ta'lim psixologiyasida o'quvchilarga doimiy yangilanib turadigan axborotlarni mustaqil o'zlashtirish imko-niyatini beradigan, ilmiy-texnika yangiliklaridan orqada qolmaslikni ta'minlaydigan tafakkur sifatlarini o'rganish muhim masaladir. Tarbiya psixol o'giyasining asosiy vazifasi — maktabdagi tarbiyaviy ishlar jarayonida shaxsning shakllanishi masalasini ishlab chiqish. Unda shaxsning axloqiy sifatlarining shakllanishiga alohida ahamiyat beriladi. Pedagogik psixologiya tadqiqotlari o'quv materialini mazmunini tanlash, o'quv dasturlari, darsliklar tuzish, ta'limning har xil bosqichlarida o'qitish metodlari tizimini tashkil qilishda muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim-tarbiyaning shaxsni kamol toptirish ishiga bog'liqligi milliy goyani shakllantiruvchi, takomillashtiruvchi va uni ommaga yetkazuvchi kuchlarga bog'liqdir. Pedagogik - psixologiya fani ham jahon fani taraqqiyoti hamda va uning takomillashib borish jarayonini, fanga kirib kelishi kutilgan yangiliklarni yanada aks ettiradi, albatta. Bu asosiy vazifa sifatida ilk bor qonuniy asoslarga ega bo'lmoqda va pedagogik psixologiya fani oldiga muhim nazariy vazifalarni hal qilish qo'yilmoqda:

1) pedagogik psixologiyaning muhim vazifalaridan biri ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish, faollashtirishning psixologik asoslarini ishlab chiqish;

- 2) ta'lim - tarbiya jarayonida turli yoshdagi bolalarning aql-idrokiga, irodasiga, uni shaxs sifatida shakllantirishga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish;
- 3) o'quvchilar shaxsni tarkib topishi jarayonini, bu jarayonning umumiy qonuniyatlarini va individual farqlarni, turli tarbiyaviy tadbirlarning o'quvchilarga ko'rsatadigan ta'sirini o'rganish;
- 4) ta'lim va tarbiya jarayoni bir-biriga bog'liqdir, bu jarayonda aqliy qobiliyatlarni, axloqiy sifatlarni, shaxsni hissiy va irodaviy sifatlarini shakllantirishning maksimal rivojlanishi shart-sharoitlarini aniqlash;
- 5) mustaqil bilim olish, materialni chuqur yoki yetkazishning psixologik masalalarini ishlab chiqish;
- 6) bilish faoliyatini o'zaro tashkil qila bilish shart-sharoitlarini aniqlash
- 7) o'z-o'zini tarbiyalashning psixologik asoslarni aniqlash;
- 8) o'qituvchi shaxsni va o'qituvchi shaxsini xususiyatlarini, milliy o'qituvchining sifatlarini aniqlash;
- 9) pedagogik bilimlar, ko'nikma va malaka, qobiliyatlarning tarkib topishi hamda taraqqiyotining psixologik jarayonlarini aniqlash;
- 10) o'z-o'zini tarbiyalash, milliy g'urur va vatanparvarlik jarayoni uning psixologik muammolarini nazariy jihatdan asoslab berishdan iboratdir;
- 11) shuningdek jahon tajribalari bilan birga, milliy xususiyatlarimiz, undagi eng ilg'or tomonlar, muhimi, pedagogik tarbiyalanuvchilar, o'quvchilar, talabalar bilan imkoni boricha ko'proq muloqotda bo'lish, o'quvchi shaxsining barcha xususiyatlarini hisobga olib, bilim va tarbiya berish, ya'ni yagona pedagogik jarayonni ta'minlash, masalalari ham nazarda tutiladi;
- 12) pedagogik psixologiyaning eng asosiy vazifalaridan biri o'zlashtirishning sifat darajasini aniqlash usullarini ishlab chiqishdan iborat.

Pedagogik psixologiyaning amaliy vazifasi esa yoshlarni o'zlashtirishning psixologik shart-sharoitlari, tarbiyaning psixologik masalalari, bolaga ta'lim-tarbiya berishda ularni yoshlik va individual xususiyatlarini hisobga olish, yoshlarda bilim, ko'nikma va malakalarini shakllanishi, mustaqil fikrlashga o'rgatish, ilmiy tushunchalar hosil qilish, o'z ustida ishlash, o'z-o'zini tarbiyalash, yosh o'qituvchilarni psixologik faoliyatga mehr-muhabbatini shakllantirish psixologiya fanining yutuqlarini, psixologik bilimlarni keng jamoat-chilik e'tiboriga havola qilinishi, otaonalar, tarbiyachi va o'qituv-chilarni bulardan bahramand qilishdan iboratdir. Amaliy vazifalar radio va tele ko'rsatuvlarda, jurnallarda, ma'ruza va maxsus ko'rsatuvlar orqali chiqish, mahalla, maktab va ota - onalar bilan suhbatlashish orqali amalga oshiriladi.

Biz shu narsaga erishishimiz kerakki, keng jamoatchilik bola ruhiy taraqqiyotiga doyr psixologik bilimlardan bahramand bo'lsin. Ana shundagina biz yoshlarga haqiqiy ta'lim-tarbiya bera olamiz va uni muvaffaqiyatli amalga oshiramiz. Pedagogik psixologiya o'z predmetining mazmuniga qarab umumiy psixologiyada amal qiladigan ko'pgina metodlardan foydalanadi. Chunki zarur bo'lgan dalillarni qidirish, ularni sodir bo'lish sabablarini aniqlash va isbotlash turli xil metodlar vositasida bajariladi. Qaysi metoddan foydalanishdan qa'ti nazar, bu metodlar faqat xususiy ilmiy tadqiqot ishlari uchungina emas, balki amaliy ta'limtarbiya maqsadlarida bolani chuqurroq o'rganishni tashkil qilish uchun muhimdir. Ta'limtarbiya ishlarini to'g'ri tashkil etish uchun pedagogik psixologiyada qo'llanadigan tadqiqot metodlari o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini, tarbiyaviy ta'sir ko'tsatishda maqsadga muvofiq va eng samarali metodlarni tanlashga asos bo'ladigan o'quvchilar shaxsining o'ziga xosligini yaxshi bilish lozim. Pedagogik psixologiyada qo'llanadigan metodlar ham psixologiya fanining tamoyillari va usullariga qo'yilgan talablarga rioya qilishi maqsadga muvofiqdir.

1. O'rganish lozim bo'lgan har bir jarayon, holat va xususiyatlarni bir- biriga bog'lab tekshirish lozim. Har bir o'rganiladigan psixik hodisalarni nevrofiziologik asoslardan yoki xotirani diqqatdan, idrokni tafakkurdan ajratib o'rganish yaramaydi.

2. Tekshirilayotgan psixik hodisalarni rivojlanish qonuniyatlarini bilmasdan turib uni har tomonlama o'rganish mumkin emas. Shuningdek, turli yoshsagi bolalarning psixik rivojlanish xususiyatlarini bilmasdan turib o'rganilayotgan yosh davrning o'ziga xos xususiyatlarini tushuntirish va tavsifnoma berish mumkin emas.

XULOSA

Tekshirish jarayonida kishining butun psixikasida, ongida aks etadigan jamiyatning moddiy nigizi undagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan birgalikda o'rganiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonida psixik hodisalarning miqdor o'zgarishlarini sifat o'zgarishlarga o'tishi va bir sifat holatining ikkinchi sifat holatiga o'tishini kuzatib borish lozim . Masalan: o'quvchi psixikasining taraqqiy etishini o'rganib «ko'rib, bilim olish, tajribalar to'plash jarayonida o'quvchining bilish qobiliyatini, ya'ni xotira, tafakkur, fikr yuritishdagi sifat o'zgarishini bilib olsa bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.Toxtaxodjayevevaning umumiy tahriri ostida. Pedagogika. Darslik. T.: O'zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.
2. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. Darslik. – T.: —A.Navoiy

- nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi 2001.
3. Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M., Hasanov R. Pedagogika tarixi. O'quv qo'll. – T.: O'qituvchi 1996.
 4. Hoshimov K., C.Ochil. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. O'quv qo'll. I-jild. –T.: O'qituvchi, 2010.
 5. . Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. Darslik. - T.: —Fan va texnologiyalar nashriyoti, 2008.
 6. Xasanboyev J., To,,raqulov X., Xaydarov M., Xasanboyeva O. Pedagogika fanidan izoxli lug'at. – T., 2008.
 7. Egamberdiyeva N.M. —Ijtimoiy pedagogikal – T.: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, A.Navoiy, 2009.
 8. Mavlonova R. va boshqalar —Ijtimoiy pedagogikal – T.: Istiqlol, 2009.
 9. Karimova V. M. «Psixologiya» T.Sharq 2002y.
 10. G'oziyev E. G'. «Umumiy psixologiya» 1-2 tom. Toshkent. 2002.
 11. Ivanov P.I., Zufarova M. «Umumiy psixologiya» T.:O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati, 2008.
 12. Xaydarov F.I., Xalilova N.I. «Umumiy psixologiya» T.: Fan va texnologiyalar 2010 yil

FALSAFANING TARAQQIYOT BOSQICHLARI

Jo'rayeva Feruza Abdumalikovna

*DTPI Pedagogika fakulteti psixologiya yo'nalishi
112-ps-guruh talabasi*

Azimovn619@gmail.com

Astanaqulova Moxinur Baxrom qizi

*DTPI Pedagogika fakulteti psixologiya yo'nalishi
112-ps-guruh talabasi*

mohinurastanaqulova648@gmail.com

Annotatsiya. "Maqola falsafaning taraqqiyot bosqichlarini tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, uning tarixiy rivojlanishini har bir asosiy davrga ajratib ko'rib chiqadi. Falsafaning dastlabki bosqichi Antik davrda shakllanib, inson tafakkurining tabiat va olamni tushunishga intilishlari bilan bog'liq bo'ldi. O'rta asrlar falsafasida diniy tafakkur ustun bo'lib, ilohiyot va axloqiy masalalar markazga qo'yildi. Yangi davrda ilm-fan va rasyonallik rivojlandi, insonning erkinligi va tafakkurining muhimligi ta'kidlandi. XIX asrda dialektik materializm va inqilobiy qarashlar, shuningdek, ijtimoiy rivojlanish masalalari falsafada markaziy o'rin egalladi. XX asrda esa, zamonaviy falsafa yangi yondashuvlar va ilmiy nazariyalar bilan boyidi. Maqola falsafaning har bir bosqichidagi asosiy yo'nalishlar, yondashuvlar va mutafakkirlarning hissasini o'z ichiga olgan holda, inson tafakkurining taraqqiyotidagi o'zgarishlarni yoritadi."

Kalit so'zlar. Ekzistensializm, siyosiy, yahudiy, iqtisodiy, xristanlik, idealiz, materializm, ruh, axloq va ilmiy.

Абстрактный. "Статья посвящена анализу этапов развития философии, а ее историческое развитие разделено на каждый основной период. Первый этап философии сформировался в Античности и был связан со стремлением человеческого мышления к пониманию природы и мироздание. О В философии Средневековья преобладала религиозная мысль, а в центр ставились вопросы богословия и морали. В новую эпоху особое внимание уделялось науке и рациональности, а также подчеркивалась важность человеческой свободы и мышления. В XX веке диалектический материализм и вопросы общественного развития заняли центральное место в философии. В XX веке современная философия обогатилась новыми подходами и научными

теориями, в том числе проливающим свет на изменения в развитии человеческой мысли.

Ключевые слова. Экзистенциализм, политический, еврейский, экономический, христианский, идеализм, материализм, духовный, моральный и научный.

Abstract. "The article is devoted to the analysis of the stages of the development of philosophy, and its historical development is divided into each main period. The first stage of philosophy was formed in the Antiquity and was associated with the aspirations of human thinking to understand nature and the universe. In the philosophy of the Middle Ages, religious thought prevailed, and theology and moral issues were placed in the center. In the new era, science and rationality were emphasized, and the importance of human freedom and thinking was emphasized. In the 20th century, dialectical materialism and the issues of social development took a central place in philosophy. In the 20th century, modern philosophy was enriched with new approaches and scientific theories including, sheds light on changes in the development of human thought."

Key words. Existentialism, political, Jewish, economic, Christian, idealism, materialism, spiritual, moral and scientific.

Kirish qism.

Falsafa inson tafakkurining eng chuqur va keng qamrovli sohalaridan biridir. U o'zining tarixiy rivojlanishida bir nechta bosqichlarga bo'linadi. Har bir bosqichda yangi fikrlar, yondashuvlar va qarashlar shakllanib, insoniyatning dunyoqarashi, bilimga bo'lgan yondashuvi va jamiyatdagi o'rni haqida yangi tushunchalar ishlab chiqilgan. Falsafaning taraqqiyoti har bir davrda insoniyat uchun muhim ilmiy, axloqiy va ijtimoiy masalalarga javob topish uchun xizmat qilgan.

1. Antik falsafa (Miloddan avvalgi VI–IV asrlar)

Antik falsafa G'arb dunyosining asosini tashkil etgan dastlabki falsafiy yo'nalishlarni yaratgan davrdir. Bu davrda falsafa, asosan, Yunonistonda rivojlanib, olamning tuzilishini, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishga qaratilgan edi. Dastlabki faylasuflar, masalan, Tales, Pifagor, Heraklit, Sokrat, Platon va Aristotel, tabiatni va inson tafakkurini ilmiy jihatdan tushunishga intilishgan. Platon va Aristotel falsafasi yanada chuqurlashib, mavjudlik, axloq va bilim haqida yangi qarashlarni ilgari surgan. Ularning ta'limotlari keyinchalik falsafaning barcha rivojlanish bosqichlariga ta'sir ko'rsatdi.

2. O'rta asr falsafasi (V–XV asrlar)

O'rta asrlar falsafasining markazida ilohiyot va diniy tafakkur turadi. Xristianlik, islom va yahudiylikning falsafiy talqinlari bu davrda keng tarqaldi. Falsafa asosan din va teologiyaning ta'sirida shakllandi, bu davrda ilmiy fikrlar diniy dunyoqarashlarga asoslangan edi. O'rta asr faylasuflari, masalan, Avliyo Avgustin, Foma Akvinskiy, al-Farobiy, Ibn Rushd va Ibn Sino, ilohiyot va axloqiy masalalar bo'yicha o'z fikrlarini bildirdilar. Ular insonning erkinligi, e'tiqod va bilimning o'zaro bog'liqligini izohlashga harakat qildilar. Bu davr falsafasi insoniyatning diniy tafakkurini yanada rivojlantirib, keyingi davrlarga mustahkam ilmiy asoslarni taqdim etdi.

3. Yangi davr falsafasi (XVI–XVIII asrlar)

Yangi davr falsafasining boshlanishi bilan ilm-fan va rasyonallikning rivojlanishi, shuningdek, insonning erkinligi va tafakkurining ahamiyati aniqlandi. Bu davrda falsafa, asosan, Yevropa mamlakatlarida, ayniqsa, Frantsiya va Angliyada shakllandi. Descartes, Spinoza, Locke, Hobbes va Kant kabi mutafakkirlar ilmiy tadqiqotlar va metodologiyaga katta e'tibor qaratdilar. Descartes'ning "Cogito, ergo sum" (Men o'ylayman, demak mavjudman) tamoyili, tafakkurni va shubha qilishni bilimga olib boradigan asosiy yo'l deb e'lon qildi. Locke va Hobbes siyosiy falsafada davlat va ijtimoiy shartnoma nazariyalarini ishlab chiqdilar. Kant esa "yangi falsafiy inqilob"ni amalga oshirib, bilish va tafakkur jarayonlarining chegaralarini o'rganishga harakat qildi.

4. XIX asr falsafasi

XIX asrda falsafa yanada ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy masalalarga qaratilgan yangi yondashuvlar bilan boyidi. Bu davrda dialektik materializm, Hegelning idealizmi va Marxning materialistik tarixiy tafakkuri o'z ta'sirini ko'rsatdi. Hegel tarixni ruhning rivojlanishi sifatida ko'rdi, u fikr va tafakkurni o'zgarish va taraqqiyot jarayoni deb tushundi. Karl Marks esa iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni o'zgartirishga intildi va ijtimoiy inqiloblar orqali adolatli jamiyat yaratish g'oyasini ilgari surdi. Marxizm falsafasida iqtisodiyot va sinfiy kurash markaziy o'rinni egalladi.

5. XX asr va zamonaviy falsafa

XX asrda falsafa yangi ilmiy yondashuvlar va metodologiyalar bilan boyidi. Bu davrda ekzistensializm, analitik falsafa, postmodernizm kabi yangi yo'nalishlar shakllandi. Ekzistensializm insonning mavjudligini, erkinligini va ma'nosini tushunishga qaratildi, Sartre, Heidegger va Kierkegaard kabi faylasuflar insonni o'z taqdiri va ahloqiy qarorlarida erkin va mas'uliyatli deb hisoblashdi. Analitik falsafa mantiq va tilni ilmiy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, Bertrand Russell va

Ludwig Wittgenstein bu yo'nalishning asoschilaridir. Postmodernizm esa, an'anaviy bilim va haqiqatlarni shubha ostiga qo'yib, ko'plab qarashlar va qadriyatlar o'rtasida nisbiylikni ta'kidlab o'tdi. "Maqola falsafaning taraqqiyot bosqichlarini tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, uning tarixiy rivojlanishini har bir asosiy davrga ajratib ko'rib chiqadi. Falsafaning dastlabki bosqichi Antik davrda shakllanib, inson tafakkurining tabiat va olamni tushunishga intilishlari bilan bog'liq bo'ldi. O'rta asrlar falsafasida diniy tafakkur ustun bo'lib, ilohiyot va axloqiy masalalar markazga qo'yildi. Yangi davrda ilm-fan va rasyonallik rivojlandi, insonning erkinligi va tafakkurining muhimligi ta'kidlandi. XIX asrda dialektik materializm va inqilobiy qarashlar, shuningdek, ijtimoiy rivojlanish masalalari falsafada markaziy o'rin egalladi. XX asrda esa, zamonaviy falsafa yangi yondashuvlar va ilmiy nazariyalar bilan boyidi. Maqola falsafaning har bir bosqichidagi asosiy yo'nalishlar, yondashuvlar va mutafakkirlarning hissasini o'z ichiga olgan holda, inson tafakkurining taraqqiyotidagi o'zgarishlarni yoritadi."

Xulosa. Falsafaning taraqqiyoti bosqichlari, insoniyat tafakkurining tarixi va rivojlanish jarayonini aks ettiradi. Har bir bosqich, avvalgi davrning savollariga javob izlash, yangi tushunchalar yaratish va dunyoqarashni kengaytirishga xizmat qilgan.

1. Diniy va mifologik bosqichda insonlar tabiat hodisalarini ilohiy kuchlar bilan izohlashgan.

2. Tabiiy falsafa va ilmiy izlanishlar dunyo va tabiat qonuniyatlarini tushunishga olib keldi.

3. Ontologik va epistemologik bosqichda mavjudlik va bilishning tabiati o'rganildi.

4. Axloqiy va ijtimoiy falsafa jamiyat va insoniyat o'rtasidagi munosabatlar hamda adolat masalalarini muhokama qildi.

5. Zamonaviy falsafa ilmiy inqiloblar va yangi falsafiy yo'nalishlar orqali inson hayotini va jamiyatni yanada chuqurroq tushunishga harakat qildi.

6. Postmodernizm esa haqiqatning nisbiyligi va ijtimoiy tizimlarning tanqidiga e'tibor qaratdi.

Falsafa davomli taraqqiyotda bo'lib, har bir bosqichda insoniyatning dunyoqarashi va bilimlari o'zgarib, yangi savollar va fikrlar paydo bo'lgan. Bu rivojlanish jarayoni inson tafakkurining yuksalishi va insoniyatning o'zini tushunishga bo'lgan doimiy intilishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Xayrullaev M. Uyg'onish davri va Sharq mutafakkiri. –T.: O'zbekiston, 1971.)
- 2.Said Shermuxamedov. Bibliografiya. –T.: 2010. 3-7 betlar. (maqola mualliflari Sh.Samadov va A.O'tamurodov)
- 3.Omonulla Fayzullaev. –T.: 2006. 4-8 betlar. (Maqola mualliflari V.Qobulov va S.Shermuxamedov).
4. Falsafa (o'quv qo'llanma). E.Yusupovning umumiy tahriri ostida. -T.: Sharq, 1999.8.Tulenov J., G'ofurov Z. Falsafa. -T.: O'qituvchi, 1997.
5. 9.Falsafa asoslari (Q.Nazarov). -T.: O'zbekiston, 2005.10.Omonulla Fayzullaev. –T.: 2006.
6. Hozirgi zamon falsafasi: holati va taraqqiyotining istiqbollari. Akademik Jondor Tulenov tavalludining 80 yilligiga bag'ishlangan Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari. –T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2008.
7. Xayrullaev M.M. Milliy ma'naviyatimizning ulkan jonkuyari. Akademik Ibrohim Mo'minov (Maqolalar va xotiralar). –T.: 1993.
- 8.Milliy g'oya: targ'ibot texnologiyalari va atamalar lug'ati. -T.: Akademiya nashriyoti, 2007.
- 9.Jalolov A. O'zbekiston: mustaqillik, ma'naviyat, mafkura. –T.: O'zbekiston, 1994.
- 10Jalolov A. Istiqbol ufqlari. –T.: Sharq, 1998.

DIQQAT VA UNING TURLARI

Hayitaliev Saidullo

Denov Tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim

yo'nalishi I -bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada diqqat tushunchasi, uning inson psixologiyasidagi ahamiyati va turlari yoritilgan. Diqqatning fiziologik asoslari, uni shakllantirish va rivojlantirish usullari hamda uning turli shakllari o'rtasidagi farqlar izohlangan.

Kalit so'zlar: Diqqat, e'tibor, ong, fiziologiya, ixtiyoriy diqqat, ixtiyorsiz diqqat, postvolyuntar diqqat.

Kirish

Diqqat insonning ruhiy faoliyatida muhim o'rin tutadi. U turli jarayonlarni boshqarish, axborotni tahlil qilish va muayyan maqsadlarga erishishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Bu tushuncha nafaqat psixologiya, balki pedagogika va nevrologiya sohalarida ham keng tadqiq qilinadi.

Diqqatning ta'rifi va ahamiyati:

Diqqat – bu insonning muayyan ob'ektga yoki hodisaga ongli ravishda e'tibor qaratish jarayonidir. U kognitiv jarayonlar, masalan, idrok, xotira va tafakkur bilan chambarchas bog'liq. Diqqatning asosiy vazifasi ong faoliyatini muhim ma'lumotlarga yo'naltirishdir.

Fiziologik asoslari: Diqqat jarayonini bosh miya yarim sharlaridagi neyron tarmoqlar va ular orasidagi o'zaro aloqalar boshqaradi. I.P. Pavlovning asab tizimi tadqiqotlariga ko'ra, diqqat muayyan asab markazlarining faollashuvi natijasida yuzaga keladi.

Diqqat turlari

1. Ixtiyorsiz diqqat: Bu diqqat turi insonning ongli harakatlarisiz paydo bo'ladi. Masalan, kutilmagan ovoz yoki yorqin nur diqqatni o'ziga jalb qiladi. Bu asosan reflektor jarayonlar bilan bog'liq.

2. Ixtiyoriy diqqat: Insonning ongli harakati bilan boshqariladigan diqqat turi. Bu o'quv jarayonida yoki professional faoliyatda ko'p qo'llaniladi. Ixtiyoriy diqqat ko'pincha kuchli intizom va maqsadga erishish istagi bilan bog'liq.

3. Postvolyuntar diqqat: Ushbu diqqat turi ixtiyoriy harakatlar natijasida avtomatlashtirilgan jarayonlar bilan bog'liq. Masalan, uzoq davom etgan mashg'ulotlardan so'ng e'tibor tabiiy ravishda jamlanadi.

Diqqatni rivojlantirish usullari Mashqlar: Miya uchun maxsus mashqlar bajarish.

Organizatsiya: Tashkiliy masalalarga e'tibor qaratish.

Dam olish: Ortib ketgan ruhiy zo'riqishni bartaraf etish uchun tanaffuslar. Diqqat inson psixologiyasining asosiy tushunchalaridan biri bo'lib, uning asosida shaxsning kognitiv faoliyati samaradorligi oshadi. Bu jarayon insonning e'tibori qaratilgan narsalar, hodisalar yoki fikrlarga markazlashishida namoyon bo'ladi. Quyida diqqat va uning turli aspektlariga oid qo'shimcha ma'lumotlarni keltiramiz. Diqqatning fiziologik mexanizmlari

Diqqatning asosi bosh miyaning frontal bo'limlari faoliyatiga bog'liq. Ayniqsa: Talamus: sensor axborotlarni filtrlashda muhim rol o'ynaydi.

Gipokampus: ma'lumotlarni uzatish va saqlash jarayonida ishtirok etadi.

Frontal korteks: qaror qabul qilish va rejalashtirishni boshqaradi. I.P. Pavlovning ta'kidlashicha, diqqatning shakllanishida uyg'onish va tormozlanish jarayonlari muhim ahamiyatga ega. Ularning muvozanati inson diqqatini ushlab turadi.

Diqqatning o'ziga xos xususiyatlari: Diqqatning quyidagi xususiyatlari psixologiyada ajratib ko'rsatiladi:

1. Hajmi – inson bir vaqtda nechta ob'ektga e'tibor bera oladi.
2. Barqarorlik – diqqatni muayyan faoliyatga uzoq vaqt davomida qaratish qobiliyati.
3. Ajratish qobiliyati – bir nechta ob'ekt orasidan muhimini ajratish.
4. Taqqoslash – turli ma'lumotlarni bir-biri bilan solishtirish qobiliyati.
5. Ko'chuvchanlik – e'tiborni bir vazifadan boshqasiga tezkor ravishda o'tkazish.

Ixtiyoriy va ixtiyorsiz diqqat o'rtasidagi farq

Diqqat buzilishining sabablari: Diqqatni boshqarishda qiyinchiliklar inson hayotida turli salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Buzilishlarning asosiy sabablari:

1. Charchoq – jismoniy va ruhiy holatning zo'riqishi.
2. Stress – ortiqcha asabiy holatlar diqqatni bir nuqtaga jamlashga xalaqit beradi.
3. Motivatsiya yetishmasligi – faoliyatga bo'lgan qiziqishning pastligi.

4. Atrof-muhit omillari – shovqin, haroratning noqulayligi.

Diqqatni rivojlantirish strategiyalari

Meditatsiya va mindfulness: Ongni tinchlantiruvchi mashqlarni bajarish.

Prioritetni belgilash: Muhim vazifalarga e'tiborni qaratish.

Jismoniy mashqlar: Sport miya qon aylanishini yaxshilab, diqqatni rivojlantiradi.

Uyqu rejimini boshqarish: Yetarli miqdorda uyqu sog'lom diqqatning asosi hisoblanadi.

Xulosa

Diqqat insonning ijtimoiy va shaxsiy hayotida markaziy o'rin tutadi. Diqqatning turli turlari va xususiyatlarini chuqur o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham ahamiyatlidir. Diqqatni boshqarish qobiliyatini rivojlantirish shaxsning muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi.

Diqqat insonning hayot faoliyatida, o'quv va ish jarayonlarida muhim o'rin tutadi. Uni rivojlantirish va boshqarish ko'nikmalari insonning muvaffaqiyatga erishishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ixtiyorsiz, ixtiyoriy va postvolyuntar diqqat turlari har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, turli vaziyatlarda qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pavlov I.P. Buyuk miya yarim sharlarining fiziologiyasi. Toshkent, 2018.
2. Rubinshteyn S.L. Psixologiya asoslari. Moskva, 2020.
3. Ashurov X. Inson psixologiyasining asosiy tamoyillari. Toshkent, 2022.
4. Luria A.R. Diqqat va idrok mexanizmlari. Moskva, 2017.
5. Alimova D.S. O'quv faoliyatida diqqatni boshqarish texnologiyalari. Samarqand, 2021.

KUSHON DAVLATI

Boyto'rayev Sirojiddin Usmon o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

Saydullayev Hasan Islom o'g'li

Gulboyev Muxammadi To'lqinovich

Mamarajabov Nodirbek Qodir o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Kushon davri Markaziy Osiyo xalqlarini moddiy va ma'naviy madaniyatida jiddiy o'zgarishlar bo'lganligi bilan izohlanadi. Buyuk Kushonlar saltanatining taqdiri, ma'naviyati nuqtai nazaridan ayanchli tugadi, ya'ni o'z davrida uning tarixi va madaniyati deyarli yozilmadi. U haqda qadimgi ma'lumot juda kam, yozuv yodgorliklari ham unchalik ko'p emas.

Kalit so'zlar: Kattanahor, Zartepa, Zang kanali, Gaofu, yuechji, Xan, Qoratepa, Peshovar, Guyshuan, Tuysuan.

Kirish. Kushon davlatining paydo bo'lishi uzoq vaqt olimlar orasida katta ilmiy munozaralarga sabab bo'lib kelgandi. Bu afsonaviy tuyulgan podsholik tarixini o'rganish o'tgan asrdayoq boshlangan edi. Miloddan avvalgi I asrga kelib Katta Yuyechji uyushmasidagi beshta xokimlikda Tuysuan (Kushon) xokimligi ancha kuchayib va xudidi kengayib bordi. «So'nggi xon sulolasi tarixi» (Xitoy) ma'lumotlariga ko'ra, «Guyshuan xokimi Kloqzyuko qolgan to'rtta xokimlikni birlashtirib o'zini Buyshuan xokimi» deb e'lon qildi. Kushon davlati podsholari ichida eng mashhuri Kanishka hisoblanadi. Uning xokimlik davrida Kushonlar saltanati yanada gullab-yashnadi. Kanishna davrida Panjob, Kashmir viloyatlari mamlakatga qo'shib olinadi. Mamlakatning poytaxti esa Peshovar (Afg'oniston) atrofida edi. Mamlakatning hududi Shimimoliy Xindiston, Afg'oniston, Markaziy Osiyodagi ko'pgina viloyatlar, Sharqiy turkistondan iborat edi. Sima Szyanning yozishicha, «Kanishka podsholik qilgan davrda uning shon-shuhrati qo'shni mamlakatlarga yoyildi». Mamlakatning xarbiy qudrati ko'pchilik tomondan tan olindi. Xitoyning g'arb tomonidagilar ham Kanishkaning hokimligini tan olib, unga o'z garovga qo'yilgan odamlaridan yuborar edi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Markaziy Osiyoda mil. avv. IV-II asrlarda oramiy yozuv asosida Xorazm, Parfiya va So'g'd yozuvlari paydo bo'ladi. Kushon davriga kelib ular safiga yanabir yozuv-Kushon (Baqtriya) yozuvi paydo

bo'ladi. Dastlabki yodgorliklar Ayritomda va Ko'xna Termizda 30-yillarda ochilib, 60-yillarda davom ettirildi. Keyinchalik ko'xna Termiz yaqinidagi Qoratepa buddiylik ibodatxonasi, Fayoztepa, Xolchayon va Dalvarzin ko'xna shaharchalar ochilib nixoyat darajada yuksak bo'lgan kushon madaniyati butun dunyoga mashhur bo'ldi. Ayritom ko'xna shahrining topilgan o'ylarning Kesh tog'iga ishlangan tosh tasvirlar (sharshara) asrimizni 30-40 yillaridayoq ma'lum edi. Bu peshtoqlarda gullarga burkangan, musiqa asboblari chalib turgan qizlar va do'mbira chalib turgan bolalarning tasviri tushurilgan. Surxondaryo viloyatining Denov shahri paxta dalalarining birida qachonlardir yirik shahar bo'lgan Xolchayon yodgorligining qoldiqlari saqlanib qolgan. Shaharlarning paydo bo'lishi mil. avv. I ming yillikning o'rtalariga to'g'ri keladi. Milloddan avvalgi 250yilda vujudga kelgan Yunon-Baqtiriya podsholigiga O'rta Osiyoning katta yerlari qatori Surxon vohasi ham qaragan. Bu podsholik davrida Surxandaryoda ijtimoiy – iqtisodiy munosabatlar rivojlanib, sinfiy tabaqalanish ham kuchaydi. Shaharlar ravnaq topdi. Hunarmandchilik va tashqi savdo yuksaldi. Yunon, Hind va Turon xalqlari madaniyati omuhtalashib, o'ziga xos yuksak madaniyat vujudga keldi. Shu davrga oid ko'hna binolarningharobalari Termiz atroflaridan ham topilgan.

Milod boshlarida Surxandaryo Kushonlar davlati tarkibiga kirdi. Kushonlar dastlab Toxarlar davlati o'rnida bir asr davomida 5 qabilaga bo'linib yashaganlar. Bulardan Guyshuan (kushon) qabilasi yabg'uziy (hukumroni) Kudzula Kadfis milodiy 1-asrda qolgan 4 qabilani bo'y sundirib, o'zini hukumdor deb elon etdi. U Surxandaryodagi Dalvarzintepani poytaxt qiladi. Milod boshlarida Xitoydan Kushon podsholigi mulklari, jumladan Dalvarzintepa, Termiz orqali O'rta dengiz sohili mamlakatlariga dastlabki karvon yo'li Buyuk ipak yo'lining janubiy tarmoqlaridan biri o'tgan edi. Bu yo'l tashqi savdo va mamlakatlararo madaniyatning rivojlanishida juda katta ahamiyat kasb etdi. Kushon podsholigi markazlashgan quldorlik davlatiga aylandi. Aholi asosan budda dinining Mahayana mashabiga etiqod qilgan. **Tadqiqot metodologiyasi.** Dalvarzintepadan topilgan budda haykali shundan dalolat beradi. Kushon davlatining asoschisi Kudzula Kadfis tezda Hindistonni bosib oldi va shimoliy Baqtryani o'ziga bo'ysundirdi. Kadfis II, ayniqsa, Kanishka podsholigida Kushon davlati kengayib, o'z davrida Rim, Parfiya Xan (Xitoy) saltanatlari bilan tenglashadigan qudratli saltanatga aylandi. Hozirgi butun Hindiston, Pokiston, Afg'oniston, O'rta Osiyoning janubiy yerlari unga qaragan. Kushon davlati miloddan avvalgi I-asrning 2-yarmidan milodning III-asri o'rtalarigacha hokim surdi.

Surxandaryo hududida Kushon davriga oid arxiologik yodgorliklar juda ko'p va xilma hildir Axomoniylar va Yunon - Baqtriya davridan bu yerda hozircha 40 manzil shahar ma'lum bo'lgan bo'lsa, Kushon davriga oid 120 dan ortiq shahar va qishloq aniqlandi. Aholi asosan Sherabod va Surxandaryo havzasi yoqalab joylashgan edi. Aholining joylashishi, katta kichik shaharlarning vujudga kelishi sug'orish shahobchalari bilan bog'liq, albatta.

Sug'orish havzalaridagi markaz shaxarlar atrofida katta kichik shaxarchalar, qarorgohlar joylashib, ular har jihatdan markaz shaxarga bo'y sunar edi. Markaz shaxarlar esa o'z navbatida Surxandaryodagi eng yirik shaxar -Termizga qaram edi. Shu tarzda aholi turar joylari katta shaxar (Chog'oniyon ,Termiz) o'rtacha shaxar (Dalvarzintepa, Zartepa) shaxarcha (Jondavlattepa, Talashgantepa va boshqalar) yirik va mayda qishloqlarga bo'lindi. Topilgan 120 yodgorlikdan 40 tasini katta shaxarlar jumlasiga kiritish mumkin.

Miloddan avvalgi I - milodiy III asrlarda hukmronlik qilgan Kushon podsholigi nafaqat Vatanimiz tarixida, balki butun Markaziy Osiyo tarixiy o'lkalari xalqlari iqtisodiy va madaniy taraqqiyotida muhim o`rin tutgan davlatlardan biri sanaladi. Kushon podsholigiga asos solgan qabilalar tarixiy manbalarda yuechji(yovchi) va toxarlar deb nomlangan. Miloddan avvalgi II asrning to`rtinchi choragida asosan Baqtriyada hukmron bo`lgan Yunon - Baqtriya shohligi Markaziy Osiyoning shimoliy hududlarida iste'qomat qilgan yuechji qabilalarining yurishi tufayli inqirozga uchragan. Milodiy I asrga kelib, Baqtriyada besh katta urug` (Xyumi, Shuanmi, Guyshuan, Xeytun va Gaofu - yoki boshqa bir manbada Gaofu o`rnida Dumi) ga bo`linib yashagan yuechji qabilalari Kudzula Kadfiz tomonidan Guyshuan- Kushon urug`i qo`l ostida yagona davlatga birlashtirilgan. Kushon davlatining shimoliy chegarasi Janubiy Hisor tog` tizmasiga kirgan Boysuntog` hisoblanib, Kushon hukmdorlari o`z davlatining shimoliy chegaralarini mustahkamlash borasida ham tinimsiz faoliyat ko`rsatganlar.

Boysuntog`dagi " Temir darvoza" va uning bilan bog`liq mudofaa istehkomlari ana shunday inshootlardan biri hisoblanadi. Vima Kadfiz va ayniqsa, Kanishka I hukmronligida bu davlat tarkibiga Shimoliy Hindiston va Sharqiy Turkiston yerlari ham kiritilgan va natijada Kushon davlati Ko`hna Dunyoning Rim imperiyasi, Parfiya va Xan Xitoyi bilan bir qatorda turgan buyuk davlatga aylangan. Milodiy III asr oxirida ichki ziddiyatlar va ayniqsa, sosoniylar Eroni qo`shinlarining Kushonshahar, ya'ni Baqtriyani egallashlari tufayli Kushon davlati inqirozga yuz tutgan. To`rt asr davomida markazlashgan davlatning mavjudligi Baqtriyada,

shu jumladan, uning tarkibiy qismi bo'lgan Surxon vohasida ham iqtisodiy va madaniy hayotning barcha jabhalarida yuksalishga olib kelgan.

Miloddan avvalgi I - milodiy I asrlarda Surxon vohasi jadal o'zlashtirilgan, yirik kanallar qazilgan (Kattanahor), mavjud sug'orish inshootlari kengaygan (Zang kanali), yangi shaharlarga asos solingan (Zartepa) yoki Termiza (Termiz) va Dalvarzintepa singari shaharlar hududiy jihatdan kengaygan. Kushon davri shaharlari loyiha asosida bunyod etilgan ikki qism, ya'ni arki a'lo va unga

tutash asosiy shahar qisimlaridan iborat bo'lgan. Bu davr shaharsozligi Dalvarzintepa, Zartepa, Ko'hna Termiz va uning tarkibiy qismlari hisoblangan Qoratepa, Fayoztepa, o'rnidagi diniy inshootlar orqali yaxshi o'rganilgan.

Surxon vohasining Kushon davri shaharlari ma'muriy, iqtisodiy markaz bo'lish bilan bir qatorda diniy markazlar vazifasini ham o'tagan (Ko'hna Termizdagi Qoratepa, Fayoztepa, Zartepa, Ayritom va Dalvarzintepadagi buddaviylik ibodatxonalari). Kushonlar hukmronligining ilk bosqichidayoq, Ko'hna Dunyo davlat va xalqlarini iqtisodiy va madaniy jihatdan bog'lab turgan qit'alararo savdo yo'li, ya'ni Buyuk ipak yo'li to'liq shakllangan va bu xalqaro savdoda Kushon davlati ham muhim o'rin egallagan.

Xolchayon, Dalvarzintepa, Ko'hna Termiz, Zartepa, Ayritom kabi obidalardan qazib ochilgan dunyoviy va diniy yo'nalishlarda yaratilgan haykallar, xilma-xil mo'jaz san'at turlari, turli-tuman hunarmandchilik buyumlari o'zining takrorlanmasligi bilan ajralib turadi.

Jizzax shahri Sibir, Qozog'iston, Shosh, Farg'ona, Samarqand, Buxoro, Xuroson kabi yirik shaharlar o'rtasida darvoza vazifasini bajargan. Qadimda Farg'ona, O'ratepa, Zomin orqali Mirzacho'lni kesib, to'g'ri Qozog'iston orqali Nurotaga o'tgan uchta karvon yo'li Jizzaxda qo'shib, Ilono'tdi darasidan Samarqand darasiga, so'ng vohasiga o'tgan. Bu yo'llarning Jizzaxga kiraverishidagi darvoza, qal'alar Kushon podsholigi davrida, ya'ni I-IV asrlarda qurilgan. Demak, shahar nomi ham o'sha qal'alar nomi bilan bog'liqdir.

Bu qal'aning asli nomi Dizak bo'lgan. X asrlardagi yozma manbalarda ham shunday deb yozilgan. Joy nomlarini o'rganuvchi olimlarning ilmiy xulosalariga ko'ra, "Diz" — qadimgi so'g'd tilida "qal'a", "istehkom" demakdir, "ak" esa bizdagi "cha" qo'shimchasiga to'g'ri keladi. Demak, Dizak "qal'acha" degani. Bu to'g'rida yana shuni aytish mumkinki, XII-XVII asrlarda Xurosonda ham yuqori Dizak va Quyi Dizak degan qishloqlar bo'lganligi manbalarda qayd etilgan. Dizak shahri haqida arab geografi va sayyohi al-Maqdisiy — "Katta shahar, undan daryo o'tadi, bozorida Jome Masjid bor", deb yozgan. 983 yilda yozilgan "Hudud ul-

Olam” asarida “Jizzax — kichik bir shahar, suv bo‘yida joylashgan, yonida bozori bor, katta savdo bo‘ladi”, — deb ko‘rsatilgan.

Kushon davriga oid xum, tog`ora, ko`za, xanjar, qilich, sopol idishlar, oddiy taqinchoqlar, tanga pullar haqida «Surxondaryo», «Termiz» kitoblarida, shuningdek, o`quvchilarning darsliklarida batafsil bayon qilingan.

Arxeolog M.Masson, Ye.Pugachenkova va boshqa qadimshunoslarning ilmiy xulosasini bilardik, xolos. Biroq keyingi yillarda Budda diniga doir topilmalar ham hammani qiziqтира boshladi. Dalvarzintepa shahristoni yaqinidan Budda ibodatxonasi qoldiqlari, Buddaning jahon xalqlari e'tibori shu topildiqlarga qaratildi boshi, Bodisatvaning mahobatli haykali chiqqanidan so`ng. Yaponiyaning Nara shahrida ana shu topildiqlar ko`rgazmasi namoyish etilganda Kunchiqar davlat fuqarolari lolu hayratda qoldilar. Negaki, ular Budda diniga mansub kishilardir. Shuningdek, Dalvarzintenega yaqin joydagi Xolchayon, Budrach shaharlari topildiqlaridagi Budda diniga doir ashyolar ularning hayratini yanada oshirdi.

Dalvarzintepa, Xolchayon va Budrach topildiqlariga yaponlarning qiziqishi Budda ibodatxonasi, Budda boshi va Bodisatvaning ulkan haykali tufayligina ortgani yo`q. Balki boshqa namunalar ham yaponlarning diqqatini bizga — O`zbekistonga, xususan, Surxondaryoga qaratdi. Ular bu yerlardagi xarobalarda Buddaga mansub yana qancha-qancha ma'lumotlar topilishiga umid bog`ladilar. Fayoztepa ibodatxonasi 2003-2006 yillarda Surxondaryoga Yaponiya, Rossiya, Fransiya va Germaniya qadimshunoslari kelib, Dalvarzintepa, Xolchayon, Budrach, Eski Termiz, Kampirtepa, Fayoztepa, Qoratepa va boshqa obidalarni qazishni davom ettirishdi hamda ko`p yillik tadqiqotlar “tashxis”ini qo`yishdi. Mirzo Ulug`bek nomidagi O`zbekiston Milliy universiteti hamda Termiz Davlat universitetining qadimshunos olimlari bu tadqiqotlarning boshida turishdi. Ular safida O`zbekiston Milliy universiteti aspiranti Jaloliddin Annaev, Termiz Davlat universiteti o`qituvchisi, tarix fanlari nomzodi To`xtash Annaev, Surxondaryo arxeologiya muzeyi direktori Ismoil Botirov va boshqa olimlar bor edi. Shunday qilib, Fayoztepadan ham Budda ibodatxonasi, Bodisatva haykali va boshqa narsalar topildi. Eng muhimi— bu ibodatxona juda ko`p maydonni egallagan, shuning uchun olimlar Budda diniga oid eng yaxshi topildi q shu, deb tan olishdi. Pirovardida Buddadini shu yerdan Xitoy, Hindiston, Yaponiyaga yoyilgan degan to`xtamga kelishdi. Shuning uchun O`zbekiston Madaniyat va sport ishlari vazirligi hamda YuNESKONing respublikamizdagi vakolatxonasi va Yaponiya ilmiy-madaniy markazlari hamkorligida Fayoztepada ana shu topilgan ibodatxonaning kichik namunasi barpo qilindi.

Qoratepa tilga kirdi Surxon zamini - obidalarga juda boy. Ilmiy tadqiqotlar vohada bundan to'rt- besh ming yillar ilgari dehqonchilik, hunarmandchilik nihoyatda rivojlangani, Kushon, Baqtriya va Chag'oniyon davlatlarining san'ati, madaniyati nechog'li yaxshi darajada bo'lganidan xabar beradi. Aytishlaricha, o'sha paytlardayoq sug'orish inshootlari, hatto quvurlardan foydalanilganki, bunday dalillar ajdodlarimizning aql-zakovati yuksak bo'lganidan dalolatdir. Biroq eramizdan oldingi 2-1 minginchi yillarda buddaviylik ham kamol topganligi ma'lum. Fayoztepada arxeologik qazilmalar nihoyasiga yetmay turib, uning yonidagi qishloqda, ya'ni Qoratepada tag'in Budda ibodatxonasi, Budda haykali va boshqa ashyoviy dalillar topilgani hammani hayratga soldi. Xususan, buddaviylarning shamchirog'i yondi. Ilgari Dalvarzintepa, Xolchayon, Budrach, Kampirtepa, Jarqo'ton, Eski Termiz qazishmalarida topilgan ashyolardan ham bu yerdagilar qadimiy ekanligi isbotlandi. Qadimshunos olim Eduard Rtvladze, yapon tarixshunosi va arxeologiya ishlari bo'yicha olim Kyuzo Kato ham shunday fikrdalar. Hatto Kyuzo Kato bu yerdagi tikanli gulni ko'rib, quvonchdan ko'ziga yosh keldi. U Yaponiya davlati madhiyasini aytib, Budda topildiqlarini tavob kilib, 84 yoshda bo'lsa ham o'zini yosh bolalarday yengil tutdi. Nega deysizmi? Chunki, agar shu ibodatxona, haykal va boshqa ashyolar chindan ham dalil bo'lib, buddaviylik shu yerdan boshlangani isbotlansa, yaponlargina emas, hatto xitoyliklar, hindistonliklar singari Budda diniga mansub boshqa kishilar ham shu yerga kelib, sajda qila boshlaydilar. Kyuzo Kato yangiliklarni Yaponiyada ma'lum qilish, yiliga bir marta chiqadigan "Oyxonum" jurnalida chop etish, yangi topildiqlar asosida ko'rgazma tashkil etish niyatida yurtiga jo'nab ketgan edi. U hademay yana Surxondaryoga kelib, boshlagan ishini davom ettiradi.

Kyuzo Kato vataniga jo'nab ketayotganida: — Men sakson to'rt yoshga kirdim, umrimni yashab bo'ldim. Biroq Qoratepa qazishmalarida qatnashganim bois, vafot etsam ham o'zimni baxtiyor his qilaman,-degandi. Darvoqe, Fayoztepa va Qoratepa tilga kirib, ko'p narsalarga aniqlik kiritar ekan, bu o'zbek va yapon xalqlarining juda qadimdan do'stona va ahil yashab kelganligiga yaqqol dalildir.

Xulosa

O'rta Osiyo, jumladan Tojikiston hududida ibtidoiy odam bundan taxminan 200 ming yil avval yashagan. Shimoliy va janubiy Tojikistonda so'nggi paleolitga oyid qurollar topilgan. Ibtidoiy jamoa tuzumi Tojikiston hududida milloddan avvalgi 8 -7 asrga qadar mavjud bo'lgan. Milloddan avvalgi 8 -7 asrlarda temir davriga o'tish boshlandi. Ijtimoiy va mulkiy tabaqalanish paydo bo'lgan. Milloddan avvalgi 6 – 4 asrlarda Tojikiston hududida Eron davlati xukmronligi o'rnatildi.

Milodning boshlarida yirik sug`orish kanallari qurildi, shahar xayoti, xunarmandchilik yuqori darajaga ko`tarildi, ayniqsa boshqa mamlakatlar bilan savdo tez rivoj topdi. Yunon yozuvi asosida kushon yozuvi paydo bo`ldi. Bu davrda Tojikistonga Xindistondan buddizm, Erondan moniylik kirib keldi. Ammo zardushtiylik asosiy din bo`lib qolaverdi. 6 – asr o`rtalarida tojikiston Turk xoqonligi tarkibiga qo`shib olindi. 8 – asr o`rtalariga kelib O`rta Osiyoni arablar bosib oldi. O`rta Osiyoning arablar tomonidan bosib olinishi natijasida islom dini hukmron din bo`lib qoldi, ko`pgina madaniyat yodgorliklari, shaharlar yoq qilib tashlandi. O`rta Osiyo xalqlarining iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti vaqtincha sekinlashdi. Shimoliy Baqtriya - Ayritymdagi, Fayoztepadagi, Qoratepadagi qator buddaviylik yodgorliklardan ishonchli stratigrafik sharoitda topilgan. Bularning bari buddaviylikning O'rta Osiyoda yoyilishi jarayonini quyidagi tarzda qayta tiklash imkonini beradi. Aftidan ayrim buddaviy da'vatchilar bu ta'limotni Baqtriyada miloddan avvalgi II-I asrlarda yoq yoyishni boshlagan b'olishlari ehtimol. Lekin shimoliy Baqtriyada budda diniy inshootlarning ommaviy qurilishi, binobarin, ta'limotning mintaqada yoyilishi ning milodiy I asrning ikkinchi yarmigagina bog'lash mumkin. Bu Baqtriyaning hamda o'sha davrda Hindistonning yagona Kushonlar davlati tarkibiga kirgani bilan izohlanadi. Arxeologiya materiallari Ko'hna Termiz mintaqada buddaviylikning eng yirik markazlarida bo`lganligidan dalolat bermoqda .

Eski Termizdan 120 chaqirim shimoli-sharqda (hozirgi Sho`rchi tumanida) joylashgan. Dalvarzintepadan topilgan salkam 36 kg oltin xazina, ko`hna shaxmat donalari, hunarmand va kulollar uyi , allaqanday ibodatxonalar, dalvarzinliklar qabristoni - novus, 2 ta ajoyib budda inshooti bu shaharning bir vaqtlar Kushon saltanatining dastlabki poytaxt shahri bo`lganidan dalolatdir. Dalvarzinda budda ibodatxonasi birinchi marta 1967-yilda topilgan. Yodgorlikdan topilgan tangalar Kushon podshosi Kadfiz I (milodning 1-asri) davrida zarb qilingan. II asr Kushon podshosi Vasudeva kulohda o`zi tasvirlangan tanga zarb qildirgan. Dalvarzindagi ikkinchi ibodatxona shahar tashqarisidagi budda ibodatxonasiga nisbatan kattaroq. Bu erda 1983 – yilda qazilmalar boshlangan. Topilgan yirik Buddha va Badxisatva haykallarini Hindistonning shimoli-g`arbidagi Gandxara budda haykaltaroshligi maktabi buddaviy dini tarqalgan barcha hududlarda qabul qilingan an`analar asosida tayyorlangan. Miloddan avvalgi II asrning ikkinchi yarmida Xitoy manbalarida ta`kidlanishicha Sharqiy Turkiston hududlarida yashovchi yuechji qabilalari (aslida massagetlar) o`z qo`shnisi xunlar tazyiqiga uchrab ularning siquviga bardosh berolmay g`arb tomonga siljiydilar. Yuechjilar Issiqko`l atrofida

sak qabilalariga uchrab ularni janubi ga'rb tomonga suradilar. Biroq yuechjilar usun qabilalari zarbasiga uchrab, janubga siljib miloddan avvalgi 130-yillarda So'g'diyona hududiga kirib keladilar. Yuechjilar Xitoy tarixchisi Chjan Syan ta'kidlashicha So'g'diyonadan Baqtriyaga yuradilar va Baaqtriyadagi yunonlar hukmronligini ag'daradilar. Xitoy manbalarida ta'kidlanganidek, yuechjilar beshta asosiy xonadonga mansub edilar: Guysh uan (Kushon), Xyumi, Shuanmi, Xise, Dumi. Ularning har biri qariyb 100 yilcha alohida-alohida siyosiy kuch, hokimlik bo'lib, yagona hukmdorga bo'ysunmagan holda faoliyat yuritadilar.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Альбаум Л. И. Балалык-тепе. Ташкент. Издательство Академия наук Уз ССР, 1960.
2. Аннаев Т. Ангор ёдгорликлари. Самарқанд. Ўзбекистон Фанлар Академияси Археологияинститути нашри. 1991.
3. Боровкова Л. А. Кушанское царство (по древним китайским источникам). М., 2005,
4. Бичурин. Н.Я. (Иакинф). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии вдревне времена. Т. 2. –М.-Л., 1950.
5. Вертоградова В. В. Индийская эпиграфика Каратепе. М.; Наука, 1996.
6. Yusupovich, Koshakov Safarali. "Material Culture in Zoroastian Religion." *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education* (2994-9521) 2.6 (2024): 715-719.
7. Юсупович, Кўшоқов Сафарали. "ЗАРДУШТИЙЛИК ДИНИДА ДАФН МАРОСИМЛАР ТАЛҚИНИ." *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH* 3 (2023): 201-208.
8. Yusupovich, Kushakov Safarali. "THE ROLE OF ANCIENT BACTERIA AND MARGIA IN THE ESTABLISHMENT OF ZARDUSTIYA." *Chief Editor* 12.
9. Юсупович, Кўшоқов Сафарали. "ЗАРДУШТИЙЛИК ДИНИ ТАЛҚИНИ ВА УНИНГ МОДДИЙ МАДАНИЯТДА АКС ЭТИШИ." *Scientific Impulse* 1.12 (2023): 246-251.
10. Kushakov, Safarali. "EARLY RELIGIOUS SIGNS OF THE TERRITORIES OF UZBEKISTAN." *Research and Implementation* 1.3 (2023): 71-77.
11. Yusupovich, Kushakov Safarali. "FACTORS WHICH ARE THE BASIS OF THE FIRST RELIGIOUS VIEWS." *Scientific Impulse* 1.11 (2023): 140-145.
12. Юсупович, Кўшоқов Сафарали. "ЗАРДУШТИЙЛИК ДИНИ ТАЛҚИНИ ВА УНИНГ МОДДИЙ МАДАНИЯТДА АКС ЭТИШИ." *Scientific Impulse* 1.12 (2023): 246-251.
13. Yusupovich, Kushakov Safarali. "Orta Osiyoda ilk diniy qarashlarning oziga xosligi." *Scientific Impulse* 1.11 (2023): 115-120.
14. Юсупович, Кўшоқов Сафарали. "ЗАРДУШТИЙЛИК ДИНИ ТАЛҚИНИ ВА УНИНГ МОДДИЙ МАДАНИЯТДА АКС ЭТИШИ." *Scientific Impulse* 1.12 (2023): 246-251.

MISR EHROMLARI

Boyto'rayev Sirojiddin Usmon o'g'li
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi
Saydullayev Hasan Islom o'g'li
Gulboyev Muxammadi To'lqinovich
Mamarajabov Nodirbek Qodir o'g'li
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola tarix fanini o'rganishda Misr ehromlarining ahamiyati haqidagi bir qator fikrlar va tadqiqotlarning muhokamasiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Misr ehromlari, dunyoning "yetti mo'jizasi", piramida, arxeologik topilmala, arxeologik qazishmalar, Jossier ehromj, Xeops, Giza shahri, Qohira shahri, fir'avnlr maqbaralari.

ABSTRACT

This article discusses a number of ideas and studies on the importance of the Egyptian pyramids in the study of history.

Keywords: Egyptian pyramids, the "seven wonders" of the world, the pyramids, archeological finds, archeological excavations, Jossier pyramids, Cheops, Giza, Cairo, tombs of pharaohs.

KIRISH

Dunyodagi hamma narsa vaqtdan qo'rqadi, vaqt esa ehromlaridan. Dunyoning yetti mo'jizasi haqida eshitmagan inson yo'q bo'lsa kerak bu dunyoda. Mana shu yetti mo'jizaning eng qadimiy va haligacha o'z savlati, boy tashqi ko'rinishi bilan saqlanib qolgan yagona tarix guvohlari bu Misr ehromlaridir. Shu nuatqai nazardan olib qaraydigan bo'lsak, dunyoning yetti mo'jizasi ichida faqatgina Misr ehromlari shu paytgacha deyarli zararlanmasdan saqlanib qolgan. Misr ehromlari — yo'nib tayyorlangan katta toshlardan piramida shaklida qurilgan qadimiy Misr fir'avnlarning maqbaralari (mil. av. 2—3-ming yilliklar). Misr ehromlari qadimiy inshootlar bo'lishi bilan birga sirli va mo'jizaviydir. Uning qurilishi, arxitekturasi, ichki joylashuvlari – haqiqiy jumboqdir. Misrda hammasi bo'lib 118 tadan ortiq piramida ehromlar bor. Bugungi kunda Misr ehromlarining yoshi taxminan 4 ming yildan 10 ming yilgacha deb baholanadi.

Ehromlar to'g'risidagi eng qiziq faktlarning biri ularning bunyod etilishiga tegishlidir – ikkita bahaybat tosh bo'laklari orasidan hatto odamning soch tolasi ham

o'ta olmaydi. Eng katta Misr ehromi Xeops piramidasi hisoblanadi, uning balandligi 146,6 metr, vazni 6 million tonna, umumiy maydoni esa 5 gektarga teng. Xeops ehromining qirralaridagi eng yuqori og'ish 250 metr uzunlikda, juda borsa 5 santimetrdan oshmaydi.

Ehromlarnig ko'pchikligi qadimgi va o'rta davr firavnlarni dafn qilish uchun joy sifatida qurilgan. Biz bilgan ehromlarning orasidagi eng qadimiysi arxitektor Imxotep qurgan Josser ehromi bo'lib taxminan eramizdan avvalgi 2667-2648-yillarda qurilgan, u Sakkarada joylashgan. Eng mashhur ehromlar Qohira va Giza shaharlari chekkalarida joylashgan va ular hanuzgacha insoniyat qo'li bilan qurilgan eng katta qurilish inshootlari hisoblanadi. Ehromlarning devorlarida ularning qurilish jarayonlari aks ettirilgan sahnalar tasvirlangan. Agar bu tasvirlarga asoslanadigan bo'lsak, shuni aytish mumkinki, ehromlar qullar tomonidan emas, yollanma ishchilar tomonidan qurilgan bo'lishi mumkin.

Buyuk piramidalar majmuasi eng qadimgi uchta hukmdor - Xeops, Xefren va Mikerinning qabrlaridan iborat. Bunday ulug'vor inshootlar nafaqat fir'avnlarning qabrlari bo'lishi mumkin. Misr piramidalarining sirlari shu kungacha ochilmagan. Va shunga qaramay ularning maqsadi haqida ba'zi taxminlar mavjud.

Mana shunday sirli hamda ilohiy ming yilliklar guvohi bo'lgan Misr ehromlarining tarix fanini o'rganishda va o'qitishda ahamiyati juda ham kattadir. Binobarin, bunday tarixning asl yodgorliklari bevosita qadimgi dunyo tarixi va o'sha davr voqealari haqida so'zlab beruvchi mo'jizaviy, bebaho, arxeologik topilmalar bo'lishi bilan birgalikda, tarix fanini o'qitishning va o'rganishning eng qadimiy manbaalaridir. Shunday ekan, tarix fanini o'rganishda Misr ehromlarining tarixi, qurilishi va arxeologiyasini o'rganishning ahamiyati beqiyosdir. Misr ehromlari o'zida hali qanchadan-qancha sir-u asrorlarni o'z ichida saqlab kelmoqda. Insoniyatning aqli tobora rivojlanayotgan, shuncha kashfiyot-u topilmalarni topayotgan bir paytda piramidalar siri hali hanuz to'liq ochilmasdan kelmoqda. Lekin kelajakda insoniyat albatta arxeologik taqdiqotlar va ilmiy izlanishlar natijasida bu sirlarning kalitini topadi. Xulosa qilib aytganda, Misr ehromlari tarix fanini o'rganishda va o'qitishda o'z ahamiyati bilan birinchi o'rinda turadi desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. Zero, insoniyat tarixni Misr ehromlarini o'rganish jarayonida yanada chuqurroq o'rganib boradi.

Qadimgi podsholik davrida Misr firavnlari va a'yonlari o`zlari uchun toshdan ulkan sag`ana — ehromlar qurdirardilar. Bu ehromlarni bizdagi maqbaralarga qiyos qilish mumkin. Bunday maqbaralarga vafot etgan misrlik fir'avnlari, uning oila a'zolari va amaldor — a'yonlari dafn etilgan. Ehrom — maqbaralar o`zining kattaligi va salobati bilan kishini hayratga soladi. Ehromlar misrlik fir'avn va amaldorlar kuch-qudratining ramzi ham bo`lgan. Misrda qurilgan eng katta va hashamatli ehrom Joser va Hufii maqbarasidir. Memfes shahri yaqinida miloddan avvalgi 2600- yilda to`rtinchi sulola fir'avni Xufu qurdirgan maqbara o`zining ulkanligi va hashamati bilan kishilarni lol qoldiradi. Ehromning tomonlari 250 metr bo`lib, uning atrofint aylanib chiqish uchun sayoh bir kilometr yo'l bosishi kerak. o`sha o`z davrida uning balandligi 150 metrdan buyod bo`lib, hozirgi holati 146 metrdir. Uni qurish uchun ikki million uch yuz ming dona tosh ishlatilgan. Maqbara qurilishiga tarashiab tayyorlangan toshlarning eng kichigi ikki yarim tonna, kattasi esa o`n besh tonnadan iborat bo`lgan.

XULOSA

Yunon tarixchisi Gerodotning yozishicha bu ehrom maqbara 30 yil mobaynida qurilgan ekan. Uning quritishida 100 mingdan ortiq kishi doimiy ishlagan. Maqbara toshlari silliqanib bir-biriga shunday zich qilib terilganki, toshlar oralig`iga fransuz imperatori Napoleon Bonapart qilichining tig`i ham sig`magan ekan. Ehromlar qadimgi Misr me'morchiligining eng noyob yodgorliklaridan biri hisoblanadi. Xufu maqbarasini dunyodagi yelti mo`jizaning biri deyilar.

REFERENCES

1. <https://odam.uz>
2. <https://uz.m.wikipedia.org>
3. Omonov, A. O. O., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA FRIGIYA PODSHOLIGINING O'RNI VA AHAMIYATI. *Scientific progress*, 1(5).
4. Turg'unboyeva, M., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA "O'TTIZ YILLIK URUSH" NING AHAMIYATI. *Scientific progress*, 1(5).
5. Ashirova, N. X. Q., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA QADIMGI HINDISTON MADANIYATINING O'RNI VA AHAMIYATI. *Scientific progress*, 1(5).
6. Yoriqulov, A. S. O. G. L., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA

HIND SIVILIZATSIYASI O'RNI. *Scientific progress*, 1(5).

7. Rahimberdiyev, A. E. O. G. L., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA ELAM DAVLATCHILIGINING O'RNI VA

AHAMİYATI. *Scientific progress*, 1(5).

8. Nomozov, M. M. O., & Haydarov, S. A. (2021). OZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TA'LIM SOHASIDAGI ISLOHOTLAR. *Scientific*

progress, 1(5).

9. Fayziyeva, Y. I. Q., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA SURIYA VA FINIKIYA PODSHOLIGI O'RGANILISHI. *Scientific progress*, 1(5).

10. Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA FRANKLAR

DAVLATI O'RNI VA AHAMIYATI. *Scientific progress*, 1(5).

11. Амиркулович, Х. С. (2021). ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ

ЎЗИГА ХОСЛИГИ. *Scientific progress*, 1(3).

12. Амиркулович, Х. У. (2021). ТАРИХ ДАРСЛАРИНИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА МИНИАТЮРАЛАРДАН

ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЙЎЛЛАРИ. *Scientific progress*, 1(3).

13. Хайдаров С. (2021). Ўбекистон тарихини ўқитишда миллий миниатюрадан фойдаланиш (Бобурнома мисолида). *Academic Research in Educational Sciences*. 2

(7). 760-764.

14. Sulaymonov Askarali. Khaydarov Sulaymon Amirkulovich (2021). Increasing the effectiveness of teaching history through miniature art works. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*. 1 (12). 2043- 2049.

QADIMGI HINDISTON MADANIYATININ GO'RNI VA AHAMIYATI

Boyto'rayev Sirojiddin Usmon o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

Saydullayev Hasan Islom o'g'li

Gulboyev Muxammadi To'lqinovich

Mamarajabov Nodirbek Qodir o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari

ANNOTATSIYA

Maqolada Qadimgi tarixni o'rganishda juda boy va kerakli arxivga ega bo'lgan Hindiston madaniyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: vedalar, adabiyot, me'morchilik va san'at, din, Sidxartxa Gautama, Budda, Gandxara.

ABSTRACT

The article deals with Indian culture, which is very rich and has a major archive in the study of ancient history.

Keywords: Vedas, literature, architecture and art, religion Siddhartha Gautama, Buddha, Gandhara.

KIRISH

Qadimdan biz bilamizki Hindiston kuchli va qudratli davlat. Hind madaniyati ham katta o'ringa egadir. Ko'p asrlar davomida taraqqiy qilib kelgan qadimgi hind madaniyati bir qator qo'shni xalqlar madaniyatining rivojlanishiga ancha kuchli ta'sir ko'rsatgan. Ko'pgina diniy to'plamlar saqlanib qolganligi sababli qadimgi hind xalqlarining dini to'g'risida ayniqsa yaxshi ma'lumotlarga egamiz. Qadimgi hind adabiyotining yodgorligi "Rigveda"ning minglab madhiyalari va so'nggi veda adabiyotlari oriylarning diniy e'tiqodlari to'g'risida boy ma'lumotlar beradi.

Qadimgi Hindistonda xudolar pog'onasi mavjud emas. Xudolar samoda yashaydi. Oriylar xudolar tasviriga sig'inganlar. Dastlab ibodatxonalar qurish rasm bo'lmagan. Kohinlar yopiq tabaqa bo'lgan. So'nggi veda davrida kohinlar alohida toifa, braxmanlar varnasini tashkil qilganlar va boshqa varnalardan mavqelari yuqoriligiga da'vo qilganlar. Uch varnadan birortasining to'la huquqli a'zosi bo'lish uchun faqat bu varnada tug'ilish emas balki braxman o'quvchisining uyida o'qish va diniy sirlarni bilish huquqini bergan. Veda matnlarini o'qituvchidan o'quvchiga

faqat og'zaki uzatganlar. Natijada vaqt o'tishi bilan matnlar mazmuni o'zgarib ketgan. Er.avv.I ming yillik o'rtalarida yangi diniy e'tiqodlar vujudga keldi. Ularning eng muhimi budda dinining „Uch qimmat’’ I edi. Bu Buddaning o'zi, draxma uning ta'limoti va sangxa unga e'tiqod qiluvchilar jamoasi hisoblanadi. Budda dinining asoschisi Shaq'ya zodagon urug'iodan bo'lgan shahzoda Sidxartxa Gautama hisoblanadi. Budda ta'limotining o'zig xos xususiyatlari u hayotni azoblanish deb tushuntiradi. Azoblanish o'lim va kasalliklar bilangina bog'liq emas, balki eng yaxshi bo'lib qayta tug'ilishlar zanjiri bilan bog'langan. Diniy urf-odatlar murakkablashib borishi bilan birga maxsus kohinlik ham vujudga kelib, bu kohinlik asta-sekin kastaga birlashib ketadi. Braxmanlarning alohida ideologiyasi paydo bo'ladi va braxmanlar kastasining mustahkam tashkiloti ham vujudga keladi.

Qadimgi diniy to'plamlar – Vedalar, Diniy-filosofik faoliyat hiyla taraqqiy etishi natijasida paydo bo'lgan sharh va izohlar bilan to'lib ketadi. Braxmanlar ta'limotiga ko'ra, faqat braxmanlar kastasiga mansub kishilargina muqaddas diniy marosimlarni o'tashi, odamlarga diniy ta'lim berishi mumkin bo'lgan. Keyinchalik vaqt otib qadimgi braxman dini va u bilan birga qadimgi kasta sistemasi ham sekin-asta o'z ichidan buzila boshlaydi. Qadimgi Hindiston adabiyotida markaziy o'rinni diniy adabiyot yodgorliklari egallaydi. Ularning eng qadimgiari vedalar, o'qituvchidan o'quvchiga og'zaki uzatilgan.Veda madhiyalarining katta qismi qurbonlik rasm-rusmlariga bag'ishlangan. Er.avv I-ming yillikning II yarmida budda adabiyoti shakllangan. Hindistonda yozuv nisbatan kechroq paydo bo'lgan. Uning ilk namunalaridan biri Ashoki yozuvlaridir. Qadimgi hindlar mantiq, til falsafasida katta yutuqlarga erishdilar. Matematika, astronomiya fanlari bo'yicha V asrda mashhur olim Ar'iyabxattaxa harakatning nisbiyligi asosida yerning o'z o'qi atrofida aylanishi va uning quyosh atrofida aylanishini faraz qiladi.

Matematikada nolni kiritilishi, arab raqamlari deb aytiladigan raqamlar Hindistondan kelib chiqdi. Er.avv I asrlarida turli adabiy janrlar mavjud bo'lgan. Bu davrda mashhur dramaturg Shakun Kalidasa ijod qiladi. „Panchatatra’’deb atalgan kitobda masallar to'planadi, uning arabcha tarimasi Kalila va Dimna deb ataladi. Hind

yozuvining eng qadimgi asarlari Shimoliy Hindistonda urug'chilik tuzumining yemirilishi davridan boshlab eng qadimgi quldorlik davlatlarining tashkil topishiga qadar ilmiy bilimlarning paydo bo'lishi va eng qadimgi tarkib topishini kuzatib borish imkonini beradi. Moxenjadaro va Xarappadagi katta shaharlar harobalaridan topilgan ieroglif yozuvlar shuni ko'rsatadiki, er.avv ming yillikdayoq Hindistonda o'ziga xos ravishda vujudga kelgan sur'atli yozuv mavjud bo'lgan. Hindistonda

alfabit bo'g'inli yozuv III asrda tarqalgan. Kxaroshti yozuvidagi yozuvlar shu davrga oiddir, bu yozuv oromiy yozuvini qo'llanish negizida vujudga kelgan bo'lishi mumkin. Ashoka yozuvlarining ko'pi braxma yozuvining original qadimgi hind sistemasi ko'lamida yozilgan bo'lib, bu yozuvdan devapagari, shuningdek ko'p sonli boshqa hindalifbelarining ancha keying klassik sistemasi taraqqiy etgan. Maurilar davridan so'ng, g'isht va toshdan qurilishda keng foydalaniladi. Hozirgacha obidalar g'arbiy Hindistondagi budda monastrlari diqqatga sazovor. Maurilardan so'ng, haykaltaroshlikning mahalliy maktablari vujudga keladi. Ulardan eng mashhurlari shimoliy-g'arbiy Hindistondagi Gandxara, shimoliy Hindistonning markaziy qismidagi Madxura va Dekan viloyatidagi maktablardir. Bu maktablar Hind tasviriy san'ati asosida an'analari bilan ko'proq bog'langan. Ana shu maktablar asosida o'rta asrlar hind va janubiy-sharqiy Osiyo mamlakatlari madaniyati shakllandi.

XULOSA

Qadimgi Hind adabiyoti asarlarining katta qismi veda, epik va budda adabiyotlari an'anaviy janrlarga tegishli bo'lib, asrlar davomida og'zaki shaklda yashab keldi. Tibbiyot fani ham rivojlangan. Bu tog'risidagi eng qadimgi ma'lumotlar diniy Veda to'plamlarida, jumladan Rigveda madhiyalarida va Atharvavedada saqlanib qolganini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Aynan muqaddas matnlarni eslab qolish, lingvistika, falsafava mantiq kabi bir qator fanlarning rivojiga sabab bo'ldi. Diniy-sehriy dunyoqarash hukmronlik qilgan davrda qadimgi Sharqdagi boshqa xalqlarda bo'lgani kabi, qadimgi hindularda ham fanning boshlang'ich formalari diniy chirmashib ketgan.

REFERENCES

1. Rajabov R. Qadimgi dunyo tarixi. Toshkent-2009.
2. A. Kabirov. Qadimgi Sharq tarixi. Toshkent-2018.
3. С.А. Хайдаров. (2020). Ўзбекистон тарихини ўқитишда “Зафарнома”дан фойдаланишни имкониятлари. *Science and Education*. 1(7). 192-198
4. Сулаймон Амиркулович Хайдаров. (2020). Тарих дарсларида интеграциялашган технологиялардан фойдаланиш. *Science and Education*. 1(8). 666-671.
5. Хайдаров Сулаймон Амиркулович. (2020). Тарих фанини ўқитишга оид экологик муаммолар масаласи «Scientific Progress» *Scientific journal* 1(1). 12-17.
6. Хайдаров С. (2020). Ўзбекистон тарихи дарсларида педагогик технологияларни уйғунлашган ҳолда қўллашнинг методик талаблари.

- Academic Research in Educational Sciences. 1 (3). 1313-1321.
7. Ҳайдаров Сулаймон Амиркулович. (2020). Тарих фанини ўқитишга оид экологик муаммолар масаласи «Scientific Progress» Scientific journal 1(1). 12-17.
8. С.А. Ҳайдаров. (2020). [Тарих дарсларида тасвирий санъат асарларидан фойдаланиш](#). Science and Education. 1(9). 458-461.
9. Ҳайдаров Сулаймон Амиркулович. (2021). Ўзбекистон тарихи фанини ўқитишда тасвирий санъат асарларидан фойдаланишнинг ўзига хослиги «Scientific Progress» Scientific journal 1(3). 9-14.
10. Khaydarov S.A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. Conference Proceedings. Page 41-43.
11. Ҳайдаров. С. (2021). Ёшларда ватанпарварлик ҳиссини тарбиялашда “Бобурнома” асарига ишланган миниатюраларнинг аҳамияти. Ҳалқаро илмий- амалий конференцияси тўплами. 33-37 б.
12. Ҳайдаров. С. (2021). Заҳириддин Муҳаммад Бобур хорижлик татқиқотчилар нигоҳида: подшоҳлик мўйқалами. Ҳалқаро илмий-амалий конференцияси тўплами. 43-46 б.
13. Сулаймон Ҳайдаров. (2020). [Ўзбекистон тарихи фани дарслари самарадорлигини оширишда тасвирий санъат воситаларининг роли](#). Science and Education, 1(6), 174-179.
14. С.А. Ҳайдаров. (2020). Педагог-ўқитувчиларда ахборот-коммуникация кўникмасини шакллантириш асослари. "Science and Education." Scientific journal. 1(7). 610-617 б.
15. Ҳайдаров.С. (2021). Рақамли таълим муҳитида тарих дарсларида талабалар билимини назорат қилиш воситалари ва методлари. Ҳалқаро илмий-амалий конференцияси тўплами. 160-163 б.
16. Khaydarov S.A. (2019). Use of products of the fine arts in teaching history of Uzbekistan. International Journal of Research. 6(03).40-44
17. Khaydarov S.A. (2020). Pedagogic and didactic possibilities of using miniature works in historical lessons. International Journal of Psychosocial Rehabilitation. 24(8). 1475-1792

QADIMGI XITOIY MADANIYATI

Boyto'rayev Sirojiddin Usmon o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchisi

Saydullayev Hasan Islom o'g'li

Gulboyev Muxammadi To'lqinovich

Mamarajabov Nodirbek Qodir o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari

ANNOTATSIYA

Maqolada Qadimgi tarixni o'rganishda tarixiy axamiyatga ega va kerakli arxivgaega bo'lgan Xitoy madaniyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Van, konfutsiylik, oq ot ibodatxonasi, In yozuvi, Sima Syan, igna bilan davolash, tosh do'mbiralar, oliy hudo.

ABSTRACT

The article deals with Indian culture, which is very rich and has a major archive in the study of ancient history.

Keywords: Van, Confucianism, white horse temple, In inscription, Sima Xian, acupuncture, stone drums, supreme deity.

KIRISH

Qadimgi Xitoy madaniyatini o'rganar ekanmiz biz bunda Xitoy tarixi yanada kengroq o'rganilishi va bu madaniyatning boshqa xalqlarga tasiri haqida qisqacha to'xtalib o'tsak. Xar bir davlatning yozuvi, diniy etiqodi bo'lgani kabi Qadimgi Xitoyning ham yozuvi, va diniy etiqodining, eng qadimiy shakllari mavjud va boshqa xalqlarning ham madaniyatiga o'z tasirini o'tkazgan. Qadimgi Xitoy madaniyati boshqa madaniyatlardan o'iga xos alohida jihatlari bilan ajralib turadi.

Ilk Xitoy yozuvining eng qadimgi yodgorliklari eramizdan avvalgi XIV- XI asrga oid fol ko'rish yozuvlaridir. In yozuvlarining kopchilik qismi buyumlar tasviri yoki murakkab tushunchalarni ifodalaydigan ko'pgina tasvirlar qo'shilmasi ideogramma ko'rinishidadir.

In belgilarining hozirgi Xitoy iyeoglliflaridan 3 xil farqli tomoni bor. Birinchidan, har bir elementning belgi qandaydur buyumning konturini tasvirlagan, ikkinchidan, bir belgini yozilishida ko'p xilma xillik mavjud. Uchinchidan, belgini qatorning nisbiy yo'nalishiga tomon harakati hali barqaror bo'lmagan. In yozuvining er. avv. | ming yillikda Chjoular tomonidan

o‘zlashtirilishi, uning taraqqiyotink uzb qo‘ymadi. Er.avv ||-| ming yilliklarda iyerogliflarning mahalliy variantlari unifikatsiya qilindi, belgilarni yozishning yangi husnixati paydo bo‘ldi.

Qadimgi Xitoyda odatda yupqa yog‘och yoki bambuk taxtachalariga yozilgan. Tushli mo‘yqalam bilan yozuv ana shu taxtachalarga tushurilgan va yozuvlar metall pichoq bilan tozalangan. Eramizdan avvalgi |mingyilliknig o‘rtalarida ipak matoga ham yozilgan. Yangi era boshida qog‘oz kashf qilinib ishlatila boshlandi va qog‘oz boshqa materiallarni siqib chiqardi.

Eng qadimgi Xitoy sheriyati namunalari eramizdan avvalgi VI asrlarda jez ko‘zalardagi yozuvlarda yetib kelgan. “Shiszin” (qo‘shiqalar kitobi) – qadimgi Xitoy adabiyotining haqiqiy xazinasidir. Bu yodgorlik 4 bo‘linga bo‘lingan (“Podshoxlik axloqi” “Kichik odalar”, “Buyuk odalar”, “Madhiyalar”,) 305 poetik asarlar majmuasidan iborat.

“Shiszin” an‘analari eramizdan avvalgi IV- asrda poetik asarlar mualliflari tomonidan o‘zlashtirib olindi. Bizgacha bu asarlar do‘mbira shaklini eslatadgan tosh uyumlarda yetib kelgan, shu sababli ular “Tosh do‘mbiralar” dagi matnlar deb yuritiladi. Eramizdan avvalgi IV-. asrda mashxur Syu Yuan, Xan davrida Sima Siyan-Ju kabi shoirlar ijod qilgan.

Musiqqa, poeziya, va raqs kabi san‘at turlari Xitoyda yuqori darajada shakllangan. Musiqqa asboblari uch asosiy guruhga: torli, tovush va urib chalinadigan, asboblarga bo‘lingan. Ko‘pgina musiqqa asboblari eramizning birinchi, ikkinchi asrlarida O‘rta Osiyodan o‘zlashtirilib olingan.

Xitoy memorchilik san‘atida yog‘och asosiy xomashyo edi. Xan davrining noyob memorchilik yodgorligi imperya poytaxti Chanyan shaxri 12 darvozali devor bilan o‘rabolingan. Baland ko‘p xonali imperator saroyi, mamuriy binolar va ibodat xonalar shaxarning ko‘rki edi. Mamuriy binolar sariq rangda, imperator saroylari qizil rangda bo‘yalgan. Xan davrida portret san‘ati yuksak darajada bo‘lgan, saroylar portret freskalari bilan bezatilgan.

Qadimgi Xitoyda ilmiy bilimlar, ayniqsa matematika rivojlangan. Eramizdan avvalgi ikkinchi asrda to‘qqiz kitobdan iborat “matematika” traktati tuzilgan. Bunda oldingi olimlarning bilimlari proporsiya, progress bo‘lishlari bayon etilgan. Pifagor teoremasi va boshqalar to‘plangan. Matematika bilan yonma yon astronomiya fani ham rivojlandi. Er.avv.104- yilda bir yil 365 ,25 kun hisoblab chiqildi. Shu yil qabul qilingan kalendar eramizning 85-yiligacha foydalanildi. Bu kalendar bo‘yicha yil 12 oyga bo‘lindi. Qo‘shimcha kunlar oy kabisa yiliga qo‘shilib 3 yilda bir marta belgilandi. Quyish-oy kalendari qishqol xo‘jalik ishlariga moslashtirilgan. Qadimgi

Xitoyda tibbiyot soxasida katta yutuqlarga erishildi. Er.avv ||| asrda Xitoy shifokorlari igna bilan davolashni kashf qilganlar. Tabiblar 52 kasallikni davolashni bilganlar.280 davolash usulini qo‘llaganlar.

Qadimgi Xitoyliklar u dunyo to‘g‘risidagi tushunchalarida terda mavjud bo‘lgan tartib qoidalar aks ettiriladi. Yerdagi hokimiyat Vanga tegishli, osmonda hamma jismlar oliy xudo Di ga bo‘ysunadi. Di qudratli, u odamlarga marhamat qiladi yoki ularni baxtsizlik bilan jazolaydi. U odamlarga hosilni sovg‘a qiladi, qurg‘ochilik yuboradi, yomg‘ir va shamol Diga bog‘liq. Dinning yaqinlarini Vanning vafot qilgan ajdodlari tashkil qiladi. Vanning ajdodlari Dinning topshiriqlarini bajaradi va ular Vanning yordamberish to‘g‘risidagi iltimosini Diga yetkazadi. Vanning oliy kohin sifatidagi vazifasi odamlar va hudolar o‘rtasida vositachi bo‘lgan o‘z ajdodlari bilan muloqotni amalga oshirishdur.

Konfutsiylikni paydo bo‘lishi va tarqalishi ajdodlarga etiqod qilishni kuchaytiradi. Konfutsiyning axloqiy siyosiy talimotida markaziy o‘rinni “oliyjanob kishi“ (Syanszi) to‘g‘risidagi tushuncha egallaydi. Konfutsiylik gumanizm (Jen), sadoqat (Chjun), kattalarga hurmat (Syuo), kishilar o‘rtasidagi munosabatlarga rioya qilish (Li) dan iborat. Konfutsiy ochko‘zlik, zo‘ravonlikka qarshi axloq va burchni qarama-qarshi qo‘yadi.

||-||- asrlarda Xitoyda budda dini kirib keldi. Afsonalarga ko‘ra, birinchi budda sutralari (matn yoki qoida) Xitoyga oq otda olib kelingan: bunga xotira sifatida Loyan shahri yonida budda “oq ot ibodatxonasi” qurilgan va hozirgacha saqlanib qolgan. Xitoyda sutralarni tarjima qilish va budda dinini IV- VI Asrlarga ttegishlidir.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkunki Xitoy madaniyati tarixi keng va manbalarga boydur. Qadimgi Xitoyliklar o‘z xudolairga juda kuchli etiqodda bo‘lishgan va kuchli hurmat qilishgan. Birinchi qog‘ozni ham Xitoyda kashf qilinishi madaniyatining rivojlanishiga o‘z tasirini sezilarli darajada oshirgan. Va shu orqali boshqa xalqlarga ham qog‘oz kirib borgan.

REFERENCES

1. Rajabov R. Qadimgi dunyo tarixi. Toshkent-2009.
2. V.I. Abdiyev. Qadimgi Sharq tarixi. Toshkent-1964.
3. A. Kabirov. Qadimgi Sharq tarixi. Toshkent-2018.
4. Omonov, A. O. O., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA FRIGIYA PODSHOLIGINING O'RNI VA AHAMIYATI.

Scientific progress, 1(5).

5. Turg'Unboyeva, M., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA "O'TTIZ YILLIK URUSH" NING AHAMIYATI. *Scientific progress, 1(5).*
6. Ashirova, N. X. Q., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA QADIMGI HINDISTON MADANIYATINING O'RNI VA AHAMIYATI. *Scientific progress, 1(5).*
7. Yoriqulov, A. S. O. G. L., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDAHIND SIVILIZATSIYASI O'RNI. *Scientific progress, 1(5).*
8. Rahimberdiyev, A. E. O. G. L., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA ELAM DAVLATCHILIGINING O'RNI VA AHAMIYATI. *Scientific progress, 1(5).*
9. Nomozov, M. M. O., & Haydarov, S. A. (2021). OZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TA'LIM SOHASIDAGI ISLOHOTLAR. *Scientific progress, 1(5).*
10. Fayziyeva, Y. I. Q., & Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'QITISHDA SURIYA VA FINIKIYA PODSHOLIGI O'RGANILISHI. *Scientific progress, 1(5).*
11. Haydarov, S. A. (2021). TARIX FANINI O'RGANISHDA FRANKLAR DAVLATI O'RNI VA AHAMIYATI. *Scientific progress, 1(5).*
12. Амиркулович, Х. С. (2021). ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ. *Scientific progress, 1(3).*
13. Ҳайдаров Усмон. (2021). Тарих дарсларини самарадорлигини оширишда миниатюралардан фойдаланишнинг йўллари. *Scientific progress, 1(3).*
14. Ҳайдаров С. (2021). Ўзбекистон тарихини ўқитишда миллий миниатюрадан фойдаланиш (Бобурнома мисолида). *Academic Research in Educational Sciences. 2 (7). 760-764.*
15. Sulaymonov Askarali. Khaydarov Sulaymon Amirkulovich (2021). Increasing the effectiveness of teaching history through miniature art works. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education. 1 (12). 2043- 2049.*

ВОСТОЧНЫЕ ОБРАЗЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ТИМУРА ПУЛАТОВА «САД ДУХОВ»

*Зиёхиддинова Эъзога Жамшидовна,
студентка 3-го курса направления филология и обучение языкам:
русский язык, Каршинского государственного университета*

Аннотация: Статья посвящена исследованию восточных образов в творчестве современного художника Тимура Пулатова, с акцентом на его произведение «Сад духов». Автор анализирует использование восточной символики, включая элементы суфийской философии в контексте современного искусства. В работе рассматриваются основные визуальные и философские аспекты картины, такие как символика сада как метафоры духовного поиска.

Ключевые слова: восточные образы, суфизм, исламское искусство, философия, символизм, традиция и современность.

Annotation: This article is dedicated to the exploration of Eastern motifs in the work of contemporary artist Timur Pulatov, with a focus on his piece «The Garden of Spirits». The author analyzes the use of Eastern symbolism, including elements of Sufi philosophy, in the context of contemporary art. The paper examines the main visual and philosophical aspects of the painting, such as the symbolism of the garden as a metaphor for spiritual quest.

Keywords: Eastern motifs, Sufism, Islamic art, philosophy, symbolism, tradition and modernity.

Введение

Тимур Пулатов – известный современный художник, чье творчество отличается не только мастерством исполнения, но и глубокой философской и культурной содержательностью. В своих произведениях он часто обращается к восточным мотивам, что придает его искусству особую загадочность и многозначность. Восточные образы, переплетающиеся с современными темами, становятся важным элементом визуального языка художника, в котором традиция встречается с новаторством. В этой статье мы рассмотрим использование восточных образов в одном из произведений Пулатова и проанализируем, как они служат для раскрытия глубинных смыслов [1].

Одним из ярких примеров использования восточных образов в творчестве Тимура Пулатова является его картина «Сад духов», выполненная в 2015 году. Это произведение, которое можно охарактеризовать как синтез восточной философии и современного искусства, полотно с яркими орнаментами и мистическими мотивами. В нем можно проследить явные отсылки к восточным традициям, особенно исламскому искусству, а также символику суфизма и алхимии. Название картины – «Сад духов» – уже само по себе влечет за собой ассоциации с восточной мифологией и философией. Сад, в восточной культуре, особенно в персидской и арабской традиции, часто символизирует рай, гармонию и обретение духовного просветления. В традиционной исламской культуре сад является местом, где происходят встречи человека с божественным, символизируя очищение, умиротворение и внутренний поиск. Таким образом, через образ сада Пулатов затрагивает темы поиска истины и духовной гармонии.

Суфийские традиции, с их стремлением к слиянию с Божественным и постижению высшей истины, становятся основой композиции картины. В центре произведения мы видим древние мистические символы, такие как мандала, алхимические круги, абстрактные формы, напоминающие восточные миниатюры, и линии, которые создают ощущение бесконечности. Эти элементы, хотя и выполнены в современном ключе, ясно отсылают к восточной традиции, где изображение мира не всегда подчиняется реалистичному восприятию, а является отражением духовных и философских концептов [2].

На картине «Сад духов» особое внимание привлекает использование ярких, насыщенных цветов, таких как золотой, бирюзовый и пурпурный. Эти цвета часто ассоциируются с восточной декоративной живописью и искусством, где они символизируют духовное богатство и вечность. Золотые элементы на фоне контрастных насыщенных оттенков создают впечатление священного света, отражающего божественное присутствие в мире.

Золото, как символ вечности и недостижимости, часто используется в восточных орнаментах для передачи идеи божественного света. Орнамент на картине Пулатова напоминает традиционные восточные мотивы, которые могут встречаться на коврах, тканях, а также в архитектуре мечетей и дворцов. Он не только украшает пространство картины, но и выполняет глубокую символическую функцию. Орнамент, вписывающийся в круги и геометрические фигуры, может быть интерпретирован как метафора бесконечности, где все циклично и находится в постоянном движении, что

соответствует восточной философии о круговороте жизни и ее цикличности. На картине также представлено особое пространство – пространство между реальностью и духовной реальностью. Это пространство напоминает лабиринт, в котором человек должен найти свой путь. Стены, с их узорами и мистическими символами, не дают ответа, но предлагают поиск, как в жизни, так и в духовной практике [3].

В этом контексте «Сад духов» можно рассматривать как визуальное изображение путешествия через лабиринт жизни, где каждый выбор и каждый шаг приближают к более глубокому пониманию мира и своего места в нем. Таким образом, картина «Сад духов» является не просто эстетической игрой с цветом и формой, но и философским размышлением о поиске внутренней истины, которое в восточной культуре часто символизируется образом сада или пути. Вдохновленный восточной традицией, Пулатов создает пространство, где визуальные образы служат не только для эстетического наслаждения, но и для глубокой рефлексии о смысле жизни и поиска духовного просветления.

Заключение

Тимур Пулатов использует восточные образы и символику как средство для углубленного философского осмысления жизни, духовности и поиска смысла. В его произведении «Сад духов» восточные мотивы служат для раскрытия глубинных тем, таких как внутренний путь, гармония и бесконечность. Эти образы, преломленные через призму современности, создают уникальную атмосферу, в которой традиция и новаторство встречаются в гармоничном союзе, что делает творчество Пулатова многозначным и глубоким.

Литература

1. Камалова, Л. (2012). *Суфизм и искусство: философия Востока в современном искусстве* – М.: Наука.
2. Березина, И. (2016). *Восточные мотивы в современном искусстве России* – М.: Искусство
3. Бенашвили, Р. (2014). *Искусство Востока: символизм и мифология* – М.: Весь мир.
4. Филиппова, А. В. (2010). *Исламское искусство и культура: история и современность* – М.: Восточная литература.

5. Тимур Пулатов. Художник и его мир (2020). Издательство "Современное искусство". Персональная выставка и творчество Тимура Пулатова.
6. Ширалиев, Х. М. (2008). *Культура Узбекистана: традиции и влияние Востока* – Ташкент: Узбекский государственный университет.
7. Буранова Ж. А. Особенности мифологизма в повести Тимура Пулатова «Владения» //Интернет-пространство как вызов научному сообществу XXI века. – 2021. – №. 1. – С. 63-67. <https://cyberleninka.ru/article>
8. Aliyevna V. J. INTERPRETATION OF THE TERM NEOMYTHOLOGISM IN MODERN LITERATURE. – 2023. <https://dspace.umsida.ac.id/handle/123456789/5316>
9. Буранова Ж. А., Култаева Г. З. Значение И Функциональная Сущность Мифологических Архетипов В Современной Узбекской Прозе //Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 9. – С. 200-205. <https://cajipc.centralasianstudies.org/index.php>
10. Buranova, J. A. "Sadinova DU Features of Mythologism in Timur Pulatov's Story "Posession"." *INTERNATIONAL JOURNAL ON INTEGRATED EDUCATION* 3: 402-405. https://scholar.google.ru/citations?view_op=view
11. Jamila B., Dilfuza S. Features of Mythologism in Timur Pulatov's Story" Possession" //International Journal on Integrated Education. – 2023. – Т. 4. – №. 3. – С. 402-405. <https://www.neliti.com/publications/344134/>

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	XALQARO VA MILLIY HUQUQNING O'ZARO ALOQADORLIGI VA HALQARO HUQUQDA HUDUD	3
2	JINOYATDA ISHTIROKCHILIK TUSHUNCHASI TURLARI VA SHAKLLARI	8
3	JINOYAT QONUNI VA AMAL QILISH DOIRASI	14
4	BIRLASHGAN MILLATLAR TASHKILOTINING TINCHLIKNI SAQLASHDAGI ROLI VA SAMARADORLIGI	20
5	JINOYAT HUQUQI TUSHUNCHASI	25
6	KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ	31
7	JINOYAT HUQUQI TUSHUNCHASI VA VAZIFALARI VA PRINSIPLARI	36
8	ZAMONAVIY XALQARO HUQUQNING ASOSIY PRINSIPLARI VA XALQARO HUQUQDA JAVOBGARLI	43
9	JINOYAT TUSHUNCHASI VA UNING TASNIFLANISHI	50
10	XOM IPAK ISHLAB CHIQRISHDA XALQARO STANDART TALABLARGA MOS ISHLAB CHIQRISH MUAMMOLARI TAHLILI VA YECHIMI	55
11	EPIK JANRLAR POETIKASI	59
12	HOW TO MEMORIZE VOCABULARY	61
13	LOYIHA BOSHQARUVIDA SOLIQ QONUNCHILIGIGA RIOYA QILISHNING TUTGAN O'RNI	64
14	LOYIHA BOSHQARUVIDA SOLIQ QONUNCHILIGIGA RIOYA QILISHNING TUTGAN O'RNI	75
15	LOYIHA SIFATI NAZORATINI TAKONILLASHTIRISH YO'LLARI	83
16	LOYIHA SIFATI NAZORATINI TAKONILLASHTIRISH YO'LLARI	91
17	SURGICAL TACTICS IN COMBINED GYNECOLOGICAL AND SURGICAL PATHOLOGY	102
18	THERAPEUTIC AND SURGICAL MEASURES CARRIED OUT IN THE CASE OF SIMULTANEOUS PATHOLOGIES (COMBINATION OF GYNECOLOGICAL AND SURGICAL PATHOLOGY) IN WOMEN	110
19	ЖИНСИЙ АЪЗОЛАР ПРОЛАПСИ БЎЙИЧА ЖАРРОҲЛИК АМАЛИЁТИДАН КЕЙИНГИ УЗОҚ МУДДАТЛИ НАТИЖАЛАР	116
20	PATHOGENESIS OF GENITAL PROLAPSE IN PERI- AND POSTMENOPAUSE (LITERATURE REVIEW)	121
21	SHEKSPIR ASALARIDA OILA MASALASI	127
22	KONSTITUTSIYA – HUQUQLAR KAFOLATI	131
23	QADIMGI SHARQ, YUNONISTON, RIM BOG‘-PARK SAN‘ATI VA O‘RTA ASRLAR BOG‘LARI	137

24	MODERN APPROACHES OF TEACHING WRITING IN ENGLISH LANGUAGE	148
25	УЧЕТ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ В ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТЕ, И ИХ ОШИБКИ	153
26	O'ZBEK XALQ MUSIQA MEROSI YOSHLAR MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI	155
27	JADID MA'RIFATPARVARLARINING PEDAGOGIK QARASHLARI	158
28	CHOLG'U IJROCHILIGINING YOSHLAR MA'NAVIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDAGI KO'NIKMA VA MALAKALARI	161
29	HUMAN DEVELOPMENT: PSYCHOLOGICAL, SOCIAL, AND EMOTIONAL FOUNDATIONS	164
30	EDUCATION AND TEACHING DEVELOPING WRITING SKILLS FOR TEACHING ENGLISH	166
31	EDTECH TOOL FOR COLLABORATION: FOSTERING COMMUNICATIONS IN REMOTE LEARNING ENVIRONMENT	170
32	ONG VA ONGSIZLIK	173
33	ZAMONAVIY PSIXOLOGIYANING PEDAGOGIKA BILAN UZVIY BOG'LIQLIGI	177
34	FALSAFANING TARAQQIYOT BOSQICHLARI	182
35	DIQQAT VA UNING TURLARI	187
36	KUSHON DAVLATI	190
37	MISR EHROMLARI	198
38	QADIMGI HINDISTON MADANIYATININ G O'RNI VA AHAMIYATI	202
39	QADIMGI XITOY MADANIYATI	206
40	ВОСТОЧНЫЕ ОБРАЗЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ТИМУРА ПУЛАТОВА «САД ДУХОВ»	210

Внимание!— ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ статьи и номера в юридическом, медицинском, социальном, научном журнале, информация в классах, права на информацию и правильные органы несут ответственность за точность данных органов.

Главный редактор:

В. Л. Семёнов

Помощник редактора:

М. А. Борисов

Редактор дизайна:

З. Ш. Халиков